

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Валентина Б. Бошковић

**ДИСКУРЗИВНА СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЖАВАЊЕ
РОДНИХ ИДЕОЛОГИЈА НА ПРИМЕРУ
СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У СРБИЈИ**

докторска дисертација

Београд, 2015.

University of Belgrade

Faculty of Philology

Valentina B. Bošković

**DISCOURSE MEANS FOR EXPRESSING GENDER
IDEOLOGIES: AN EXAMPLE OF STUDENTS'
POPULATION IN SERBIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015

Университет в Белграде
Филологический факультет

Валентина Б. Бошковиц

**РЕЧЕВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ РОДОВЫХ
ИДЕОЛОГИЙ : ПРИМЕР СТУДЕНЧЕСКОЙ
ПОПУЛЯЦИИ В СЕРБИИ**

докторская диссертация

Белград, 2015

Менторка: др Ана Кузмановић Јовановић, доценткиња

Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Чланице Комисије:

1) Др Јелена Филиповић, редовна професорка

Филолошки факултет, Универзитет у Београду

2) Др Марија Мандић, научна сарадница

Балканолошки институт САНУ

Датум одбране _____

Изјаве захвалности

Овај рад је производ одличног менторског рада др Ане Кузмановић Јовановић, којој дугујем неизмерну захвалност за све сугестије, критике и коментаре током стварања дисертације, као и за стрпљење и пожртвованост које је показала у раду са мном. За тимски рад менторке и ауторке рада заслужна је, пре свих, др Јелена Филиповић која нас је и спојила, на чему јој се искрено захваљујем. Такође, велику захвалност дугујем и др Марији Мандић која је пристала да буде чланица Комисије и која је својим коментарима обогатила теоријски део тезе. Поред њих, значајну улогу у самом стварању дисертације је имао и мој колега са Универзитета Сингидунум, др Славко Алчаковић, чија је помоћ у обради статистичких података била кључна за истраживачки део дисертације. Да бисмо до те обраде дошли, помогла нам је Диана Дуканац, којој се захваљујем на помоћи приликом уношења података. Такође, свим студентима и студенткињама Универзитета Сингидунум који/е су учествовали/е у попуњавању упитника, а поготово у фокус групи, дугујем велику захвалност што су својим искреним коментарима и одговорима учинили истраживачки материјал погодним за анализу. Велико хвала и свим мојим пријатељима и пријатељицама који/е су својим коментарима утицали/е на моју мотивацију за писање рада.

Највише од свих, најискренију захвалност заслужују моји најближи који ми годинама пружају сву своју подршку, љубав и разумевање: мајка Марина, која је, као и увек кад су моје амбиције у питању, преузела на себе сав терет свакодневних обавеза подржавајући ме беспоговорно у мојим академским напорима, и отац Бранко, који је кроз цео процес писања овог рада прошао са мном стрпљиво и несебично делећи своје вишегодишње истраживачко и професорско искуство. Њима дугујем све што сам до сада у животу постигла на приватном и професионалном плану и њима двома из свег срца посвећујем ову дисертацију. Будућем супругу Богдану, који ме је охрабривао безрезервно и који је заслужан за визуелни део овог рада, посвећујем све будуће успехе до којих ћемо доћи заједничким снагама.

Валентина Бошковић

У Београду, децембар 2015.

ДИСКУРЗИВНА СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЖАВАЊЕ РОДНИХ ИДЕОЛОГИЈА НА ПРИМЕРУ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У СРБИЈИ

Сажетак

У савременом друштву је немогуће истраживати друштвене промене без сагледавања како је друштво конструисано из мушког и женског угла, те можемо рећи да данас не постоји друштвена теорија која не укључује питања рода (Evans, 2003: 8). Стога је **предмет истраживања** у овој дисертацији употреба различитих дискурзивних средстава под утицајем традиционалне и/или егалитарне родне идеологије као битног аспекта родног идентитета. Истраживање је засновано на студентској популацији у Србији, као хомогеној структури која је у процесу креирања личних ставова по свим друштвеним питањима, а која ће у будућности, као део академске заједнице, бити одговорна за креирање и дефинисање истих тих ставова у широј јавности.

Општи циљ истраживања ове дисертације је да се укаже на постојање родне идеологије, а потом анализира утицај традиционалне и/или егалитарне родне идеологије на дискурзивну праксу студената и студенткиња у Србији, као и њихова међусобна повезаност. Другим речима, општи циљ подразумева анализу дискурзивних средстава која се користе како би говорник/ица указао/ла на своју родну идеологију, без обзира на то да ли је идеологија прихваћена свесно, несвесно или је наметнута. То, у коначном, омогућује утврђивање кључних веза између родне идеологије и језичке употребе, тј. дискурса.

У складу са постављеним општи циљем, у истраживању се полази од **основне хипотезе** да у савременој студентској популацији у Србији постоје одређене родне идеологије студената и студенткиња којих они/оне можда и нису свесни, и да оне у знатној мери утичу на (не)употребу сличних или различитих дискурзивних средстава попут (не)употребе родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и родно обележене лексице. Односно, услед свесно и несвесно усвојених

традиционалних и егалитарних родних идеологија, студенти и студенткиње у Србији усвајају различите језичке образце понашања.

Основни тематски оквир ове дисертације су теоријски прикази пола, рода, родне идеологије, родних стереотипа, дискурса, феминистичке лингвистике, претходних лингвистичких истраживања, и одређених примера дискурзивне праксе (родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор, родно обележена лексика), уз кратак преглед феминизма са концизним описом сва три феминистичка таласа и њиховог утицаја на феминистичка лингвистичка истраживања. Поред теоријског осврта, даје се и кратак осврт на питање родне равноправности у високом образовању, као и кратак увид у законску регулативу о родној равноправности у Републици Србији. Посебно се дефинишу језичке теорије које су утицале на дефинисање разлика у говору жена и мушкараца (теорија дефицита, теорија доминације, теорија различитости и теорија перформативности). Дисертација потом нуди преглед домаћих и светских истраживања о дискурзивној пракси код мушкараца и жена кроз историју.

Након теоријског дела, у раду се представља истраживачки део дисертације. У складу са постављеним циљевима и хипотезама, истраживање је спроведено на репрезентативном узорку студената и студенткиња основних академских студија Универзитета Сингидунум. При томе су су заступљени: 1) случајни узорак од 284 испитаника оба пола за потребе испитивања путем поуне упитника, и 2) намерни узорак са укупно 10 учесника/ица свих година основних академских студија оба пола за прикупљање података путем фокус групе. Интерпретација резултата истраживања је усредсређена на квантитативну и квалитативну анализу. У оквиру квантитативне анализе, обрађен је упитник који се састоји од питања затвореног и отвореног типа и питања субјективне оцене у Ликертовој скали. Питања која су постављена у упитнику заснивају се на примерима дискурзивне праксе из досадашње феминистичке лингвистичке теорије, на примерима родних стереотипа у савременом српском друштву, на примерима језичког сексизма, родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и перцепције родних идеологија. Имајући у виду сложеност појма родних идеологија и недовољну истраженост повезаности родних идеологија и дискурзивне праксе на српском говорном подручју, рад на овом истраживању подразумева комбиновање теоријских и емпиријских метода

истраживања, односно комбинацију квалитативног и квантитативног приступа. Сви резултати упитника су статистички обрађени у програму СПСС 21, како би се јасније виделе сличности и/или разлике међу половима у њиховим родним идеологијама и дискурзивној пракси. Квалитативна анализа је разрађена као дискурзивна анализа транскрибованог групног интервјуа који се одвијао у оквиру фокус групе.

Резултати истраживања указују на постојање традиционалне и егалитарне родне идеологије код припадника оба пола, уз преовладавање традиционалне идеологије у породичним односима и егалитарне идеологије у пословном свету. Када је реч о језичкој идеологији, можемо закључити да студентска популација у Србији и даље негује језичку идеологију која је више заснована на разликама у комуникацији међу половима него на сличностима. Резултати истраживања потврђују основну хипотезу, односно доказују да у савременој студентској популацији у Србији родне идеологије студената и студенткиња утичу на употребу дискурзивних средстава попут родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и родно обележене лексике. Другим речима, присталице традиционалне родне идеологије избегавају употребу родно осетљивог језика и прибегавају употреби родно дискриминаторног говора, док присталице егалитарне родне идеологије употребљавају родно осетљив језик и избегавају употребу родно дискриминаторног говора. Остала дискурзивна средства анализирана у овом раду такође у великом броју потврђују претпоставке из понуђених хипотеза у раду. Општи закључак је да студентска популација у Србији нема адекватно знање о појмовима битним за родну равноправност, као што су родно осетљив језик, родна идеологија, родно дискриминаторни говор и слично, те самим тим није способна ни за практичну употребу ових појмова у свакодневној дискурзивној пракси.

Кључне речи: родна идеологија, дискурс, дискурзивна пракса, родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: социолингвистика

DISCOURSE MEANS FOR EXPRESSING GENDER IDEOLOGIES: AN EXAMPLE OF STUDENTS' POPULATION IN SERBIA

Summary

In contemporary society, it is almost impossible to study social changes without understanding how society is constructed from male and female perspective, so we could say that there is no social theory which does not include gender issues (Evans, 2003: 8). Therefore, the research subject in this thesis is the usage of various discourse means under the influence of traditional and/or egalitarian gender ideology as a necessary aspect of gender identity. The research is based on students' population in Serbia, which is presented as a homogeneous structure which is in the process of creating personal attitudes regarding all social issues and which will, as a part of academic community, be responsible for the creation and defining of these same attitudes in public.

The overall objective of this thesis is to highlight the existence of gender ideology, and also to analyse the influence of traditional and/or egalitarian gender ideology on discourse practice of students in Serbia, as well as their mutual correlation. In other words, the overall objective implies the analysis of discourse means which are used by speakers in order to express their gender ideology, regardless of whether this ideology is accepted voluntarily and consciously, unconsciously or if it is imposed. Eventually, this analysis will provide the definition of key connections between gender ideology and language usage, i.e. discourse.

In accordance with the overall objective, the research contains the basic hypothesis that there are certain gender ideologies among contemporary students' population in Serbia which students might not even be aware of, and that these ideologies have a significant impact on the usage of similar or different discourse means such as the usage of gender sensitive language, gender discrimination speech and gender- marked linguistics. In other words, due to consciously and unconsciously acquired traditional and egalitarian gender ideologies, students in Serbia acquire various patterns in their language behaviour.

Main theoretical framework in this thesis comprises the definitions of sex, gender, gender ideology, gender stereotypes, discourse, feminist linguistics, overview of previous

linguistic research, and certain examples of discourse practices (gender sensitive language, gender discrimination speech, gender- marked linguistics). The thesis also offers a brief review of feminism with concise description of all three feminist waves and their influence on feminist linguistic research. Apart from the theoretical framework, there is also an overview of the issue of gender equality in the higher education area, as well as a brief study of legislation regarding gender equality in the Republic of Serbia. The dissertation also offers the theories which have had a significant impact on the differences in male and female speech (the deficit theory, the dominance theory, the difference theory and the performative theory), as well as the overview of national and international studies based on discourse practices of men and women throughout history.

After the theoretical part, the thesis offers the research section. In compliance with the set objectives and hypotheses, the research has been conducted on the research population of students of undergraduate academic studies at Singidunum University. The research sample includes: 1) random sample of 284 male and female students for fulfilling the Questionnaire, and 2) intentional sample of 10 male and female members for participating in Focus group. The interpretation of research results is based on quantitative and qualitative analysis. Quantitative analysis implies Questionnaire which consists of open ended and closed ended questions and Likert scale. The questions posed in the Questionnaire are based on the examples of discourse practices presented in the former feminist linguistic theories, on the examples of gender stereotypes in contemporary Serbian society, examples of language sexism, gender sensitive languages, gender discrimination speech and the perception of gender ideologies. Having in mind the complexity of the concept of gender ideologies and insufficient studies of the correlation between gender ideologies and discourse practice in Serbian speaking area, this research comprises the combination of theoretical and empirical research methods, i.e. the combination of qualitative and quantitative approach. All questionnaire results are analysed in SPSS 21, in order to discern the differences and similarities among the sexes in their gender ideologies and discourse practices. Qualitative analysis implies discourse analysis of transcribed group interview held in Focus group.

The research results show the existence of both traditional and egalitarian gender ideology within both sexes, with prevailing traditional ideology in family relations and prevailing egalitarian ideology in business relations. When it comes to language ideology,

we can conclude that students' population in Serbia still cherishes the language ideology based more on differences than on similarities in communication among the two sexes. The research results confirm the basic hypothesis and prove that Serbian students' gender ideologies affect their usage of discourse means, such as gender sensitive language, gender discrimination speech and gender- marked linguistics. In other words, the supporters of traditional gender ideology avoid the usage of gender sensitive language and stick to gender discrimination speech, while the supporters of egalitarian gender ideology use gender sensitive language and avoid gender discrimination speech. Other discourse means analysed in this thesis also confirm the assumptions from the research hypotheses. Furthermore, the overall conclusion of this thesis is the fact that students' population in the Republic of Serbia does not have adequate knowledge of concepts vital for gender equality, such as gender sensitive language, gender ideology, gender discrimination speech etc, and therefore the students' population in Serbia is not capable of practical usage of these concepts in everyday discourse practice.

Key words: gender ideology, discourse, discourse practice, gender sensitive language, gender discrimination speech

Scientific field: linguistics

Narrow scientific field: sociolinguistics

Садржај

1	Увод.....	1
2	Дефинисање основних појмова и теоријска разјашњења	7
2.1	Пол и род	8
2.2	Језичка идеологија.....	13
2.3	Родна идеологија.....	19
2.4	Родно осетљив језик	24
2.4.1	Званична употреба родно осетљивог језика у Србији	28
2.4.2	Примери употребе родно осетљивог језика.....	33
2.4.3	Ставови стручне јавности у Србији по питању РОЈ-а	37
2.5	Родно дискриминаторни говор.....	45
2.6	Дискурс и дискурзивна пракса	49
2.7	Феминистичка лингвистика.....	53
2.8	Родни стереотипи.....	55
2.9	Родна равноправност и високо образовање	58
2.10	Законска регулатива о родној равноправности у Србији.....	64
3	Покрет феминизма: историјски осврт.....	68
4	Језик и род: преглед кључних лингвистичких појмова и теорија	76
4.1	Теорија доминације	83
4.2	Теорија дефицита.....	84
4.3	Теорија различитости или теорија две културе	86
4.4	Теорија перформативности.....	89
5	Дискурзивне праксе мушкараца и жена: преглед претходних истраживања..	91
5.1	Преглед истраживања Робин Лејкоф	93
5.2	Језичка идеологија мушкараца и жена	98
5.3	Вербалне способности и дискурзивне праксе жена и мушкараца	100
5.4	Пословна комуникација	104
5.5	Циљеви конверзације	106
5.6	Одабир тема за разговор.....	109
5.7	Дискурзивна пракса студентске популације	111
5.8	Употреба родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора у Републици Србији.....	113
6	Научно- методолошки оквир рада.....	116

6.1	Предмет истраживања	116
6.2	Циљеви истраживања	118
6.3	Хипотезе истраживања.....	120
6.4	Узорак истраживања.....	122
6.4.1	Узорак истраживања за квантитативну анализу.....	125
6.4.2	Узорак истраживања за квалитативну анализу	127
6.5	Истраживачке методе	128
6.6	Истраживачки поступци, технике и инструменти.....	130
6.6.1	Упитник	130
6.6.2	Фокус група.....	134
6.6.3	Транскрипција Фокус групе- ортографска правила.....	136
7	Интерпретација резултата истраживања.....	139
7.1	Родна идеологија студентске популације.....	141
7.1.1	Традиционална и егалитарна родна идеологија студентске популације.....	143
7.1.1.1	Језичка идеологија	144
7.1.1.2	Родна идеологија везана за породичне односе.....	156
7.1.1.3	Родна идеологија везана за посао и каријеру	162
7.2	Дефинисање термина битних за родну равноправност.....	172
7.3	Употреба родно осетљивог језика.....	178
7.4	Употреба родно дискриминаторног говора.....	192
7.5	Родни стереотипи студентске популације: особине жена и мушкараца	202
7.6	Одабир тема за разговор.....	206
7.7	Остала дискурзивна средства за изражавање родних идеологија студентске популације.....	210
8	Дискурзивна средства и родне идеологије: закључци истраживања	222
8.1	Препреке у истраживању	229
8.2	Препоруке за даља истраживања	231
8.3	Допринос рада даљим научним истраживањима	233
9	Закључак	234
10	Литература	240
11	Прилози	252
	Прилог 1. Упитник.....	252
	Прилог 2. Транскрипција фокус групе	263

Прилог 3. Анализа корелације одговора.....	293
Прилог 4. Одабир тема за разговор- табеларни преглед.....	295
Прилог 5. I део упитника- табеларни преглед.....	298
Прилог 6. Употреба родно осетљивог језика- табеларни преглед	325
Прилог 7. ANOVA анализа- I део упитника.....	335
Прилог 8. ANOVA анализа- употреба родно осетљивог језика	338
Прилог 9. Остала дискурзивна средства- табеларни преглед.....	340
Прилог 10. ANOVA анализа- V део упитника	346
12 Биографија ауторке	347
Изјава о ауторству	348
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	349
Изјава о коришћењу	350

1 Увод

*In the lives of individuals and societies, language is a factor of greater importance than any other. For the study of language to remain solely the business of a handful of specialists would be a quite unacceptable state of affairs.*¹

Данас, више него икад, наша језичка употреба осликава наш начин делања и размишљања, али и утиче на начин креирања свести код нас и наших саговорника/ица. Језик као друштвена пракса која утиче на стварање друштвене стварности, али и као предмет процеса сталне и континуиране промене, захтева стално преиспитивање и поновна истраживања већ забележених феномена. Према Ј. Филиповић, „значење и употреба језика се може боље разумети уколико се он сагледа у корелацији са културом“ (Филиповић, 2009: 110). Као свеprisутна појава која се непрестано мења у складу са друштвеним токовима, али која се данас сматра и утицајним ствараоцем битних друштвених идеја, а не само њиховим преносиоцем (Cameron, 1995: 122), језик је сасвим сигурно одраз друштвеног, али и личног идентитета. Другим речима, он је неодвојиво повезан са идентитетом једне нације, али и сваког њеног појединца. Као такав, језик служи за конструисање културних модела, пракси и значења, што може имати значајне идеолошке последице (Кузмановић Јовановић, 2013: 11). Тачније, језик и друштво имају узајамну повезаност која је нераскидива и неоспорна. Ако узмемо у обзир важност пола, односно рода за формирање личног идентитета, јасно је да питање рода и родне идеологије знатно утиче на одабир одређених језичких форми и на њихову употребу у свакодневном дискурсу. Како тврди Камерон, данас је потребан нешто другачији фокус истраживања: „више не треба истраживати родне разлике, већ разлике које род изазива“ (Cameron, према: Holmes, Meyerhoff, 1999: 180). Међутим, питање међусобног утицаја рода, родне идеологије и дискурзивне праксе остало је недовољно истражено у савременом српском језику.

Ако језик посматрамо као организам са сопственом еволутивном динамиком који често има и нелингвистичке утицаје (Cameron, 1995: 22), онда он, са свим својим

¹ Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale

карактеристикама, правилима и изузецима, треба да буде стални предмет истраживања, а све појаве у њему треба да буду дефинисане у складу са њиховим развојним стадијумима, односно у складу са друштвеним поретком. Родни поредак и родне студије, а са њима и родна идеологија, као друштвени феномени су постали предмет интересовања научних истраживања седамдесетих година, настанком социолингвистике, критичке анализе дискурса и, првенствено, након студије Робин Лејкоф (Robin Lakoff) *'Language and Woman's Place'* која је имала велики утицај и изазвала лавину коментара у тадашњој јавности, а о којој ће детаљније бити речи у петом поглављу. Наиме, Лејкоф је прва која се фокусира на разлике у језичкој употреби нудећи теорију по којој женама „фале“ језичке способности и вештине којима мушкарци обилују и стварајући тако јасне језичке дихотомије међу половима. Она је прва ауторка која је анализира мушки и женски говор са становишта моћи, чиме је допринела теорији доминације и, самим тим, развоју каснијих теорија о односу језика и рода. Након Лејкоф, многи други аутори и ауторке су се заинтересовали/е за тему корелације језика и рода, што је довело до низа нових истраживања и различитих теорија које ће бити укратко представљене у овој дисертацији. Након свих до сада оформљених теорија, можемо закључити да је, у односу на дискурс анализе из седамдесетих и осамдесетих година, савремени проблем језика питање како кроз њега рефлектовати све друштвене промене, а посебно промењени и унапређени статус жена у друштву и њихову све већу видљивост. Питање видљивости жена у језику доста зависи и од језика о коме је реч, па тако постоји значајна разлика између, на пример, енглеског, хрватског и српског језика. У овој дисертацији ће се користити многе паралеле са примерима из енглеског језика, из простог разлога што су истраживања на ову тему знатно бројнија на енглеском него на српском језику.

Имајући у виду да је језик, пре свега, систем значења, значајна је спознаја о томе како род утиче на способност преношења значења у дискурсу мушкараца и жена. У доласку до научно утемељене спознаје о томе, важно је истражити да ли и у којој мери припадници оба пола користе различита дискурзивна средства у складу са њиховом (различитом или истом) родном идеологијом. Студија језика и рода управо подразумева коришћење свих лингвистичких средстава ради постизања друштвених циљева (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 79). Како тврди Ј. Филиповић

у „Уводу у родне студије“, „разумевање образаца језичке интеракције даје нам јаснији увод у структуру културних модела и разоткрива идеолошке постулате који формирају наше виђење света који нас окружује“ (Филиповић, 2011: 410). Дакле, питање језика и рода утиче на велики део стварања нашег друштвеног или културног идентитета као битног фактора у међуљудској комуникацији. Узимајући у обзир чињеницу да се род конструише у институционалном и културалном контексту, школе и универзитети играју важну улогу у креирању родних улога, стереотипа и идеологија.

Иако понекад управо родне студије доводе до родних стереотипа, у овој дисертацији ћемо покушати да сазнамо који су то родни стереотипи који доводе до различитих дискурзивних пракси код говорника оба пола и да ли заиста постоје бројне родне разлике у језичкој употреби, или су оне плод ставова, веровања и стереотипа који владају друштвом. Као и у већини радова на пољу језика и рода, и у овој дисертацији се користе стереотипи као једна од основа истраживања, јер се верује да су они база сваке родне идеологије. Полази се од претпоставке коју је изнела Филиповић да се „језик више не сагледава као једноставна (и једнозначна) друштвена чињеница, већ као потка целокупног људског бивствовања која друштвеним заједницама намеће културне обрасце и ограничења“ (Филиповић, 2009: 22). С тим у вези, језичка истраживања више не могу и не смеју бити строго лингвистичка, већ интердисциплинарна и мултидисциплинарна, како би се открили сви узрочници одређене језичке појаве, или њено одсуство. Из тог разлога, питање односа језика и рода је много више од питања лингвистике и биологије. То је, пре свега, питање културе, друштва и родних идеологија.

Основни тематски оквир ове дисертације су теоријски прикази пола, рода, родне идеологије, родних стереотипа, дискурса, језика, претходних лингвистичких истраживања, и одређених примера дискурзивне праксе (родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор, родно обележена лексика), уз кратак преглед феминизма и социолингвистичке литературе о односу језика и рода, и истраживање које је спроведено са циљем да се анализира веза између ових појмова у ужој академској заједници, тј. међу студентском популацијом.

Након увода, друго поглавље дисертације обухвата дефинисање основних појмова и теоријска разјашњења, при чему се дефинишу кључни појмови (род, пол, језичка идеологија, родна идеологија, родни стереотипи, феминистичка лингвистика, дискурс, дискурзивна пракса, анализа дискурса, родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор). Затим се даје преглед ставова стручне јавности по питању родно осетљивог језика у Србији, уз посебан осврт на ставове Свенке Савић, Јелене Филиповић, Ивана Клајна, Егона Фекетеа, Боже Ћорића и осталих лингвиста и лингвисткиња који/е су по питању рода и језика дали/е значајне теорије и идеје. Потом се дају конкретни примери употребе родно осетљивог језика. Након детаљног прегледа питања родно осетљивог језика, дефинишу се дискурс и дискурзивне праксе, феминистичка лингвистика, родни стереотипи, и даје се кратак осврт на питање родне равноправности у високом образовању, као и кратак увид у законску регулативу о родној равноправности у Републици Србији.

У трећем поглављу, износи се преглед историје феминизма, уз концизан опис сва три таласа феминизма и њихов утицај на феминистичка лингвистичка истраживања.

Након теоријског осврта на феминистички покрет и након повезивања категорија које су дефинисане у другом поглављу, дисертација се, у четвртом поглављу, осврће на однос језика и рода и битних (феминистичких) истраживања у овој области, почевши од саме појаве лингвистике и социолингвистике, лингвистичке теорије Чомског и Сапир-Ворфове хипотезе, преко Дел Хајмсове теорије о комуникативној компетенцији и о друштвеним факторима који утичу на различите дискурзивне праксе мушкараца и жена, до постфеминистичке теорије која полази од становишта да све проблеме жена у савременом друштву, па тако и проблем језика, треба истражити, идентификовати и решити. Наведени део дисертације се такође осврће на значај социолингвистичких истраживања у различитим облицима дискурса, као и на историју оваквих истраживања на иностраном и српском говорном подручју. Посебно се дефинишу језичке теорије које су утицале на дефинисање разлика у говору жена и мушкараца (теорија дефицита, теорија доминације, теорија различитости и теорија перформативности). Овај одељак дисертације је заокружен сумирањем свих важних теоријских постулата који су имали историјског утицаја на теорију односа језика и рода, како би се већ у

следећем поглављу дисертације могли навести и објаснити конкретни примери различитих језичких образаца који су до сада истражени код мушкараца и жена.

Пето поглавље се надовезује на претходно дајући преглед релевантних домаћих и светских истраживања о дискурзивној пракси код мушкараца и жена кроз историју. Ово поглавље обухвата примере дискурзивне праксе и започиње теоријом и истраживачким опусом Робин Лејкоф, која је засновала основну теорију о дискурзивној различитости мушкараца и жена и која је, по неким тумачењима, довела до стварања стереотипа о језичкој употреби оба пола. Потом се даје преглед свих битних истраживања на ову тему како на енглеском, тако и на српском говорном подручју, где се набрајају примери Д. Танен, С. Савић, Ј. Филиповић, Џ. Коутс, Д. Камерон и осталих аутора и ауторки који/е су дали/е допринос у истраживању односа језика и рода. Примери дискурзивне праксе код мушкараца и жена ослањају се на радове и истраживања лингвиста и лингвисткиња који/е су се до сада бавили/е овом тематиком. Ради лакшег прегледа, пето поглавље је подељено на неколико одељака (језичка идеологија жена и мушкараца, вербалне способности и дискурзивне праксе жена и мушкараца, пословна комуникација, циљеви комуникације, одабир тема за разговор, дискурзивна пракса студентске популације, употреба родно осетљивог језика).

Након теоријског дела, шесто поглавље представља истраживачки део дисертације, односно научно- методолошки оквир истраживања. Методологија истраживања обухвата представљене циљеве и хипотезе истраживања, да би се потом у дисертацији објаснила детаљна методологија истраживања, истраживачке методе и мерни инструменти, уз посебан осврт на форму упитника и фокус групе као важних елемената представљеног истраживања. Затим у седмом поглављу представљамо интерпретацију резултата истраживања путем квантитативне и квалитативне анализе спроведеног истраживања, након чега следе препоруке за даље радове и истраживања на исту тему. Након закључака истраживања који чине осмо поглавље, ауторка у деветом поглављу дисертације наводи препреке које је имала приликом истраживања и даје примере како би се те препреке могле заобићи у будућим истраживањима. На крају се изводи закључак да ли су потврђене хипотезе са којима је рад започет, да ли су испуњени задати циљеви, и ауторка даје

свој научни став о основним питањима постављеним у раду на основу резултата спроведеног истраживања.

Ауторка дисертације напомиње да је, у складу са темом, користила родно осетљив језик кад год је била у могућности како би и сама показала пример његове употребе, доказала да његова употреба није пренаглашена и презахтевна, и како би можда утицала на академску заједницу и читалачку публику којој ће ова дисертација бити доступна.

2 Дефинисање основних појмова и теоријска разјашњења

Претходна истраживања у области опште лингвистике и социолингвистике, а нарочито у области истраживања односа језика и рода, показала су да се све важне социолингвистичке промене јављају баш услед идеолошке интерпретације језичке употребе (Савић, 2009: 5), те је неопходно на почетку рада дати кратак увид у дефиниције основних појмова који су кључни за тему која се обрађује, водећи рачуна о томе да се представе и уваже оне дефиниције које не утичу на идеолошку поставку датих термина. Као кључне термине у социолингвистичким истраживањима односа језика и рода, ауторке попут Камерон, Коутс, Лејкоф и Савић дефинишу појмове пола, рода, језичке и родне идеологије, родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора, феминистичке лингвистике, дискурса, анализе дискурса и слично. За потребе ове дисертације, сваки од наведених термина биће детаљно дефинисан са становишта кључних аутора и ауторки из области социолингвистике који/е су имали утицаја на савремену социолингвистичку теорију, уз покушај додатне дефиниције од стране ауторке дисертације. Током спровођења истраживања, примећено је да чланови/ице студентске популације немају адекватно и довољно знање о наведеним појмовима, те је неопходно инсистирати на њиховом тумачењу у знатно већој мери него што је то данас у јавности случај. Такође, битно је термине дефинисати тако да њихово значење буде јасно и широј јавности, а не само академском делу становништва.

2.1 Пол и род

*Род је центар нашег друштвеног света.*²

Како тврди Благојевић:

„теоријско- политичке расправе о питању пола и рода, односно полне разлике обележиле су већину теоријских расправа у другој половини XX и на почетку XI века, како у смислу теоријских претпоставки мишљења (етичких, онтолошких, социолошких, културних), тако и у смислу њихових политичких импликација“ (Благојевић, 2006: 48).

Питање пола и рода је свеprisутно у свим порам друштва. Сматра се да је баш друштво то које инсистира на бинарној мушко- женској класификацији која се посматра на много већој разини од чисте биолошке поделе. Иако не увек најважнији, род је један од битнијих аспеката друштвеног идентитета, јер се друштвени поредак неретко гради управо преко рода. Поједини аутори/ке феминистичког убеђења тврде да студије рода никако не смеју бити засноване на популарним веровањима о роду, јер су та веровања често подстакнута стереотипима (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 87). Стога је врло важно дефинисати појам рода у складу са научним теоријама, а тај појам се први пут јавља у социологији 1972. године у књизи Ann Oakley ‘Sex, Gender and Society’, што изазива бурне реакције тадашње јавности (према: Тукара, 2013: 4). Међутим, Благојевић наводи да је термин употребљен и нешто раније, тачније, 1968. године, у научној студији Р. Столера (Robert J. Stoller) под називом ‘Sex and Gender’ (Благојевић, 2006: 49).

Једна од прихваћених дефиниција јесте та да род представља друштвено наметнуту поделу полова и важан облик друштвене стратификације (Тошић, Тодоровић, 2011: 394), док се деведесетих година у социалингвистичким истраживањима прихвата теорија да је род друштвена и културна, а не само биолошка конструкција (Папић, Склевицки, 2003: 111), што доводи и до савременог става да род игра битну улогу у стварању идентитета и да је он основна

² Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 11

и стална компонента постојања сваке индивидуе која се конструише на дневној бази и у пракси интеракције са другим људима (Cameron, 1995: 205).

У српском језику, Свенка Савић род дефинише као иманентну категорију словенских језика и, као таква, она се доследно остварује у свим сегментима језика (Савић, 2004: 7). Савић такође дефинише род као „социолошку категорију која се односи на чињеницу да, рођени као мушкарци или жене, у својим друштвима и културама одрастамо сходно обрасцима друштва који су подложни променама“, док је пол за ову ауторку „унапред задата разлика између мушкараца и жена“ (Савић et al, 2009: 7). Уколико желимо неку особу да дефинишемо као мушку или женску, то радимо на основу друштвених кодекса, а не само на основу биолошких карактеристика. У модерном друштву, појам рода има и неколико нових категорија као што су андрогени род, трансрод и слично, којим се у овој дисертацији нећемо бавити.

Модерна дефиниција рода представља род као динамичку и аналитичку категорију која се креира током целог живота и која је одређена културом друштвене заједнице, а не као статичку категорију са којом се рађамо, као што је то био случај у првим феминистичким теоријама. Штавише, род више није дефинисан као хомогена категорија и верује се да је он један од битних параметара који има знатан утицај на одабир језичких форми сваке особе (Кузмановић Јовановић, 2013: 13). Другим речима, род је нешто што говорник/ица „изводи“ својим језиком (Coates, 2004: 138) и он постаје битно културално средство за дистинкцију, тј. за разликовање вредности и навика сваког појединца/појединке (Cameron, 1992: 75). Род је у исто време медијум за изражавање родних идеологија и њихово огледало (Holmes, Meyerhoff, 2003: 489).

Савремене родне теорије полазе од претпоставке да род није само нешто што постоји као такво, већ нешто што се константно ствара, репродукује и мења путем различитих родних улога које имамо као припадници и припаднице одређеног друштва (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 4). Дакле, род није нешто што поседујемо, већ нешто што стварамо и деламо (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 10). Други аутори и ауторке гледају на род као на „друштвени и културни конструкт који је научен/усвојен унутар одређене културе и друштва“ (Тукара, 2013: 3), док га Митро

и Штасни дефинишу као „појам који се односи на економске, друштвене, политичке и културне атрибуте и на шансе које су повезане са чињеницом да је неко мушкарац или жена“ (Савић et al, 2009: 179). Род се сматра и „структуралним принципом који организује остале друштвене институције: радна места, школе, судове, политичке партије и државу“ (Holmes, Meyerhoff, 2003: 32). Какву год дефиницију да прихватимо, јасно је да је род друштвени приказ нашег пола и одраз нашег идентитета, а да је разликовање пола и рода један од највећих доприноса феминистичке теорије (Милојевић, 2011: 19).

Према наводима Б. Дојчиновић- Нешић:

„Свеобухватна дефиниција рода, која покрива различите традиције феминизма, могла би бити следећа: род је скуп друштвено условљених особина припадника једног пола, настао вероватно с првобитном поделом рада, опстао и када је изгубио оригиналну функцију и то као инструмент политике полова, при чему се, захваљујући привидној природности, обнавља у свакој јединки у процесу одрастања и васпитања“ (Дојчиновић- Нешић, према: Благојевић, 2006: 50).

Новија феминистичка литература уводи појам *родне анализе* као метод анализе који се користи како би се утврдиле разлике у положају жена и мушкараца у одређеним друштвеним заједницама, што само указује на утицај и значај појма рода (Савић et al, 2009: 31). Занимљив је податак да су лингвисти/киње у почетним социолингвистичким истраживањима односа језика и рода избегавали/е употребу термина „род“ јер он није био општеприхваћен у свим академским круговима (Филиповић, 2009: 127).

Према тврдњама А. Захаријевић, разлика између појмова пол и род била је од изузетне важности за феминистичку теорију и активизам, јер су, откривањем тих појмова, откривене и родне улоге, па је постало јасно да су разлике у вредностима мушкараца и жена заправо плод друштва, а не биолошке организације тела (Захаријевић, 2006: 66).

Књига ‘Gender trouble. Feminism and the subversion of identity’ Џудит Батлер (Judith Butler) започела је нову еру односа према роду и отворила ново поглавље тумачења овог појма. Она наглашава да постоје два начина за објашњавање рода:

- 1) **Дескриптивно:** разматрања о томе шта је то што омогућава разумевање рода,
- 2) **Нормативно:** одговор на питање који су изрази рода прихватљиви, а који нису (Батлер, 2010: 14- 27).

Батлер сматра да „род не би требало да буде конструисан као стабилан идентитет, род је идентитет који се нејако успоставља временом“ (Батлер, 2010: 284).

Тукара такође наводи две теорије битне за развој родног идентитета као значајног аспекта формирања личности:

1) Теорија социјалног учења- теорија према којој се родне разлике у понашању стичу искуством и усвајањем друштвених образаца путем интеракције са осталим члановима/ицама друштва. Овој теорији одговара и теорија социјализације или теорија две културе о којој ће бити речи у четвртом поглављу.

2) Когнитивно- развојна теорија- теорија према којој деца сама спознају ког су пола око друге године живота и природно се понашају у складу са својим полом, а друштво нема битну улогу у овом процесу (Тукара, 2013: 13- 17). Дакле, ова теорија не разграничава категорије пола и рода у оноликој мери у којој је та граница постављена у социолингвистичким истраживањима.

Као појам који је од изузетне важности, род се јавља у званичним документима светских организација као што су UNICEF, UN итд. током последње две деценије двадесетог века (Милојевић, 2011: 15). Можемо рећи да род данас игра важну улогу и у законској регулативи свих светских држава.

У Закону Републике Србије о родној равноправности из 2009. године такође се дају дефиниције пола и рода:

- 1) *пол се односи на биолошке карактеристике лица;*
- 2) *род је појам који означава друштвено успостављене улоге, положаје и статусе жена и мушкараца у јавном и приватном животу, а из којих услед друштвених, културних и историјских разлика проистиче дискриминација заснована на биолошкој припадности одређеном полу (члан 10, Закон о родној равноправности).*

Пол је дакле, непроменљиви ентитет и категорија састављена од биолошких чињеница коју добијамо са рођењем, док је род променљива категорија у складу са друштвеним токовима (Пеић Чалдаровић, 1996: 8). Сасвим је сигурно да род има како природну, тако и историјску димензију, јер представља „нешто динамично што се, под велом универзалности, ипак мењало, ма како споро и незнатно, нешто што није дато као природа, те утолико претходи политици и деловању, већ се може препознати као учинак моћи и као средство њеног самоодржања“ (Благојевић, 2006: 49).

Оно што је битно за дефинисање рода у било којој друштвеној заједници јесте, пре свега, наше веровање о томе да ли се род учи, да ли он настаје временом, или се са њим родимо. Симон де Бовоар је тврдила да „род мора дневно да се реафирмише, играјући друштвено засноване родне улоге које се од нас очекују“ (Бовоар, према: Милојевић, 2011: 20). У сваком случају, род је друштвена конструкција и категорија која у много чему зависи од идеологије, конвенција, жеља и осећања датог друштва (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 34). Штавише, родне категоризације имају велики утицај на даље креирање ставова, понашања, интересовања и приступа говорника/ица једног језика. Баш из тих разлога, Камерон инсистира на томе да род никад не сме да се користи као објашњење *per se*, јер је он друштвени конструкт, и увек је потребно истражити зашто и како се креирају одређене родне улоге (Cameron, 1992: 61).

2.2 Језичка идеологија

*Ниједна језичка употреба није идеолошки неутрална.*³

Имајући у виду да су поседовање и размена информација, а самим тим и комуникација међу људима, једно од најдоступнијих и најраспрострањенијих средстава за стицање друштвене моћи, не треба да нас изненађује чињеница да језичка идеологија, као веза између друштвених структура и начина говора, игра битну улогу у овим процесима. Стога је неопходно пронаћи, дефинисати и објаснити разлике у комуникационим очекивањима, стиловима и навикама свих говорника и говорница, а већина своје навике и очекивања гради баш на основу свесно или несвесно одабране (а често и наметнуте) језичке идеологије која се некада стиче у нашем претходном интерактивном искуству и путем наше социјализације, услед којих и имамо различите идеологије као појединци или чланови/ице одређених култура, заједница и друштава.

За свакога од нас постоји мање- више несвестан осећај за идеално комуникационо биће, односно како у којим ситуацијама треба да се понашамо. Кад комуницирамо, ми не преносимо само садржај одређене поруке, већ и слику о себи. Уколико делимо исте комуникационе стратегије са нашим саговорницима, сви ћемо имати исти осећај задовољства и дељења идентитета. Према речима Филиповић:

„Истраживања улоге идеологије у језику усмеравају се на ставове и претпоставке о роду и на анализу начина на које ти ставови и претпоставке утичу на понашање људи. У том смислу, идеологије су у директној вези са идентитетом и хијерархијом друштвених утицаја у јавно видљиве или имплицитне друштвене моћи“ (Филиповић, 2011: 410).

Иста ауторка дефинише идеологије као „друштвене конструкте који нам помажу да створимо друштвену (културну, политичку, лингвистичку и сл) слику света који нас окружује“ и као појам који има широк психо- когнитивно- социјални конструкт заснован на културним моделима одређених друштвених заједница (Филиповић, 2009: 19). Она затим додаје: „Истичем да обрасци језичког понашања, са једне

³ Н. G. Widowson, 1998:15

стране, представљају рефлекс културних модела и идеологија, али, са друге стране, језичко понашање такође потврђује или оспорава, одржава или мења одређену идеологију“ (Филиповић, 2009: 46).

Класична дефиниција језичке идеологије долази од Силверстајна који о њој говори као о веровањима о језику која говорници/ице користе како би рационализовали/е или оправдали/е језичку структуру и употребу (Silverstein 1979: 193). Идеологија је променљива категорија, што значи да свака индивидуа може да мења своје идеологије током година, или да преузме више различитих идеологија. Према наводима Фридена (Freedan) које цитира Филиповић:

„Кроз различите идеологије ми себи обезбеђујемо различите интерпретације чињеница са којим се суочавамо. Свака интерпретација, свака идеологија, један је од примера наметања образаца- неке врсте структуре или организације- у процесу разумевања (или погрешног разумевања) чињеница, догађаја, активности, начина на који процесујемо визуелне и аудитивне садржаје. Идеолошке мапе не представљају објективну, екстерну реалност. Обрасци које ми намећемо, или прихватамо од других, не морају бити софистицирани, али без њих остали бисмо без икаквих смерница и неспособни да разумемо насумичне делове информација који за нас тада не би имали никаквог смисла ни значења.“ (Freedan, према: Филиповић, 2009: 20).

У стручној литератури, научници/е најчешће наводе 4 централне карактеристике идеологије:

- 1) Идеологија је важнија од сазнања,
- 2) Идеологија може да буде основни покретач процењивања појединаца,
- 3) Идеологија је вођа акције,
- 4) Идеологија мора бити логички складна (Wodak, 2013: 28).

Ако посматрамо ове карактеристике у оквиру језичке употребе, јасно је зашто је истраживање у области родне идеологије у језику важно.

Према Д. Камерон, језичка идеологија се дефинише као друштвени конструкт који је скуп представа којима је испуњен језик са културним значењем одређеног друштва, а често је повезана са системима веровања (као што су феминизам, комунизам и слично) и супротстављена идеји истине. Идеологија се у појединим

теоријама тумачи и као начин разумевања света који произилази из интеракције са одређеним представама о окружењу (Cameron, 2003: 447).

Са друге стране, Вулард и Шифелин сматрају да је идеологија „експлицитна као сила која обликује разумевање вербалне праксе“ (Woolard, Schieffelin, 1994: 70). Оне потом наводе:

„Тема језичке идеологије је веома потребан мост између лингвистичке и социјалне теорије, јер повезује микрокултуру комуникативне акције са политичко-економским претпоставкама моћи и друштвене неједнакости, супротстављајући макросоцијална ограничења употребе језика. Исто тако, она представља моћно средство за продубљивање понекад површног разумевања језичке форме и њене културне варијабилности у политичко- економским истраживањима дискурса“ (Woolard, Schieffelin, 1994: 72).

Исте ауторке тврде да је идеологија друштвено, политички и лингвистички битна, јер је везана и за групни и за лични идентитет, естетику, морал, епистемиологију и многе друге области које се на први мах не могу повезати са њом. Оне у својим радовима наводе да постоји **неутрална** и **критичка** верзија дефиниције језичке идеологије- неутрална подразумева све културне системе, док се критичка базира само на неким аспектима који се сматрају релевантним. Екарт сматра да је једна од највећих језичких идеологија управо веровање да постоји јасна, непроменљива разлика у језичкој употреби између жена и мушкараца (Eckart, према: Holmes, Meyerhoff, 2003: 450), док Филиповић коначно дефинише језичку идеологију као: „свеукупност културних значења и интерпретација садржаних у језичким порукама и језичким формама и структурама које говорници унутар одређене друштвене заједнице одабирају за преношење порука“ и закључује:

„Језичке идеологије се не огледају само у ономе што кажемо или напишемо, већ и у самим исказима о језику. Језичке идеологије су системске, менталне (и често имплицитне) структуре које говорницима омогућавају да разумеју, примењују, и/или мењају језичке конвенције своје друштвене/културне заједнице.“ (Филиповић, 2009: 20).

Неки аутори повезују идеологију са етнографијом говора⁴, али може се рећи да је идеологија нешто шири појам, јер проучава начине говора преко догађаја, чинова, стилова итд. (Woolard, Schieffelin, 1994: 55- 58). Ферклаф тврди да: „језик постаје једно од легитимних средстава за очување односа неједнакости и функционише идеолошки“ и дефинише идеологију као неопходно средство за разумевање разлика у дискурзивној пракси и као: „Представљање делова света које доприноси стварању и одржавању веза моћи, доминације и злоупотребе. Оно може бити спроведено преко интеракције и уплетено у личне идентитете“ (Fairclough, према: Wodak, 2013: 29), док Ван Дајк наглашава да језичка употреба и дискурс увек подразумевају менталне моделе, циљеве и уопштене друштвене представе говорника/ица као што су знање, ставови, идеологије (Van Dijk, према: Wodak, 2013: 29- 34).

Језичка идеологија је битна за дефинисање појма моћи у језику, чиме је повезана и са језиком и родом. Као критеријум који се развија и мења групно или индивидуално у зависности од друштвених околности, језичка идеологија је прилично незахвална за дугорочно предвиђање понашања говорника и говорница, али у одређеним случајевима се може рећи да је константна, а један од таквих случајева може бити и пример мушко- женске комуникације. Један од примера утицаја идеологије јесте истраживање Холи Метјуз које је показало да мушкарци и жене на различит начин препричавају једну исту причу, управо услед њихових различитих идеологија (в: Holmes, Meyerhoff, 2003: 262).

Можемо закључити да је језичка идеологија обојена појмом моћи у одређеним говорним заједницама, односно да, у зависности од више фактора, међу којима је свакако пол, али и класна и генерацијска припадност, говорници/ице бирају одређене језичке форме које наглашавају њихову припадност одређеној идеологији. Наиме, према истраживањима Лабова и Гал (в: Labov, 1972, Gal, 1978), у зависности од припадности класи и генерацији, жене су мање или више склоне језичкој промени и прихватању нових језичких образаца. Самим тим, питање усвајања језичке идеологије јесте и питање класе и генерације којој говорници/ице одређеног језика припадају. Према Гал, уместо што гледамо на језичку промену у

⁴ Појам ће бити објашњен у 4. поглављу

оквиру поларитета маскулинитет/феминитет, требало би да обратимо пажњу на односе моћи у друштву и у говорној заједници (в: Gal, 1978). Такође, поједини аутори тврде да друштвени и политички догађаји обликују генерације говорника/ица, при чему генерацијска припадност може имати исти утицај као и друштвена класа или култура (в: Karl Mannheim, 1952). Самим тим, закључујемо да, поред питања рода, питања моћи, класне и генерацијске припадности имају важну улогу при стварању и прихватању идеологије у једној говорној заједници.

У првобитним лингвистичким истраживањима, језичка идеологија је често била занемарена као битна категорија и „кривац“ за родне предрасуде не само у језику, већ и у свим осталим аспектима друштва, и тек последњих десетак година се посвећује више пажње њеном утицају у креирању родних стереотипа на свим друштвеним нивоима и у свим говорним заједницама. Оно што може бити занимљиво јесте да, иако је идеологија сама по себи променљива категорија, одлике језичке идеологије могу да се примене на већину нација и говорних подручја на глобалном нивоу.

Почевши од детињства, преко школских дана, па до пословних састанака и породичних разговора, васпитање мушкараца и жена је засновано на различитим веровањима и од њих се приликом комуникације очекују различита понашања, у складу са адекватном идеологијом. Уколико се мушкарац или жена не понашају у складу са друштвеним „правилима“, постају мета предрасуда и неретко бивају маркирани у друштву као „другачији“. Стога се већина говорника и говорница било ког језика труди да се заиста понаша у складу са језичким идеологијама датог друштва. Различите језичке идеологије код оба пола намећу различито комуникационо понашање, што често доводи до сукоба и неразумевања, а врло често и до прекида односа. До ових сукоба саговорници често долазе и несвесно, немајући у виду предрасуде или веровања која њима управљају и која су им усађена некад од детињства, а некад модификована у зависности од окружења у ком се налазе (Tannen, 1990: 51).

Кад је реч о језичкој идеологији у мушко- женској комуникацији, поједини аутори/ке наводе да она помаже веровању да су мушкарци и жене различити и по друштвеној одговорности и да је њена сврха да се слушалац/ слушатељка упуту на

то шта је родно- прихватљиво понашање (Cameron, 2003: 448). Још 1922. године, Ото Јесперсен је наводио да постоје јасне, стабилне разлике у начину коришћења језика код мушкараца и жена, с тим што су те разлике у неким верзијама идеологије природне, а у другим пожељне (в: Jespersen, 1922). Од мушкараца се очекује да језику дају разноврсност и одлучност, а од жена да остану у оквирима пристојности које друштво захтева од њих. Детаљнији примери језичке идеологије у говору жена и мушкараца биће наведени у петом поглављу.

2.3 Родна идеологија

Док се родни поредак дефинише као друштвени систем подела заснован на полно-класним задацима, правима, обавезама, слободама и ограничењима (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 34), родна идеологија се дефинише као скуп веровања који управља учешћем људи у родном поретку (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 26). Родни стереотипи који утичу на стварање родних идеологија могу у великој мери утицати на приступ комуникацији како говорника/ица, тако и слушаоца или саговорника/ица (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 197).

Говорећи о идеологији која утиче на дискурзивну праксу, Филиповић наводи:

„Језик се не може сагледати само као једноставан одраз постојећих родних категорија, већ као једно од кључних средстава за њихово стварање и одржавање. Ипак, иако је род тако дубоко укоренен у наше друштвене структуре (културне моделе и идеологије) да је немогуће раздвојити га од осталих аспеката друштвеног живота, културни модели и идеологије чији је он саставни део су најчешће имплицитни, непрепознатљиви за већину говорника, односно чланова одређене говорне и друштвене заједнице“ (Филиповић, 2009: 134).

Родна идеологија је, дакле, назив за скуп идеја, очекивања и делатности који је нераскидиво везан са родним студијама. Родна идеологија, заправо, представља наше ставове и веровања о томе које улоге, права, одговорности и обавезе треба да има жена, а које мушкарац у савременом друштву. Хусеин (2005) дефинише родну идеологију као „систем културних веровања преко којих друштво конструише и управља својим родним односима и праксама“ (Hussein, према: Кузмановић Јовановић, 2013: 27).

Како тврди Кешеровић:

„Родна идеологија је можда једна од оних конвенција које највише утичу на наше животе и погледе. Она је друштвено прихваћен склоп веровања која усмеравају људе да прихвате родни поредак. Основна карактеристика родне идеологије јесте њено инсистирање на разликама између мушкараца и жена“ (Кешеровић, 2012: 17).

Са друге стране, Чаушевић и Злотрг тврде да „језик није одраз нашег рода, социјалног статуса, или културе којој припадамо, већ језик прије конструира наше идентитете“, додајући да „језик има моћ у идеолошким сферама“ (Чаушевић, Злотрг, 2012: 319). Стога можемо закључити да је веза између родне идеологије и језика узајамна.

Родне идеологије се у савременој теорији деле на **традиционалне** и **егалитарне**, при чему је традиционална родна идеологија заснована на родно обележеној подели рада, патријархату и мушкој доминацији, док егалитарна родна идеологија пропагира веровање у равноправност оба пола по свим основама (Тошић, Тодоровић, 2011: 395). Традиционална родна идеологија наглашава различите улоге жена и мушкараца и инсистира на њиховој различитости, за разлику од егалитарне родне идеологије, која инсистира на елиминисању свих родних разлика и успостављању једнакости.

Породично окружење, образовање на свим нивоима и лично искуство у великој мери утичу на стварање родне идеологије, али је битан и утицај државе, јер је она та која законима формира улогу жена и мушкараца у друштву и њихов статус. Стога су родне идеологије на нивоу државе важне за обликовање очекивања, ставова и циљева свих грађана и грађанки, а поготово адолесцената/киња и студената/киња, који/е су најподложнији/е прихватању друштвено наметнутих идеологија. Истраживање на америчком говорном подручју из 2009. године показало је да су очекивања, ставови, циљеви и успеси студенткиња у земљама са високо израженим егалитарним родним идеологијама знатно већи него што је то случај код студенткиња које живе у земљама које пропагирају традиционалне родне идеологије (McDaniel, 2010: 28). Према изводима ауторке, у Србији нису пронађена истраживања на сличну тему, па не можемо да закључимо да ли постоји корелација између резултата овог истраживања у Америци и Србији. У сваком случају, повезаност родне идеологије и успеха мушкараца и жена у једној друштвеној заједници сасвим сигурно постоји и није занемарљива.

Поред ове поделе на традиционалне и егалитарне родне идеологије, ауторка Холи у свом истраживању из 1999. године наводи и нешто другачију поделу на два

класификацијска модела, односно на **идеологију различитости и идеологију истости** (Holly, према: Кривокапић, 2009: 34).

Према идеологији различитости, мушкарци и жене су фундаментално различити, имају потпуно различите особине и функције. Њихове разлике могу бити биолошке природе (инхерентне) или могу бити последица различите социјализације (в: 4.3 Теорија социјализације). Идеологије различитости најчешће обилују конзервативним ставовима и родним предрасудама и имају негативан утицај на родну равноправност. На жалост, идеологије различитости имају већи утицај на друштво него идеологије истости јер су чешће заступљене.

Према идеологији истости, род је друштвена категорија, а жене и мушкарци су слична бића која имају подједнака права на једнак третман у свим областима друштва, са свим својим специфичним карактеристикама и различитим индивидуалним способностима. Према овој идеологији, и мушкарци и жене могу бити способни/е за иста занимања и треба да буду вредновани на основу индивидуалних, а не групних особина, иако представљају различите културне моделе. С тим у вези, избегава се и родна дискриминација на било који начин и у друштво се уводи родно неутрална политика. Идеологија истости може бити слична термину либералног феминизма о ком ће бити више речи у трећем поглављу (Кривокапић, 2009: 34- 35). У наставку овог рада и за потребе истраживања, користићемо поделу на традиционалну и егалитарну идеологију.

Доминантна родна идеологија не мора увек да пропагира веровање да су мушкарци и жене другачији, она може да се базира и на сличностима међу половима, мада је то ређи случај у литератури. У родну идеологију спада и родна подела рада по којој мушкарци имају престижна, профитабилнија занимања, док су женама препуштене оне професије које су везане за рад у кући или лакше послове који не захтевају физичку снагу, а неретко и интелектуални капацитет. Према родној идеологији неких западних друштава (у поглављу о истраживању биће приказани подаци са нашег поднебља), мушкарцима припада јавна, а женама приватна сфера, тј. мушкарци су задужени за зарађивање, а жене за бригу о кући и породици. Скоро свака родна идеологија гледа на мушкарце и жене као на

друштвено конструисане категорије које имају своје одређене улоге и доноси им одређене ритуале, дискурзивне праксе и обрасце понашања (Hussein, 2004: 103).

Када је реч о родној идеологији као једном од круцијалних аспеката формирања родних улога, сматра се да мушкарци и жене подједнако учествују у стварању, одржавању и мењању родних идеологија у било ком друштву (Кузмановић Јовановић, 2013: 23). Дакле, очекује се да мушкарци и жене као говорници/е било ког језика данас сами/е креирају своју дискурзивну праксу у зависности од тога какву родну идеологију имају. Другим речима, родна идеологија може у знатној мери да обликује и одреди говорну праксу. Међутим, примери из праксе не доказују да је то увек случај (в: 7. поглавље). Камерон (2003) сматра да промене у родној идеологији утичу на језик и језичку употребу баш као што утичу и на било који други аспект у друштву. Управо услед промењених родних идеологија у појединим друштвима је и настала потреба за увођењем родно осетљивог језика и политички коректног говора.

Са појмом родне идеологије уводи се и појам родне хијерархије као систем базиран на полним класама, слободи, правима и ограничењима, дубоко повезан са свим аспектима друштва. За одржање или промену родне хијерархије, употреба језика је кључна ставка, јер је језик виђен као инструмент за артикулацију и одражавање разних родних категорија и односа. Он подржава правила, конвенцију и идеологију и неодвојив је од осталих аспеката живота уопште. Пример родне хијерархије јесте навођење титула у енглеском језику: Mrs и Miss (госпођа и госпођица) дуго су били једини називи у употреби, док се појавом феминизма није усталио и облик Ms (у српском нема адекватног превода, а користи се када не знамо да ли је одређена особа женског пола удата или не). Овим примером илустроване су моћ и доминација у друштву као пример родне идеологије (Shitemi, 2009: 7). Поред ових облика, занимљива је и недавна одлука земаља чланица Европске уније да се укине облик „госпођица“ из јавне употребе, као и уведени облик Mx за трансродне особе .

Ауторка дисертације наглашава да, приликом интернет претраге дефиниције појма родне идеологије, није наишла на велики број текстова и радова на српском језику, већ махом на енглеском и хрватском језику, поготово кад је реч о односу

родних идеологија и језика. Међутим, примећен је знатан број критичких текстова који на родну идеологију гледају као на негативну појаву. Такви текстови нису навођени у библиографији јер нису сматрани стручним и релеватним. Ипак, поставља се питање зашто се родне идеологије не помињу и не дефинишу у српској јавности у већој мери и, самим тим, колико је домаћа јавност свесна овог појма и његове важности за напредак друштва и друштвени поредак. Истраживање које је представљено у овој тези показује колика је свест студената и студенткиња о родној идеологији у Србији и да ли она уопште постоји.

Родне идеологије врло често изазивају позитивне и негативне реакције јавности, у зависности од њихових постулата и циљева. Међутим, дешава се да су родне идеологије наметнуте или чак несвесно прихваћене. Наметнуте или намерно одабране, родне идеологије сасвим сигурно утичу на наше свакодневно понашање и опхођење према другим члановима и чланицама наше друштвене заједнице. Када је реч о утицају родних идеологија на дискурзивну праксу, можемо закључити да једна од функција језика управо и јесте да пренесе родну идеологију одређене друштвене заједнице.

2.4 Родно осетљив језик

„Језик је системски организован скуп јединица и правила за њихов креативан и прикладан избор, комбиновање и употребу, првенствено са функцијом споразумевања.” (Радовановић, 1986: 44). Ово је само једна од преко сто дефиниција језика у лингвистичкој литератури. Као форма која има своју функцију, садржину и употребу, језик је системски уређена целина на неколико нивоа: фонолошком, морфолошком, синтаксичком, семантичком, итд. Родно осетљив језик обухвата морфолошки ниво система и, како је до сада приказано у истраживањима, он није увек склон променама у складу са друштвеним токовима, мада би, у складу са модерним дефиницијама језика, требало да буде тако. Ако узмемо у обзир чињеницу да језик који користимо утиче на нашу перцепцију света око нас, онда је јасно зашто је родно осетљив језик важан фактор у стварању и мењању родних идеологија.

Родна идеологија је нераскидиво повезана са родно осетљивим језиком, јер се сматра да је родно диференциран језик језик родне равноправности.⁵ Другим речима, употреба родно осетљивог или родно сензитивног језика је један од корака за савладавање препрека за родну равноправност у сваком друштву, као и средство за остваривање родне равноправности у друштву (Савић et al, 2009: 7). Међутим, према сазнањима ауторке, често се чини да значај употребе родно осетљивог језика у Србији још није препознат, јер ретко која институција инсистира на његовој званичној употреби.

Појам родно осетљивог језика се дефинише као употреба облика оба рода (мушког и женског) кад год је то могуће, са циљем елиминисања било ког вида дискриминације и са циљем успостављања родне равноправности у језику и у друштву. Он пропагира избегавање употребе генеричког облика мушког рода осим ако то није неопходно и инсистира на поштовању оба пола кроз језичку употребу. Да би се то урадило, неопходно је користити моционе суфиксе који се могу сматрати дискурзивном праксом за обележавање рода именица. Родно осетљив

⁵ Преузето из: Упутства за стандардизован недискриминативни говор и понашање (<http://www.ombudsman.rs>)

језик се залаже и за елиминацију сексистичког говора, који се дефинише као појава да одређени изрази „подржавају нетачне или неадекватне ставове према одређеном полу, најчешће женском” (Cambridge, 1995: 1305). У литератури је нађен и израз «родњавање језика» којим се дефинише родно осетљив језик, али је могуће да овај израз има погрдну конотацију, имајући у виду да је пронађен код аутора који сматра да је ово питање неважно и непотребно у српском језику (в: Антонић, 2011: 46). Родно осетљив језик је вид политички коректног говора, који је усаглашен са Декларацијом о људским правима и означава став да нико не може да буде дискриминисан путем језика (Савић et al, 2009: 7). Политички коректан говор се дефинише следећим речима: „политичка коректност је друштвена конвенција којом се тежи искорењивању дискриминаторних пракси у службеном дискурсу“ (Чаушевић, Злотрг, 2012: 321).

Питање политички коректног говора постало је посебно актуелно у последњој деценији, а поготово након захтева швајцарског парламента да се уместо речи *мајка* и *отац* користи израз *један од родитеља*, како би се потпуно избрисале родне разлике у родитељству. Политички коректан говор се не односи искључиво на родна питања, па је тако један од захтева и да се израз „Циганин“ замени изразом „Ром“ и слично. Реакције српске јавности на идеју о употреби политички коректног говора у виду сатиричних коментара показују да говорници/ице српског језика још нису у потпуности спремни/е за његово увођење у свакодневну комуникацију. Пример за то јесу бројни коментари на интернет порталима и сајтовима у којима се одређени политички коректан говор исмева (в. <http://vukajlija.com/politicki-korektan-govor/450152>).

Питање родно- језичке равноправности последњих неколико година постаје актуелно и у Србији, поготово откада је уведен термин „политички коректан говор“, а прва истраживања су почела још 1934. године. Пре свега, поставља се питање маркирања женског рода у титулама и називима занимања у српском језику (однедавно су се у свакодневној употреби појавили облици „психолошкиња“, „фотографкиња“ и слични облици којих раније није било), што неретко доводи до сукоба мишљења како међу лаицима, тако и међу академским званичницима и језичким стручњацима оба пола.

Као и у свим земљама Европске уније, и у Републици Србији постоје многи предлози за избегавање родних предрасуда у српском језику, као и предлози за стандардизацију српског језика, која би допринела стварању и поштовању родно осетљивог језика, али ти предлози нису прихваћени на институционалном нивоу, нису видљиви, и нису у довољној мери уврштени у законе. Стога је свест говорника/ца српског језика о родној језичкој осетљивости још недовољно развијена, што утиче и на слабу употребу родно осетљивог говора у српском језику и помаже стварању родних стереотипа. Разлог томе може бити и чињеница да се на нашем поднебљу овај термин користи тек од деведесетих година, док је на енглеском говорном подручју заступљен још од седамдесетих година, када се јавља први пут у феминистичкој лингвистичкој реформаторској струји која се залагала за избегавање генеричке употребе мушког рода чак и у оним случајевима када је могуће употребити облик женског рода (Marlowe, 2001). У српском језику, на појму родно осетљивог језика инсистира једна струја лингвиста и лингвисткиња предвођена проф. др Свенком Савић, која се и даље залаже за стандардизацију српског језика која би довела до употребе родно осетљивог говора на свим друштвеним нивоима и у свим друштвеним категоријама. Међутим, поставља се питање да ли уопште у патријархалном друштву какво српско друштво још јесте употреба родно осетљивог језика може довести до побољшања родне равноправности, или је то само привид. Како тврди Филиповић у свом истраживању, пре свега саме жене не верују да ће им називи занимања и титула у облику женског рода донети бољи положај у друштву, а поготово су високообразоване жене те које подржавају избегавање родно осетљивог језика. Стога иста ауторка поставља питање да ли је, уместо у употреби родно осетљивог језика, проблем заправо у патријархалном културном моделу који доминира у нашој земљи (Филиповић, према: Мијушковић, 2013: 6).

Осим језичког аспекта, родно осетљив језик представља и питање друштвене моћи. Имајући у виду да језик који користимо одражава наше ставове, убеђења и начин на који се опходимо према другима, јасно је да избегавањем употребе облика у женском роду у оним примерима у којима су ти облици граматички и језички исправни и друштвено прихватљиви показујемо непоштовање, запостављање, па чак и вређање жена. Самим тим, употреба родно осетљивог говора подразумева

већу видљивост жена у језику и један степен више ка њиховој бољој позицији у савременом српском друштву.

Имајући у виду да образовне институције играју битну улогу у стварању те свести код (академских) грађана и грађанки, потребно је истражити колико се у образовним институцијама говори о родно осетљивом језику, односно колико је он у употреби међу наставним кадром, али и међу студентима и студенткињама, што је један од задатака истраживања рађеног у оквиру ове докторске дисертације.

Један од кључних званичних докумената који дефинише родно осетљив језик је Водич за употребу родно неутралног језика UNESCO (енгл. Guidelines on Gender Neutral Language), који је настао након иницијативе Канаде и нордијских земаља о избегавању родно одређеног језика у свим UNESCO документима. Након Водича, термини «род» и «родно осетљив језик» су ушли у општу употребу (Савић et al, 2009: 174). Између осталог, Водич наводи примере у енглеском језику за родно неутрални језик као што је „flight attendant“ који би требало да се употребљава уместо „steward“ и „stewardess“, како би се избегла генеричка употреба мушког рода или женског рода у случајевима када не знамо ког је пола особа о којој је реч (в: Водич за употребу родно неутралног језика UNESCO⁶).

⁶ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950mo.pdf>

2.4.1 Званична употреба родно осетљивог језика у Србији⁷

Први званични светски документ у ком се помиње родна равноправност је Декларација о људским правима из 1948. године. Иако у Србији употреба родно осетљивог језика у свакодневном говору није јасно дефинисана, и код нас постоји неколико законских регулатива које су везане за родну равноправност, а у себи садрже и неке аспекте родно осетљивог језика. То су, пре свега, Закон о забрани дискриминације (Службени гласник РС, бр. 22/ 2009), као и Закон о равноправности полова (Службени гласник РС, бр. 104/ 2009), који прописују „равноправно учешће мушкараца и жена у свим областима јавног и приватног живота, као и адекватно поступање према припадницима оба пола у политичком, економском, културном и другом аспекту јавног, професионалног, приватног и породичног живота”⁸. Стандарди Европске уније такође захтевају промене у односу државе према родно осетљивом језику.

Како наводи Шеховић, истраживање језика медија у дневним новинама у БиХ, Хрватској и Србији показало је да је највећи проценат језичке несензитивности, тј. највећи проценат оних који/е избегавају употребу родно осетљивог језика при ословљавању жена забележен у Србији, са просеком од 24.9%, након које следи БиХ са 20.2%, док је у Хрватској значајно нижи проценат оваквих текстова, од 2.9% (в: Шеховић, 2009).

Ако говоримо о искључиво језичком аспекту родне равноправности у Србији, тј. о родно осетљивом језику, неопходно је поменути *Упутство за стандардизован недискриминативни говор и понашање*, у ком се наглашава које је граматичке облике потребно користити како би се избегла полна дискриминација у језику, а које је објавио Заштитник грађана (в: www.ombudsman.rs). Према подацима из 2006. године, у српском језику постоји око 250 облика занимања у женском роду, тј. *nomina professionalia*, које нису добиле своје адекватно значење у облику женског рода (Тешановић, 2006: 88). Претпоставка ауторке је да је у години истраживања тај број смањен, али није нађен прецизан податак о томе. Како

⁷ Одељак преузет из: В. Бошковић (2014) Употреба родно осетљивог језика међу студентима и студенткињама у Србији, *Анали Филолошког факултета*, Вол. XXVI, Бр. I, стр. 387 – 407.

⁸ Закон о забрани дискриминације, Службени гласник бр. 22/ 2009

примећује Илеш, приликом превођења термина везаних за родну равноправност, српски језик се сусреће са проблемом и најчешће се таква терминологија преводи англицизмом (Илеш, 2014: 8), што нам додатно указује на чињеницу да употреба родно осетљивог језика на званичном нивоу није довољно заступљена и да речи у облику женског рода нису увек свуда и јасно доступне. Штавише, ауторке Чаушевић и Злотрг закључују да пракса показује несразмер између употребе родно осетљивог језика у свакодневной употреби и у јавној и службеној употреби, наглашавајући да је у свакодневной језичкој употреби родно осетљив језик присутан, за разлику од јавне и службене употребе, где га нема (Чаушевић, Злотрг, 2012: 320).

Када је реч о званичним речницима, ауторка Мијушковић примећује да речник Матице српске, као најпризнатији и најрелевантнији речник српског језика, има лексички фонд од пре скоро пола века, па је логично да се у њему не налазе новоформирани облици у женском роду за титуле и занимања која у доба формирања речника нису ни постојала. Да би решили проблем непостојања именица у женском роду у речницима, како наводи Мијушковић, граматичари су прогласили мушки род неутралним и нормираним, поготово за оне речи које означавају називе занимања вишег друштвеног ранга (Мијушковић, 2013: 7). Исто тако, граматичари су закључили да административно- правни језик има највећи отпор према увођењу облика женског рода за називе занимања и титуле жена. У вези са нормирањем, битно је напоменути да је норма наметнута од стране стручњака, лингвиста/киња и граматичара/ки, па је тако у савременом хрватском језику организована језичка образовна политика која је нормирала употребу родно осетљивог језика, који се данас без проблема и без икаквог отпора говорника/ица користи у свакодневной комуникацији.

У првим женским Амандманима на Предлог устава СР Србије из 1990. године, женски парламент је захтевао да уз следеће речи мушког рода у употребу уђу и именице женског рода као што су: грађанке/грађани, представница/представник, кандидаткиња/кандидат, посланица/посланик, председница/председник, чланица/члан, тужитељка/тужитељ, бранитељка/бранитељ, одборница/одборник (преузето са: forum.mojepravo.net/new/b2/blogs/blog5.php/rodno-osetljiv-jezik). Ипак, до појачане употребе моционих суфикса и дискусије о њима дошло је тек након

израде Закона о равноправности полова, о ком ће бити више речи у наставку дисертације. Ако упоредимо српски језик са, на пример, хрватским и словачким, који су у потпуности нормирали родно осетљив говор, видећемо да је питање родно осетљивог језика и питање политичких и друштвених околности (Мијушковић, 2006: 97). Оно што је посебно поражавајуће у српском језику јесте чињеница да у Закону о високом образовању (доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/505-zakon-o-visokom-obrazovanju>) нигде нема облика женског рода за титуле попут „професор“, „доцент“, „наставник“ и слично. Постоји истраживање на тему употребе назива занимања у облику женског рода у високошколским установама у Србији које је рађено на Универзитету у Новом Саду и које је показало изненађујуће низак број употребљених назива занимања у женском роду на званичним сајтовима свих истражених факултета (в: Башарагин, Бекер et al, 2014). Ауторка дисертације на једној приватној универзитетској установи у Београду такође има титулу „наставник страног језика“, а не „наставница“ или „професорка“. Занимљива је чињеница да јој се, у складу са том титулом, студенти и студенткиње писаним путем често обраћају управо у облику мушког рода (нпр. „поштовани професоре“), док се у усменом обраћању увек користи облик женског рода.

Поред законских регулатива, родно осетљиво језичко планирање могуће је реализовати и путем (образовних) језичких политика⁹. Међутим, до сада још нема успешних конкретних корака у вези са овим питањем, већ постоје само две врсте активности које се спроводе како би се у српски језик увела правила родно осетљивог говора: 1) процес језичке хармонизације и 2) утицање на званичну језичку политику кроз кодексе и предлоге стандардизације језика које издају различите групе и организације, као што су манифести проф. др Свенке Савић (Башарагин, Бекер et al, 2014:1). Први процес подразумева иницијалну употребу, а потом евалуацију алтернативних језичких форми и структура (у овом случају, употребу облика женског рода) унутар једне говорне заједнице, док други процес подразумева објављивање предлога за употребу родно осетљивог језика без

⁹ Језичка политика се дефинише као „организована, циљана и дугорочна активност институција државе на различитим аспектима статуса, форме и домена употребе одређеног језичког варијетета.“ (Филиповић, 2009: 54)

претходног формалног прихватања тих предлога. Примери утицања на званичну језичку политику су бројни предлози употребе родно осетљивог говора појединих лингвиста/киња и округли столови који се организују ради расправе по овом питању.

Године 1997. у Србији је основан Одбор за стандардизацију српског језика, чији је задатак био да окупи све стручњаке из области лингвистике и српског језика како би се оформила одговарајућа језичка политика и пракса. Међутим, Одбор до сада није имао великог утицаја на употребу родно осетљивог језика међу говорницима/ама српског језика и, према сазнањима ауторке дисертације, питање родно осетљивог језика није кључно за деловање Одбора. Поред тога, на питање о функционисању Одбора, Иван Клајн је у једном интервјуу из 2014. године одговорио: „Одбор се практично није ни састајао, нити је доносио икакве одлуке, већ осам година“, што нам ставља до знања да ни у будућности не треба да очекујемо његово деловање (преузето са: http://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2014&nav_id=911201).

Године 2011, Повереница за заштиту равноправности¹⁰ објавила је Препоруку Министарству просвете и науке РС, НПС¹¹ и Заводу за унапређење квалитета васпитања и образовања за уклањање дискриминаторних садржаја из наставних материјала и праксе и промовисање толеранције и поштовања људских права. Препорука садржи неколико чланова у вези са родном равноправношћу и употребом родно осетљивог језика, па се тако наводи да: „наставни материјали својим садржајем, а наставници/це својом наставном праксом и начином рада са ученицима/цама негују свест о различитостима, промовишу ненасилну културу, равноправност и недискриминаторну праксу, као постулате демократског друштва заснованог на поштовању људских права“, као и ставка:

„употребљавање и инсистирање на стандардизовању и законском регулисању родно осетљивог језика и језика недискриминације (деца и млади са инвалидитетом и сметњама у развоју, а не са посебним потребама; особа која трпи/врши насиље, а не жртва/насилник, особа која користи психоактивне супстанце, а не наркоман/ка

¹⁰ Значење титуле Повереник за заштиту равноправности ће бити објашњено у одељку 2.5

¹¹ Национални просветни савет Републике Србије

и др.)“ (преузето са: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/preporuke-mera-organima-javne-vlasti/preporuka-ministarstvu-prosvete-i-nauke-republike-srbije-skup%C5%A1tini-nacionalnom-prosvetnom->).

Међутим, питање је и да ли би законска регулатива о родно осетљивом језику поспешила његову употребу. Како тврде ауторке Чашевић и Злотрг: „Законска основа у друштву те заснованост на граматички и норми само су лице проблема. Наличје је у оба случаја свијест људи, идеологија и друштвена пракса“ (Чашевић, Злотрг, 2012: 322).

2.4.2 Примери употребе родно осетљивог језика¹²

Поред тога што родно осетљив говор подразумева употребу облика и мушког и женског рода кад год је то могуће, он захтева и елиминацију сексистичког говора. Стога је, по Упутствима Заштитника грађана, неопходно избацити облик *госпођица* из усмене и писане комуникације, јер тај облик имплицира да је брачни статус жене неопходан податак за дефинисање било које женске особе, што може довести до стварања родних стереотипа. Заштитник грађана такође наводи да је „потребно стандардизовати сигнатуре запослених”, па тако као примере даје облик „саветница” уместо „саветник”, облике „поштовани/ поштована” када је непознат пол особе којој се обраћамо и слично (преузето са: <http://www.ombudsman.rs>). Конкретно, саветује се употреба именица у граматичком облику оба рода када не знамо коме се обраћамо, и употреба именица оног рода којег је рода и наш саговорник/ица, а избегавање мушког рода када се обраћамо женској особи.

У истраживању из 2013. године, ауторка Бабић Антић наводи примере „тужитељка”, „премијерка”, „шоуменка”, „жена пилот”, „полицајка” итд. како би нагласила употребу родно осетљивог језика. Проф. Савић у својим радовима наводи примере избегавања употребе родно осетљивог језика, тврдећи да „српски језик заостаје за променама у друштву“ и инсистира на исправљању свих званичних докумената и списа који дискриминишу женски род својом језичком употребом (Савић, 2006: 72). Као адекватне облике, Савић наводи облике „докторка”, „деканка”, „шефица” који су ретко у употреби без оправданих разлога, али и облике у женском роду „спонзоруша” и „министарка” који, иако са моционим суфиксима, представљају дискриминаторне облике и, самим тим, представљају претњу родно осетљивом говору (Савић, 2006: 75). Она сматра да је недостатак родно осетљивог језика често несигурност у одабиру одговарајућег моционог суфикса (нпр. *докторка/докторица*) и да треба употребити онај моциони суфикс који говорнику/ици одговара, јер за сада нема проглашене прихваћене норме.

¹² Одељак преузет из: В. Бошковић (2014) Употреба родно осетљивог језика међу студентима и студенткињама у Србији, *Анали Филолошког факултета*, Вол. XXVI, Бр. I, стр. 387 – 407.

Када је реч о облицима у женском роду који данас имају другачије значење (нпр. *министарка, секретарица*), Савић тврди да треба употребити форму женског рода за њихову титулу и занемарити историјску перспективу језика, као и да у облицима множине треба нагласити и облик мушког и облик женског рода (нпр. *даме и господо, грађани и грађанке, студенти и студенткиње*), јер, по њеном мишљењу, српски језик обилује морфолошким средствима за именице женског рода. Уколико су у питању навођења имена, Савић инсистира на писању пуног имена и презимена како би се знало ког је пола особа о којој је реч (Савић, 2006: 75- 77). Савић је дала предлоге и за употребу родно осетљивог језика у војсци и за називе чиновна у облицима женског рода, али ови предлози до сада нису ушли у језичку употребу. Док Ајџановић даје 13 продуктивних наставака, тј. моционих суфикса, од којих су најпродуктивнији –ка, -ица и –киња (Ајџановић, 2008), Савић наводи три врсте форми означавања професија и титула у облику женског рода:

- 1) Употреба наставка, тј. моционог суфикса: *Космонауткиња Валентина Терешкова је стигла на Месец.*
- 2) Употреба израза *жена* + професија/ титула: *Прва жена космонаут Валентина Терешкова је стигла на Месец.*
- 3) Без наставка за двородне именице: *Она је фото модел у Воду.* (Савић et al, 2009: 12).

Како тврди ова ауторка, избор било које од три наведене форме зависи од намере говорника/ице, унапред створене навике за употребу форме женског рода, личног става према родно осетљивом језику и слично (Савић et al, 2009: 12). Савић даје Предлог упутства за употребу родно осетљивог језика у сфери јавне комуникације који има неколико ставки:

- 1) Следити основно правило за грађење реченице у српском језику: субјекат и предикат се морају слагати у роду, броју и лицу (пример: *Посланица Гордана Чомић је председавала састанком*),
- 2) Употребљавати доследно форму женског рода за именовање занимања и титуле жена свуда где је то могуће (пример: *Кривична пријава против директорке Агенције за приватизацију; Вера Јовановић је наша најпознатија падобранка у последњој деценији*),

- 3) Одабрати из постојећег инвентара ону језичку форму која најбоље одговара интуицији за језик за занимања која имају више могућих суфикса (пример: *докторка/докторица*),
- 4) Избегавати устаљене изразе који вређају одређену групу грађана/грађанки (пример: *Батићу, циганитуро*),
- 5) Користити паралелне форме када је реч и о мушкарцима и о женама (пример: *Кад дође кондуктер/кондуктерка морате му/јој показати карту*), уз посебну препоруку да се користи неутрални облик *особа* кад год је то могуће,
- 6) Користити разне форме родно осетљивог језика у текстовима,
- 7) Писати титуле и занимања жена у пуном облику, без скраћеница,
- 8) Наводити пуну идентификацију за све особе, поготово кад је реч о брачним паровима (пример: избегавати конструкције као што су „дошао је М. Јовановић са женом“),
- 9) Применити правила родно осетљивог језика у превођењу,
- 10) Применити сва претходно наведена правила у анкетама, формуларима и слично,
- 11) Избегавати ословљавање жене у односу на њен брачни статус (пример: избегавати облик *госпођица*),
- 12) Избегавати примере у уџбеницима у којима су мушкарац и жена у стереотипним улогама (пример: „Дејан је лекар, а Мара је домаћица“) (Савић et al, 2009: 13- 26).

Често су жене те које утичу на избегавање употребе родно осетљивог језика. В. Ђукановић наводи пример жене која седи у таксију и на питање шта је по занимању одговара: „Таксиста. Таксисткиња је неправилно због граматике“ (Ђукановић, 2006: 68). Овај пример потврђује став проф. Рајне Драгићевић која тврди да се облици женског рода често сматрају увредљивим, погрдним и омаловажавајућим, док Ђукановић објашњава овај пример на следећи начин:

„У случају о таксисткињи, субјективни осећај саме жене каже да се ради о „неграматичкој“ речи, о неправилној речи. Зашто је она неправилна? Зато што не постоји. Зашто не постоји? Не постоји зато што нема жена које се баве услугом таксирања. Из разговора са путником таксисткиња је то сама закључила, али на експлицитно питање да ли ће од сада говорити да је таксисткиња, одговорила је једноставно „нећу“. Овде се срећемо са дубоким неразумеванем суштине језичких промена, односно потребе језика да прати живот, чак и кад се то самих људи тиче.“ (Ђукановић, 2006: 69).

Мијушковић је у свом истраживању навела пример именице *министарка* и разлику у њеној употреби некад и сад како би указала на чињеницу да је могуће променити језичку употребу у складу са друштвеним токовима. Наиме, иако је ова реч некад означавала искључиво супругу министра, па чак имала и погрдне конотацију (пре свега захваљујући Нушићевом књижевном делу), она данас означава жену која је на позицији министра. Исто тако, ауторка наводи пар „медицинска сестра“ – „медицински техничар“ као добар пример како језичка форма може да се промени уколико постоји друштвена свест о потреби за том променом. Према наводима у овом истраживању, „сам језички облик неће довести до родне равноправности у друштву, за то је потребна промена културног модела, али та промена почиње свешћу да феминизација назива професије не девалвира професију него наглашава разлику“ (Мијушковић, 2013: 11).

Када је реч о употреби родно осетљивог језика у медијима, уређивачки колегијум телевизије са националном фреквенцијом Б92 је први који је донео одлуку о примени оваквог говора, што је у почетку прихваћено са негодовањем, да би се данас прихватило као регуларан вид извештавања, мада још има негативних коментара у широј јавности (преузето са: <http://stazenezele.rs/vidljivaneravnopravnost>).

2.4.3 Ставови стручне јавности у Србији по питању РОЈ-а¹³

Од првог помена појма родно осетљивог језика, па до све учесталијих расправа о његовој употреби последњих година (које поприма и политичке, а не само језичке размере), у Србији постоје две лингвистичке струје:

- 1) струја која се залаже за стандардизацију српског језика и употребу родно осетљивог говора (тзв. проевропска и/ или проамеричка струја), и
- 2) струја која се противи употреби родно осетљивог језика (традиционална, конзервативна струја), уз аргументе да таква употреба није у духу српског језика и да не одговара његовим граматичким и синтаксичким правилима.

Често се лингвисти и лингвисткиње по питању родно осетљивог језика представљају и на следећи начин:

- 1) Залажу се за маркираност, тј. употребу моционих суфикса у свим називима титула и занимања како би указали на родну равноправност у друштву, односно како би указали на важност друштвене улоге језика као битног фактора родних предрасуда у друштву,
- 2) Сматрају да је употреба моционих суфикса непотребна и да није у духу српског језика, те да је треба занемарити и оставити све облике именица у мушком роду, тврдећи да употреба моционих суфикса не доприноси родној равноправности у Србији јер се она језичком употребом не може и не треба достигати, као и да је највећи проблем родно осетљивог језика у српском језику „изузетно слаба творбена флексибилност савременог српског језика“ (Ђукановић, 2006: 66).

Најгласније представнице струје која се залаже за употребу родно осетљивог језика су С. Савић, В. Јарић, Н. Радовић, М. Стевановић и Ј. Филиповић (мада и међу њима постоји разлика у изражености става), док су представници струје која се противи овој употреби предвођени Б. Ћорићем, Е. Фекетеом, И. Клајном и М. Ивић.

¹³ Одељак преузет из: В. Бошковић (2014) Употреба родно осетљивог језика међу студентима и студенткињама у Србији, *Анали Филолошког факултета*, Вол. XXVI, Бр. I, стр. 387 – 407.

Струја која се залаже за употребу родно осетљивог језика у свакодневној комуникацији, као и на свим друштвеним и државним нивоима, тврди: „Нема објективно никаквог разлога да поред *докторке* и *професорке* не буду и *деканка* и *академкиња*, јер друштвена реалност потврђује да оне постоје. Језик својим творбеним потенцијалом пружа ту могућност, само што се не користи у довољној мери“ (преузето са: <http://www.danas.rs/dodaci/nedelja>). Представници/е ове струје такође тврде да треба поштовати правила конгруенције у српском језику по ком именица и глагол морају да се слажу у роду, па самим тим облици „психолог је рекла“ и слично нису адекватни и уместо њих би било правилније користити форму „психолошкиња је рекла“. Проф. др Рајка Глушица наглашава да је „именичка моција као творбена категорија под снажним дејством изванлингвистичких фактора“ и да јој се, као таквој, треба посебно посветити (Глушица, 2006: 11). Конкретне примере С. Савић даје у свом Упутству за употребу родно осетљивог језика, у ком се наводи шта је пожељно изговарати у родно осетљивом говору, а шта треба избегавати.

Ј. Филиповић спаја питање употребе моционих суфикса са друштвеним токовима и утицајима имајући у виду значајну улогу језичке елите коју првенствено чине припадници мушког пола, док су припаднице женског пола те које су чуварке језичких норми и које те норме (у овом случају, употребу моционих суфикса) касније преносе на млађе нараштаје (Филиповић, 2009). Моциони суфикси су и економична комуникацијска категорија (Барић, 1989: 12), јер су речи за означавање занимања и титула у женском роду са овим суфиксима краће и јасније него друге форме женског рода (нпр. жена спикер/ спикерка). Разликујемо **неутралну** и **конкретну** употребу моционих суфикса: неутрална је она када нам није битно да ли је реч о мушкој или женској особи која има одређено занимање и када звање и пол вршиоца нису ни у каквој граматичкој вези, док је конкретна употреба она када је од изузетне важности ко се одређеним занимањем бави, односно ког је пола особа о којој је реч (Барић, 1989: 13).

Присталице употребе моционих суфикса наводе примере других језика у којима је питање моционих суфикса решено путем стандардизације језика, путем језичке политике и језичког планирања, или путем навођења именица у женском роду које су прихваћене у одређеним друштвеним заједницама. Најчешћи пример који се

наводи јесте пример енглеског језика, односно примери морфолошких облика који укључују оба рода: од родно маркираног „chairman“, преко релативно неутралног „chairperson“, до потпуно родно неутрализованог облика „chair“, који бисмо превели као „ председавајући/председавајућа“. Други пример, приближнији српском језику, јесте пример хрватског језика, који је потпуно стандардизован по питању родно осетљивог језика, и то на инсистирање хрватских граматичара и организација за женска права који су заједно схватили да родно неосетљив говор доводи само до језичких и родних неправилности (Мијушковић, 2006: 105).

В. Ђукановић наводи да су изговори попут оних да речи у облику женског рода нема у речнику Матице српске, па стога не могу ни бити у свакодневной језичкој употреби бесмислени, јер „ако у речнику Матице српске нема ни речи компјутер, да ли то значи да не постоје компјутери?“. Према Ђукановићу, то само говори о томе „колико су наши језички еталони застарели“ (Ђукановић, 2006: 70).

Како истиче др Зорица Мршевић, „Језичка невидљивост жена, схваћено је, није природна, нити представља језичку неминовност или коректност већ је само наслеђено бreme према коме се треба критички одредити у тренду промењених друштвених улога жена и мушкараца и њиховог међусобног односа развијаних мимо родних стереотипа“ (преузето са: <http://stazenezele.rs/vidljiva-neravnopravnost/>).

У ауторском чланку у часопису „Данас“, М. Стевановић тврди:

„Ослањајући се на упутство омбудсмана о употреби родно осетљивог говора, као и, између осталог, на Закон о родној равноправности Црне Горе, у коме се такође коришћење мушког облика као неутралне форме сматра дискриминацијом, повереница за равноправност Невена Петрушић упутила је Препоруку Генералштабу Војске Србије, како би се у војсци утврдила правила за коректно именовање и ословљавање жена, а сличну препоруку је покрајинска омбудсманка упутила администрацији.“ (преузето са:

http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/moze_li_srpski_jezik_postati_rodno_osetlji_v_jezik.26.html?news_id=233793).

Међутим, до промене у именовању жена до дана писања ових редова још није дошло.

Са друге стране, припадници/е струје која се противи нормираној употреби родно осетљивог језика често користе концепт језичке економије као објашњење: они тврде да је непотребно прихватање свих форми граматичког женског рода јер то негативно утиче на језичку економију (Филиповић, 2009: 135). Такође, лаичка јавност често коментарише употребу родно осетљивог језика као „хрватизацију српског језика“ јер је хрватски језик већ стандардизовао све називе занимања и титула у облику женског рода (преузето са:

<http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/447124/Vojnikvojnkinja-sudijasutkinja-A-sta-ja-radim/komentari>).

Академик Иван Клајн тврди да постоји доста добрих предлога у вези са родно осетљивим језиком, али да се они неће моћи прихватити у потпуности. У једном интервјуу на ову тему, када се тражи његово мишљење о предлозима Свенке Савић, Клајн објашњава:

„Сада је нормално да се каже канцеларка Ангела Меркел, државна секретарка, психолошкиња итд, што је донедавно било скоро непостојеће. Тиме је неравноправност полова донекле смањена. Моје мишљење је, мада званични државни органи нису одлучивали о томе, нити се зна кад ће, да се препоруке које даје „Језик и род“¹⁴ не могу спровести у потпуности, јер је природа језика таква да је мушки род основни и да има генеричку вредност.“ (преузето са: <http://www.danas.rs/dodaci/nedelja>).

У другом, новијем интервјуу, Клајн на питање „откуд толики отпор интелектуалаца према родном осетљивом језику“ одговара:

„Није то нека свесна дискриминација, поготову не према женском роду или према феминизму. У питању је инстинктивни отпор према кованицама, изведеним речима које нису уобичајене, које „чудно звуче“. Да смо имали оно што деценијама немамо - добре уџбенике и речнике савременог језика, јаку лекторску службу у медијима, наставу језика у средњој школи - још би се давно расправило како гласе женски

¹⁴ Публикација ауторке С. Савић

облици појединих именица, људи би се навикли на њих и не би било проблема. Нађе се и понека реч коју ћу навести као илустрацију онога што својом необичношћу изазива отпор: ловачица, водичица, аташеица, витешкиња, експерткиња, магистарка, педијатарка, психијатрица. Остаје, дакле, још доста да се уради на том пољу, не толико у теорији колико пре свега у пракси (...) Родна неравноправност у језику не потиче отуда што су неки „мушки шовинисти“ одлучили да женама ускрате њихова права, него отуда што је граматички систем, а добрим делом и лексички, обликован у време кад у друштву никакве равноправности није било. Као и све сложене структуре, ти системи се споро и тешко мењају. У друштву јесмо за потпуну родну равноправност, али у језику мушки род још остаје основни, општији, о чему је својевремено писао покојни Егон Фекете. То се види по изразима као „прва жена гувернер Народне банке“ (док „први мушкарац гувернерка“ не би ништа значило), по употреби множине мушког рода (нпр. „грађани Србије“, „студенти Правног факултета“, што сасвим очигледно обухвата и грађанке односно студенткиње), или по самој чињеници да се женски облици изводе из мушких.“ (преузето са:

http://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2014&nav_id=911201).

Б. Ћорић је нешто искључивији по овом питању, јер инсистира на ставу да именице у облику мушког рода представљају општи род и „покривају“ оба пола (Ћорић, 2006: 53), а сличног става је био и Фекете, који је тврдио да све нове облике који су формиран у женском роду сматра „непотребним неологизмима који нису у духу српског језика“ (Фекете, 2008: 43).

Социолог Слободан Антонић у својој књизи „Искушења радикалног феминизма“ наводи пример читаоца у вези са употребом родно осетљивог језика у свакодневној комуникацији, наглашавајући да је то „мучење језика и претеривање у инклузији“. На основу наведеног примера лако је закључити да је у питању карикирање и неслагање са концептом родно осетљивог језика:

„Баш ми је драго што је колега-а/ иница Ранко/а Вукчевић/ ева (?) имао/ла прилике да се ближе упозна са достигнућима наших филозофа/киња, социолога/шкиња и иних. Просто ме испуњава поносом/кињом што Корчуланска школа није остала бесплодна/ан покушај/ица да се замах/ица нашој филозофској мисли/у. Посебно грије срце/а што имамо тако

либералну и свјесну младеж/шкиње која не води рачуна/ке о језику/ици и роду, семантици и семиотици, логици и разуму/ици, тим ауторитатним и шовинистичким фалоцентричним конструктима/кињама“ (Антонић, 2011: 39).

Наведени одломак јасно указује на недовољно познавање употребе моционих суфикса у српском језику од стране аутора текста, јер се суфикси у овом примеру додају скоро на сваку именицу у облику мушког рода, невезано за то да ли је реч о именици која означава занимање, осећање, предмет или слично. Самим тим, аутор нам показује да нема адекватно лингвистичко знање о начину употребе моционих суфикса, или да не жели да га стекне услед непризнавања његове важности. Оно што је још „опасније“ по употребу родно осетљивог језика јесте недовољно развијена свест аутора о значају употребе моционих суфикса за означавање титула и занимања у облику женског рода. Оваква банализација употребе родно осетљивог језика не може се схватити никако другачије осим као ниподаштавање труда и подсмевање вишегодишњим напорима жена да буду видљивије у српском језику и, самим тим, у српском друштву. На овај начин, поменути аутор изричито показује личну наклоност ка родној неравноправности у српском језику, чиме указује и чињеницу да не прихвата родну равноправност у језику уопште. Са друге стране, ауторка дисертације управо на примеру овог рада показује да употреба родно осетљивог језика у тексту не мора бити и није „мучење“ српског језика, уколико се моциони суфикси употребљавају на начин на који је то и препоручено од стране лингвисткиња које се залажу за њихову употребу.

У теоријама које не потврђују употребу родно осетљивог језика се тврди да је мушки показатељ рода семантички неутралнији од женског, и то не само у српском језику. Образлаже се и да је употреба моционих суфикса пожељна само када стварно постоје занимања, делатности и титуле које поседују жене, када језички систем омогућава коришћење суфикса, и када је неопходно нагласити да је реч о женама као носиоцима занимања (Фекете et al, 1996: 57). Причајући о другом, социолошком фактору, као примери за неприкладност употребе моционих суфикса наводе се титуле и занимања која се, по друштвеном устројству, махом односе на мушке особе, те за њих нема паралелних форми у женском роду (нпр. боксер, патријарх, бискуп, рудар, удварач, родољуб и сл). Слична је ситуација и у обрнутим

случајевима: када постоје само облици женског рода, облици мушког рода су неприродни и не би били у употреби (нпр. бабица, породиља, трудница и сл. користе се за означавање и мушког и женског рода) (Фекете, 2008: 45). Поједини лингвисти обраћају пажњу и на нешто другачије тумачење употребе моционих суфикса, а то је да она има инфериорну конотацију, односно да облик женског рода чак може да служи и за омаловажавање жена, а не за веће поштовање према њима (Фекете et al, 1996: 57). Заговорници друге лингвистичке струје закључују да је употреба речи „жена“ испред именице у мушком роду адекватнија и природнија од употребе моционих суфикса у српском језику (нпр. жена возач, жена фотограф и сл.). Поједини аутори који сеprotиве употреби родно осетљивог језика тумаче да феминистички притисак на језик није случајан и да „он потиче из самог теоријског језгра радикалног феминизма“ (Антонић, 2011: 39).

Говорећи о конкретним задацима лингвиста/киња по питању употребе моционих суфикса, Е. Фекете је тврдио да лингвисти не треба да измишљају нове речи према политичким наређењима, већ да дају свој став о нормативној прихватљивости појединих речи које су се појавиле у свакодневной употреби. Самим тим, питање употребе моционих суфикса треба препустити спонтаној говорној пракси, а тек онда разматрати нормативну вредност (Фекете, 2008: 53).

Поред ове две струје које се константно супротстављају једна другој и на округлим столовима и јавним скуповима, постоји и питање спремности говорника и говорница српског језика да прихвате родно осетљив говор. Р. Драгићевић примећује да постоји велики отпор жена када је реч о употреби родно осетљивог говора, јер оне неретко сматрају да употреба облика женског рода за њихова занимања смањује њихову вредност (преузето са http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/moze-li-srpski-jezik-postati-rodno-osetljiv-jezik-26.html?news_id=233793).

Питање родно осетљивог језика и његове употребе у образовним институцијама, као и на свим другим друштвеним нивоима, више је од језичког питања. То је питање појединачног и друштвеног културног и родног идентитета, питање свести и питање погледа на свет. Штавише, то је питање које, у мањој или већој мери, може утицати на наш однос са другима, јер (не)употреба родно сензитивног језика

као алата за политички коректан говор и као приказ родне равноправности у друштву приказује наш став према нашим саговорницама/ама, а првенствено став према тренутној позицији особа женског пола у савременом друштву. Ако језик понекад заостаје за променама у друштву, онда његово модернизовање треба „охрабрити“ путем језичке стандардизације, израдом нових речника и граматика, модификовањем уџбеника и инсистирањем на употреби нових облика у медијима и јавном, научном и образовном дискурсу. Међутим, да ли је тачно да ће, повећањем броја жена лекара, возача, декана и слично, нестати и дискриминација у српском језику? Ако се језик мења како се мења друштво, онда би требало да буде тако. Остаје нејасан и одговор на питање да ли се употреба моционих суфикса избегава из лингвистичких или ванлингвистичких разлога. Како показују резултати истраживања које је представљено у овој тези, разлози су многобројни и у великој мери зависе од ванлингвистичких фактора као што су родни стереотипи и родне идеологије.

2.5 Родно дискриминаторни говор

Како Камерон тврди, општа сврха речи јесте да адекватно и истинито прикажу дешавања и појаве у стварном свету путем унапред одређене конвенције коју су сви говорници и говорнице једног језика дужни да поштују (Cameron, 1995: 150). Уколико у једном друштву постоји било каква врста дискриминације, она ће се, сасвим сигурно, огледати и у језику тог друштва. Ако је социјална видљивост жена последица и родне перспективе у језику, онда је питању родно дискриминаторног говора неопходно посветити више пажње него што је то данас случај у Србији.

Родно дискриминаторни говор представља употребу речи и израза који на неки начин омаловажавају или понижавају неки пол и он служи као средство угњетавања одређене групе људи или одређеног пола. Другим речима, родно дискриминаторни говор се употребљава да би нагласио и истакао разлике међу људима и имплицира да су неке групе људи (а једна од категорија свакако може бити и пол) супериорније, или чак невидљиве у односу на друге. Овакав говор се сматра огледалом сексизма, што је појам који се односи на „идеје и праксе које омаловажавају жене у односу са мушкарцима“, а данас се више односи на идеје и праксе које третирају било који пол неправедно или другачије (Cameron, 1992: 99). Примери родно дискриминаторног говора су изрази као што су: *удавача*, *спонзоруша*, *распуштеница* и слично.

Према Свиму:

„Разликују се два облика сексизма од којих старомодни сексизам карактерише прихватање традиционалних родних улога, различитог третмана жена и мушкараца и стереотипа о слабијој компетенцији жена. За разлику од старомодног, модерни сексизам не обухвата стереотипе о женској инфериорности, већ уверења да дискриминација више није проблем и да влада и медији дају превелику пажњу женама, тј. негативне осећаје према женама које имају политичке и економске захтеве“ (Свим, према: Југовић, 2004: 9).

Савић тврди да је сексизам најчешће присутан у језику и да се у језику најлакше и испољава (Савић et al, 2009: 5). Међутим, феминисткиње сматрају да је језички

систем много више од саме употребе генеричког облика мушког рода, мислећи пре свега на увредљиве термине за означавање и именовање жена.

С. Савић такође наводи да се полна дискриминација у некој друштвеној заједници одређује термином сексизам и да његови облици могу бити вербални и невербални. Она даље тумачи да „облици вербалног сексизма зависе од структуре језика, али и од степена свести говорне заједнице да таква појава постоји у језику“. Иста ауторка тврди да је „избегавање дискриминације према роду основни принцип кодификације језичког израза“ и да постоје две основне стратегије с овим циљем:

- 1) Стратегија симетрије: тако што ћемо и особу мушког и женског пола учинити подједнаком видљивим у језичком материјалу,
- 2) Стратегија неутрализације језика: тако што ћемо бирати оне језичке форме и изразе који не маркирају пол и којима се брише видљивост искључиво једне особе и једног пола (Савић, 2004: 3- 30).

Према Баркеру:

„Језик није неутралан медијум за формирање значења и знања о неком независном свету и објекту који постоји изван језика, већ је конститутиван за сама та значења и за само то знање. То јест, језик даје значење материјалним предметима и друштвеним праксама које су постављене у видно поље захваљујући језику, и које нам постају разумљиве у светлу језика. Процеси производње значења су праксе означавања, због чега разумевање културе значи истраживање начина симболичке производње значења у језику као систем означавања“ (Баркер, према: Захаријевић, 2007: 234).

Дакле, ако је језик основни медијум за стварање значења, онда је од изузетне важности да то значење буде адекватно и ни у ком случају дискриминаторно. Стандардизацијом језика, родно дискриминаторни говор би требало да буде потпуно избачен из свакодневне употребе, али је то неретко прво политичко и друштвено питање, па тек онда лингвистичко.

Увођењем родно осетљивог језика, родно дискриминаторни говор се све мање користи у свакодневној комуникацији, али још постоје речи и изрази које можемо чути, а чијих су значења говорници/е несвесни/е јер не сматрају да они вређају

одређени пол. Оно што је карактеристично за родно дискриминаторни говор у српском језику јесте чињеница да примери оваквог говора најчешће стоје у само једном роду и немају пандан за супротан пол. Прецизније, родно дискриминаторни говор у српском језику чешће се може наћи у изразима који означавају женски пол.

Са друге стране, у земљама Европске уније видимо позитивне примере када је реч о употреби родно дискриминаторног говора. Наиме, Европска унија је одлучила да жене треба ословљавати искључиво именом, због става да су титуле „госпођица“ или „госпођа“ сексистичке.

М. Докмановић у „Уводу у родне студије“ наглашава следећи став:

„Држава мора користити несексистички језик у свим областима, нарочито у јавном сектору, образовању и медијима. Језик је у интеракцији са културом и друштвеним нормама, те стога мора третирати са подједнаким достојанством и истим вредностима и жене и мушкарце.“ (Докмановић, 2011: 301).

Како је наведено у Водичу за употребу родно неутралног језика:

„Језик је моћно оружје: песници и пропагандисти то знају, као и жртве дискриминације. Ако се речи и изрази који наговештавају да су жене инфериорне у односу на мушкарце стално користе, та претпоставка о инфериорности ће постати део нашег система вредности. Отуда потреба да прилагодимо свој језик новим идејама.“ (в: Водич за употребу родно неутралног језика, UNESCO).

На значај избегавања употребе родно дискриминаторног говора указује и предлог у ОЕБС-овој публикацији „Механизми за постизање родно осетљивог језика“ у ком се наводи следеће:

„Увођењу недискриминаторне терминологије у локалне прописе могуће приступити на два начина: било тако што ће се у актима локалне заједнице истовремено користити оба рода (нпр. председник/председница) или тако што би се једном општом одредбом у статуту прописала недискриминаторна терминологија и поставио основ за коришћење недискриминаторне терминологије у актима које доносе органи локалне заједнице. Ову одредбу би требало систематизовати у уводним- основним одредбама статута, јер је она начелне природе. Одредба би могла да гласи: „Све именице које се у овом акту и у свим другим општим и појединачним актима локалне заједнице и њених органа користе у мушком роду користеће се

истовремено и у женском роду. Именице које означавају службене позиције, положаје и функције у општини могу се користити само у облику који изражава пол лица које је њихов носилац.“¹⁵

¹⁵ ОЕБС механизми за постизање родно осетљивог језика, стр. 9

2.6 Дискурс и дискурзивна пракса

Поглед на свет, веровања и ставови говорника и говорница су базирани на њиховом положају у друштву, што значи да ће се они служити различитим дискурсима (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 41). Дискурс се дефинише као језичка структура и значење које је изван нивоа реченице, односно као систем изјава/исказа које повезују заједничко значење и вредности, али и као веза између језичког и друштвеног одабира говорника/ице (Wodak, 2006: 181). Неретко се за дискурс тврди да може представљати и поглед на свет, тј. начин представљања и разумевања света говорника/ица (Кузмановић Јовановић, 2013: 33). Фуко на дискурс гледа као на језичку праксу која поседује одређене идеолошке претпоставке, што може утицати на положај у друштву, у зависности од типа идеологије (Фуко, према: Кузмановић Јовановић, 2013: 184), а сличан став има и Филиповић, која тврди да је „сваки дискурс идеолошки обојен“ (Филиповић, 2009: 115), док феминисткиње тврде да је феминизам алтернатива патријархалног дискурса (Милојевић, 2011: 17). Према постмодернистичкој мисли, значење и друштвена пракса настају под утицајем одређених социоекономских структура и идеологија, па се на дискурс гледа као на „језичку манифестацију идеологије-значења у служби моћи“ (Филиповић, 2009: 112). Дискурс се дефинише и као „сет друштвених вредности које се огледају у нашој језичкој употреби“ (Widdowson, 1998: 148). Савић дели дискурс на писани и говорени, а говорени може бити дијалогски и монолошки. Дијалогски дискурс се потом дели на свакодневни и институционални говор (Савић, 1993: 53).

Традиционално, родни дискурс се фокусирао на дихотомију између мушке доминације са једне стране, и женских разлика са друге стране. Међутим, како Д. Танен сматра, фокус на мушко- женску доминацију смањује важност разлика у родном искуству и веровањима, па самим тим долази и до већих несугласица у комуникацији. У истраживањима се последњих година често помиње категорија емоционално мотивисаног понашања (енгл. *emotionally motivated behaviour*), по којој наш дискурс постаје или поједностављен или искомпликован, у зависности од стереотипа којима се водимо. Модели понашања повезани са родом су свеприсутни

у комуникацији и утичу на наш вокабулар, на тему, интонацију и слично (Tannen, 1999: 222). Џ. Батлер сматра да се род „дискурзивно производи“, при чему дискурс није само језик, већ и сваки чин који има значење (Батлер, према: Антонић, 2011: 40). Сама чињеница да постоји велики број текстова посвећених теми рода и дискурса јасно говори о томе колико су ова два појма повезана и колико је битно анализирати њихову међусобну повезаност и утицаје. Такође, имајући у виду да језик данас има знатно већу и битнију улогу у друштву него што је то био случај у прошлости, дискурс и дискурзивна пракса су важни појмови за савремену социolingвистичку теорију.

Дискурзивна пракса подразумева дискурс који се користи у друштву и односи се на специфичне стилове и језичке навике говорника/ица у свакодневној комуникацији. Може се рећи да свако од нас има своју дискурзивну праксу, на пример: неко често користи описне придеве, неко користи форму питања или облик пасива чак и када они нису потребни, неко избегава да користи облике женског рода за називе занимања жена и слично. Чешће је реч о дискурзивној пракси одређених друштвених група, нпр. студената, професора, лекара итд. Дискурзивне праксе нам показују намере говорника/ица, њихове поруке и скривене стереотипе и идеологије. Тврди се да је баш дискурзивна пракса одговорна за многе сексистичке стереотипе, и то знатно више од језичких конвенција (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 216).

У савременим истраживањима се често инсистира на дискурсу елитних друштвених група, јер је то дискурс који има значајну улогу у стварању и одржавању одређених родних односа у друштву. Може се рећи да је тренутно најпопуларнији политички дискурс, па се могу прочитати разне анализе дискурса Адолфа Хитлера, Ангеле Меркел, Барака Обаме и других. Дискурс студентске популације као специфичне говорне заједнице такође има битну улогу у поимању родних односа иако студенти и студенткиње не спадају у елитну групу, јер је њихово схватање родних односа у доба школовања круцијално за њихов будући однос према питању рода и родних улога. Оно што се анализира приликом дискурс анализе јесу, између осталог, дискурзивна средства, а она могу бити многобројна. У овој дисертацији, дискурзивна средства која се првенствено анализирају су употреба родно осетљивог језика и родно дискриминаторног језика.

С. Савић дефинише дискурс анализу следећим речима:

„Дискурс анализа се бави већим јединицама од реченице у писаном или говорном медију. У таквој анализи се проучава употреба језика, нужно у спрези са контекстом и невербалним елементима језичке комуникације. Она је заинтересована да објасни повезивање различитих елемената природе разговора у целину, због чега је производ неколико научних дисциплина заинтересованих да објасне језичку делатност (психологија, социологија, филозофија, антропологија) или дисциплина које су се већ током последњих 40 година „удружиле“ са лингвистиком (психолингвистика, социолингвистика, антрополошка лингвистика)“ (Савић, 1993: 9).

Како тврди Ферклаф, језик данас има значајнију улогу у савременим друштвено-економским променама него што је то био случај у прошлости, па је критичка анализа дискурса важна интердисциплинарна област која помаже у откривању те улоге (Fairclough, 2003, 17). Он такође тврди да су идеологија и дискурс нераскидива веза, јер су и један и други појам пројекције интересовања људи у одређеној друштвеној заједници (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 42).

Критичка анализа дискурса је једна од социолингвистичких творевина која је настала касних осамдесетих година од стране Р. Водак, Н. Ферклафа и Т. Ван Дајка, и која користи језик као средство за разумевање идеологије (Holmes, Meyerhoff, 2003: 59). Званична употреба критичке анализе дискурса почела је делом Ферклафа „Језик и моћ“ из 1989. године и врло брзо је постала доминантна и утицајна. Критичка анализа дискурса се бави анализом улоге коју има дискурс у стварању доминације, дискриминације, моћи и контроле одређене групе говорника/ица у односу на друге и покушава да открије социјалне неједнакости или нерегуларности које се огледају у језику (Филиповић, 2009: 19) и као таква је врло корисна у истраживањима. Према критичкој анализи дискурса, дискурс је друштвено конструисана и друштвено условљена категорија језика. Како тврди Савић, „дискурс анализа је уверење да потребна анализа јединица већих од реченице, у конкретној употреби у контексту и ситуацији, боље објашњава људску комуникацију“. Она такође наводи да је овај термин први пут употребио Харис (Harris) 1952. године, када предлаже да се граматичка анализа изолованих реченица пренесе и на повезани низ исказа у говору (Савић, 1993: 25- 33). Међутим,

критичари критичке анализе дискурса тврде да је она често субјективна и да аналитичари/ке виде искључиво оно што желе да виде, као и да анализа није егзактна и проверљива (Blommaert, Vulcaen, 2000: 448- 450).

2.7 Феминистичка лингвистика

На самом почетку студија језика и рода, истраживања из ове области су сматрана искључиво феминистичким истраживањима. Многе ауторке које су се бавиле лингвистиком и односом језика и рода постављале су питање да ли је могуће спојити феминизам и лингвистику у једну област и могу ли пол и род функционисати као централне аналитичке категорије у лингвистичкој мисли, што доводи до стварања појма феминистичке или родне лингвистике у другој половини XX века (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 15). X. Ћопић дефинише феминистичку лингвистику следећим речима:

„Она представља део женског покрета – садржи, дакле, политичку и социјалну компоненту –и, за разлику од саме лингвистике, не покушава само да опише језичку норму и језички систем, већ и да их критикује – да укаже на њихове недостатке. Феминистичка лингвистика поставља питање на који се начин женски род, односно жене, појављују у језику. Она показује становиште да се жене посредством језика систематски тлаче, и жели да критички допринесе промени ове појаве. Феминистичке лингвисткиње захтевају да се жене у писаном и говорном језику третирају као самостална и равноправна људска бића. Будући да њен циљ није пуки опис језика, него друштвено-политичке промене које су у њему огледају, њему је подређена и научна неутралност, што јој званична лингвистика замера.“ (Ћопић, према: Захаријевић, 2007: 221).

Савић дефинише феминистичку лингвистику на следећи начин:

„У оквиру лингвистике устаљује се термин феминистичка лингвистика који би требало да укаже на нове напоре истраживача и истраживачица унутар науке о језику, који су усмерени на питања језика и говора жене, или питања писања и говорења других о женама. За то се предлаже особен лингвистички приступ који изграђује сопствену теоријску основу за истраживање начина на који се о женама говори, и како оне то саме чине у различитим социјалним, културним и језичким окружењима. Постоји више могућности да се то покаже па се данас говори о више феминизама, не само о једном, а онда и о више приступа у оквиру феминистичке лингвистике будући да нису сви потекли из оквира науке о језику, мада саопштавају резултате релевантне за језичку праксу“ (Савић, 1995: 228).

Тукара за феминистичку лингвистику каже:

„Управо схваћајући језик као живу творевину те одраз друштвене хијерархије, феминистичка лингвистика, која представља дио феминистичког покрета, узела си је за задатак не само описати језичну норму и језични систем, већ их као такве критизирати те налазити и указивати на недостатке у језику, једнако као и нудити боља рјешења. Феминистичка лингвистика описала је на који начин се женски род појављује у језику те закључила како он одражава патријархалну структуру друштва, при чему је позиција жена неједнака позицији мушкараца“ (преузето са: <http://blog.vecernji.hr/zenska-soba/ima-li-jezik-rod-5441>).

А. Кузмановић Јовановић наводи да „феминистичка лингвистика инсистира на друштвеној реалности и променама које се огледају у језику“ (Кузмановић Јовановић, 2013: 32), док Морањак- Бамбураћ тврди да „феминистичка лингвистика и родне студије маркирају „лингвистички обрат” у хуманистици, полазећи од хипотезе да је језик мјесто моћи и да граматички мушки род није случајно узет као норма” (Морањак- Бамбураћ, према: Чаушевић, Злотрг, 2012: 322).

Једна од главних и основних тачака феминистичке лингвистике је употреба родно осетљивог језика, али и родно дискриминаторни говор и разлике у говору између жена и мушкараца. С обзиром на овакве предмете истраживања, феминистичка лингвистика се сматра интердисциплинарном облашћу. Иако релативно млада дисциплина, феминистичка лингвистика има значајног удела у савременим лингвистичким истраживањима. Могло би се рећи да ова дисертација припада области феминистичке лингвистике, управо зато што се бави појединим областима језика којима се бави и феминистичка лингвистика.

2.8 Родни стереотипи

Родни стереотипи се дефинишу као скуп идеја, ставова и веровања које једна група или заједница гаји према другој заједници, групи или особи. Ти стереотипи могу бити етнички, расни, национални, родни и слично. Свака од наведених врста стереотипа може бити позитивна или негативна, али најчешће су стереотипи негативне категорије које служе за различите типове дискриминације. Што је група која дискриминише већа, то су јачи стереотипи које та група поседује (Кешеровић, 2012: 8).

Родни стереотипи су врло распрострањени у друштвеним заједницама и они подразумевају приписивање одређених општих карактеристика, мишљења и улога мушкарцима и женама искључиво на основу њихове припадности одређеном полу. Другим речима, када помислимо на неку особу мушког или женског пола, ми јој, уколико имамо родне стереотипе, придајемо одређене очекиване особине на основу наших веровања и очекивања. На пример, за особу женског пола ћемо сматрати да је привлачна, шармантна, комуникативна, а за особу мушког пола можемо закључити да је паметан, способан и успешан. Дакле, верујемо да мушкарци и жене могу поседовати само одређене особине и да се оне не могу мењати- у том случају, наши ставови зависе од родних стереотипа које свесно или несвесно имамо. Самим тим, родни стереотипи су у уској вези са родним идеологијама, јер и родни стереотипи и родне идеологије утичу на нашу дискурзивну праксу.

Поједини аутори (Deaux, LaFrance) дефинишу родне стереотипе као: „Специфична уверења о карактеристикама које су типичне за жене или мушкарце, попут веровања о физичким карактеристикама, особинама личности, пословним преференцијама или емоционалним предиспозицијама жена и мушкараца. Често не подразумевају само уверења о томе какви су мушкарци и жене, већ и какви би требало да буду“ (Deaux, LaFrance, према: Југовић, 2004: 9).

Према подацима из истраживања заснованог на анализи рекламног материјала за мушкарце и жене на енглеском, српском, хрватском и бошњачком језику, жене су до краја XX века у рекламама приказиване искључиво као домаћице и мајке чија је једина дужност била да воде рачуна о кућним пословима, свом изгледу и деци, док

су мушкарци представљани као ауторитативне главе породице које решавају све кључне проблеме у кући и ван ње. Међутим, од почетка XXI века, родни стереотипи су се знатно променили, па се тако жене сада, осим као домаћице и мајке, представљају и као привлачне, успешне жене које нису преокупиране само кућом и породицом, мада то и даље остаје примарни фокус њиховог интересовања (Кешеровић, 2012: 21- 25). Иако још не у довољној мери и на прави начин, родни стереотипи су данас на глобалном нивоу ипак другачији него што је то био случај у претходним деценијама. Међутим, уколико желимо да наша дискурзивна пракса буде потпуно родно равноправна, онда је потребно променити родне стереотипе и родне идеологије које владају у савременој друштвеној заједници. Део истраживања представљеног у овој дисертацији заснован је управо на родним стереотипама како би се открило да ли и у којој мери родни стереотипи постоје међу студентском популацијом.

На значај и утицај родних стереотипа указује и предлог одредби за механизме за постизање родно осетљивог језика ОЕБС-а у коме стоји следећа ставка:

„ Елиминисање родних стереотипа, што је од кључног значаја за постизање родне равноправности између мушкараца и жена, и стога локалне власти морају подстицати елиминацију стереотипа и препрека на којима се темеље неједнакости у погледу статуса жена и неједнако вредновање улоге жена и мушкараца у друштву.“¹⁶

Оно што је такође примећено у вези са родним стереотипима јесте то да они често у великој мери утичу на истраживања, јер су ти стереотипи већи од разлика које се у таквим истраживањима траже, па се сличности и не примећују. Другим речима, у истраживањима која су везана за мушки и женски пол, уколико су полазна тачка родни стереотипи, инсистираће се на разликама, а не на сличностима између полова, што може довести у питање валидност истраживања. Поједини аутори сматрају да је савремени тренд да се испитују само разлике, али не и сличности међу половима, иако су, како они сматрају, сличности у савременом друштву много веће него разлике. Овакво веровање је чак довело до стварања термина „**хипотеза родног стереотипа**“ (енгл. *sex stereotype hypothesis*) који се односи на све генералне

¹⁶ ОЕБС механизми за постизање родно осетљивог језика, стр. 8

претпоставке о одликама које мушкарци и жене треба да поседују, и од којих се полази приликом истраживања о разликама међу половима (Sotos, 2001: 19- 21).

Као што је написано у уводу ове дисертације, једна од полазних тачака истраживања које ће бити представљено у наредим поглављима јесу родни стереотипи, али не у толикој мери да могу да утичу на релевантност и валидност резултата, већ само како бисмо указали на њихово (не)постојање међу студентском популацијом у Србији.

2.9 Родна равноправност и високо образовање

С обзиром на то да је корпус за истраживање представљено у овој дисертацији студентска популација, потребно је истражити и објаснити родну (не)равноправност у високошколским установама у Србији. Према свим званичним упутствима за смањење родне неравноправности, право на образовање се сматра једним од основних темеља здравог, родно- равноправног друштва. Године 1974, усвојен је Women's Educational Equity Act, који инсистира на елиминисању свих родних стереотипа у образовним институцијама (Blumberg, 2007: 13).

Према статистичким подацима у нашој земљи, у периоду до Другог светског рата број студенткиња у Србији је био низак. Након Другог светског рата, када су жене стекле основна политичка права и право на економску независност, чиниле су скоро половину укупног броја студената, с тим што је 35 % студенткиња студирало природне и техничке науке, док је чак 60 % било на програмима за наставничка занимања. Од 1947. до 2001. године, од укупног броја магистара наука 27 % су биле жене, а 22 % жена је одбранило докторат. Овако ниски проценти оправдавају се појавом такозваног „стакленог плафона“ (енгл. *glass ceiling*), односно постављањем препрека за напредовање жена у друштву које су често неправедне и непотребне. Иако ниски, ови проценти су ипак изнад просека за земље западне Европе, с обзиром на то да је у Енглеској до почетка деведесетих година XX века студирало само 23 % жена. Од 2000. године Србија има 57 % докторанткиња (у поређењу са 37 % 1998. године), што се објашњава појавом одлива мозгова и честог ратног стања у земљи, а не појавом родно осетљиве образовне политике. После демократских промена, наставља се тренд феминизације високошколског образовања и, закључно са 2005. годином, жене чине 59 % дипломираних студената у Србији, 51.6 % магистара наука, и до 55.4 % доктора наука. У периоду од 1990. до 2007. године порастао је и број жена запослених у научним институтима и високошколским установама у Србији, што се објашњава чињеницом да академска каријера више није престижно занимање и да мушкарци прелазе на област бизниса и приватне праксе (Духачек, Поповић, 2009: 681- 693).

Према последњим званичним подацима из 2014. године, за двеста година постојања Универзитета у Београду, на његовом челу је само једном била жена, док од осам државних факултета у Републици Србији само један (Универзитет уметности) има ректорку. Исти подаци показују да жене у Србији у већем проценту уписују и завршавају факултете: 2012. године 58 % дипломираних академкиња су биле жене. Када је реч о докторским студијама, статистика је нешто другачија: 52 % мушкараца у односу на 48 % жена је докторирало у 2012. години. Упркос већем броју академски образованих жена, статистика показује да је већи број жена неписмен, поготово у градским насељима (в: Политика, 21. децембар 2014).

Када је реч о наставном кадру, од укупно 4 432 наставног особља, према истраживању из 2006. године, жене чине 43.3% на Универзитету у Београду, и то 37.4% као професори, а 51% као асистенти. Као и када су у питању студенткиње, и овде највише процената заузимају професорке из области филологије, медицине, фармације и биологије. Ако погледамо статистику о управи на факултетима Универзитета у Београду, до 2006. године је током целе историје Универзитета била само једна жена ректор (2000- 2004) и укупно 25 деканки. Такође, од 160 чланова САНУ, само 15 су жене (Богдановић, 2006: 301).

Лекторка Марјана Стевановић у свом чланку из фебруара 2015. године наводи следеће податке:

„Занимљиво је да доста жена има на функцији продекана, који обављају најодговорније послове који се тичу самог функционисања факултета. „Оне су ту да добро обаве организационе послове, да сву своју инвентивност, креативност и интелектуалне способности ставе у службу декана, који ће за добро обављен посао понети све похвале и уживати све бенефиције своје функције.“ Тако наводи Невена Петрушић у анализи података о присуству жена у органима управљања на српским универзитетима, док Свенка Савић открива да више жена руководи и истраживачким пројектима, објашњавајући колико је то одговоран, захтеван и исцрпљујућ посао, али је мање видљиво у јавности да су ту махом ангажоване жене.“ (преузето са:

http://www.danas.rs/danasrs/kultura/zene_u_nauci.11.html?news_id=297091).

Према подацима из иностранства, жене су бројније на факултетима као студенткиње у односу на мушкарце, али и даље постоји одређен број стереотипа који им не дозвољава да буду подједнако добро рангиране као и њихове колеге (преузето са: <http://www.theguardian.com/global-development/2015/jul/02/girls-education-will-only-make-the-grade-when-intuition-gives-way-to-information>). Иако је једна од важних улога образовних установа да побољшају положај жена и буду им „одскочна даска“ у будућој каријери, чини се да то није увек случај.

Када је реч о образовним програмима који су засновани на родној равноправности, у Србији је први курс везан за родне студије под називом „Односи полова и друштво“ одржан на одељењу за социологију на Универзитету у Београду 1993. године, а први програм родних студија организован је 10 година касније у Новом Саду (Милић, 2011: 60). Данас програм родних студија постоји на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду у оквиру АЦИМСИ¹⁷ Центра за родне студије и на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, али питање је да ли је то довољно да би се проширила свест и знање о улози рода на савремено друштво и све његове аспекте.

Ако обратимо пажњу на употребу родно осетљивог језика у високошколским установама, поред истраживања о његовој употреби у уџбеницима које је спроведено на Универзитету у Новом Саду (в: Башарагин et al, 2014), лекторка Марјана Стевановић наводи следећи негативан пример:

„Говорећи пре неки дан о платним разредима у високом образовању, проректор Београдског универзитета истиче да је у том сектору потребна нешто другачија подела зато што је и распон већи - „од чистачице до редовног професора и академика“. У језику, који је одраз нашег мишљења, јасно се читава која места су намењена женама, а која мушкарцима, односно где их у хијерархији моћи друштво најрадије смешта. Тужно је што ни у академској заједници нема свести о томе да је језик којим се жене представљају у јавном и научном дискурсу дискриминаторан и мизогин.“ (преузето са:

http://www.danas.rs/danasrs/kultura/zene_u_nauci.11.html?news_id=297091).

¹⁷ АЦИМСИ- Асоцијација центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије

Када је реч о образовању, чак и након стицања права на едукацију, у неким земљама је женама било забрањено да имају већи степен образовања од мушкараца са којима су у браку (Siitonen, 2003: 67). Временом су жене дошле не само до права на образовање, већ до права на учествовање у свим образовним процесима на свим нивоима. Међутим, и у том сегменту су наилазиле на препреке. Сексизам у науци и образовном систему се огледао пре свега у сегрегацији по полу и придавању већег значаја мушким улогама у односу на женске (Папић, Склевицки, 2003: 10). Данас, Европска унија саветује присуство већег броја жена на високим академским позицијама, јер тај број може да утиче на побољшање положаја жена у друштву (Поповић et al, 2010: 456). У неким неразвијеним земљама широм света, жене су и даље запостављене у образовању (нпр. у Африци је 1985. године 60% жена било неписмено), што може да утиче на родну идеологију, а самим тим и на родну равноправност, у мањој или већој мери.

Дакле, можемо закључити да високошколске установе, или бар њихови представници, који би требало да служе као пример свим студентима и студенткињама, не користе родно осетљив језик у оној мери у којој би његова употреба утицала на свест говорника/ица српског језика, иако је у америчком истраживању из 2007. године доказано да студенти/киње проводе између 80% и 95% свога времена у учионици користећу уџбенике који нису родно осетљиви (в: Sadker, Zittleman, 2007). Битно је напоменути да се уџбеници сматрају „највидљивијим“ делом курикулума и да, као такви, имају важну улогу у преношењу вредности и развоју родних стереотипа и родних идеологија (Blumberg, 2007: 14).

Према упутствима из Цепног водича за родну проблематику:

„Све дјевојчице и дјечаци, жене и мушкарци, имају право на квалитетно образовање, са праведним приступом и без дискриминације. Родна равноправност у образовању односи се на различите потребе дјевојчица и дјечака и осигурава њихов упис, учешће и успјех у окружењу за учење. Подразумијева реструктурирање културе, политика и пракси у образовним интервенцијама како би се испуниле различите потребе и капацитети свих ученика и ученица. Родно одговарајуће образовање:

- рјешава родне препреке тако да све дјевојчице и дјечаци, жене и мушкарци могу учити;
- поштује разлике засноване на роду и признаје да је род, уз старосну доб, етничку припадност, језик, онеспособљење и религију, дио идентитета ученика;
- омогућава образовним структурама, системима и методологијама да буду осјетљиви према свим дјевојчицама и дјечацима, женама и мушкарцима;
- брине се да родни паритет у образовању буде дио шире стратегије за унапређење родне равноправности у друштву;
- стално се развија како би се затворили јазови родног диспаратитета и отклонила родна дискриминација¹⁸

Докмановић наводи да је „неопходна редовна ревизија наставних планова, програма и садржаја ради елиминисања родних стереотипа“ (Докмановић, 2011: 303).

Када је реч о Универзитету Сингидунум чији студенти и студенткиње чине узорак за истраживање приказано у овој дисертацији, битно је напоменути да је у питању први приватни универзитет који је акредитован по новом Закону о високом образовању и на коме данас студира преко 10.000 студената и студенткиња (преузето са: <https://singidunum.ac.rs/page/o-nama>). Међу тих 10.000 налазе се и бивши студенти и студенткиње са државних факултета који/е су у међувремену променили/е интересовања или се пребацили/е на приватне факултете из других разлога. Први факултет у оквиру овог Универзитета основан је 1999. године, а од 2005. године формирано је прво званично тело Универзитета у складу са Законом о високом образовању. Од самог оснивања Универзитета, сви интегрисани факултети у Београду имају декане, али и неколико продеканки за наставу (Пословни факултет, Факултет за спорт), док постоје и неинтегрисани факултети и факултети ван Београда (Факултет за медије и комуникације, Пословни факултет у Ваљеву) на чијем су челу деканке. Наставни кадар и ненаставно особље чине припадници оба пола.

Питање родне равноправности у високом образовању је од великог значаја за сам развој одговорности према родној равноправности јер се на тај начин студентима и

¹⁸ Цепни водич за родну проблематику, стр. 8

студенткињама указује на образац понашања који треба да усвоје у свакодневној комуникацији. Ако студенти/киње немају одговарајуће узорце у образовним установама који/е ће им бити примери за употребу родне равноправности у свим областима друштва, онда не можемо очекивати да ће они сами бити родно равноправни и родно осетљиви. Такође, питање родне равноправности у високом образовању у великој мери утиче и на стварање одређених родних идеологија, које ће потом утицати на дискурзивну праксу. Ово се посебно односи на употребу родно осетљивог језика и избегавање употребе родно дискриминаторног говора.

2.10 Законска регулатива о родној равноправности у Србији

Нација се конструише кроз институционализацију хијерархије полова која забрањује њихову једнакост, и обрнуто.¹⁹

Према истраживањима ауторки Поповић, Духачек, Жегарац и Цамоња-Игњатовић, Србија заостаје не само за земљама Европске уније, већ и за земљама из региона у спровођењу мера за постизање родне равноправности (Поповић et al, 2009: 695). Наиме, Водич за употребу родно неутралног језика UNESCO написан је 1999. године, а сам појам родно неутралног језика у Србији тих година није био у свакодневној употреби.

Закон о родној равноправности у Србији донет је 2009. године, иако многи становници и становнице Србије за њега и данас не знају, што је установљено интерпретацијом резултата истраживања спроведеног у овој дисертацији. Имајући у виду да се у политичкој јавности Србије све чешће дискутује о увођењу новог Закона о родној равноправности, могуће је да је због тога свест грађана и грађанки о постојећем Закону на ниском нивоу. Иако сматран пожељним и неопходним у савременом друштву од стране доброг дела јавности, Закон о родној равноправности се у неким друштвеним круговима сматра и алатом за „етаблирање родног феминизма у део званичне идеологије и политичке праксе у Србији“ (Антонић²⁰, 2011: 7). Већ у првом члану Закона наглашава се његова сврха:

„Овим законом уређује се стварање једнаких могућности остваривања права и обавеза, предузимање посебних мера за спречавање и отклањање дискриминације засноване на полу и роду и поступак правне заштите лица изложених дискриминацији“, док се у другом члану дефинише сам појам родне равноправности:

„Равноправност полова подразумева равноправно учешће жена и мушкараца у свим областима јавног и приватног сектора, у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима, Уставом Републике

¹⁹ Ивековић, Р. (2010) „Друштвени расцеп и политика пола/ рода“, стр. 154.

²⁰ Наведени аутор је већ навођен у дисертацији као противник сваке врсте феминизма и родне равноправности

Србије (у даљем тексту: Устав) и законима, и сви су дужни да је поштују.“ (члан 1 и 2, Закон о родној равноправности).

У Закону се потом дефинишу појмови непосредне и посредне дискриминације и даје се основна разлика између појмова пола и рода. Други сегмент Закона односи се на једнаке могућности при запошљавању и социјалној и здравственој заштити, на једнаку доступност послова и положаја, једнаку могућност напредовања и стручног усавршавања. Трећи део Закона везан је за породичне односе: равноправност без обзира на брачни статус, брак и ванбрачна заједница, рађање и насиље у породици. Четврти сегмент Закона посвећен је образовању, култури и спорту, при чему се наглашава обавеза једнаких могућности за образовање, избор у звање, научне радове и усавршавања, стицање стипендије, оцењивање и за активно бављење спортом, док се пети део односи на политички и јавни живот и бирачко право оба пола. Шести део Закона односи се на судску заштиту, а седми део дефинише надзор над применом Закона.

Према Плану рада Координационог тела за родну равноправност које је формирано 2015. године, очекује нас израда новог Закона о родној равноправности до краја 2015. године, али његов садржај још није познат ауторки дисертације, нити се о њему јавно говори. Према сазнањима ауторке, у плану је и израда Стратегије за родну равноправност од стране невладиног сектора у Србији.

Битно је напоменути да је након креирања Закона из 2009. године отворена Канцеларија за равноправност полова, која је 2014. године затворена, како би се оформило Координационо тело за равноправност полова чији су руководиоци водећи политичари и политичарке у Србији чије образовање ни у каквој мери није повезано са родном равноправношћу, те остаје отворено питање да ли ће ово Координационо тело имати икаквог ефекта и утицаја на ширу јавност када је реч о равноправности полова у свим друштвеним сферама. Поред Канцеларије за равноправност полова, 2010. године је оформљена и функција Повереника за заштиту равноправности, која представља независан, самосталан и специјализован државни орган формиран на основу Закона о забрани дискриминације из 2009. године. Како стоји у званичном саопштењу: „Задаци овог државног органа су спречавање свих видова, облика и случајева дискриминације, заштита

равноправности физичких и правних лица у свим областима друштвених односа, надзор над применом прописа о забрани дискриминације, као и унапређивање остваривања и заштите равноправности.“ Прва Повереница за заштиту равноправности, др Невена Петрушић, изабрана је 2010. године, а од 2015. године Повереница за заштиту равноправности је Бранкица Јанковић (преузето са: <http://www.ravnopravnost.gov.rs>). Занимљиво је напоменути да је званичан назив ове функције „повереник за заштиту равноправности“, иако ту функцију већ други пут заредом врши жена. Иако примарно поље деловања овог органа није искључиво родна равноправност, он се може сматрати једним од видова законског спровођења родне равноправности у Републици Србији. Према подацима из брошуре ОЕБС-а за механизме за постизање РОЈ-а, у Србији је формирана и Управа за родну равноправност, али ауторка није детаљно упозната са радом ове управе. Такође, почетком новембра 2015. године у јавност је пуштена информација о стварању Савета за родну равноправност града Београда, али његов план рада још није доступан (в: <http://www.izkruga.org/124-savet-za-rodnu-ravnopravnost-grada-beograda>).

На листи од 60 светских земаља, на скали за мерење родне равноправности која подразумева економске (процент запослених жена и слично), социјалне (процент писмених, удатих, образованих жена и слично) и политичке (година кад су жене добиле право гласа, проценат жена у скупштини и слично) индикаторе, Србија је 2010. године заузела 24. место, што и није тако лош „резултат“ какав се очекивао (Гвозденовић, 2010: 226).

Према подацима организације Светског економског форума, Србија је 2014. године на 54. месту од 142 земље на листи о неједнакости полова, а индекс о неједнакости рачунао се у четири области: здравство, образовање, економија и политика (преузето са: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/francuska-prednjaci-u-svijetu-po-pravima-zena>).

Један од начина да се побољша родна равноправност у јавној сфери је увођење квотног система који „утиче на смањење мушке хегемоније код руководећих радних положаја“ (Кривокапић, 2009: 33), што Србија и јесте увела у Народну скупштину, али, према сазнањима ауторке, не и у осталим институцијама које могу

бити од значаја за увођење родне равноправности. Утицај квотног система, који се још може назвати и **родни паритет**, на регулисање родне равноправности најбоље се види у нордијским земљама које су га увеле још деведесетих година, а данас заузимају прва места у свим истраживањима везаним за родну равноправност.

Како показују наведени статистички подаци, али и подаци из праксе, питање родне равноправности у Србији још није решено у оној мери у којој би то било пожељно. Ако знамо да родна равноправност за собом повлачи и употребу родно осетљивог језика, избегавање родно дискриминаторног говора и слично, онда и не треба да нас изненаде резултати добијени анализом спроведеног истраживања.

3 Покрет феминизма: историјски осврт

Анализа положаја жене је неодвојива од анализе друштвено- економске структуре (Папић, Склевицки, 2003: 207). Као „покрет, идеологија, мрежа теоријских позиција, појмовни оквир и лично уверење“ (Захаријевић, 2007: 368), феминизам се развијао у различитим ступњевима и различитом динамиком у зависности од поднебља, и потом заузео значајно место у свим европским и светским друштвима као један од кључних фактора социјалних и политичких промена. Да би до тих промена дошле, жене су морале да се, пре свега, образују, што указује на значај високошколских установа. Након стицања права гласа и слободе избора, женама је било неопходно задржати и унапредити сва стечена права и следити све друштвене промене, што је довело до стварања женских студија и јачања женског покрета, уз чију су помоћ жене постале саставни део друштва и његове битне реформаторке. Занимљив је податак да су Американке од жена свих нација најбоље упознате са феминистичком теоријом, а питање на које тренутно немамо одговор, а на које би свакако требало одговорити јесте колики је број таквих жена у Србији. Ако се сложимо са А. Захаријевић која тврди да „феминизам представља свака жена која себе назива феминисткињом“ (Захаријевић, 2007: 369) , онда је број вероватно већи него што јавност очекује. Такође, у литератури је примећено да је најјача тежња да жене постану видљиве у америчкој антропологији (Папић, Склевицки, 2003: 12). Популарна култура не обраћа онолико пажње на феминизам колико би требало, јер он и данас има значајан утицај на друштвене промене. Када је реч о односу феминизма и језика, поједини аутори/ке сматрају да феминизам има недовољан и слаб утицај на језичке промене у друштву (Cameron, 1992: 29).

Статус жене у друштву огледа се, између осталог, и у њеној улози и позицији коју она има у друштву, породици, на радном месту и у оквиру економске и политичке заједнице чија је чланица. Стога је њена професија можда и највеће огледало њеног статуса, а самим тим и нешто за шта она треба да се бори целог живота. Према истраживању из 2004. године, родна подела рада која је довела до лошијег положаја

жена у односу на мушкарце када је реч о моћи и друштвеном утицају није се у почетку сматрала проблематичном, већ биолошки неизбежном (Југовић, 2004: 5).

Позиција жене у друштву се кроз историју мењала и та промена се показала као дуготрајан и, неретко, мукотрпан процес. Од стицања права гласа па до данашњих права, жене су прошле трновит пут. Када су први пут ушле у академску заједницу, жене су наишле на велики отпор. Осамдесетих година, жене су најчешће добијале послове без пуног радног времена, а након породилског одсуства, добијале би још мање прилика за рад (Siitonen, 2003: 23). Данас је оваква ситуација у већини земаља незамислива или законом кажњива. Образована и радна жена је нови концепт касног XIX и раног XX века, што је довело и до данашње позиције жена у модерном друштву. Улога жена у друштву и ставови о тој улози су се мењали кроз деценије под утицајем различитих друштвених промена, а највише под утицајем све веће стопе запослености код жена и услед различите поделе рада међу половима (Тошић, Тодоровић, 2011: 393).

Иако су родни стереотипи у савременом друштву мање заступљени, и даље постоји веровање у неким заједницама да су мушкарци интелектуално супериорнији, емотивно стабилнији, продорнији, и да су успешнији у послу и свим пословним подухватима од жена, због чега мушкарци првенствено и добијају више прилика за унапређење (Шлет, 2003: 34).

Покрет феминизма се у савременој теорији дели на три таласа. **Први талас феминизма** обухвата средину XIX века и првенствено се односи на борбу за право гласа жена, на хуманизам и либерализам. Прве феминисткиње су углавном биле удате и угледне белкиње из средње или више класе које су од мужева добиле одобрење да се баве питањем позиције жена у друштву докле год је реч о строго моралним питањима, и означавале су антидемократско и буржоаско стање духа (Захаријевић, 2007: 375). Овај талас представља период првог масовног окупљања жена са циљем да промене тренутне родне улоге и сматра се да се одиграо под утицајем Француске револуције. Претече и „окидачи“ првог таласа феминизма су два писана текста: „Декларација о правима жена и грађанки“, Олимп де Гуж (Olympe de Gouges), из 1791. године и „Одбрана права жене“, Мери Вулстонкрафт

(Mary Wollstonecraft), из 1792. године, где ауторка пише о неопходности права жена на образовање (према: Милојевић, 2011: 27- 28).

Други талас феминизма јавио се после II светског рата у англосаксонским земљама, шездесетих и седамдесетих година, и односио се на стварање бољег материјалног и образовног положаја жена и на елиминацију родне неравноправности у друштву, на право на абортус и контрацепцију, прекид насиља над женама, реформу образовања и увођење женских и родних студија на универзитете. Овај талас се одиграо као одговор на конзервативне педесете године и славио је женску различитост. У другом таласу феминизма, жене су увиделе да женска права гласа нису довољна за њихову бољу позицију у друштву, па су инсистирале на радикалнијој подели моћи. Други талас се сматра највећим помаком у правима жена, а, између осталог, у току овог таласа су уведене прве женске студије и уведен је појам рода у академски дискурс. У Србији, овај талас се дуго пробијао и прва организација у вези са њим је био Антифашистички фронт жена који је убрзо укинут, јер је феминизам у Србији у то доба још био табу тема (Милојевић, 2011: 29- 32). Књига која је сасвим сигурно утицала на појаву другог таласа феминизма је „Други пол“ Симон де Бовоар из 1949. године.

Ефекат другог таласа феминизма огледа се у CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) која је усвојена у Уједињеним нацијама 1979. године и која се залаже за отклањање свих видова дискриминације жена. Србија је од 2001. године чланица CEDAW-а (преузето са: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en). Такође, други талас је довео до истраживања о родним идеологијама, поготово о патријархалној идеологији (Holmes, Meyerhoff, 2003: 255).

Једна од основних политичких активности феминисткиња из шездесетих и седамдесетих година јесте подизање свести жена о њиховој језичкој пракси, где је језик био „транспарентни медијум који је давао имена свим друштвеним појавама“ (Cameron, 1992: 13). Феминисткиње су се тих година бавиле језиком из два основна разлога:

- 1) Да би пронашле и дефинисале аутентичан „женски“ језик;

- 2) Да би идентификовале језичке конвенције и понашања која доводе до инфериорности жена у друштву (Cameron, 1992: 37).

Језик као одраз родне неравноправности јавља се у другом таласу феминизма, када постаје и предмет првих битних истраживања. Сматра се да је окидач другог феминистичког таласа објављивање књиге 'The Feminine Mystique' из 1963. године (Eggs, Iedema, 1997: 165). На основу свега претходно наведеног, можемо закључити да је други талас феминизма имао највећи утицај на каснија социолингвистичка истраживања.

Закључак до ког су феминисткиње овог периода дошле јесте тај да су разлике у дискурзивној пракси мушкараца и жена проузроковане друштвеним утицајима, а не природним, и да су те разлике продукт различитих вредности код мушкараца и жена (Cameron, 1992: 38). Другим речима, одбациле су веровање о биолошком детерминизму, односно о разликама између мушкараца и жена као о последици искључиво биолошких и физиолошких разлика. Након есеја Робин Лејкоф „Језик и женино место“, жене у Америци су почеле да заузимају другачији став у комуникацији, учећи како да буду агресивније и како да јасно исказују своје ставове и веровања, али то учење је било процес који је трајао услед лошег политичког и економског положаја жена (Перовић, 2006: 17).

Трећи талас феминизма је почео деведесетих година и, према неким теоријама, траје још увек, а базира се на побољшању позиције жена у свим друштвеним сферама, инсистирајући на задовољству жена и наглашавајући да је феминизам индивидуално питање и да је другачији за сваку жену појединачно. Термин „трећи талас“ створила је Ребека Вокер (Rebecca Walker) 1992. године како би нагласила да „борба за женска права још није готова“ (Милојевић, 2011: 30). Често се уместо овог термина користи термин „постфеминизам“, али он је у погрешној употреби, јер означава да је феминизам завршен и угашен покрет, а то није случај. Занимљив је податак да је 20. јуна 1998. године часопис The Times прогласио „смрт феминизма“ јер су постигнути сви његови циљеви (Милојевић, Марков, 2011: 219).

Феминисткиње трећег таласа се више не баве искључиво разликама у говору мушкараца и жена. Напротив, предмет савремених феминистичко- лингвистичких истраживања је анализа појединачног говорника/говорнице у односу на

његову/њену говорну заједницу и на говор који се за њега/њу сматра нормираним и прихватљивим. Лингвисткиње трећег таласа више не верују да све жене имају идентичну дискурзивну праксу, већ анализирају појединачан говор без стереотипних улога жена и мушкараца (Coates, 2004: 21).

Термин **постфеминизам** представља појам женске слободе и сексуалности као резултат феминистичког покрета, али поједине феминисткиње сматрају да је постфеминизам, заправо, производ страних медија и да је повезан са потрошачком културом зарад већег профита великих компанија (Милојевић, 2011: 34). Друге ауторке, попут Тукаре, сматрају да у постфеминизму акценат више није на видљивости жена, већ на што ефикаснијем решавању њихових проблема у друштву (Тукара, 2013: 3).

Међутим, ова подела на три феминистичка таласа није једина подела која се може пронаћи у литератури. Пеић Чалдаровић је у свом раду из 1996. године навела нешто другачију поделу на, како их она назива, три *варијанте феминистичких теорија*:

- 1) **Теорија разлике**: током ове теорије, жене су упозоравале на различит положај и искуство мушкараца и жена у већини области током људске историје;
- 2) **Теорија неједнакости**: током ове теорије, жене нису биле само у различитом, већ у мање повољном положају у односу на мушкарце;
- 3) **Теорија угњетавања**: према овој теорији, жене су ограничене, искоришћене и злоупотребљене од стране мушкараца (Пеић Чалдаровић, 1996: 280).

Са друге стране, Јулија Кристева (Julia Kristeva) покрет феминизма објашњава кроз следеће три фазе:

- 1) **I фаза**: жене траже право на једнакост,
- 2) **II фаза**: жене траже право на виши положај у друштву,
- 3) **III фаза**: жене траже укидање свих разлика међу половима (Cameron, 1992: 39).

Још једна подела феминизма заснована је на ставовима жена које су се бориле за своја права, па тако постоји:

- 1) **Универзалистичка струја**- сматра се да је мушка доминација универзална категорија друштвеног живота;
- 2) **Анти-универзалистичка струја**- сматра се да подређеност жене није чињенично стање и да је степен подређености варирао кроз историју. Према теорији утицаја средине, положај жене зависи првенствено од културе одређеног друштва, па је тако у неким заједницама сасвим нормално да жене носе цигле, а мушкарци чувају децу и слично (Папић, Склевицки, 2003: 21).

Савремене представнице (пост)феминизма заузимају потпуно другачији став у односу на своје претходнице- оне своју феминистичку страну показују тако што се с поносом истичу као zgodне, самосталне, пословне жене, које улажу не само у свој интелектуални развој, већ и у физички изглед више него икада раније (а може се рећи да су се баш против таквог стереотипа бориле феминисткиње шездесетих година). Од 2000. године, амерички медији подстичу и хвале останак жена код куће уз децу и напуштање радног места, што нас враћа на сам почетак феминистичке борбе и иде у прилог чињеници да је постфеминизам заправо продукт конзумерског друштва и старе родне идеологије. У данашњем западњачком друштву, глорификују се удаја и трудноћа, док се каријера и пословне амбиције жена бацају у други план (Negra, 2009: 47). Стога је занимљив став великог броја девојака и жена у Србији које тврде да нису феминисткиње, јер сматрају да феминисткиње „мрзе мушкарце“, као и да „мушкарци не воле феминисткиње“. У разговору са колегиницама, пријатељицама и учесницама фокус групе из представљеног истраживања, ауторка је дошла до закључка да је феминизам у Србији и даље табу тема и став о ком жене не желе да се јавно изјашњавају јер такав став може изазвати негативне критике и довести до одбацивања особе која се сматра феминисткињом из друштва, или чак до мање позиције у пословном окружењу. До оваквих веровања је највероватније довело само патријархално, традиционално друштво које је изазвало, на неки начин, „сатанизацију“ феминизма као покрета који се, по погрешном веровању многих, не залаже за бољи положај жена у друштву, већ за мржњу између жена и мушкараца. С друге стране, за овакво погрешно веровање о

покрету феминизма делимично можемо окривити и припаднице радикалног феминизма које својим претерано агесивним наступом у јавности утичу на то да жене скривају своје феминистичке ставове од остатка друштва.

Након постфеминизма, уведен је и термин „**постмодерни феминизам**“, чија је представница Џудит Батлер, која сматра да је потребно супротставити све родне разлике како би се конструисао родни идентитет (Батлер, 2010).

Поред већ наведених феминистичких подела, постоји и подела на либерални и радикални феминизам, под које се могу сврстати и три поменути таласа.

Средином XIX века јавља се **либерални феминизам** или **феминизам једнакости или сличности** (енгл. *equity feminism*) који траје све до половине XX века и који инсистира на узајамној сарадњи међу половима. Овај тип феминизма дефинише друштво као функционални скуп у ком су мушкарци и жене слободни/е да сами/е бирају послове и начин живота без афирмативне акције²¹ (Антонић, 2011: 10). Другим речима, и мушкарци и жене одлучују о томе шта желе и нико им не може наметнути никакав облик родних стереотипа или родне идеологије. Ова врста феминизма, дакле, пропагира једнак приступ свим положајима за мушкараце и жене и веру у универзалну људску вредност не узимајући у обзир њихову класну или родну припадност (Захаријевић, 2007: 387). Циљ овог типа феминизма је родно интегрисано друштво (Милојевић, 2011: 31).

Родни или **радикални феминизам** (енгл. *gender feminism*) обухвата други талас феминизма од шездесетих година XX века до почетка XXI века и дефинише жене и мушкараце као две потпуно одвојене и супротстављене категорије људи, с посебним нагласком на жене као жртве угњетавања од стране мушкараца, због чега се овај тип феминизма често назива и „феминизам жртве“ (Антонић, 2011: 10). Како Антонић тврди, теорија родног феминизма има највећи утицај у савременој социологији, захваљујући ком су до изражаја дошле и родне студије (Антонић, 2011: 13). Исти аутор сматра да је родни феминизам „данас можда једина уважавана

²¹ Афирмативна акција се дефинише као „активност предузета од стране неке организације како би се уклонили дебаланси дискриминисаних група. То укључује промоцију и стварање једнаких могућности за оне који су идентификовани као дискриминисани по било ком основу: расе, боје коже или очију, година, посебних потреба, религије, пола, националности и сл.“ (преузето са: <https://sr.wikipedia.org/sr>).

и неоспоравана глобална друштвена теорија о друштву као целини, као и о пожељној реконструкцији човека и друштва, која је остала поштеђена озбиљније научне критике“. (Антонић, 2011: 236). Међутим, у феминистичким научним круговима овај аутор и његова тумачења феминистичких појава нису наишли на одобравање, па његову теорију и дефиниције треба узети као алтернативно и критичко виђење феминистичких појава.

Радикални тип феминизма, за разлику од либералног феминизма, пропагира агресивније учешће жена у свим сферама и њихово одрицање од жртвовања зарад породице, што је видљиво још у радовима Симон де Бовоар, која је у једном интервјуу изјавила да женама не треба дати могућност избора јер би онда већина жена бирала породицу уместо каријере и феминистичка борба би била узалудна (Антонић, 2011: 35). Радикалне феминисткиње захтевају потпуну и наглу промену друштвеног система ма колико она утицала на остале друштвене поретке и сматрају да је патријархат корен свих друштвених проблема. Групу радикалних феминисткиња је у почетку чинио мали број жена које су тврдиле да је „језик тај који одређује наше мисли и перцепцију, па тако мушкарци контролишу нашу стварност путем језика, као што контролишу и све друге тековине преко патријархата“ (Cameron, 1992: 130). Термин „радикални феминизам“ створиле су жене из Покрета за ослобођење жена.

Сваки од наведених таласа или фаза феминизма је имао своју улогу и утицај на друштво, али други талас се може сматрати покретом који је изазвао интересовање жена и мушкараца, али и лингвисте/киње за њихове дискурзивне праксе, а поготово за родно осетљив и недискриминаторни језик. Захваљујући тим интересовањима, данас имамо литературу која обилује истраживањима на тему односа језика и рода на енглеском говорном подручју.

4 Језик и род: преглед кључних лингвистичких појмова и теорија

*Циљ феминистичких истраживања је позитивна друштвена промена, тј. трансформисање постојећих родних хијерархија моћи и стварање друштва родне равноправности.*²²

Проблем родне равноправности је још од седамдесетих година постао питање многобројних емпиријских истраживања, да би деведесетих година постао једна од кључних тема у интердисциплинарним истраживањима, међу које спада и социолингвистика (Кривокапић, 2009: 34).

Од самог настанка лингвистике па до данас, постојале су различите фазе, па су тако неки/е лингвисти/киње инсистирали/е на њеној повезаности са другим наукама, док су други инсистирали на њеној аутономији, што је крајем XX века довело до спајања лингвистике са другим областима и до настанка психолингвистике, когнитивне лингвистике и слично, али и до социолингвистике која је основна научна област ове дисертације (в: Савић, 1993).

Општепозната подела Сосира на *langage* (људска способност говора), *langue* (језик као друштвена чињеница) и *parole* (говор као примена језичке способности) уводи лингвистику у једну сасвим нову теорију по којој је језик много више од саме структуре. Социолог Бернштајн (Bernstein) је дефинисао језик и говор као веома важне за процес социјализације (Bernstein, према: Филиповић, 2009: 39). Од XIX века, створила се идеја језика као природног феномена који постоји ван својих говорника и говорница, да би се убрзо потом јавила и идеја о томе да језик није жива ствар, али да јесте друштвена пракса живих ствари (тј. људи), па су процеси који утичу на њега заправо друштвени процеси (Cameron, 1995: 5).

Дел Хајмсова идеја о **комуникативној компетенцији** (енгл. *communicative competence*) која се може сматрати сличним појмом као и лингвистичка компетенција коју је дефинисао Чомски (енгл. *linguistic competence*) дефинише

²² Милојевић, 2011: 47

дискурзивну праксу као познавање правила комуникације која не морају бити иста за сваку друштвену заједницу, што је довело и до истраживања о томе каква је комуникативна компетенција мушкараца и жена у различитим амбијентима и ситуацијама (Cameron, 1995: 23). Другим речима, комуникативна компетенција се односи на друштвено усвојена знања, способности и употребе језика у социокултурном контексту. Дел Хајмс такође сматра да комуникативна компетенција треба да садржи неке екстралингвистичке факторе, као што су вредности културне средине, а родна идеологија је дефинитивно једна од таквих вредности (в: Dell Hymes, 1972).

Доласком социоллингвистике, настале су многе интердисциплинарне и мултидисциплинарне области које полазе од идеје да су језик и друштво два нераскидива појма. Једна од њих је и **етнографија говора**, чији је творац такође Дел Хајмс, који тврди да је „говор кључни феномен који је неопходно анализирати уколико желимо да схватимо целокупну сложеност језика“ (Хајмс, према: Филиповић, 2009: 16). Етнографија говора се може сматра једном од битних области које су повезане са истраживањима на пољу односа језика и рода јер су претпоставке до којих је дошао Дел Хајмс утицале на даља истраживања, као и зато што је реч о теорији која инсистира на друштвеној и културној организацији говора. Поред етнографије говора, социоллингвисти су обрадили и проблематику улоге језика у образовању, што је делом и довело ауторку дисертације до идеје да истражи дискурзивну праксу студената и студенткиња, а не неке друге говорне заједнице, како би се испитало да ли и коју улогу има језик у високошколском образовању.

Следећи битан појам који је настао у социоллингвистичким истраживањима јесте појам **говорне заједнице** (енгл. *speech community*)- појам који је сковао Лабов током својих студија говора и који је дефинисао као „групу говорника који имају заједничке норме интериндивидуалне варијације“ (Лабов, према: Филиповић, 2009: 17). Тачније, представници/ице једне говорне заједнице користе иста или слична дискурзивна средства у складу са социокултурним контекстом, навикама, нормама и слично. Појам говорне заједнице је битан за однос језика и рода јер се мушкарци и жене могу сматрати припадницима, односно припадницама различите говорне заједнице.

Иако не у директној вези, Сапир-Ворфова **хипотеза језичке релативности** (енгл. *linguistic relativity*) је такође имала утицаја на истраживање односа језика и рода, чак се сматра да су феминисткиње поново увеле ову хипотезу у савремена лингвистичка истраживања. Према Сапиру и Ворфу, одређена језичка структура матерњег језика сваког говорника/ице утиче на њихово виђење света који их окружује, па тако становници различитих земаља различито гледају на свет. Другим речима, начин на који перципирамо и разумемо свет око нас је одређен структуром језика који говоримо (Cameron, 1999: 153). Постоје јака (детерминистичка) и слаба (релативистичка) верзија хипотезе језичке релативности, при чему јака верзија подразумева веровање да структуралне језичке разлике сасвим сигурно утичу на наше виђење стварности, док слаба верзија пропагира веровање да је такав утицај могућ, али не и сасвим сигуран и проверен (Cameron, 1999: 154- 155). Исто веровање се може пренети и на различите полове, односно може се сматрати да припадници различитих полова различито гледају на одређене друштвене појаве, јер их различито именују, што и јесте један од предмета истраживања у овој дисертацији (Мијушковић, 2006: 100). Савремени антрополошки лингвисти попут Лусија (в: Лусу, 1996) наводе **дискурзивну (функционалну) релативност** као нов појам сличан појму језичке релативности, а који се односи на употребу посебних говорних модела у одређеним културама. Другим речима, овај појам изражава разноликост „погледа на свет“ не само у вези са матерњим језиком, већ и са припадношћу говорној заједници.

Појавом феминистичке лингвистике, поставило се питање утицаја рода на језичку праксу, што је довело до тога да су истраживања језика и рода данас још распрострањенија, управо захваљујући феминистичком покрету, који је покренуо питање рода у свим научним областима, па и у језику. Заправо, феминисткиње су језик виделе као кључни део борбе за своја права, а родне разлике у лингвистичком понашању су виделе као веће и битније разлике од разлика у неким другим друштвеним сферама (Cameron, 1992: 6). Први коментари везани за родне разлике у вокабулару јавили су се у XVIII веку (Coates, 2004: 10), да би нешто касније ауторке попут Камерон тврдили да се феминизам у језику сматра савршеним примером лингвистичке револуције, али и да су многа истраживања о родним разликама рађена управо како би се доказала женска инфериорност у односу на

мушки пол, што је тренд који су наставиле и феминисткиње, ослањајући се на таква истраживања више него што су се трудиле да их критикују и/ или оповргну (Cameron, 1995: 19- 36). Иста ауторка тврди да феминистичка истраживања језика и рода могу и да се обрну у теорији, па да се инсистира на томе да разлике између мушкараца и жена нису узрок језичког сексизма, већ његова последица (Cameron, 1992: 80). У Великој Британији, Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill) је био први који је обратио пажњу на генерички облик мушког рода код именица и указао на потребу да се уведе и облик женског рода (Cameron, 1992: 1), док је 1664. Бретон у речнику „Dictionnaire Caraibe Francaise“ први пут говорио о разлици између говора мушкараца и жена на француском говорном подручју (према: Глушица, 2006: 8).

Родна идеологија и њен утицај у језику су постали предмет истраживања оног момента када су лингвисти/киње схватили/е да су женско понашање, а самим тим и њихов говор, маркирани, а да се говор мушкараца сматра нормом и стандардом наспрам ког стоји женски говор. У многим истраживањима, женски начин говора се третирао као мање битан у односу на мушки (Holmes, 2003: 47). Иако на самом почетку социолингвистичких истраживања сматран нерелевантним и мање битним, концепт друштвене моћи је последњих година постао важан параметар социолингвистичких истраживања, поготово када се та истраживања односе на концепт језика и рода (Филиповић, 2009: 37).

Иако је кроз историју постојало веровање да говорници нису ти који стварају језик, па да самим тим он не може бити анализиран са родног аспекта, од седамдесетих година је све утицајнији став да језик није само огледало друштва, него и средство за (ре)продукцију друштвеног поретка, као и да он у великој мери не само осликава родне улоге, већ и маркира друштвени идентитет. Штавише, Хенри Тајфел је дефинисао **теорију друштвеног идентитета**, по којој је „понашање појединца заједничка функција његове/њене афилијације одређеној групи током њихове интеракције“. Према овој теорији, мушкарци и жене преузимају дискурзивну праксу од полне групе којој припадају. Исти аутор сматра да су лични и друштвени идентитет међузависни, па, у зависности од тога којој групи припадамо, имамо и идентитет те групе. Другим речима, према теорији друштвеног идентитета, језик је само један од начина на који особа развија јак друштвени идентитет (Tajfel, према: Meyerhoff, 1999: 177- 178).

У српском језику, питање језика и рода први пут се помиње у Загребу педесетих година (тада је у употреби био српскохрватски језик), када се први пут јављају лингвисти/киње поводом дискусије у вези са називима титула и занимања жена, па се као примери наводе: „госпођа професор“, „другарица директор“ и слично. Почетком осамдесетих година, питање граматичког женског рода у српском језику све чешће постаје предмет истраживања, али, у поређењу са иностраном литературом, број таквих истраживања је и даље занемарљив (Савић, 1995: 230).

Термини „мушки“ и „женски“ језик уведени су почетком двадесетог века да би се лакше објасниле морфолошке и фонолошке разлике, а након тога су ушли у употребу како би нагласили разлику у комуникацији међу мушким и женским полом. Нешто касније, уведен је енглески термин **genderlect** који се односи на разлике у језичкој употреби мушкараца и жена (Holmes, 2003: 357).

Када је реч о теоријама и истраживањима која повезују језик и род, битно је напоменути да све почивају на два теоријама које се укратко описују следећим синтагмама:

- 1) **Социолингвистичка теорија:** како се понашате зависи од тога ко сте;
- 2) **Критичка теорија:** ко сте зависи од тога како се понашате (Cameron, 1995: 16).

Свенка Савић наводи још две језичке теорије које могу бити од значаја приликом анализе односа језика и рода:

- 1) **Структуралистичка теорија** настала почетком XX века: објашњава језик као систем знакова који служи за комуникацију који није у великој мери повезан са друштвеном заједницом; ова теорија је распрострањена у србистици и подразумева став да је предмет науке о језику његова структура. Другим речима, структуралистичка теорија истражује језичке норме и шта се у једном језику сматра исправним, а шта не. Фердинанд де Сосир је био заговорник структурализма и инсистирао је на истраживању система језичких знакова и једнозначности. Структуралисти су довели до занемаривања друштвених чинилаца, контекста, дискурса, интеракције и било ког другог вањјезичког фактора приликом истраживања језичких

појава. Као одговор на структурализам, настала је социолингвистика шездесетих година прошлог века (Савић, према: Филиповић, 2009: 12).

- 2) **Теорија језичке делатности:** објашњава језик као активности одређених чланова и чланица језичке заједнице и као резултат тога што они „чине“ језиком. Теорија делатности доказује да су промене у језичкој употреби могуће не само из граматичких и лингвистичких, већ и из социолингвистичких разлога. Предмет истраживања у теорији делатности је однос мишљења и језика (Савић, 2006: 72).

Како наводи С. Мијушковић:

„У теорији језичке делатности језик се посматра као облик понашања – говорити и писати значи делати, а то значи правити изборе између више могућности, при чему сваки језички избор претпоставља неки, не само језички, став. Ово залагање такође полази од уверења да језик одражава наше погледе на свет, али да има капацитет и да их мења, да се језиком може утицати на свест оних који се њиме користе и да употреба родно осетљивог језика може допринети родној равноправности у друштву“ (Мијушковић, 2013: 5).

Савић за теорију језичке делатности каже: „Тежиште теорије делатности у разматрању (или теорије комуникационе намере) није ни језик као лингвистички систем ни поједини формални језици с њиховом семантиком, него говорна делатност и употреба“ (Савић, 1993: 77).

Још Ото Јесперсен је тврдио да су мушкарци ти који уносе нове изразе у језик и који су његови главни иноватори, као и да је мушки говор норма, а женски девијација (Јесперсен, према: Coates, 2004: 10). Иако се годинама критиковала чињеница да је већина истраживања у области језика и рода спроведена са хипотезом да је говор мушкараца норма, Камерон тврди да је то неопходно јер је социолингвистика компаративна наука којој је увек потребна норма ради поређења (Cameron, 1992: 41). Иако су представници антифеминиста тврдили да су друштвени стандарди и правила неопходни у језику како би се међуљудска комуникација одржала на задовољавајућем нивоу, представници/е феминистичке лингвистике су ове аргументе негирали/е, тврдећи да су „господари језика речи, а не људи“, а потом су кренули/е и са конкретним истраживањима у области

лингвистике, што је довело до нечега што Дејвид Кристал назива „феминистичком кампањом против сексистичког језика“, за коју тврди да је једна од најуспешнијих примера прескриптивне језичке теорије икада (Crystal, према: Cameron, 1995: 119).

Развој феминистичке лингвистике је имао неколико фаза:

- 1) **Теорија доминације** (енгл. *the dominance approach*),
- 2) **Теорија дефицита** (енгл. *the deficit approach*),
- 3) **Теорија различитости** (енгл. *the difference approach*) или **модел две културе**,
- 4) **Теорија перформативности**.

Основне одлике сваке од ових теорија биће објашњење у следећем одељку дисертације.

Посебан део историјског осврта на род и феминизам представља појам **женских** или **родних студија**. Према наводима Пеић Чалдаровић, „женске студије представљају специфичан сегмент широко схваћене историје рода и, слично историји жена, настају као последица интензивирањог женског покрета у Америци и западној Европи од средине седамдесетих година. Најпре се јављају на подручју књижевности као феминистичка критика постојећег литерарног израза и литерарних презентација женског сензибилитета, а затим освајају и остале гране уметности“ (Пеић Чалдаровић, 1996: 282). Женске студије представљају интердисциплинарну област и у овој дисертацији је већ било речи о њиховој појави у Србији и свету (в: одељак Род и високо образовање).

4.1 Теорија доминације

Према овој теорији чија је зачетница Робин Лејкоф, мушкарци се третирају као доминантна група која има моћ над свим језичким вештинама у односу на жене, на које се гледа као на подређене чланице комуникације. Разлике у говору између мушкараца и жена произилазе из мушке доминације над женама како би жене држали у потчињеном положају (Перовић, 2006: 16). Та мушка доминација се огледа у честом прекидању говора жена од стране мушкараца, избегавању разговора на теме које су изабрале жене, заузимању већег конверзацијског простора (Филиповић, 2009: 129). Другим речима, језик мушкараца рефлектује њихову доминацију у друштву. Међутим, О' Бар и Еткинс су у свом истраживању из 1980. године закључили да би ова теорија могла да се назове и „теорија немоћи“, јер се не односи на доминацију мушкараца у оној мери у којој се односи на појединачну немоћ говорника/ица у односу на њихове ауторитете. Наиме, они сматрају да разлике у говору мушкараца и жена не настају услед њихове припадности одређеном полу, већ услед различитих ситуација у којима се они налазе. Примере за теорију немоћи су ова два аутора нашла у судовима, где су приметили да припадници оба пола могу да имају исту или сличну дискурзивну праксу, али да то зависи од улоге коју имају у суду (О' Бар, Еткинс, 1980).

Критика теорије доминације заснована је на чињеници да су истраживања која су до ње довела спроведена на малом броју испитаника/ица и да су застарела. Овде није реч само о есеју Робин Лејкоф, већ и о истраживању из 1975. године које су спровели Цимерман и Вест, а које подразумева 31 мушко- женски разговор који се анализирају тако што се рачуна број прекидања од стране мушкараца као једини параметар, при чему аутори закључују да, због већег броја прекинутих разговора, мушкарци желе да доминирају у мушко- женској комуникацији (Zimmerman, West, 1975).

Теорија доминације обухвата прву фазу родних студија и сматра се битном за феминистичку лингвистику јер је отворила питање односа језика и рода и заинтересовала многе лингвисте/киње да се овом питању детаљније посвете, што је довело и до друге фазе родних студија, односно до теорије дефицита.

4.2 Теорија дефицита

Теорија дефицита почива на сличном веровању као и теорија доминације, с тим што се у теорији дефицита верује да је разлика између „мушког“ и „женског“ језика у томе што је „женски“ језик слабији и нема све битне карактеристике којима обилује „мушки“ језик, тј. женски језик је одраз „девијантног“ понашања. Теорија дефицита се не помиње код свих аутора/ ауторки, већ је најчешће помињу Р. Лејкоф и Д. Камерон, а њеним творцем се сматра Ото Јесперсен (1860- 1943) који је још 1922. у свом делу „Language: its nature, development and origin“ написао поглавље „The Woman“ у ком објашњава које све разлике постоје у мушком говору као нормираном и женском језику као дефицитарном.

Према Јесперсену, да би комуницирале квалитетно, жене морају да знају и мушки говор, што он назива билингвалношћу. Он потом наводи неколико ставки које разликују женску комуникативну компетенцију од мушке: 1) жене имају слабији вокабулар од мушкараца, 2) жене превише причају, 3) романи које пишу жене су једноставнији и лакши за читање, 4) због слабијег избора вокабулара, женама је лакше да брже комуницирају, јер не морају да бирају речи, 5) жене користе недовршене реченице јер не размишљају пре него што нешто изговоре, 6) жене чешће користе везнике у реченицама због емотивне несигурности, 7) жене превише користе придеве, 8) жене чешће користе прилоге и хиперболу, 9) жене користе вулгарне изразе, 10) жене користе индиректан говор, 11) мушкарци су ти који уводе нове речи у језик, 12) жене лакше усвајају страни језик, али мушкарци га боље преводе, и 13) мушкарци имају већи утицај на језичку праксу (в: Jespersen, 1922: Language: Its Nature, Development, and Origin). Сви ови примери показују да је Јесперсен сматрао да је дискурзивна пракса жена знатно лошија у односу на мушку, али остаје питање како је он то закључио и доказао.

Лејкоф је у „Језику и женином месту“ тврдила да женама фали ауторитет који имају мушкарци у свакодневној комуникацији, да жене причају мање од мушкараца, и да користе више еуфемизама у односу на мушкарце, што су све карактеристике које указују на то да је женски говор „лошији“ у односу на мушки, који се у овој теорији сматра нормом. Слично као и у теорији различитости која ће

следећа бити објашњена, тако се и у теорији дефицита сматра да је узрок „дефицита“ женске дискурзивне праксе друштвеног, а не биолошког карактера. Другим речима, Лејкоф верује да су жене у подређеном положају од стране друштва, што се огледа и у њиховој језичкој употреби.

У пређеној литератури, теорија дефицита се некад сматра старијом, а некад новијом у односу на теорију доминације, тако да питање њеног настанка и трајања остаје отворено. Ауторка дисертације сматра да су теорија доминације и теорија дефицита врло сличне и да ће их савремена лингвистичка теорија препознати као једну теорију и историјско гледиште по ком су жене и друштвено и лингвистички инфериорне у односу на мушкарце.

4.3 Теорија различитости или теорија две културе

Теорија различитости која се још назива и теоријом две културе је релативно савременија теорија настала осамдесетих година која тврди да мушкарци и жене припадају различитим подкултурама и да стога имају и различиту дискурзивну праксу, услед присуства различитим говорним заједницама (Coates, 2004: 6). Жене и мушкарци више нису посматрани неравноправно, већ се прихвата њихова различитост као резултат различите социјализације и другачијег процеса усвајања језика. Њихов различит говор се посматра као различит дијалекат, који су мушкарци и жене усвојили путем „вршњачке интеракције“ у детињству (Филиповић, 2009: 129).

Према теорији социјалног учења која се узима у обзир у теорији различитости, „сматра се да су разлике у родном понашању стечене искуством, а главна претпоставка јесте та да учење родно прихватљивог понашања може бити описано истим принципима учења којим се усвајају и остала понашања“ (Југовић, 2004: 11). Дакле, деца прихватају различите обрасце понашања у зависности од тога ког су пола и како их родитељи и окружење уче и те обрасце понашања потом примењују у свом животу и у комуникацији са другим члановима/ицама друштвене заједнице.

Најпознатија представница теорије различитости је Дебра Танен, чији је истраживачки опус представљен у петом поглављу. Основне разлике, како тврди Танен, између мушкараца и жена у свакодневной комуникацији су те што је за жене конверзација основа и камен темељац добрих пријатељских односа, док је за мушкарце језик средство постизања моћи и ауторитета. Танен наводи шест битних разлика између мушкараца и жена наводећи шест мушких, а потом шест женских особина у њиховој дискурзивној пракси:

- Статус/ подршка
- Независност/ интимност
- Конкретан савет/ разумевање
- Информација/ осећање
- Наређење/ предлог

- Конфликт/ компромис (Tannen, 1992).

Наводећи ове кључне разлике, Танен закључује да је до њих дошло управо услед различите социјализације дечака и девојчица и да је немогуће очекивати да мушкарци и жене имају исту дискурзивну праксу.

Критичари теорије различитости тврде да дечаци и девојчице уче исти језик и иста правила комуникације, а да оно што је код њих различито јесу претпоставке о циљевима и стратегијама у комуникацији услед различитих култура којима припадају. Наиме, они/е тврде да друштво имплицитно и експлицитно одређује правила комуникације и који тип понашања је прикладан за који пол, па је тако наметнуто да мушкарцима не приличи да плачу, а женама да псују (Sotos, 2001: 14).

Истраживања Д. Танен као представнице теорије социјализације су значајна јер представљају конкретне примере дискурзивних пракси мушкараца и жена у западним земљама. Такви примери су били од користи ауторки приликом стварања упитника за истраживање како би спознала да ли је реч о истим, сличним или различитим дискурзивним средствима за изражавање родних идеологија у српском језику. С обзиром на то да су њена истраживања врло читана и дискутована, немогуће је заобићи њен опус када је реч о односу језика и рода. Оно по чему је Танен специфична јесте чињеница да она на родне разлике у језику гледа као на етничке или националне разлике (Cameron, 2001: 117). Међутим, последњих година се њени радови критикују и сматра се, као и у случају Робин Лејкоф, да је ова ауторка изазвала многе родне стереотипе и да је антифеминисткиња, а замера јој се чињеница да сва своја истраживања заснива на дихотомијама, уместо на сличностима у комуникацији међу половима. Ова чињеница можда не треба да нас изненађује, ако се узме у обзир да је управо Робин Лејкоф била професорка Дебри Танен на Берклију.

Општи закључци до којих је Танен дошла у својим истраживањима су ти да дискурзивне праксе говорника и говорница не зависе од њиховог пола, већ од њихове социјализације, начина васпитања и слично. Она инсистира на различитости, али не инсистира на полу као једином узроку те различитости.

Можемо закључити да, иако критикована, Дебра Танен отвара битна питања у односу језика и рода и у комуникацији међу половима. Чињеница да она у својим истраживањима полази од разлика, а не од сличности у говорним навикама мушкараца и жена не умањује значај њених радова, већ само указује на приступ који је довео до формирања теорије различитости и који је имао знатног удела у савременој теорији језика и рода, јер је Танен међу првим ауторима/кама представила различитост у језику мушкараца и жена као нешто што треба прихватити и истражити као два равноправна „дијалекта“.

4.4 Теорија перформативности

Зачетница ове теорије која се јавља деведесетих година је постфеминисткиња Цудит Батлер, која тврди да се категорија рода развија током целог нашег живота, користећи језик као једно од кључних средстава за представљање идентитета у различитим доменима комуникације (Батлер, према: Филиповић, 2011: 414). Према овој теорији, нико од нас се не рађа као мушкарац или жена са свим мушко-женским карактеристикама, већ ми кроз цео живот стичемо наше родне навике, особине и стилове понашања, а наша полност се одређује и нашим дискурсом. Оно што је карактеристично за овај период јесте идеја о „родно прихватљивом понашању“, која подразумева да сваки пол има одређену норму језичког понашања и, уколико се та форма прекрши, сматра се да је дошло до језичке девијације.

Упитана за тумачење појма пола у једном интервјуу, Батлер одговара:

„Једна од интерпретација моје књиге „Невоља с родом“ јесте да пол не постоји, да постоји једино род, а род је перформативан. Људи онда претпоставе да је род, будући перформативан, потпуно слободан. Многи сматрају да је телесност у том смислу пренебрегнута или негирана, чак и дежавуисана. Сад, ја то узимам као претпоставку Лаканове психоанализе - то да је пол норма. Нисам хтела у сваком случају да се ограничавам само на Лаканово виђење. Хтела сам да видим на који то начин норма у ствари материјализује тело, на који начин можемо схватити материјалност тела не само као нешто утврђено нормом, већ и нешто чему норма удише живот, нешто што та норма уоквирује. Ја не поричем постојање одређених биолошких разлика. Али се увек питам под којим условима, дискурзивним и институционалним, одређене биолошке разлике - које уопште не морају бити нужне, имајући у виду аномалије тела која постоје - постају главне карактеристике пола. У том се случају ја и даље слажем са Моник Витиг која критикује „пол“ као политичку категорију. И даље верујем у критику категорије пола и критику начина на које су га ограничавале неке институције принудне репродукције.“ (преузето са: gayecho.com/interview.aspx?id=21371&grid=4481&page=1#.VJXEkf_oU).

Батлер, заправо, сматра да женски пол није фиксирана категорија, већ „стално пристајање на једне и одбијање читавог низа других конвенција и норми; према томе, мој род није мој избор, моја интринсична судбина, мој довршени пројекат,

већ је учинак дискурса примарног или стабилног идентитета који претходи свакој мојој одлуци“ (Захаријевић, 2006: 73).

Батлер доводи у питање и однос језика и рода и тумачи га на специфичан начин. Наиме, Батлер тврди да је „сам говор телесни чин који има специфичне лингвистичке последице“ (Батлер, 2010: 33). Она затим каже: „чини се да је за феминистичку теорију развој језика који ће потпуно и адекватно представљати жене био неопходан да би се омогућила њихова политичка видљивост“ (Батлер, 2010: 47). Дакле, за ову ауторку, језик је потпуно неодвојив од друштва као феминистичко средство видљивости и доминације. Батлер се потом пита „да ли је доминантнија културна формација у одређеном друштву та која одређује интегритет културних и лингвистичких пракси жена“ и закључује да је то питање које остаје отворено у зависности од улоге рода у датм друштву, као и да је „род лингвистички показатељ политичке опозиције међу половима“ (Батлер, 2010: 62-80).

Захваљујући теорији перформативности, социолингвистичка истраживања су постала ширег карактера, тј. више се не истражују само родно прихватљива понашања, већ и они говорни стилови који се не сматрају нормираним, што нас доводи до појма „делатних заједница“ (енгл. *community of practice*), који се односи на оне говорне заједнице чија је дискурзивна пракса специфична и другачија у поређењу са нормом (Филиповић, 2009:132). Може се рећи да је теорија перформативности последња прихваћена теорију у феминистичкој лингвистици и остаје да се види какве ће закључке она донети савременој социолингвистици.

5 Дискурзивне праксе мушкараца и жена: преглед претходних истраживања

*Мушкарци и жене генерално не бирају лингвистичке опције да би створили мушки или женски идентитет; заправо, они бирају родно обележене лингвистичке стратегије да би комуницирали и на тај начин стварају своје родне улоге.*²³

Si duo facium idem, non est idem²⁴. Ако две особе раде исту ствар, не раде је на исти начин, што се без дилеме може применити и на језичку употребу- уколико две особе истог или различитог пола причају на исту тему, неће је увек представити и разумети на исти начин. Оваква теорија дуго је владала феминистичком лингвистиком, поготово у време процвата радова Д. Танен и Р. Лејкоф. Каснији радови су пропагирали веровање да самим постављањем питања о разликама у комуникацији између мушкараца и жена правимо низ претпоставки које воде до родних стереотипа (Coates, 2004: 3). Да је разлика утолико већа уколико је реч о два особа различитог пола, веровање је које је дуго владало у лингвистичкој теорији. Управо уопштени стереотипи који се заснивају на веровањима да су жене превише сентименталне, емотивне и несигурне, а да су мушкарци рационални и пуни самопоуздања помажу да се успоставе родни стереотипи како у језичкој употреби, тако и у свакодневном животу (Merchant, 2012: 30).

Још 1927. године, Сапир је увео категорију стила као пети степен говора који доприноси стварању предрасуда о некој особи, док су се у лингвистичкој литератури осамдесетих и деведесетих година често наводиле две категорије или два различита стила језика: „мушки“ и „женски“ језик (Silverstein, 1985: 514). Године 1922, Ото Јесперсен је навео да „жене не раде ништа више осим што се држе традиционалног језика који су научиле од својих родитеља и преносе својој деци, док су мушкарци задужени за увођење иновација у језик“ (Јесперсен, према: Cameron, 2003: 187).

²³ Holmes, 2003: 29

²⁴ Латинска пословица

Скоро свако социолингвистичко истраживање почива на веровању да културни модели, идеологија, друштвени конструкт и слични параметри утичу на дискурзивну праксу и језички одабир и навике говорника/ица. Претходна истраживања односа језика и рода потврђују овај став, а ова дисертација се фокусира на родну идеологију као на један од важнијих фактора приликом одабира дискурзивне праксе.

Дел Хајмс је 1972. године увео већ поменути термин „комуникативна компетенција“ да би објаснио да је неопходно убацити друштвене и културолошке факторе у језички опис. Другим речима, овај термин подразумева да сваки говорник/ица треба да зна не само како да говори исправно и у складу са граматичким правилима, већ треба да зна и када треба да говори, о чему, на који начин и слично (Coates, 2004: 86). Ако се сложимо са Дел Хајмсом, онда је јасно да је комуникативна компетенција једна од битних фактора сличности и/ или разлика у дискурзивној пракси мушкараца и жена.

Постоји неколико друштвених аспеката које можемо узети у обзир приликом анализе мушко- женских разлика у језичкој употреби. Постоје бројна истраживања која се баве питањем како родни шаблони интеракције утичу на дискурзивне праксе и како ремете нашу идеологију језика. Поставља се питање да ли је комуникација борба за моћ и колико је идеологија утицајна у међуљудским односима (Tannen, 2003). Ради лакшег прегледа, ово поглавље ће бити подељено на неколико сегмената, према категоријама и дискурзивним средствима која су дефинисана и испитивана у претходним истраживањима.

5.1 Преглед истраживања Робин Лејкоф

Робин Лејкоф се сматра зачетницом истраживања о односу језика и рода, али се неретко сматра и главном стваратељком стереотипа о разликама у говору мушкараца и жена. Њен есеј из 1973. године „Језик и женино место“ изазвао је коментаре како стручне, тако и лаичке јавности, и довео је до стварања различитих теорија које су претходно представљене у овој тези, као и до нових истраживања у области језика и рода. Прва верзија њеног есеја објављена је у време радикалног феминизма, а проширено, ревидирано издање истоименог рада такође је имало великог ефекта на савремена истраживања. Сматра се да је Лејкоф прва лингвисткиња која је спојила област лингвистике са областима као што су антропологија, социологија, психологија итд, што је довело до стварања новог интердисциплинарног поља истраживања под називом **родне студије** (Перовић, 2006: 16). Иако данас постоје многобројне ауторке које су односу језика и рода дале знатан број релевантних истраживања и теорија, сматрамо да је потребно издвојити Лејкоф као зачетницу истраживања на овом пољу и тако указати на сам почетак феминистичке лингвистике, а у наставку рада ће бити представљен и наставак развоја феминистичке лингвистике у савременом добу путем приказаних истраживања Д. Танен, Д. Камерон и осталих релевантних аутора и ауторки из ове области.

За ову докторску дисертацију, есеј Робин Лејкоф „Језик и женино место“ важан је као почетна тачка истраживања која даје историјски увид у социолингвистички осврт на питање односа језика и рода и као паралела савременим истраживањима на исту тему.

Кључна питања којима се Лејкоф бави у свом првом есеју из 1973. године су следећа:

- Како су језичка идеологија и дискурзивна пракса повезани са „женским“ говором,
- Како говор о женама приказује родне идеологије говорника/ица,
- Како је родна (не)равноправност повезана са дискурзивном праксом жена и мушкараца (Филиповић, 2009: 126).

Лејкоф тврди да се дискриминација жена огледа у двама ставкама: преко начина на који свакодневна језичка употреба третира жене, и преко тога како су жене научене да говоре и себи и другима. Почевши од става да „језик ради против жена“, Лејкоф наглашава да се „маргиналност и немоћност жена огледају како у начинима на које се од њих очекује да причају, тако и у начинима на које се њима обраћају“, додајући да је лични идентитет сваке жене лингвистички потчињен мушкој доминацији (Lakoff, 1973: 45). Она тврди да различит говор мушкараца и жена и производи и одражава подређен положај жена у друштву. Иако заснива своју теорију на интроспекцији и интуицији, а не на адекватним и прихватљивим истраживачким методама, Лејкоф прилично самоуверено говори о мушком и женском језику као последици мушке доминације и женске подређености у друштву. У другом издању из 2004. године, ова ауторка тврди да је најбољи начин за анализу односа језика и рода анализа дискурса (в: Lakoff, 2004).

У Лејкофином чланку из 1973. године први пут се дефинишу појмови „неутралан језик“ и „женски језик“, где је неутралан језик заправо мушки, општеприхваћен вокабулар који чине речи као што су „диван“, „одличан“ (енгл. great, terrific, cool, neat), док је женски језик вокабулар који подразумева речи као што су „прелеп“, „неодољив“, „сладак“, „божанствен“ и слично (енгл. adorable, charming, sweet, lovely, divine). Основна одлика „женског“ језика је био опрезан говор, избегавање изношења ставова и слично. Лејкоф наглашава да, приликом уласка на универзитет, радно место или интервју за посао, жене преузимају неутрални језик (Lakoff, 1973: 48- 51).

Са друге стране, вокабулар жена је знатно богатији када су у питању боје, врсте материјала и емотивна стања. Лејкоф такође тврди да је женска језичка употреба типично слаба, да женама мањка ауторитет у комуникацији, и да оне више користе упитне форме и индиректан језик, што је довело до подређености жена у друштву. Уколико мушкарац употребљава вокабулар који се сматра и назива женским, њега ће друштво вероватно окарактерисати као хомосексуалца (Lakoff, 1973: 51). У савременој ЛГБТ популацији ово веровање је све израженије, па су на енглеском говорном подручју све чешћа истраживања о карактеристикама говора хомосексуалаца и лезбејки и утицају рода на њихову дискурзивну праксу.

Ауторка затим тврди да се у „женском“ говору чешће очекују изрази несигурности, док се исказивања јасних осећања избегавају (Lakoff, 1973: 45). Анализирајући метафоре за означавање мушкараца и жена, Лејкоф закључује да једна реч која може да се користи за оба пола има потпуно другачије, најчешће пежоративно значење када се односи на женски род (на пример, енглеске речи *master* и *mistress*, *spinster* и *bachelor*) као и да метафоре са животињама за женски род често имају негативну конотацију, наводећи примере у енглеском језику *dog/bitch*, *fox/vixen* (Lakoff, 1973: 65). Могло би се закључити да се слични примери налазе и у српском језику, али то захтева компаративну анализу којом се у овој тези нећемо посебно бавити.

Користећи пример енглеске речи *lady*, Лејкоф објашњава како је очигледно да у многим културама жена стиче статус искључиво преко свог оца, супруга или партнера, а не самостално преко личних успеха (Lakoff, 1973: 62). Реч *lady* у енглеском језику често служи томе да се женино занимање потцени или извргне подсмеху (нпр. *lady sculptor*, *lady atheist*). Штавише, након удаје, жена целог живота носи титулу *Mrs*, а ако остане неударата, титулу *Miss*, као да је њена најважнија карактерна особина чињеница да ли је удата или није.²⁵ Такође, приликом церемоније венчања, младенце сви називају „муж и жена“, као да се тиме наглашава да муж има битнију улогу и супериорност у односу на жену (Lakoff, 1973: 65- 67). Лејкоф у овом делу есеја користи речи као што су омаловажавање, тривијализација и инфериорност да би показала какав је однос мушкараца према женама у друштву, а самим тим и у језику (Перовић, 2006: 21).

Ако бисмо хтели да издвојимо основне одлике женског говора које наводи Лејкоф, онда би оне биле следеће:

- женски говор је љубазнији,
- жене бирају неважне, тривијалне теме за разговор,
- жене више користе придеве,
- жене више користе форму питања,
- жене путем језика исказују своју несигурност,

²⁵ Српски језик и даље има само облике „госпођица“ и „госпођа“.

- жене више поштују граматичка правила,
- жене не причају вицеце.

Поред ових карактеристика, други аутори и ауторке у каснијим радовима наводе још одлика женског говора које Лејкоф није запазила, па тако Танен додаје тишину и солидарност, о чему ће бити речи у наставку тезе (в: одељак 5.2, 5.3).

Лејкоф у својим радовима наглашава да постоји разлика између „спонтаних“ промена и „осталих форми језичке манипулације“ које су много опасније, тврдећи да је језичка промена здрава само онда када долази без свесног труда говорника/ице, док су све друге свесне језичке промене вештачке и неприхватљиве (Lakoff, према: Cameron, 1995: 5). Она закључује да су „лингвистичке неправилности вредне истраживања јер доносе на видело стварне неправилности и неједнакости у друштву“, као и да „треба да буде јасно да друштвене промене стварају лингвистичке промене, а не обрнуто, или, у најбољем случају, језичке промене споро и индиректно утичу на промене у ставовима људи, и те промене неће бити видљиве у друштву осим ако их друштво већ није свесно“ (Lakoff, 1973: 73- 76). Такође, Лејкоф сматра да су све неједнакости које постоје у енглеском језику заправо настале из истог разлога- услед различитих улога и неједнакости које мушкарци и жене имају у друштву, и да због тога лингвисти/киње треба да обрате пажњу не само на лингвистичке аспекте, већ и на социолошке аспекте друштва чији језик истражују (Lakoff, 1973: 78).

С. Перовић сматра да је есеј Робин Лејкоф из 1973. године „обојен великом дозом идеологије чији је циљ стално онемоћавање жена“ и додаје да „идеолошка компонента овог дјела указује на то да најчешће у језику не постоји семантички паралелизам израза, лексикона и синтагми за жене и мушкарце“, као и да „сви примјери у књизи упућују на то да је тај језик скован како би се жене обеснажиле и тако обеснажене држале на свом мјесту“ (Перовић, 2006: 19). Према овој ауторки, Лејкоф инсистира на томе да језик дискриминише жену, али и да жена сама себе дискриминише језиком, тј. употребом одређених језичких конструкција (Перовић, 2006: 52). Ако упоредимо овај став са ставовима савремених лингвиста и лингвисткиња као што су Д. Камерон, Д. Танен и други, видећемо да се теорија односа језика и рода променила од самих њених почетака до данас. У другом,

проширеном издању „Језика и жениног места“ из 2004. године, многобројни/е аутори/ке се осврћу на теорију Р. Лејкоф тако што нуде своје теорије о односу језика и рода и дају савременији приступ овом питању кроз представљена истраживања. У овом новијем издању, питање језика и рода више није само питање моћи, већ и друштвених промена и утицаја. Међутим, да није било Лејкоф и њеног есеја, питање је да ли бисмо данас имали развијену социолингвистичку теорију о односу језика и рода и уопште свест о њиховој корелацији.

5.2 Језичка идеологија мушкараца и жена

Историјски гледано, језичка идеологија за жене у западним земљама је мање-више била иста кроз различите временске периоде, и подразумевала је уздржаност, скромност, љубазност, емпатију, подршку, сарадњу и поштовање. Ако се сматра да су жене природно скромније, онда им и говор мора бити такав, па се у прошлости неретко сматрало да јавни говор није за жене. Стога се женама није допуштало да јавно говоре јер су се сматрале неспособнима за такав чин. Међутим, временом се дошло до закључка да жене нису саме по себи лошији говорници, већ су научене да буду такве (Cameron, 2003: 449).

Културна представа родног говора се може мењати, па је идеологија женског говора у западним земљама различито представљана кроз време и просторе. Дворска дама се у почетку сама бранила и користила сва језичка средства, да би тек каснија верзија „тихе“ даме која је дошла с појавом буржоазије подразумевала да жена буде повучена и да ћути, док мушкарац прича, забавља слушаоце и бива вешт говорник. Карактеристике успешне комуникацијске стратегије се такође мењају кроз време, у складу са промењеним улогама мушкараца и жена, па више није битан пол, већ комуникативна идеологија, односно компетенција (Cameron, 2003: 480).

Супротно данашњим тенденцијама, раније је одраз женствености међу буржоазијом била способност женског *ћутања*, док су жене из нижег сталежа практиковале комуникативност и речитост. У упутствима за брак и срећан живот наглашавало се да жене треба да причају са што мање људи, да буду повучене и осамљене, док мушкарци треба да буду забавни и да комуницирају са што више људи. Једини простор у ком се женама саветовао говор јесте кућа и искључиво породично окружење, док се говор на сваком другом јавном месту сматрао неженственим и, самим тим, непожељним. Такође, најпаметнијом женом се сматрала она која, у дијалогу са мушкарцем, допушта да он звучи паметније и која увек од њега тражи савет (Cameron, 1995: 174).

Уласком жена на тржиште рада, претходна веровања су одбијена и жене су почеле да комуницирају слободно у јавности, али су и савети за њихов говор попримили потпуно другачији облик. Сада се женама саветује да, уколико желе да напредују у

каријери, треба да буду више налик мушкарцима, односно да користе сличне језичке и нејезичке обрасце у својим обраћањима јавности. Најбољи примери оваквог говора јесу Хилари Клинтон и Ангела Меркел. Женама се данас саветује и да се обраћају директније и да не дозволе да буду прекидане у својим излагањима, јер статистички подаци показују да су жене више од 50% чешће прекидане у односу на мушкарце (Cameron, 1995: 186).

Почетком двадесетог века, започети су разни тренинзи за жене, емисије и писана издања о томе како жене треба да користе говор тела, интонацију и тоналитет да би звучале убедљивије и да би се избориле за своје ставове. То је данас довело до веровања одређеног броја популације да су жене постале супериорније, а да су мушкарци ти који треба да почну да користе женски модел комуникације уколико желе да постигну високе животне циљеве (Cameron, 2003: 476). Данас се кључном вештином сматра способност дељења личних информација и осећања, способност одржавања добрих интерперсоналних односа и прича о приватном животу, а већ је забележено да се жене боље сналазе у тим улогама.

5.3 Вербалне способности и дискурзивне праксе жена и мушкараца

Након истраживања Робин Лејкоф, јавиле су се две различите теорије о мушкој и женској језичкој употреби:

- 1) Мушкарци и жене практикују различиту језичку употребу услед различите социјализације,
- 2) Мушкарци су доминантнији од жена у говору и зато је њихов говор другачији (Кузмановић Јовановић, 2013: 22).

Међу кључне факторе који утичу на разлике у мушко- женској комуникацији спадају и: дужина реченице, прекидање говора, љубазност, изражавање саосећања, интонација, индиректни захтеви и питања, употреба поштапалица и наглашавање (Morris, 2009: 56). Наиме, поједини аутори и ауторке су закључили да жене, за разлику од мушкараца, користе дуже, комплексније реченице, поштапалице, речце и такозване „језичке украсе“ („па“, „зар не“, „овај“, „прилично“, „ух“, „у реду“, „заиста“ и сл) и да варирају у интонацији, док је за мушкарце карактеристично чешће упадање у реч и употреба кратких потврдних или одричних реченица (Morris, 2009: 57). Још једна карактеристика говора жена на енглеском говорном подручју јесте чешћа употреба партикула као што су „аха“, „знаш“, „да“ и слично, што је закључак спроведен након истраживања спонтаног говора у Калифорнији 1982. године (према: Савић, 1993: 68). Мушки говорници не преписују велику важност правилној језичкој употреби и више користе нестандардне језичке варијетете јер тако исказују своју мужевност, док жене бирају исправне граматичке облике у свакој врсти комуникације (Eckert&McConnell- Ginnet, 2003: 294). Жене су примећене као вештије говорнице јер течније говоре, боље памте речи, имају бољи изговор и веће знање о правилним граматичким конструкцијама од мушкараца и ређе муцају, али и више воде рачуна о правилном говору и граматички (Антонић, 2011: 77).

Приликом свакодневног, уобичајеног разговора, може се приметити да мушкарци користе „ратну“ стратегију, тј. њихов разговор временом постаје дебата и такмичење, док код жена то није случај. Жене приликом слушања саговорника/ица

чешће употребљавају узвике и речи као што су „да, слажем се“, док мушкарци очекују тишину као знак пажње и сваку врсту прекидања сматрају увредом и мањком пажње. Танен наводи и да неки амерички аутори тврде да је језик жена немоћан, као и да употреба индиректности у њиховом говору потврђује ту теорију, јер се тиме показује да жене немају право да директно постављају захтеве (в: Tannen, 1990). Постављање питања је за мушкарце поражавајуће, јер тиме губе своје место у хијерархији, осећајући се подређено у односу на особу која им даје одговор, што је потпуно у складу са веровањем да онај ко има информацију, има моћ. Штавише, за мушкарце је реченица „не знам“ понижавајућа и пре ће дати нејасне, импровизоване информације него што ће признати да нешто заиста не знају (Tannen, 1990: 363).

Када је реч о говорним стилевима, сматра се да су мушкарци ти који више и чешће користе језичке стратегије за постизање циљева и чији је разговорни стил ауторитативнији и агресивнији. У истраживањима је примећено да мушкарци чешће користе нестандартне језичке варијетете, док жене инсистирају на стандардизованој језичкој форми (Cameron, 2003: 188). Како тврди Коутс, у прошлости су жене имале нижи статус у друштву, па је један од начина за стицање вишег статуса био језик и његова правилна употреба. Иста ауторка тврди и да су жене подложније јавним утицајима и прихватању норми, па је тако за њих карактеристично прихватање свих језичких норми и образаца (Coates, 2004: 36).

Лабов је у свом истраживању из 1990. године дошао до закључка да постоје три основна принципа у карактеристикама мушког и женског говора:

- 1) Мушкарци више користе нестандартне варијетете од жена;
- 2) Жене више користе оне форме које указују на престиж;
- 3) Жене су чешће иноваторке у једном језику (што се супротставља неким ранијим теоријама као што је теорија Јесперсена).

Исти аутор је 2001. године такође закључио да жене више подржавају прописане социолингвистичке норме, и то због статуса њихове деце у друштвеној заједници (Лабов, према: Cameron, 2003: 190). Међутим, исти аутор у својим радовима наглашава улогу класног и генерацијског идентитета у дискурзивној пракси жена, тако да се његове поделе карактеристика мушког и женског говора морају тумачити

са више аспеката, а поготово са аспекта класа. Многи аутори и ауторке после Лабова су узели његове закључке и постулате као почетну тачку својих истраживања, па је то још један од разлога зашто данас имамо толико истраживања која су заснована на родним разликама, а не на сличностима.

У истраживању из 1975. године, Бодин је на примеру 22 различита језика показао да све полно условљене разлике могу да се поделе на полно- ексклузивне разлике које се састоје у томе да неке елементе језичког система користе само мушкарци, односно само жене, па се сматра да жене боље владају фонологијом и морфологијом јер правилно наглашавају речи и користе моционе суфиксе, док су мушкарци бољи у области синтаксе и лексике јер чешће формирају нове речи (Bodine, према: Филиповић, 2009: 53). Женски језик је важио за правилнији, јер се више водило рачуна о конвенцијама, правилима и форми, док се за мушкарце сматрало да нису толико пажљиви при одабиру форми и вокабулара у било којој говорној ситуацији. Теоретичари/ке различитости, којима припада и Р. Лејкоф, сматрају да разлике у комуникацији често подстиче и различит вокабулар мушкараца и жена, па је тако за мушкарце уобичајено да употребљавају војну, спортску и компјутерску терминологију, док се сматра да жене немају довољно развијен вокабулар из ових области.

Аутори попут Чејмбера тврде да је до разлика у језику мушкараца и жена дошло управо услед већих вербалних способности жена (Chamber, 2003: 103), док Данбар сматра да су жене основна покретачка сила у одржавању неког језика и да су успешније у свим врстама вербалних испитивања (Cameron, 2003: 189). Код жена се употреба норми у језичкој употреби приписује „лингвистичкој несигурности“ (енгл. *linguistic insecurity*) која подразумева ситуацију када жудимо за што већим статусом и бољим положајем у друштву, па због тога користимо званичнији, формалнији вокабулар. Међутим, у истраживању из 1975. године примећено је да, што је неки говорник у вишој класи, то је његов језик нетачнији, тако да је питање норми у мушком и женском језику ипак овисно о временском раздобљу и поднебљу (Silverstein, 1985: 514).

Коутс у својим радовима наглашава да жене више користе изразе као што су „слажем се“, „ја мислим“, „чини ми се“ и слично, јер им је потребна подршка

саговорника/ице у комуникацији и труде се да је и саме увек пруже у дијалозима. И ова ауторка, као и многе претходне, тврди да жене више користе упитну форму и поштапалице, док мушкарци чешће користе сленг и табу изразе (Coates, 2004: 88-98). Међутим, чак и овакви изрази и дискурзивни облици се различито тумаче у зависности од пола саговорника/ице (Cameron, 2001: 117).

Инострана истраживања показују да мушкарци користе више псовки од жена, али и да псовке имају другачију конотацију у зависности од тога који пол их користи. Наиме, сматра се да су псовке „ружније“ када их користе жене (Eckert, McConnell-Ginet, 2003: 71).

У скоро свим радовима Дебре Танен се инсистира на чињеници да су жене су те које се увек труде да укључе саговорнике/ице у разговор, док мушкарци више користе вицеце, сленг и такмичарске, спортске теме које подразумевају агресију и насиље, а склонији су и прекидању саговорника/ица у говору (в: Tannen 1990, 1991).

Када је реч о комплиментима, у истраживањима је примећена разлика у томе што се комплименти упућени женама базирају на физичком изгледу, док су комплименти упућени мушкарцима најчешће везани за њихов интелект и способности (Eckert, McConnell-Ginet, 2003: 78).

Према Табели о просечним полним разликама у одређеним аспектима осетилности и сазнавања (Lopreato and Strippen, према: Антонић, 2011: 79), жене имају боље вербалне способности, али слабије високоматематичне способности. Ипак, доводи се у питање начин на који је ова табела направљена, као и њена веродостојност у савременом друштву.

У последњој деценији знатна пажња се приписује и улози хумора у свакодневној комуникацији као једној од стратегија дискурса, па је тако дошло и до истраживања о употреби хумора код мушкараца и жена. Како Коутс тврди, мушкарци и жене користе различиту врсту хумора: мушкарци преферирају препричавање вицеца, док жене препричавају духовите догађаје и приче како би створиле солидарност међу саговорницима/цама (Coates, 2014: 147).

5.4 Пословна комуникација²⁶

Услед све већег броја жена на високим функцијама, пословна комуникација данас се често назива **феминизацијом јавног дискурса** (Cameron, 2003: 196). Но, чак и када су жене доминантније и на вишим позицијама, њихова дискурзивна пракса подразумева блажи говор и неистицање моћи, што се не би могло тврдити за говор мушкараца на високим позицијама (Cameron, 2003: 104). Такође, све се чешће прихватају „женски” обрасци у савременом дискурсу, а самим тим се умањују и родне предрасуде и поделе на мушки и женски стил као на „прави“ и „погрешан“ стил комуникације. Штавише, уместо претходно наведене поделе на мушки и женски стил, данас се може чути за поделу на „информацијски стил” и „међуљудски стил”, у складу са савременим тенденцијама у комуникацији (Tumson, 2003: 1).

Према истраживањима у пословној комуникацији, мушкарци чешће прекидају разговор и дијалоге на пословним састанцима у односу на жене (Coates, 2004: 115). Паузе су такође биле један од предмета истраживања у односу језика и рода, па се тако дошло до закључка да жене праве мање пауза од мушкараца у свакодневном говору, али и на пословним састанцима (Савић, 1993: 62). Међутим, истраживање Куна из 1992. године је доказало да мушкарци показују већи ауторитет од жена у пословном окружењу, али и у образовним институцијама (Eckert, McConnell- Ginert, 2003: 159).

Анализирајући пословну комуникацију између мушкараца и жена у великим компанијама, Д. Танен је 1994. године спровела истраживање које је показало да мушкарци приликом говорне размене захтевају више пажње, похвале и дивљење, док жене причају нижим, блажим тоном и избегавају дугачке монологе током пословних састанака, а чешће учествују у неформалним окупљањима на послу. Међутим, када састанку присуствују само припаднице женског пола, комуникација је знатно олакшана, јер се жене не организују по хијерархији (као што је то случај

²⁶ Одељак преузет из: В. Бошковић, Језик и род у пословној комуникацији, XIV Међународни научни скуп Синергија 2013- Глобализација и савремено пословање, стр. 430 - 435, дец, 2013.

са мушкарцима), већ по структурама и групама на основу интересовања или блискости, и склоније су прављењу компромиса од мушкараца (Tannen, 1995: 138).

Када је реч о хумору на радном месту, примећено је да га жене иницирају чешће од мушкараца, поготово када су у групи искључиво жене, док на састанцима којима присуствују искључиво мушкарци има најмање хумора (Coates, 2014: 149). Иста ауторка тврди да се хумор код оба пола користи као алат за стварање рода, и то тако што се мушкарци изјашњавају као мушко учествујући у „вербалном спарингу“ и вређајући се међусобно, док се жене изјашњавају као женско причајући духовите приче које се тичу људи и њихових међусобних односа (Coates, 2014: 163).

Занимљива су опажања да су норме дискурса мушкараца институционализоване и опште прихваћене и да жене које су на „мушким“ позицијама имитирају говор мушкараца, те је примећено да је говор жена полицајаца, а поготово политичарки, идентичан говору мушкараца (Tannen, 1995: 139). Другим речима, ако су нека занимања дефинисана и означена као мушка или женска, и дискурс у оквиру тих занимања мора бити такав. Уколико се жена нађе на високој позицији, њен дискурс ће бити такав да она њиме покушава да смањи и „сакрије“ свој ауторитет и минимизира статусне разлике са саговорницима/цама: говориће тише, индиректније, и фокусираће се на врлине својих саговорника/ца, чак и онда када указује на грешке у раду. Међутим, уколико жена користи агресивнији дискурс, сматра се способнијом, али не и утицајнијом, док је њена женственост „угрожена“ (Kendall and Tannen, 1997: 101).

5.5 Циљеви конверзације

Присталице теорије различитости тврде да је једна од кључних разлика у језичкој употреби чињеница да мушкарци и жене различито гледају на саму сврху конверзације: мушкарци искључиво размењују информације и очекују одређени резултат након сваке језичке размене, док је женама превасходно циљ да у разговору изграде и испоље блискост са саговорником или саговорницом (Merchant, 2012: 19). Према спроведеним истраживањима у Америци, у дијалозима жене исказују подршку, саветовање и сарадњу, док мушкарци више употребљавају вештине решавања проблема (с тим што о личним проблемима не разговарају ни са ким), вештине делегирања и вербалног утицаја на саговорника или саговорницу (Merchant, 2012: 40). Такође, женски говор се сматра љубазнијим јер жене у комуникацији не практикују наметање личних ставова и чешће користе форму питања (Lakoff, 1973: 56). Поред тога, мушкарци се сматрају селективним слушаоцима и саговорницима јер бирају само оне информације које они сматрају релевантним за разговор, док жене сваког саговорника/ицу саслушају у потпуности (Mohindra, Azhar, 2012: 20). На енглеском говорном подручју, жене у комуникацији добијају више комплимената од мушкараца, али се ти комплименти односе углавном на физички изглед жена, а не на њихове способности.

Како Моран тврди, мушкарци су научени од детињства да цене статус у друштву, независност и индивидуалну моћ, због чега примењују ауторитативан стил, док су жене склоније неговању повезаности и моћи заједништва, па самим тим користе такозвани „демократски“ стил комуникације (Moran, 1992: 483). Услед наведених карактеристика, за мушкарце је прихватање наређења у комуникацији претња за губитак моћи и независности, док жене на прихватање наређења гледају као на изградњу добрих односа са саговорницима/цама (Merchant, 2012: 23).

Танен закључује да жене најчешће посматрају конверзацију из перспективе солидарности, док је мушкарци гледају из перспективе моћи, што је чест узрок конфликта (Tannen, 1993: 23). Она такође наводи да мушкарци генерално гледају на свет као на хијерархијски друштвени распоред и за њих су разговори заправо

преговарања о њиховом статусу у друштву, док су за жене разговори преговарања о интимности и заједништву.

Како Танен тврди, основа сваке комуникације код жена је интимност која се гради искључиво размењивањем тајни и осећања, док се мушкарци лакше зближавају заједничким активностима у пословном и приватном окружењу (Tannen, 1990: 169). Када је реч о поверавању проблема, жене траже саосећање, разумевање и исказивање ставова и савета о одређеном проблему, док мушкарци увек траже конкретно решење и алтернативно сагледавање ситуације о којој је реч, без посебног освртања на савете и додатне коментаре саговорника/ица (Tannen, 1990: 169).

У реклами за британски Телеком, како је забележено 1994. године, наглашава се доминација жена у успешној комуникацији, што је један од ретких примера. Наиме, наводи се, пре свега, да мушкарци и жене комуницирају на различит начин и са различитим циљевима, те да је циљ жена у разговору искључиво уживање у размени информација. Потом се наглашава да:

„Жене воле да седе док телефонирају. Оне знају да је ступање у контакт са неким много важније од онога што треба да се каже. Мушкарци заузимају другачији став. Они стоје. Њихов говор тела каже да ће порука бити кратка, јасна и оштра. Жене не могу да разумеју зашто су мушкарци тако груби. Зашто не могу да уживају у малим стварима у комуникацији? Разговор је једно од највећих задовољстава у животу. Али он захтева опуштеност.“ (Meeyenhoff, 2003: 455).

Поред многобројних истраживања која су базирана на родним стереотипима и разликама у дискурзивној пракси жена и мушкараца, постоје и она истраживања која су заснована на сличностима између полова. Тако су Burlson et al. у свом раду из 1995. године закључили да је примећено више сличности него разлика у интимним односима између мушкараца и жена. Наиме, и мушкарци и жене сматрају да су поверење и емпатија основне компоненте сваког пријатељског мушко- женског односа. Међутим, када је реч о интимним везама, њихово истраживање је показало да мушкарци више цене екстровертност (енглески термин који је у оригиналу употребљен је *self- disclosure*) и поверење, док је женама у

комуникацији са партнерима битније да могу са њима да разговарају на сваку тему (Burleson et al, према: Sotos, 2001: 51).

5.6 Одабир тема за разговор

У истраживањима је примећено и да мушкарци и жене имају различите теме за разговор и да су у зависности од теме спремни/е да у мањој или већој мери комуницирају са осталим говорницима/ама. На пример, када су жене тема разговора, чешће се расправља о њиховом физичком изгледу и брачном статусу. Када је реч о оговарању и трачевима, влада предрасуда да су они чешћа тема жена него мушкараца, али је битно нагласити да су такве теме активности које повезују саговорнице, као што су теме везане за спорт активности које повезују саговорнике у друштву. Ариес и Џонсон су 1983. године спровели истраживање које је показало да жене више причају о личним проблемима, сумњама, страховима, породичним питањима и везама, као и да више времена проводе у телефонским разговорима. Такође, жене чешће користе афективне изразе и форме питања. Међутим, битан је и пол саговорника (Coates, 2004: 104- 106).

Још један занимљив рад Д. Танен из 1990. године под називом „Gender Differences in Topical Coherence: Creating Involvement in Best Friends’ Talk“ представља анализу видео записа Бруса Дорвала у којима је забележен разговор ученика и ученица другог, шестог и десетог разреда. Разговоре воде најбољи пријатељи и пријатељице, сваки разговор траје по двадесет минута и служи за проучавање родних разлика у комуникацији. Оно што је примећено јесте да девојчице другог разреда немају никаквих потешкоћа у разговору, али да се све теме свode на исказивање проблема и на немогућност исказивања беса и неслагања. За разлику од њих, дечаци чешће показују несугласице и имају већи број заступљених тема у разговору, а ученици десетог разреда чак воде разговоре на личне теме, што је изненађујуће, имајући у виду генерално веровање да дечаци, а касније мушкарци теже размењују личне тајне и осећања. Као последица ових карактеристика, жене касније имају мали број тема за разговор, али те теме продубљују, док мушкарци олако скачу с једне теме на другу. Дечаци често бирају опште теме или оне везане за спорт, насиље на телевизији, игру, планирање шта ће радити док су заједно и причање вицева и шала. С друге стране, девојчице препричавају међусобне догађаје из куће, уз детаљан опис свих актера догађаја и емотиван аспект догађаја. Чак и

када разговарају на исту тему, дечаци и девојчице се различито понашају- дечаци укратко описују догађај, док девојчице анализирају све детаље. Међутим, тема која им је заједничка и према којој се врло слично односе јесте тема пријатељства и пријатељских веза. Овде Танен наводи и потврђује објашњење да до разлика у комуникацији долази услед учења о говорним стилевима дечака и девојчица у одвојеним полним вршњачким групама, при чему они расту у различитим културним срединама, стичу различите навике за сигнализирање намера и разумевања и развијају различите норме разговора (Tannen, 1990: 2- 10).

Одабир теме за разговор утиче и на доминацију у дијалогу- онај говорник који бира тему моћнији је од саговорника, односно саговорнице (Tannen, 1990: 169).

5.7 Дискурзивна пракса студентске популације

У истраживању које је спровео Крупник 1985. године, доказано је да студенти причају 2,5 сати дуже од студенткиња ако је предавач мушког пола, док студенткиње причају 3 пута више уколико је предавач женског пола (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 83- 116).

Још један пример истраживања јесте анализа нивоа самопоуздања код мушкараца и жена у образовним установама. Године 1993. спроведена је анкета на универзитетима у Америци- студенти и студенткиње су добили/е питање коју оцену очекују да имају након прве године студија. Постојале су две опције одговора- јавно пред комисијом, или анонимно на папиру. Студенти су у оба случаја дали исти одговор- високу оцену- док су студенткиње само анонимно дале висока очекивања, а пред комисијом су смањиле своје самопоуздање и дале прилично ниску очекивану оцену. Ови резултати указују на недостатак самопоуздања код жена, што се одражава на њихове комуникативне способности (Tannen, 1995: 143).

Имајући у виду да је истраживање представљено у овој дисертацији засновано на студентској популацији, важно је истаћи још неколико истраживања на истом корпусу. Једно такво истраживање је показало да се студенткиње ређе јављају за реч на редовним предавањима, док студенти немају страх не само да се јаве, већ и да дају погрешан одговор. Такође, у истополним групама студенткиње слободније комуницирају са професорима/кама него када је реч о групама са оба пола. Са друге стране, анализа ставова предавача је показала да ће они/оне пре узети у обзир мушке, него женске одговоре (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 117- 118).

Године 2010. спроведено је истраживање које се бавило анализом наставног материјала у образовним институцијама на српском језику како би се увидело да ли се у том материјалу користи родно осетљив језик. Анализа је показала да је скоро 90% наставног материјала потпуно родно неосетљиво, како садржински, тако и језички, да су прикази рода сасвим стереотипни и да се ослањају на традиционалне патријархалне парадигме (Поповић et al, 2010: 456). Ови подаци нас доводе до закључка да чланови/ице академске заједнице у Србији не могу имати свест и знање

о родно осетљивом језику јер његову употребу не виде у свакодневној комуникацији. Иако су истраживања Европске уније показала да је неопходно да се родно осетљив језик уведе у све уџбенике како би се његова употреба све више имплементирала у друштву, чини се да уџбеници у Србији нису у складу са савременим тенденцијама које би могле бар у некој мери да утичу на родну равноправност у друштву.

5.8 Употреба родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора у Републици Србији

Већ помињана ауторка Свенка Савић, чија су истраживања о односу језика и рода међу најбројнијима на српском језику, 2006. године је радила истраживање о употреби несексистичког језика у медијима у Србији и дошла је до закључка да је неопходно избегавати дискриминацију у титулама, формуларима, упитницима, конкурсима за радна места и слично, јер је у години истраживања управо примећена дискриминација у наведеним примерима. У раду из 2006. године, Савић наводи да је језичка елита та која треба да чува видљивост жена на свим друштвеним лествицама, али је проблем у Србији у томе што језичку елиту чине углавном представници мушког пола. Цитирајући Милку Ивић која каже: „На плећима просечног представника образованог слоја нашег друштва лежи највећа одговорност за борбу под заставом граматике“, Савић са жаљењем констатује да тај слој образованог слоја у Србији чини мање од 10 % становништва, што значи да стандардни, родно осетљив и недискриминаторни језик у Србији користи врло мали број становништва (Савић, 2006: 7). Савић потом дефинише **теорију језичке делатности**, као веровање да се употребом језика може мењати свест људи о свету и о самој језичкој употреби, односно као став да употреба језика може да покрене ново стање свести говорника и говорница једног језика, па да тако може да се смањи и употреба дискриминаторног говора, а повећа употреба родно осетљивог језика у српском друштву (Савић, 2004: 9).

Истраживање о употреби моционих суфикса у презименима које је спровела иста ауторка довело је до закључка да код млађих генерација употреба суфикса у контексту одређивања припадности није позната (нпр. „Петровић- ка“ је жена која је удата за мужа Петровића, док је „Петровић- ева“ она чији се отац презива Петровић), те се она већ може сматрати архаичном (Савић et al, 2009: 191).

Истраживање у Црној Гори из 2006. године показало је да се форме женског рода за титуле и занимања користе онда када аутор/ка жели да исказе негативан став према тој женској особи или се она омаловажава, поготово ако је на високој политичкој и државној функцији, и ако је погрешила у послу који обавља. Ако се о

истој тој женској особи говори са поштовањем, њена титула ће бити у мушком роду (Ђукановић, 2006: 11).

Проф. др Филиповић је такође урадила квалитативно истраживање о употреби женског граматичког рода именица које означавају титуле и занимања у српском академском дискурсу (Филиповић, 2009). Истраживање је спроведено међу 16 жена различитог нивоа образовања у форми анкете са циљем да се испита употреба женског рода за титуле и занимања и да се објасне ставови према тој употреби. Резултати истраживања су показали да жене испитанице појам граматичког женског рода посматрају и као социјалну категорију која би могла да има утицаја на родни поредак у друштву, као и да сматрају да је неопходно увођење родних студија и критичке свести према категорији рода како би се ублажио патријархални поредак који влада у Србији. Међутим, један број жена верује да их облик женског рода деградира и да је од језичке промене много битнија промена друштвене свести о улогама мушког и женског пола у нашој друштвеној заједници. Ауторка истраживања потом закључује:

„Потребно је подићи ниво метајезичке критичке свести, која би резултирала одбацивањем става да је мушки род именица немаркиран, нормативан и да укључује сва људска бића. Тиме би се отворио простор за формирање једног новог женског родног идентитета на индивидуалном и на колективном плану“ (Филиповић, 2009: 138- 139).

У истраживању које је 2005. године спровела ауторка дисертације, а које анализира свест говорника/ица српског језика о родно осетљивом језику и његову употребу, доказано је да је та свест на незавидном нивоу. Истраживање је спроведено методом случајног узорка, наиме, случајни пролазници/е замољени/е су да дају облике женског рода за одређене именице у мушком роду и скоро да није било особе која је знала да каже облик женског рода за именице као што су *борац*, *писац*, *рудар* и слично. Најчешћи одговори су били да „такав облик не постоји“, а потом и питање „како је правилно рећи“. Дакле, 2005. године говорници/це српског језика имали су страх да употребе моционе суфиксе за именовање занимања и титула у женском роду (погледати текст В. Бошковић објављен на: <http://rexpro.b92.net/kvasac/05/>).

Постоје многобројни ауторски текстови на интернету који су посвећени питању родно осетљивог језика на Балкану. У једном од таквих текстова, наводи се следећи пример:

„Да употреба родно сензитивног говора није новотарија доказује проф. др Зорица Мршевић са Института друштвених наука у Београду. “Употреба женског граматичког рода није новина у српском језику тј. уопште се не ради о новомовору како то наводе противници, нити о страним утицајима којима се нарушава његова аутентичност. У прилог томе говоре бројни примери, па је тако Милена Павловић Барили 1926. добила сведочанство Краљевске уметничке академије где је у женском роду написано да је она из неких предмета врло добра а из других одлична. Због таквих родно сензитивних оцена иначе данас се још увек понегде прети отказима”, наводи она.“ (преузето са: <http://stazenezele.rs/vidljiva-neravnopravnost/>).

6 Научно- методолошки оквир рада

6.1 Предмет истраживања

У теоријском делу дисертације је већ наглашено да су у Србији родне студије започете знатно касније него у остатку Европе (в: одељак 2.9). Самим тим, истраживања у вези са родним студијама, међу које спадају и истраживања у вези са односом језика и рода, нису многобројна у српском језику као што је то случај на енглеском говорном подручју. То делом даје и одговор на питање о свести грађана и грађанки Републике Србије о родној равноправности у модерном друштву. Савремена српска лингвистика познаје свега неколико аутора и ауторки који/ е су се посветили/ е питању родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и осталих дискурзивних средстава за изражавање родних идеологија, родних стереотипа и родне равноправности уопште. Већина тих аутора и ауторки су поменути/е у другом и петом поглављу дисертације као присталице или противници/е употребе наведених дискурзивних средстава.

Ако узмемо у обзир важност пола, односно рода за формирање личног и друштвеног идентитета, јасно је да питање рода и родне идеологије знатно утиче на одабир одређених језичких форми и њихову употребу у свакодневном дискурсу, односно на дискурзивну праксу свих говорника/ица.

Иако смо у XXI веку сведоци све убрзанијег технолошког развоја и све више напредујемо на пољу образовања, људских слобода и права, поставља се питање да ли смо достигли напредак и на пољу језичке културе као важног аспекта једног друштва. О родно осетљивом језику се можда више прича у јавности, али да ли се о њему више зна и да ли се он данас више користи? Дискриминаторни говор се званично сматра негативном одликом појединца/појединке, али да ли то спречава говорнике и говорнице српског језика да га користе у свакодневној комуникацији?

Према истраживањима која су рађена са наставним материјалима у образовним институцијама, закључено је да су у Србији скоро сви наставни материјали, а поготово универзитетски, родно неосетљиви и дискриминаторни и да доприносе стереотипизацији родних улога (Поповић et al, 2010: 456). Стога су студенти и

студенткиње као чланови/ице академске заједнице који/е користе ове наставне материјале одличан корпус за истраживање на пољу корелације родних идеологија и језичке употребе. Такође, студенти/киње формирају своје идентитете у интеракцији са колегама, колегиницама и наставним кадром на универзитету, па су погодни/е за истраживање на ову тему.

Стога су предмет истраживања у овој дисертацији управо дискурзивна средства која се свесно или несвесно користе за изражавање родних идеологија, и то на примеру студентске популације у Србији, која се у овом раду посматра као хомогена структура која је у процесу креирања личних ставова по свим друштвеним питањима, а која ће у будућности, као део академске заједнице, бити одговорна за креирање, дефинисање и дељење истих тих ставова у широј јавности. При томе, дискурзивна средства која су највидљивији одраз језичке и родне идеологије су, пре свега, употреба родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и дискурзивне праксе студената и студенткиња.

6.2 Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања ове дисертације је да се укаже на постојање родне идеологије, а потом анализира утицај традиционалне и/или егалитарне (Тошић, Тодоровић, 2011: 395) родне идеологије на дискурзивну праксу студената и студенткиња у Србији, као и њихова међусобна повезаност. Другим речима, општи циљ подразумева анализу дискурзивних средстава која се користе како би говорник/ица указао/ла на своју родну идеологију, без обзира на то да ли је идеологија прихваћена свесно, несвесно или је наметнута.

Посебни циљеви истраживања директно указују на посебне сегменте родне идеологије и дискурзивне праксе студената и студенткиња у Србији. Истраживање би требало да покаже, пре свега, да ли постоје одређене родне идеологије код студената и студенткиња, да их дефинише, а потом и да установи да ли и у којој мери традиционална и/или егалитарна родна идеологија утичу на употребу родно осетљивог језика, родно дискриминаторног језика и родно обележене лексице код студената и студенткиња као будућих академских грађана и грађанки који/е ће у будућности у мањој или већој мери утицати на даљи развој (родно осетљивог и родно дискриминаторног) дискурса у српском језику. С обзиром на то да ауторке попут Холмс сматрају да државне институције као што је универзитет имају врло моћну и доминантну улогу у стварању родних идеологија (Holmes, Meyerhoff, 2003: 268), истраживање ће показати да ли је то случај и на српском поднебљу, односно да ли студенти и студенткиње универзитета, као моћне академске институције, користе оне језичке форме које осликавају одређене родне идеологије. Поред тога, циљ дисертације јесте и анализа склоности студената и студенткиња ка употреби различитих језичких норми и дискурзивних средстава за изражавање њихових појединачних и групних родних идеологија, тј. испитаће се која лингвистичка средства студенти и студенткиње користе да би се представили/е као одређени типови друштвене заједнице. Такође, циљ дисертације је и дефинисање родних идеологија које владају међу студентском популацијом у Србији, али и одговор на питање да ли студентска популација влада терминологијом која је уско повезана са родном равноправношћу, а та терминологија обухвата и појмове као што су родно осетљив језик, политички коректан говор и Закон о родној равноправности.

Истраживање циљано тежи и ка томе да открије и анализира повезаност родних идеологија и дискурса, да одгонетне које дискурзивне праксе одликују одређену (традиционалну или егалитарну) родну идеологију, као и да дефинише евентуалне сличности и/или разлике у поимању родних идеологија код студената и студенткиња, у зависности од њиховог пола. То, у коначном, омогућује утврђивање кључних веза између родне идеологије и језичке употребе, тј. дискурса. Стога је један од кључних циљева дисертације управо указивање на међусобну повезаност родне идеологије и дискурса и дефинисање те повезаности. Имајући у виду да су представљена претходна истраживања углавном заснована на европском и америчком тлу, један од циљева је и указивање на сличност у резултатима тих истраживања и овде представљеног истраживања, како би се доказало да је питање родне идеологије глобалног, а не појединачног карактера.

Такође, један од циљева истраживања је анализа употребе одређених дискурзивних средстава: родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора, дељења комплимената, љубазности и одабира тема за разговор, како бисмо увидели да ли постоје сличности и/или разлике у употреби ових дискурзивних средстава у зависности од пола говорника. Још један битан посебан циљ истраживања је анализа ставова студената и студенткиња који су у вези са родним улогама (подела посла у породици и на радном месту, особине које су карактеристичне за жене и мушкарце и сл) како бисмо закључили да ли они/оне поседују родну идеологију и која је идеологија (традиционална или егалитарна) у питању.

6.3 Хипотезе истраживања

У складу са постављеним општи циљем, у истраживању се полази од **основне хипотезе** да у савременој студентској популацији у Србији постоје одређене родне идеологије студената и студенткиња којих они/оне можда и нису свесни, и да оне у знатној мери утичу на (не)употребу сличних или различитих дискурзивних средстава попут (не)употребе родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и родно обележене лексике. Односно, услед свесно и несвесно усвојених традиционалних и егалитарних родних идеологија, студенти и студенткиње у Србији усвајају различите језичке обрасце понашања.

На основу тако изведене основне хипотезе и постављених посебних циљева истраживања, у дисертацији ће се проверити следеће **посебне хипотезе**:

X1: Претпоставља се да студенти и студенткиње имају одређену перцепцију о родној идеологији, али не и њено тачно тумачење и/или јасно дефинисан став о њој.

X2: Претпоставља се да студенти и студенткиње подржавају различите родне стереотипе.

X3: Претпоставља се да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.

X4: С обзиром на то да су досадашња истраживања потврдила да су универзитетски програми родно неосетљиви и садржински и у погледу језика (Баћевић et al, 2010), претпоставља се да је и дискурс у академској заједници родно неосетљив.

X5: Претпоставља се да студенти и студенткиње нису упознати/е са терминима кључним за успостављање родне равноправности у савременом друштву као што су: родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор, политички коректан говор, родна идеологија.

X6: Претпоставља се да су резултати по питању међусобне повезаности родне идеологије и дискурзивне праксе слични на свим говорним подручјима, односно да

ће резултати истраживања на ову тему бити слични резултатима са европског и америчког говорног подручја.

X7: Претпоставља се да студенти и студенткиње имају различите теме за разговор.

X8: Претпоставља се да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/оне у овом погледу не разликују у великој мери.

X9: Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не и за обележавање мушкараца.

X10: Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно осетљив језик у различитој мери, односно да студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте.

Очекује се да резултати потврде основну хипотезу, односно да прикажу конкретне примере сличности и/или разлика у употреби дискурзивних средстава за исказивање родних идеологија од стране мушкараца и жена (студената и студенткиња) услед различитих традиционалних и егалитарних родних идеологија са којима се испитаници оба пола свакодневно сусрећу и које негују. Такође, претпоставља се да ће анализа резултата истраживања указати на типичне родне стереотипе који владају међу актуелном студентском популацијом, дати преглед родних идеологија које поседују студенти и студенткиње, и дефинисати основна дискурзивна средства која се користе услед поседовања традиционалних и/или егалитарних родних идеологија.

6.4 Узорак истраживања

У складу са постављеним циљевима и хипотезама, истраживање је спроведено на репрезентативном узорку студената и студенткиња основних академских студија Универзитета Сингидунум као приватног универзитета у Србији са највећим бројем студената и студенткиња из целе Републике Србије који/е су делимично и бивши/е студенти/киње са државних универзитета, чиме чине јединствен склоп студентске популације која обухвата и државне и приватне универзитете у Србији. При томе су заступљени:

- 1) случајни узорак од 284 испитаника оба пола за потребе испитивања путем попуне упитника,
- 2) намерни узорак са укупно 10 учесника/ица свих година основних академских студија за прикупљање података путем фокус групе.

Овакав корпус је одабран због тога што сматрамо да је период адолесценције коме студенти и студенткиње припадају врло погодан за истраживање друштвених категорија, и то из неколико разлога:

1. Школе и универзитети спадају у примарне институције за стварање идеологија, ставова и убеђења, а самим тим и за конструкцију рода (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 240);
2. Према теорији социјалног учења, родне разлике у понашању су стечене усвајањем кроз друштвену интеракцију са другим појединцима, а време проведено на универзитету је довољно да се стекну родне идеологије и дискурзивне праксе (Тукара, 2013: 13);
3. Студентска популација се може сматрати хомогеном структуром која има групни друштвени идентитет;
4. Студентска популација је свакодневно под утицајем стварања нових културних модела, родних стереотипа и родних идеологија;
5. Студенти и студенткиње формирају идентитет као група, те су идеалан пример друштвене категоризације (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 240);

6. образовање је сложен процес којим друштво репродукује своје системе вредности, обнавља и/или увећава своје сазнајне и интелектуалне ресурсе (Милојевић, Марков, 2011: 309);
7. Студенти и студенткиње представљају једну од важних друштвених група чији су ставови од важности за свеопшти напредак једне друштвене заједнице;
8. Студентска популација се може сматрати посебном говорном заједницом и, као такву, неопходно ју је анализирати у складу са постављеним циљевима, задацима и хипотезама истраживања;
9. Доказано је да се друштвено окружење које чини студентска популација сматра подстицајним за подједнако напредовање мушкараца и жена (Поповић et al, 2010: 473).

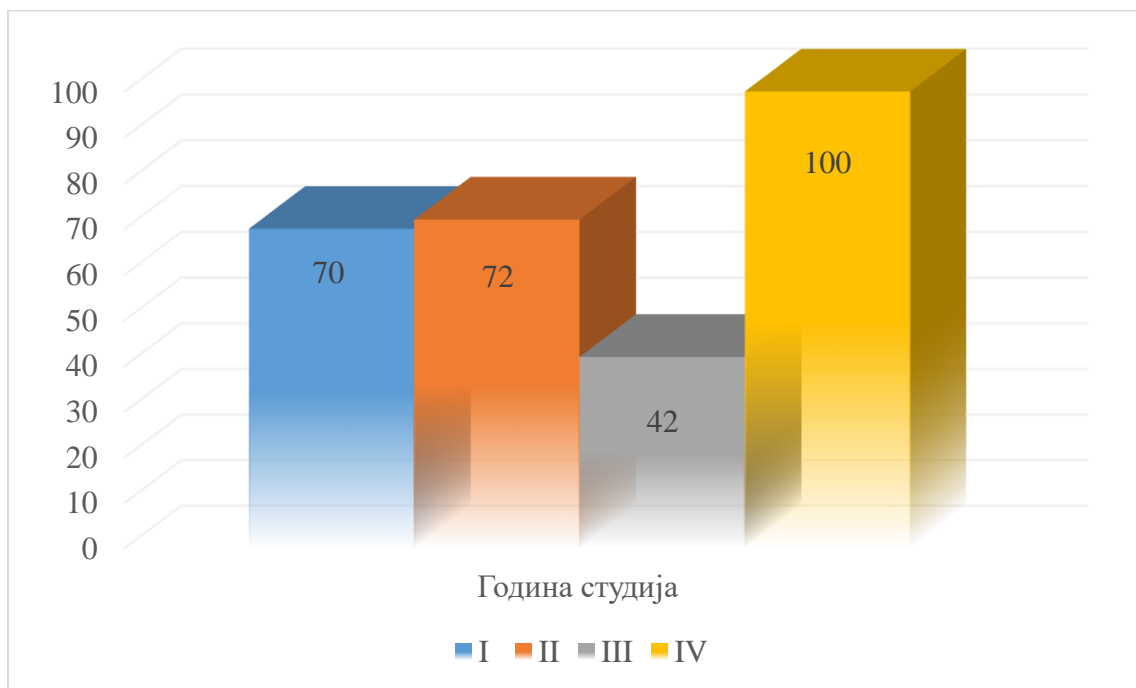
С обзиром на то да је структура студентске популације као посебне друштвене групе у Србији веома разноврсна, али да се у истраживањима у којима се студентска популација користи као узорак резултати у великој мери униформно односе на студенте и студенткиње са државних факултета, сматра се да је узорак са приватних универзитета неправедно занемарен и погрешно дефинисан као неадекватан за истраживања о студентској популацији, поготово у савременом добу, када су финансијски услови студирања подједнаки и на државним и на приватним универзитетима. Стога је узорак за потребе истраживања представљеног у овом раду управо студентска популација са једног приватног универзитета, уз увереност ауторке рада да је овај узорак довољно карактеристичан и валидан као и узорак са државних универзитета, јер истражујемо ставове студената/киња који/е такође сасвим сигурно чине студентску популацију без обзира на то где студирају, и самим тим елиминишемо било какве видове дискриминације студената/киња са приватних универзитета који су видљиви у јавности. Такође, битно је напоменути да студентску популацију на Универзитету Сингидунум чине и студенти/киње који/е су прешли/е са студија државних факултета, као и да студенти/киње долазе из свих места у Србији, а не само из Београда, што значи да узорак чине студенти/киње из целе Србије. Поред овога, битно је напоменути и да полазимо од становишта да различити план, програм и методика рада на приватним универзитетима у вези за предметом студија у односу

на државне не играју битну улогу у ставовима студентске популације поводом њихових родних идеологија, нити су они део овог истраживања. С обзиром на то да је узорак различит за квалитативни и квантитавни део истраживања, оба узорка ће бити појединачно приказана у наставку овог одељка.

6.4.1 Узорак истраживања за квантитативну анализу

Код узорка за потребе испитивања путем попуне упитника обухваћено је 104 испитаника мушког пола, што чини 36 % укупног узорка, и 180 испитаника женског пола, што заузима 64 % узорка.

Структура испитаника/ица према години студија основних академских студија на свим факултетима Универзитета Сингидунум приказана је у Графикону 1.

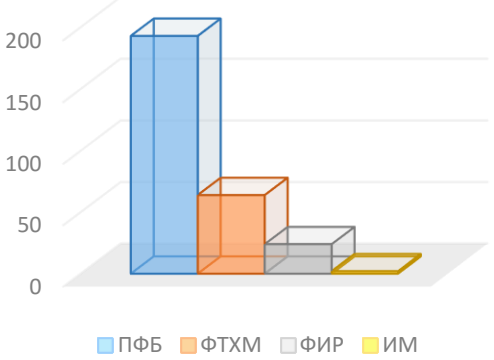

Графикон 1. Структура узорка упитника према години студија

Факултети са којих долазе студенти/киње који/е су попуњавали/е упитник су: Пословни факултет у Београду (ПФБ), Факултет за туризам и хотелијерство (ФТХМ), Факултет за информатику и рачунарство (ФИР) и Факултет за инжењерски менаџмент (ИМ). Највећи број испитаника/ица долази са Пословног факултета у Београду, потом са ФТХМ- а, и у нешто мањој мери са ФИР- а и Факултета за инжењерски менаџмент (в: Табела 1).

Табела 1. Факултети са којих долазе испитаници/ице

#	Факултет	Број испитаника оба пола	%
1	ПФБ	194	68
2	ФТХМ	64	23
3	ФИР	24	8
4	ИМ	2	1
	Укупно	284	100%

The chart is a 3D bar graph with a vertical axis representing the number of students, ranging from 0 to 200 in increments of 50. There are four bars representing different faculties: a blue bar for ПФБ (194), an orange bar for ФТХМ (64), a grey bar for ФИР (24), and a yellow bar for ИМ (2). A legend at the bottom identifies the colors: blue for ПФБ, orange for ФТХМ, grey for ФИР, and yellow for ИМ.

6.4.2 Узорак истраживања за квалитативну анализу

Фокус група као истраживачка техника погодна за квалитативну анализу се састоји од 10 студената и студенткиња (прецизније: 6 студената и 4 студенткиње) свих горенаведених факултета Универзитета Сингидунум чији су студенти/киње попуњавали/е упитник: Пословни факултет у Београду (ПФБ), Факултет за туризам и хотелијерство (ФТХМ), Факултет за информатику и рачунарство (ФИР) и Факултет за инжењерски менаџмент (ИМ). Сви/е чланови/ице фокус групе су учествовали/е на добровољној бази и прихватили су услов да сваки њихов коментар буде снимљен, документован и транскрибован, а потом и јавно представљен у докторској дисертацији. Задатак испитаника/ица у фокус групи је био да појасне, дефинишу и објасне оне појаве, ставове и примере који су забележени у форми упитника, али који тамо нису могли бити детаљније појашњени, а посебно се односи на тумачење кључних појмова у дисертацији. Стога су чланови/ице фокус групе они студенти/киње који/е су претходно учествовали/е у попуњавању упитника. Битно је напоменути да је овакав узорак за фокус групу релеватан јер намерно искључује студенте/киње који/е се баве филологијом или родним студијама како би се испитали свест, ставови и знање испитаника/ица о родним идеологијама, родно осетљивом језику, родно дискриминаторном говору и осталим кључним питањима постављеним у истраживању без утицаја „спољашњих“ фактора, односно без дефинисања ових појмова од стране особа које о њима имају адекватно знање и без њиховог утицаја. Самим тим, добијамо реалан приказ ставова студентске популације у вези са постављеним питањима.

Може се рећи да је овде реч о намерном, а не случајном узорку, јер се циљало на то да у фокус групи буде већи број студената од студенткиња (имајући у виду да је упитник попунио већи број студенткиња у односу на број студената), као и да сви буду са различитих факултета. Такође, приликом добровољног пријављивања, бирани су они студенти/киње који, према подацима из праксе (редовна предавања), имају већу слободу изражавања, жељу за комуникацијом и јасно изражене ставове по свим друштвеним питањима.

6.5 Истраживачке методе

У научно-сазнајном смислу, однос језика и родне идеологије представља вишедимензионалну, мултидисциплинарну појаву која припада друштвено-хуманистичком пољу. Истраживање таквих појава захтева целовит и интердисциплинаран приступ и поглед са аспекта неколико друштвених и хуманистичких наука: лингвистике, социолингвистике, социологије, психологије и слично. Имајући у виду сложеност појма родних идеологија и недовољну истраженост повезаности родних идеологија и дискурзивне праксе на српском говорном подручју, рад на овом истраживању подразумева комбиновање теоријских и емпиријских метода истраживања, односно комбинацију квалитативног и квантитативног приступа.

У циљу прикупљања емпиријских података за тестирање постављених хипотеза истраживања, примењен је поступак испитивања путем посебно припремљеног упитника, као истраживачког инструмента за потребе квантитативне анализе, и фокус група као истраживачка техника за потребе квалитативне анализе.

Квалитативни приступ се односи на интерпретацију резултата, односно на фокус групу, док се квантитативни приступ односи на примену и обраду анонимног анкетног упитника и поређење статистичких показатеља за припаднике мушког, односно женског пола. За потребе интерпретације резултата истраживања коришћене су методе *квантитативна и квалитативна анализа*. Додатна статистичка метода која је коришћена у појединим деловима за анализу пола као фиксног фактора у интерпретацији резултата из упитника је ANOVA (анализа варијансе и анализа коваријансе)²⁷, која је коришћена зарад лакшег и валиднијег поређења варијабли и ради постављања паралела између родне идеологије и језичке употребе, чиме смо постигли један од циљева истраживања, а то је међусобна повезаност родних идеологија и дискурзивне праксе .

²⁷ ANOVA - ANalysis Of Variance- настала је 1923. године као аналитички модел за тестирање значајности разлике. Предност ове методе је та што у модел улазе у обзир сви варијабилитети, као и њихов међусобни утицај (преузето са: <http://wwwold.med.bg.ac.rs/dloads/postdiplomskan/akademske%20specijalisticke%20studije/0809/anova%20za%20istrazivace.pdf>).

Имајући у виду да је квантитативна, односно статистичка анализа задатих језичких проблема заснована искључиво на јасно дефинисаним варијаблама не узимајући у обзир остале друштвене варијабле као што су родне идеологије, језичке идеологије, родни стереотипи, културни модели и слично, сматрамо да је за постављене циљеве било неопходно увести и квалитативну истраживачку методу интерпретативног типа која је заснована на анализи и објашњењу свих запажених појава и феномена, као и на објашњењу поменутих друштвених варијабли. Другим речима, квалитативна анализа служи да детаљније објасни, анализира и потврди резултате добијене квантитативном статистичком методом. За потребе ове дисертације, није довољно само показати аритметичку средину и статистички приказ датих одговора, већ је неопходно навести и разлоге и објашњења за њихов одабир, што је био задатак квалитативне анализе.

Употребом квалитативне и квантитативне методе, постиже се виши степен веродостојности (квалитативно истраживање) и поузданости (квантитативно истраживање) истраживачких резултата и њихове интерпретације. На овај начин, родне идеологије, родни стереотипи и дискурзивне праксе студентске популације су детаљно објашњени, а не само бројчано наведени појмови, а њихова међусобна повезаност је детаљно анализирана, што свакако не би било могуће једном истраживачком методом. Самим тим, истраживање добија на важности и може у већој мери подстаћи будућа интердисциплинарна истраживања.

6.6 Истраживачки поступци, технике и инструменти

6.6.1 Упитник

Упитник се као истраживачки инструмент најчешће користи у социолингвистичким истраживањима која су заснована на односу језика и рода. Његова корист је вишеструка: омогућава велики узорак истраживања, може бити анониман, може обухватити више мерних инструмената, може се радити писменим или електронским путем, може се радити у свако доба и на сваком месту, и остаје забележен у својој оригиналној форми. Међутим, мане упитника су у томе што се често дешава да се део питања у упитнику занемари (што се посебно односи на питања отвореног типа), што не можемо проверити веродостојност датих одговора, што не можемо утицати на нити проценити искреност испитаника/ица или добити одговоре на питања зашто су дали одређене одговоре, тј. не можемо у потпуности испитати и објаснити њихове ставове у вези са постављеном тематиком. Уколико су испитаници/ице немотивисани/е да дају своје одговоре на питања постављена у упитнику или не знају да их објасне, дешава се и да преписују одговоре од колегиница/ колега, што такође има негативан утицај на каснију анализу, веродостојност и интерпретацију резултата.

Упитник за потребе овог истраживања је дељен у писменој форми на редовним предавањима из предмета Енглески језик 1, 2, 3 и 4 на свим поменутиим факултетима: Пословни факултет, Факултет за туризам и хотелијерски менаџмент, Факултет за информатику и рачунарство, Факултет за инжењерски менаџмент. Поменута предавања су одабрана искључиво из организационих разлога, јер су та предавања на факултетима најпосећенија и, самим тим, омогућено је попуњавање већег броја упитника у релативно кратком временском року. Сви присутни студенти и студенткиње на предавањима из енглеског језика код различитих професорки су попуњавали/е упитник на добровољној бази, појединачно, и без временских ограничења. Услед немогућности контролисања упитника, нису сви испитаници/ице одговорили на цео упитник, па се негде уместо 284 упитника јављају одговори на 282 упитника, или мање. Сви одговори и подаци из упитника

су потом унети у Qualtrics- онлајн платформу за уношење података²⁸. Употребом ове платформе, статистичка обрада података у програму SPSS 21²⁹ је знатно олакшана и убрзана. Статистичка обрада података је рађена у истом програму (SPSS 21) за већи део упитника, с тим што је рађена и дескриптивна анализа за питања отвореног типа. Као што је већ поменуто, за детаљнију статистичку анализу одговора по половима коришћена је ANOVA.

Упитник се састоји од пет различитих делова. Први део упитника садржи 27 питања која се односе на језичку идеологију и родну идеологију студената и студенткиња. За овај део упитника као истраживачки инструмент коришћена је Ликертова скала³⁰, као један од најекономичнијих инструмената који се лако попуњавају, лако задају и лако оцењују. Део ставова у овом делу упитника је изражен афирмативно, а део негативно, у складу са захтевима Ликертове скале. Степени процене су нумерички исказани:

1- у потпуности се не слажем

2- углавном се не слажем

3- нисам сигуран/на

4- углавном се слажем

5- у потпуности се слажем

Други део упитника се односи на употребу родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора. Тачније, дати су називи титула и занимања у облику мушког рода (нпр. *возач, пилот, писац, борац*), а задатак је да се исти ти облици напишу у облику женског рода. Потом су дати примери родно дискриминаторног

²⁸ Qualtrics је онлајн платформа за анонимно анкетирање са преко 90 типова питања, поједностављеним уносом података, онлајн тренинзима за истраживачке методе и слично (в: www.qualtrics.com).

²⁹ SPSS 21 (Statistical Package for Social Sciences) је програмски пакет који служи за учитавање података, извођење анализа и статистичку обраду података и резултата.

³⁰ **Ликертова скала** је врста скале ставова која се састоји од низа тврдњи посвећених различитим аспектима неког става. Она се даје испитанику са задатком да за сваку поједину тврдњу изрази степен свог слагања или неслагања, по правилу, на петостепеној скали као: „уопште се не слажем”, „не слажем се”, „немам мишљење”, „слажем се”, „потпуно се слажем”. Сваки одговор испитаника се бодује на одговарајући начин, а онда се сабирањем бодова за сваку тврдњу добија укупни скор који изражава став испитаника, у одређеној мери позитиван или негативан према објекту става. Погодна је за обраду факторском анализом, што представља предност овог типа скале. (преузето са: <https://sr.wikipedia.org/sr/ликертоваскала>)

говора у облику женског рода (нпр. *спонзоруша, удавача, распуштеница*), а задатак је исте те облике написати у облику мушког рода.

Трећи део упитника нуди по десет особина за оба пола, а задатак је да се подвуче или заокружи по пет особина које могу да имају мушкарци, односно жене. На овај начин се испитују родни стереотипи који владају студентском популацијом која је испитивана, тј. њихова идеологија о могућим карактеристикама жена и мушкараца. Особине које су понуђене (у облику мушког и женског рода) су: *интелигентан, атрактиван, спонтан, компликован, професионалан, строг, емотиван, способан, самоуверен, независан, несигуран, комуникативан*. Понуђене особине су биране на основу истраживања С. Кешеровић из 2012. године и И. Југовић из 2004. године (в: одељак 2.8).

Следећи одељак трећег дела упитника везан је за одабир тема за разговор. Тачније, понуђено је девет тема за разговор, на основу понуђеног материјала и резултата претходних истраживања на енглеском говорном подручју, а те теме су:

- Спорт
- Познате личности и трачеви о њима
- Политика
- Шта се дешава мојим пријатељима и пријатељицама
- Компјутерске игрице
- Мода
- Филм
- Музика
- Вести из света

При томе, дата је могућност додавања теме по личном избору, а задатак је био да се заокруже омиљене теме за разговор од стране студената и студенткиња. На овај начин, анализирамо да ли студенти и студенткиње имају исте или различите теме за разговор, у складу са претходним истраживањима представљеним у одељку 5.6.

Четврти део упитника је заснован на питањима отвореног типа и он омогућује детаљнији увид у претходне делове, тј. пружа могућност дескриптивне анализе и подробнијег објашњења ставова студената и студенткиња. У овом делу, проверава се теоријско знање испитаника/ица о појмовима као што су *родна идеологија*,

политички коректан говор, родна равноправност, Закон о родној равноправности, затим се испитује став студената и студенткиња по питањима ових појмова у Републици Србији, детаљније се анализирају њихове теме за разговор и разлози за њихов одабир, испитују се родни стереотипи које поседују испитаници/ице путем дефинисања поделе на мушке и женске послове, навођења конкретних примера родних стереотипа, одабира презимена жене/супруге приликом удаје. Овај део упитника је обрађен и статистички и дескриптивно.

Пети део упитника се састоји од шест питања са вишеструким избором и он испитује вербалне способности и дискурзивне праксе испитаника/ица, тачније: употребу форми за изражавање љубазности, дељење комплимената, циљеви конверзације и решавање конфликта. Наиме, дате су различите ситуације и понуђена су по три до четири могућа одговора на те ситуације, а задатак испитаника/ица је да одаберу форму реченице коју би употребили/е у датој ситуацији. За два од шест питања постоји и могућност додавања одговора по личном избору. Овај део упитника је такође статистички обрађен како би се установило да ли постоје униформисани одабрани одговори за мушки, односно женски пол, као и да ли су дискурзивне праксе исте и на српском и на енглеском говорном подручју.

6.6.2 Фокус група

Иако и квалитативна и квантитативна истраживања могу да допринесу откривању и дефинисању ставова и мишљења појединаца, квалитативна истраживања су захвалнија за мултидисциплинарне и интердисциплинарне студије, јер дају детаљнији увид и објашњења појмова који се истражују и пружају знатно шири дијапазон интерпретације. С обзиром на то да се индивидуална искуства лакше исказују путем квалитативних истраживања, за потребе ове дисертације је, поред упитника као квантитативне истраживачке методе, одабрана и фокус група, како би се друштвене појаве лакше и детаљније објасниле, с посебним освртом на културалне варијабле, идеологије, убеђења, ставове и лична искуства. Резултати добијени овим видом квалитативне анализе допринеће бољем разумевању ставова, веровања и идеологија студената и студенткиња на Универзитету Сингидунум као узорка истраживања, а тиме и студентске популације у Србији.

Фокус група се, према неким ауторима, сматра врстом говорног чина (Cameron, 2001: 146). Као метода која се првенствено користила у маркетиншке сврхе, фокус група је данас цењена и захвална истраживачка метода која је врло слична интервјуу, али се од њега разликује у неколико ставки. Пре свега, фокус група захтева учешће минимално шесторо, а максимално дванаесторо учесника и учесница који треба да буду окупљени у пријатељској и пријатној атмосфери како би њихови одговори били искрени, а не унапред смишљени у складу са друштвеним обрасцима. Фокус група је, заправо, врста групног интервјуа у којој учествују испитаници и испитанице са циљем да се прикупе подаци неопходни за истраживање о коме је реч (Ђурић, 2005: 3). Предност фокус група у односу на остале видове квалитативних истраживања је у томе што фокус групе охрабрују коментаре и исказивање мишљења оних људи који често сматрају да немају шта да кажу или који се плаше да искажу своје ставове у разговору један на један, али немају проблема да своје ставове и идеје искажу у неформалном групном разговору. Такође, предност фокус група је у томе што модератор/ка може да поставља низ питања отвореног типа и да на њих заиста добије одговоре, док упитник не гарантује да ће сваки испитаник/ица одговорити на сва питања отвореног типа. Осим лингвистичких, фокус група може да опише и

паралингвистичке одлике говора свих испитаника и испитаница као што су подсмех, интонација, говор тела и слично. Истраживање спроведено за потребе ове дисертације управо је показало да је фокус група захвалнија истраживачка техника од упитника, јер су многа питања отвореног типа остала незапажена у упитницима, док су у фокус групи добијени квалитетнији одговори корисни за интерпретацију резултата. Битно је напоменути да је у фокус групама важна улога модератора (у овом случају модераторке- ауторке дисертације) као лица које води фокус групу, али које остаје неутрално и труди се да буде објективни посматрач и слушалац без наметања личних ставова.

Сви студенти/студенткиње су били позвани да учествују у фокус групи за потребе овог истраживања. Од свих волонтера/ки, одабрано је 10 учесника/ица различитих година студија, факултета и пола. На овај начин, добијамо фокус групу коју чине представници/ице свих година и свих факултета чији су студенти/киње учествовали/ле и у попуњавању упитника.

Фокус група се састала 26. маја 2015. године у једној од учионица на Универзитету Сингидунум у трајању од 16.00 до 16.55 часова, са ауторком дисертације као модераторком. Цео разговор је снимљен преко мобилне апликације Audio recorder, а потом транскрибован у складу са ортографским правилима. Фокус група је конципирана као усмени разговор свих учесника/ица о питањима постављеним у упитнику и детаљнијој анализи њихових одговора, уз инсистирање модераторке на објашњењу ставова учесника/ица како би анализа фокус групе била што успешнија.

6.6.3 Транскрипција Фокус групе- ортографска правила

Транскрипција или запис говора се дефинише као „процес прављења неког говорног чина на такав начин да се омогући истраживање природе дискурса; она је део истраживачевог металингвистичког апарата на основу којег сачињава анализу дискурса“ (Савић, 1993: 159). Према Савић, постоје два основна приступа при формирању транскрипције разговорног језика, а то су:

- 1) Вербални и невербални фактори;
- 2) Вербалне информације.

Да би транскрипција била добро организована, потребне су јој следеће карактеристике:

- 1) Да буде јасна и једноставна за читање,
- 2) Да буде доследна у примени одабраних конвенционалних знакова,
- 3) Да буде прилагођена компјутерској обради,
- 4) Да јединица анализе говорног материјала буде унапред одређена,
- 5) Да буде економично прилагођена за приказ у писаној форми (Савић, 1993: 54).

У складу са свим претходно наведеним правилима, организована је транскрипција разговора у фокус групи за потребе ове дисертације.

Поред уобичајених ортографских знакова, као што су:

- зарез (,),
- тачка (.),
- знак узвика (!),
- знак питања (?),
- знаци навода („“),

у транскрипцији фокус групе налазе се и следећи знаци за означавање изговорних особина које су се нашле у фокус групи:

- (...) паузирање у говору

- (текст у загради) додатне информације које се односе на ситуацију или шири контекст, или на невербални додатак у комуникацији.³¹

Битно је напоменути да се скоро свака транскрипција сматра идеолошким чином, теоријским и практичним задатком сваког истраживача, и да аутор/ка транскрипције оставља лични печат у сваком тексту. Особа која је била модератор/ка фокус групе и која је после транскрибовала текст може другачије да тумачи и чита текст транскрипта од других читалаца. Према томе, може се десити да постоје три различита тумачења транскрибованог текста: истраживача/ице који су присуствовали фокус групи, учесника/ица фокус групе, нових читалаца/читатељки транскрибованог текста (Савић, 1993: 73). Да би се овакве ситуације спречиле, циљ ауторке ове дисертације је да задржи неутралност у транскрипцији и да што тачније и меродавније пренесе разговор из фокус групе.

Такође, познато је да приликом сваког интервјуа, дијалога, фокус групе и слично постоји посматрачки парадокс (енгл. *observer's paradox*), односно чињеница да присуство истраживача утиче на говор сниманих саговорника (на пример, учесници/ице се труде да “правилно” говоре, да не псују, бирају адекватан вокабулар и слично). Овај термин парадокса увео је Лабов приликом својих истраживања деведесетих година (Лабов, према: Савић, 1993: 50).

Имена учесника и учесница у транскрипцији су избегнута како би сви остали анонимни, а идејно решење за именовање јесте студент/студенткиња и број којим се означава говорник/ица (нпр. *Студент 1, Студенткиња 3*). Сматрамо да се на овај начин чува идентитет и анонимност учесника/ица, али и јасно показује који пол има какав став у фокус групи. Сви чланови/ице фокус групе дали су своју сагласност да се њихови коментари објаве у овој дисертацији и добровољно су учествовали у фокус групи. Иако је иницијална идеја била да постоји и видео запис, услед техничких и законских ограничења (дозвола и потписана сагласност свих учесника и учесница, званична сагласност Универзитета и слично), та идеја није остварена.

³¹ Знаци за транскрипцију су писани по моделу представљеном у књизи „Дискурс анализа“ ауторке Свенке Савић из 1993. године

Социјалне карактеристике свих учесника/ица су следеће:

- 1) Годиште: 1992, 1993, 1994, 1995.
- 2) Образовање: студенти и студенткиње основних студија на следећим факултетима: Пословни факултет, Факултет за туризам и хотелијерство, Факултет за информатику и рачунарство, Технички факултет
- 3) Пол: 6 мушких испитаника и 4 женска испитаника

Транскрибовани материјал је прикупљен бележењем, тј. записивањем разговора након преслушаног материјала, и тај процес је имао неколико фаза, у складу са препорукама С. Савић из 1993. године (в: Савић, 1993). Прва фаза подразумева преслушавање разговора фокус групе како би се стекао основни утисак о самом садржају аудио записа и одређује се симбол за сваког говорника/ицу. Друга фаза транскрибовања односи се на прво записивање преслушаног материјала, у ком се не води рачуна о ванлингвистичким карактеристикама, већ искључиво о снимљеном говору. Коначно, трећа фаза транскрибовања подразумева додавање знакова интерпункције и екстралингвистичких фактора као што су смех, говор тела и слично.

7 Интерпретација резултата истраживања

Подаци добијени истраживањем обрађени су поступцима дескриптивне анализе (дескриптивна статистика), статистичке анализе (статистички приказ одговора из упитника) и делом компаративне анализе (поређење резултата на српском и енглеском говорном подручју). Основна и посебне хипотезе су провераване поступцима дескриптивне статистике, тежишно, и компаративне статистике, делимично. Из домена дескриптивне статистике одређена је основна дистрибуција фреквенција за сваки ајтем, а из домена компаративне статистике коришћене су непараметријске дискриминативне процедуре.

Квалитативна анализа је разрађена као дискурзивна анализа групног интервјуа који се одвијао у оквиру фокус групе. Пошто се фокус група сматра спонтаним и неформалним окупљањем у оквиру ког се испитаници осећају пријатно и без страха дају своје мишљење о предмету истраживања, а дефинише се као „трагање за подацима који су дубљи од оних који су уобичајено доступни на нивоу интерперсоналних односа", (Ђурић, 2005: 4), она се показала као довољно поуздана техника да се дође до одговора на питање које родне идеологије негују студенти и студенткиње и какве су њихове дискурзивне праксе. Према досадашњим искуствима, а како је доказано и у овом истраживању, питања отвореног типа се у упитницима често занемарују од стране студената и студенткиња, па је рад са фокус групама пожељан и захвалан начин да се на та и слична питања одговори и усменим путем. Ако се узме у обзир да је „фокусгрупни интервју квалитативна истраживачка техника која подразумева серију групних разговора који окупљају учеснике, сличне по неким карактеристикама или искуствима, да расправљају о одређеним питањима релевантним за истраживачки проблем“ (Ђурић, 2005: 4), јасно је да ова техника у потпуности одговара захтевима предмета и циљева истраживања. Ради лакшег прегледа, обрада и интерпретација резултата истраживања је подељена у неколико одељака, по темама које се обрађују у истраживању.

На основу тестирања посебних хипотеза и уопштавања теоријских и искуствених сазнања, могуће је извести закључак о потврђивању или оповргавању *Опште хипотезе истраживања*.

7.1 Родна идеологија студентске популације

На питање „Да ли знате шта је родна идеологија?“ које је постављено у четвртом делу упитника, чак 80% од укупних испитаника/ица је одговорило одрично, док је преосталих 20% дало потврдан одговор. Међутим, чак и међу онима који су потврдно одговорили, има оних чији је одговор био погрешан, јер су већ у следећем питању, у ком је требало да дефинишу родну идеологију, показали да заправо не владају овим термином. Наиме, од свих испитаника/ица који/е су позитивно одговорили/е, само њих 12 (22%) је дало приближно тачан одговор, док су преостали/е тумачили родну идеологију као „родно осетљив језик“, „родну поделу посла“, „родну равноправност“, „нешто везано за породицу и родбинске односе“ и слично (в: Табела 2). Када је реч о одговорима у оквиру фокус групе, примећено је да је од укупно 10 студената/киња само један студент дао тачан одговор и објаснио родну идеологију као „наше вјеровање о ономе што треба да раде мушкарци и жене“. Остатак фокус групе није дао никакав одговор на ово питање, чак су били збуњени и тражили су да им се термин понови. Један од покушаја одговора је гласио: „То можда значи оно одакле сте, па на пример, не знам...“

На основу ових резултата, можемо закључити да студентска популација нема адекватно знање о самом термину родне идеологије, или да поседује знање које није у складу са тачном дефиницијом овог термина. Такође, можемо закључити да пол није битан за тумачење овог појма, јер смо у оквиру фокус групе увидели да ни студенти ни студенткиње не умеју да објасне значење родне идеологије.

Питање „Да ли родна идеологија утиче на ваш свакодневни живот“ може се сматрати непотребним након претходних резултата, имајући у виду да је показано да студенти/киње немају знање о овом појму, па самим тим не могу имати свест о утицају идеологије на њихове животе. Међутим, напоменућемо да 60% студентске популације сматра да родна идеологија не утиче ни на један аспект њиховог живота, док 40% испитаника/ица има потврдан одговор на ово питање. Као примере утицаја родне идеологије, у упитнику чак 77% оних испитаника/ица који су дали потврдан одговор тврди да се утицај највише огледа у њиховом положају у друштву и при запошљавању, док остатак испитаника/ица није навео ниједан конкретан

пример. Одговори у фокус групи су били негативни, али тек након објашњења модераторке шта је, заправо, родна идеологија. Табела 2 представља одговоре студената/киња на питање „Шта је родна идеологија“.

Табела 2. Питање: Шта је родна идеологија?

#	Питање	Одговор	%
1	Родна равноправност	22	41
2	Родно осетљив језик	7	13
3	Родна подела послова	4	7
4	Везана за породицу	9	17
5	Ставови и веровања о родним улогама у друштву (Тачна дефиниција)	12	22
	Укупно	54	100%

процентуално

- Родна равноправност
- Родно осетљив језик
- Родна подела послова
- Везана за породицу
- Ставови и веровања о родним улогама у друштву (Тачна дефиниција)

На основу наведених података, можемо закључити да је потврђена прва посебна хипотеза овог истраживања (X1): *Претпоставља се да студенти и студенткиње имају одређену перцепцију о родној идеологији, али не и њено тачно тумачење и/или јасно дефинисан став о њој.* Имајући у виду да је чак 80% студентске популације која је узорак истраживања потврдила да не зна шта означава појам родна идеологија, као и да је 9 од 10 чланова/ица фокус групе дало одричан одговор на ово питање, можемо закључити да је тачно да студентска популација не само да не поседује адекватно и прецизно знање о родној идеологији, већ у великом броју никада није ни чула за тај термин, а самим тим нема и јасан став о њој и њеном утицају на савремено друштво.

7.1.1 Традиционална и егалитарна родна идеологија студентске популације

Након изјашњавања студената/киња о родној идеологији, потребно је анализирати да ли код њих постоји родна идеологија и да ли је она егалитарна или традиционална. Чињеница да студенти и студенткиње не знају шта је родна идеологија не значи да студентска популација нема родне идеологије, већ само да не зна како да их тумачи. Први део упитника је заснован управо на питањима која указују на припадност студената/киња одређеним родним идеологијама путем понуђених ставова који јасно представљају традиционалне и егалитарне родне идеологије, у зависности од тога да ли су се испитаници/ице сложили/е са одређеним ставовима или не. Имајући у виду да је овај део упитника формиран путем Ликертове скале, статистички подаци су врло јасни и прецизни. Поред овога дела, четврти део упитника такође испитује традиционалну и/или егалитарну родну идеологију, и он се састоји од 15 питања отвореног типа. Међутим, како је већ наведено у одељку 6.6.1, питања отвореног типа нису захвална за обраду и интерпретацију резултата јер је одређени број одговора остао непопуњен у четвртом делу упитника, па се наша интерпретација резултата у вези са припадношћу традиционалној и/или егалитарној родној идеологији заснива на статистичким подацима из првог дела упитника у Ликертовој скали.

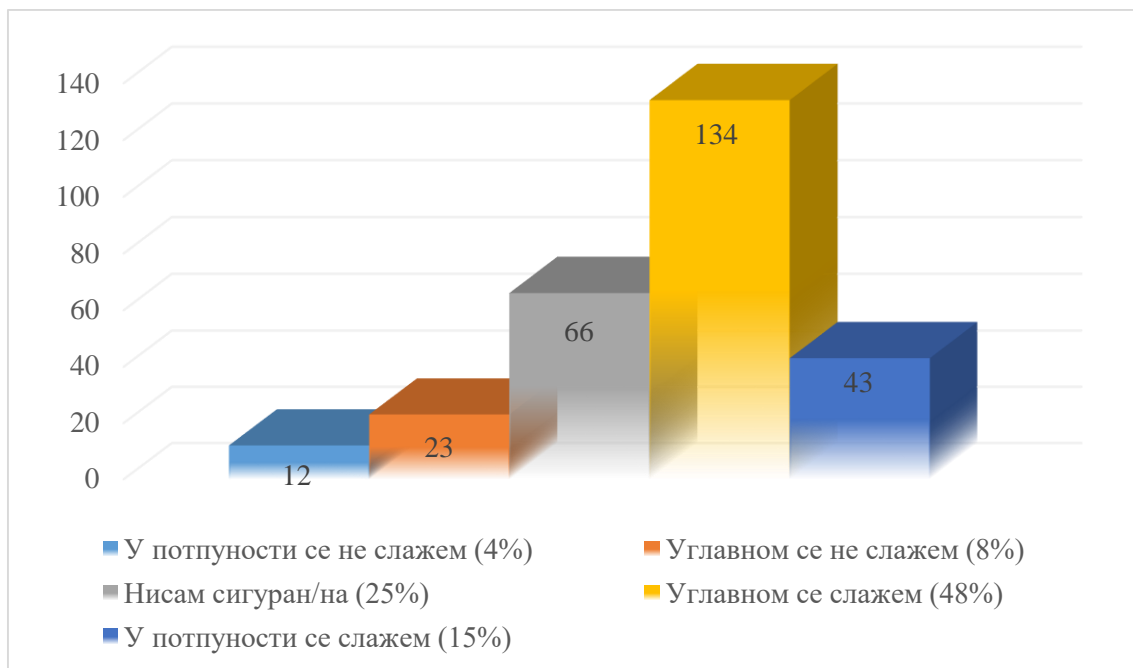
Ради лакшег разумевања и концизнијег прегледа резултата, поделили смо ово поглавље у неколико тематских одељака: језичка идеологија, родна идеологија везана за породичне односе, родна идеологија везана за посао и каријеру, дефинисање термина битних за родну равноправност, употреба родно осетљивог језика, употреба родно дискриминаторног говора, родни стереотипи студентске популације: особине жена и мушкараца, одабир тема за разговор, и остала дискурзивна средства за изражавање родних идеологија студентске популације.

7.1.1.1 Језичка идеологија

Према резултатима који су добијени обрадом одговора из упитника, међу студентском популацијом влада уопштено веровање о различитим улогама које жене и мушкарци имају у комуникацији, и то веровање је најчешће у складу са резултатима истраживања са европског и америчког говорног подручја. Та веровања подразумевају ставове да жене не треба да псују, да жене користе правилнији језик и граматичка правила, да жене треба више да воде рачуна о томе шта и како причају и да жене треба да добијају више комплимената од мушкараца. Дакле, иако тврде да не знају шта је родна идеологија, студенти и студенткиње поседују родну, али и језичку идеологију, и то баш онакву идеологију какву су поседовали и испитаници/ице у иностраним истраживањима, а то је превасходно традиционална родна идеологија (в: поглавље 5). На основу оваквих резултата, можемо делимично проверити шесту посебну хипотезу истраживања (Х6) која гласи: *Претпоставља се да су резултати по питању међусобне повезаности родне идеологије и дискурзивне праксе слични на свим говорним подручјима, односно да ће резултати истраживања на ову тему бити слични резултатима са европског и америчког говорног подручја.*

Ради лакшег прегледа, у наставку ће бити наведени понуђени ајтеми: искази/питања отвореног типа и статистички подаци који показују ставове испитаника/ица. За већину приказаних исказа, стандардна девијација је испод 1, а аритметичка средина је преко 2.5, што указује на валидност статистичких података.

Први обрађени ајтем је исказ: *Жене више поштују језичка правила од мушкараца.* На основу резултата из упитника, видимо да се чак 134 испитаника/ица слаже са овим исказом, док се само њих 12 у потпуности не слаже. Самим тим, закључујемо да у студентској популацији влада веровање да жене користе граматички правилнији говор од мушкараца (в: Графикон 2).

Графикон 2. Исказ: Жене више поштују језичка правила од мушкараца.

Међутим, кад се узме у обзир параметар пола, видимо да је статистичка разлика између полова мања од 0.05 ($P < 0.05$), што значи да постоји значајна разлика у одговорима између студената и студенткиња на ово питање у зависности од њиховог пола. Наиме, 73.3% студенткиња се у потпуности слаже са овим исказом, док је тај проценат код студената само 26.7%. Са друге стране, чак 75.0% студената се у потпуности не слаже са овим исказом, док је исти одговор заокружило само 25.0 % студенткиња (в: Табела 3).

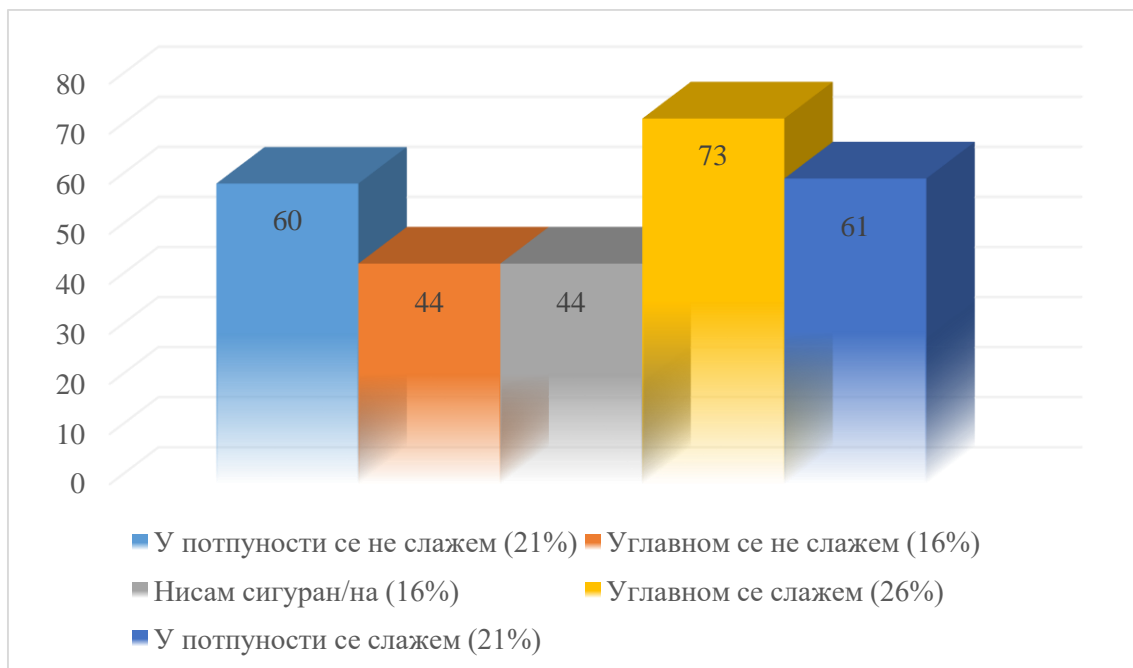
Приликом анализе корелације одговора, приметили смо да испитаници/ице који/е су се са овим исказом више слагали/е имају позитивнији став и према осталим исказима сличне садржине који указују на језичку идеологију по којој се жене разликују од мушкараца у томе што имају већи степен језичког знања, као што су искази: *Жене су у говору љубазније од мушкараца, Лако ћу на основу прочитаног текста закључити да ли га је написао мушкарац или га је написала жена.* Анализа корелације одговора указује и на податак да испитаници/е који/е се слажу са горенаведеним исказом користе родно осетљив језик, јер се у потпуности слажу са исказима: *Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим, Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.* (в: прилог: Анализа корелације одговора).

Табела 3. Исказ: Жене више поштују језичка правила од мушкараца.

Жене више поштују језичка правила од мушкараца.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	9	3	12
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно ³²	8.8%	1.7%	4.3%
	Углавном се не слажем	број	12	10	22
		%	54.5%	45.5%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	5.6%	7.9%
	Нисам сигуран/на	број	34	34	68
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	33.3%	19.1%	24.3%
	Углавном се слажем	број	35	98	133
		%	26.3%	73.7%	100.0%
		у односу на укупно	34.3%	55.1%	47.5%
	У потпуности се слажем	број	12	33	45
		%	26.7%	73.3%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	18.5%	16.1%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

За следећи исказ који гласи: *Мушкарцу више приличи да псује него жени* можемо закључити да не постоји значајна статистичка разлика у слагању или неслагању са овим ставом, јер нам резултати показују да су мишљења студентске популације подељена, али и да 44 испитаника/ица нема став по овом питању. Према детаљнијим статистичким подацима, стандардна девијација је већа од 1, што значи да статистички подаци за овај ајтем не могу бити коришћени за потврђивање или оповргавање опште и/или посебне хипотезе. Такође, детаљнија статистичка анализа указује на то да не постоји значајна статистичка разлика у одговорима међу половима, односно да се студенти и студенткиње подједнако слажу, тј. не слажу са овим исказом (в: Графикон 3).

³² Процент се односи на број мушкараца/ жена који/е су дали/е одговор на питање у односу на укупан број мушкараца/ жена који/е су попунили/е упитник.

Графикон 3. Исказ: Мушкарцу више приличи да псује него жени.

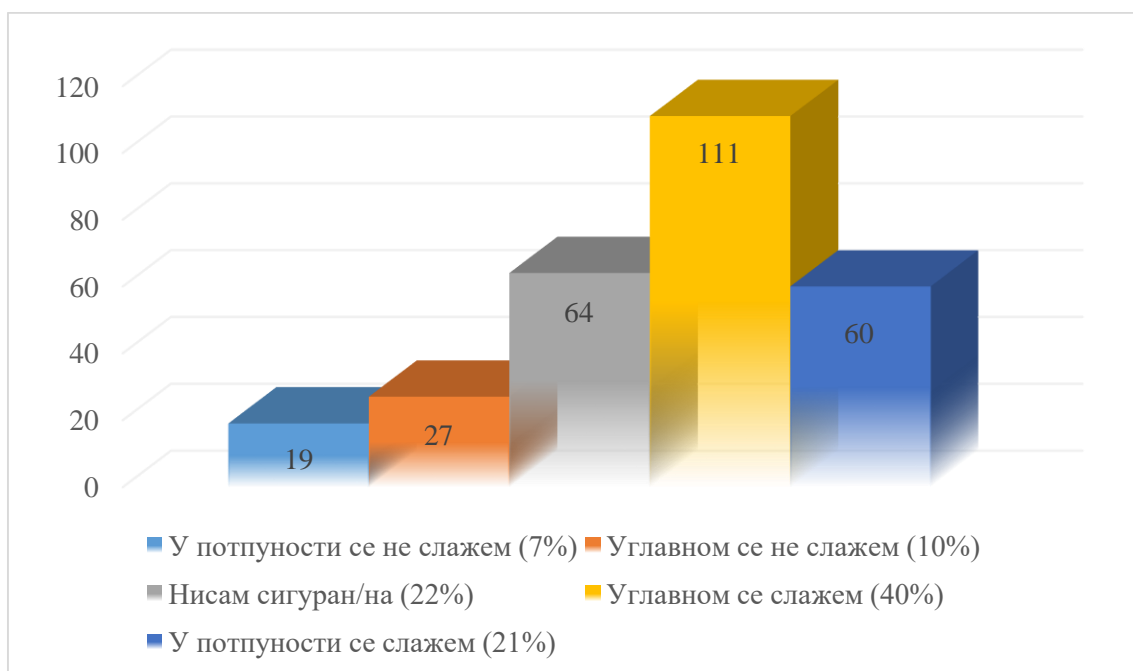
Међутим, у фокус групи је ово питање имало нешто другачије одговоре. Наиме, чланови/ице фокус групе се слажу да сам чин псовања не приличи ниједном полу, али да се, уколико до њега дође, лакше опрашта мушкарцима него женама, и „мање се осуђује кад мушкарци псују него кад жене псују“. С тим у вези, наведен је често коришћен израз „псујеш као кочијаш“, уз констатацију да би израз требало да има и облик женског рода кад би жене псовале у истој мери колико и мушкарци. Једна од занимљивих изјава на ову тему која, пре свега указује на родну идеологију, добијена је од стране једног од студената, који каже:

- *Па од жена се очекује као да су нежније, а псовке су саме по себи нешто екстремно, изражавање неког беса.*

Дакле, мушкарцима су псовке дозвољене, али код жена нису пожељне услед њихове „нежности“ и припадности „нежнијем, слабијем“ полу. На основу наведених одговора из упитника и фокус групе, можемо закључити да студентска популација нема јасно изражен став о томе који пол више псује, али да поједини припадници/ице студентске популације сматрају да мушком полу то више приличи, што нас доводи до закључка да студентска популација у Србији по овом питању

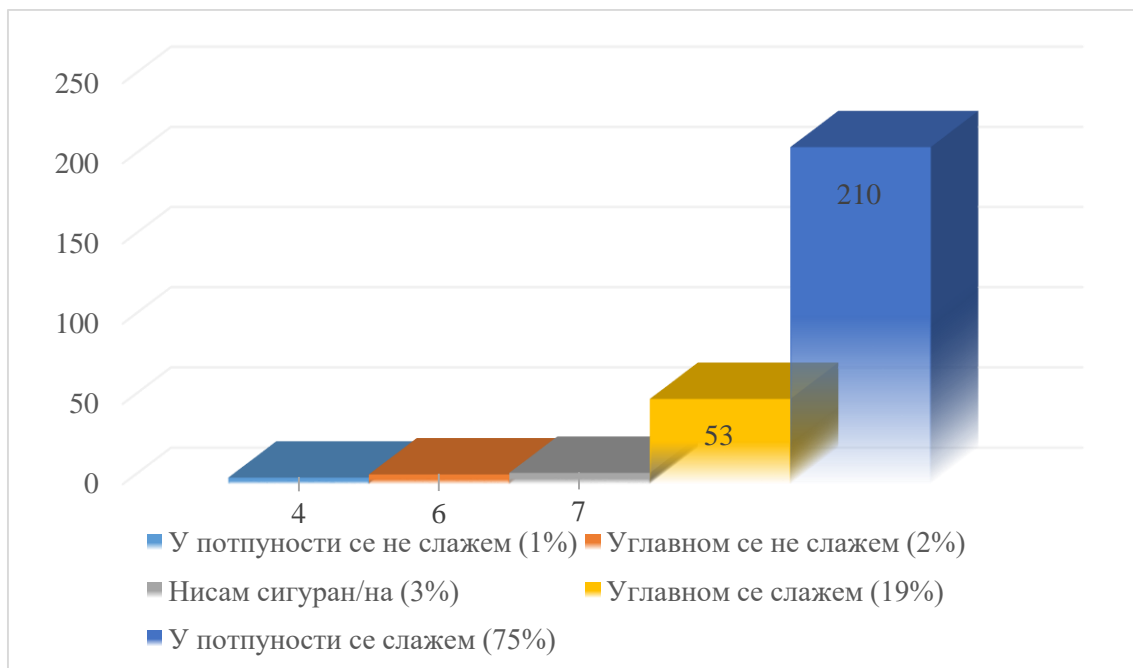
има другачије ставове у односу на резултате представљене у претходним истраживањима на енглеском говорном подручју.

Следећи анализирани ајтем, исказ: *Жене су у говору љубазније од мушкараца*, показује да се чак 111 испитаника/ица слаже са овим ставом, док се само њих 19 у потпуности не слаже. Детаљнија статистичка анализа показује да не постоји значајна статистичка разлика у одговорима по половима, односно да студенти и студенткиње имају исти став по овом питању (в: Графикон 4).

Графикон 4. Исказ: *Жене су у говору љубазније од мушкараца*.

Још један исказ који проверава језичку идеологију студентске популације у првом делу упитника јесте исказ: *Ако жена хоће да буде дама, треба да пази како и шта говори*. Према подацима из упитника, чак 210 испитаника оба пола се у потпуности слаже са овим исказом, док се само њих четворо не слаже (в: Графикон 5).

Графикон 5. Исказ: Ако жена хоће да буде дама, треба да пази како и шта говори.

Међутим, коментари у фокус групи указују на различите резултате. Према коментару једне од учесница која је добила потврду осталих чланова/ица фокус групе:

- *То су ваљда стандарди понашања који треба да се прате. Небитно шта сте. Па то се важи и за мушкарце и за жене.*

Дакле, остаје отворено питање да ли би исти резултати били приказани и за исказ „Ако мушкарац хоће да буде господин, треба да пази како и шта говори“. На основу претходних резултата, можемо закључити да студентска популација у већој мери сматра да је важно како жена говори уколико жели да се представи као дама, али и да верује да језичка култура није само питање рода, већ и опште културе и васпитања.

Следећа зависна варијабла за испитивање језичке идеологије студената и студенткиња је исказ: *Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице*. Према подацима из упитника, примећена је значајна статистичка разлика ($P < 0.05$) у овој варијабли. Прецизније, од укупног броја испитаника који се у потпуности слажу са овим исказом, 23.8% су студенти, док само 9.6% чине студенткиње, док се чак 72.6% студенткиња у потпуности не слаже са овим исказом. Ови подаци

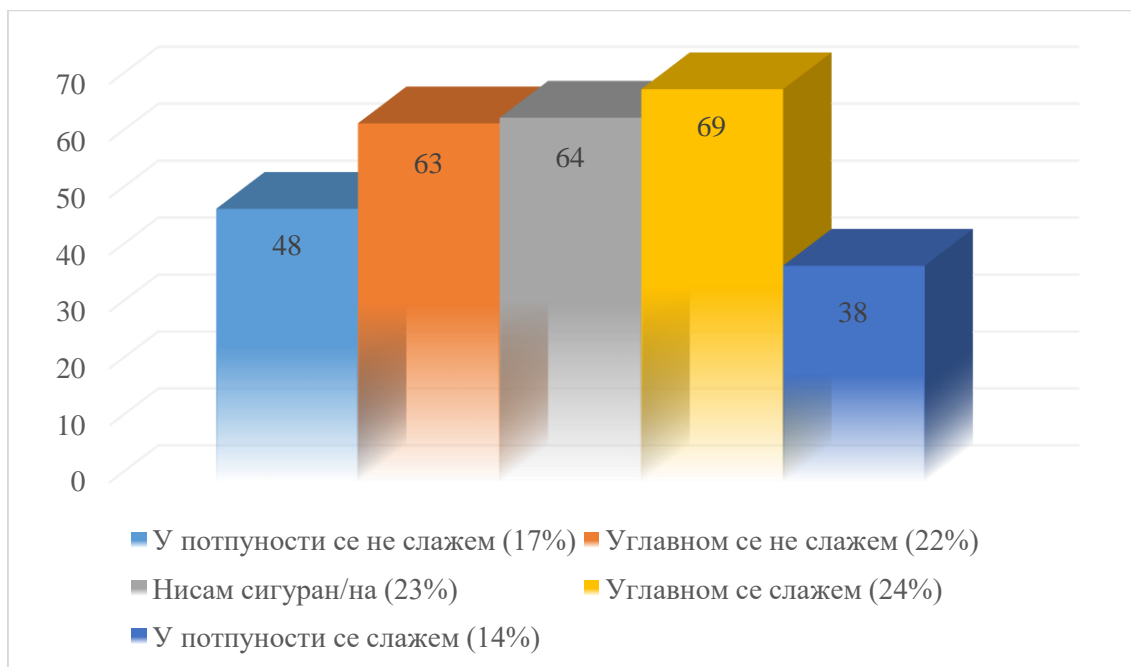
указују на веровање студената да су мушкарци ти који су кључни говорници српског језика, односно на веровање студенткиња да пол нема важну улогу по овом питању (в: Табела 4).

Табела 4. Статистички подаци за исказ: Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице.

Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
одговори	У потпуности се не слажем	број	26	69	95
		%	27.4%	72.6%	100.0%
		у односу на укупно	25.7%	39.0%	34.2%
	Углавном се не слажем	број	11	26	37
		%	29.7%	70.3%	100.0%
		у односу на укупно	10.9%	14.7%	13.3%
	Нисам сигуран/на	број	26	43	69
		%	37.7%	62.3%	100.0%
		у односу на укупно	25.7%	24.3%	24.8%
	Углавном се слажем	број	14	22	36
		%	38.9%	61.1%	100.0%
		у односу на укупно	13.9%	12.4%	12.9%
	У потпуности се слажем	број	24	17	41
		%	58.5%	41.5%	100.0%
		у односу на укупно	23.8%	9.6%	14.7%
Укупно	број	101	177	278	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Према свим до сада приказаним исказима, можемо закључити да студентска популација и даље негује језичку идеологију која је више заснована на разликама у комуникацији међу половима него на сличностима. Тачније, када је реч о улогама жена у свакодневној комуникацији, оне су и даље те које се сматрају љубазнијима, које више воде рачуна о исправним граматичким облицима, којима није дозвољено да псују, и које у сваком тренутку треба да воде рачуна о томе како се изражавају и шта говоре. Међутим, постоје и одговори који указују на егалитарну језичку идеологију, односно на став испитаника/ица да жене и мушкарци имају исте говорне способности, а на то указују следећи искази.

Исказ: „Мушки предавачи имају већи ауторитет од жена предавача” показује да не постоји јасно изражен став студената и студенткиња по овом питању, али и да не постоји значајна статистичка разлика у одговорима по половима. Такође, видимо да је све бројнији став студентске популације да пол предавача нема битну улогу у стварању ауторитета, што свакако указује на егалитарну родну идеологију (в: Графикон 6).

Графикон 6. Исказ *Мушки предавачи имају већи ауторитет од жена предавача*.

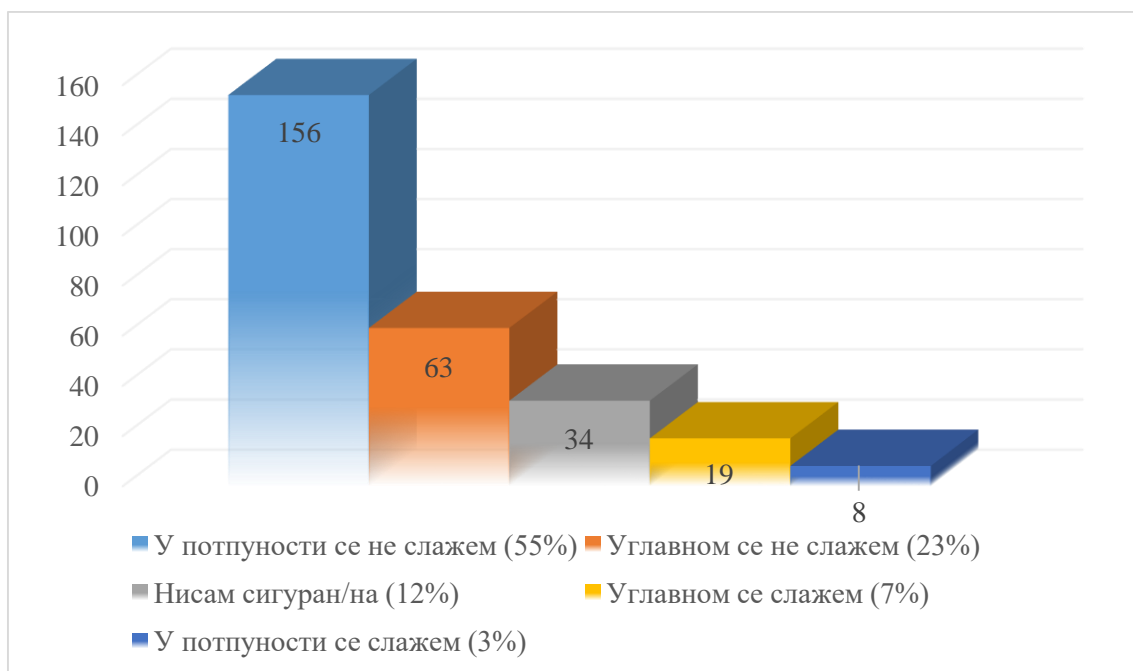
Иако су чланови/ице фокус групе дали/е исте одговоре, занимљиво је опажање једног студента:

- *Мени се чак чини да, овако кад се присећам, жене више добијају те погрдне називе по строгости, оно као, она је вештица, чешће људи имају сећање из детињства због неких строгих учитељица...*

Овај одговор може бити користан и приликом анализе родно дискриминаторног говора, јер указује на постојање облика за дефинисање женских особа у погрдном облику.

Следећи ајтем који указује на егалитарну родну идеологију јесте исказ: *Ако жена хоће да буде на вишој позицији треба да прича као мушкарац*. Наиме, резултати из

упитника показују да се чак 156 испитаника оба пола у потпуности не слаже са овим исказом, док се само њих 8 у потпуности слаже, што јасно потврђује веровање да дискурзивне праксе жена и мушкараца немају битног утицаја на њихову позицију у друштву (в: Графикон 7).

Графикон 7. Исказ *Ако жена хоће да буде на вишој позицији треба да прича као мушкарац.*

Исказ: *Лако ћу на основу прочитаног текста закључити да ли га је написао мушкарац или га је написала жена* није нам дао адекватне одговоре за статистичку обраду: резултати из упитника показују да 41 % испитаника/ица није сигурно да ли је могуће проценити ког је пола аутор/ка неког текста, док се само 7% у потпуности слаже са овим исказом.

Према коментарима из фокус групе, немогуће је проценити да ли је одређени текст написала особа мушког или женског пола, али су наведена два примера од стране двојице студената на основу којих би се то могло делимично проценити:

- *Ако прича о емоцијама, онда вероватно женско.*
- *Е онда да, жене би вероватно користиле више придева.*

Овакви одговори нам указују на став студената да верују да жене користе другачија дискурзивна средства од мушкараца, односно да више причају о емоцијама и да користе придеве у већој мери него мушкарци.

Кључно питање отвореног типа за анализу језичке идеологије студентске популације јесте питање: *Да ли мислите да постоји разлика у говору између мушкараца и жена? Зашто?*

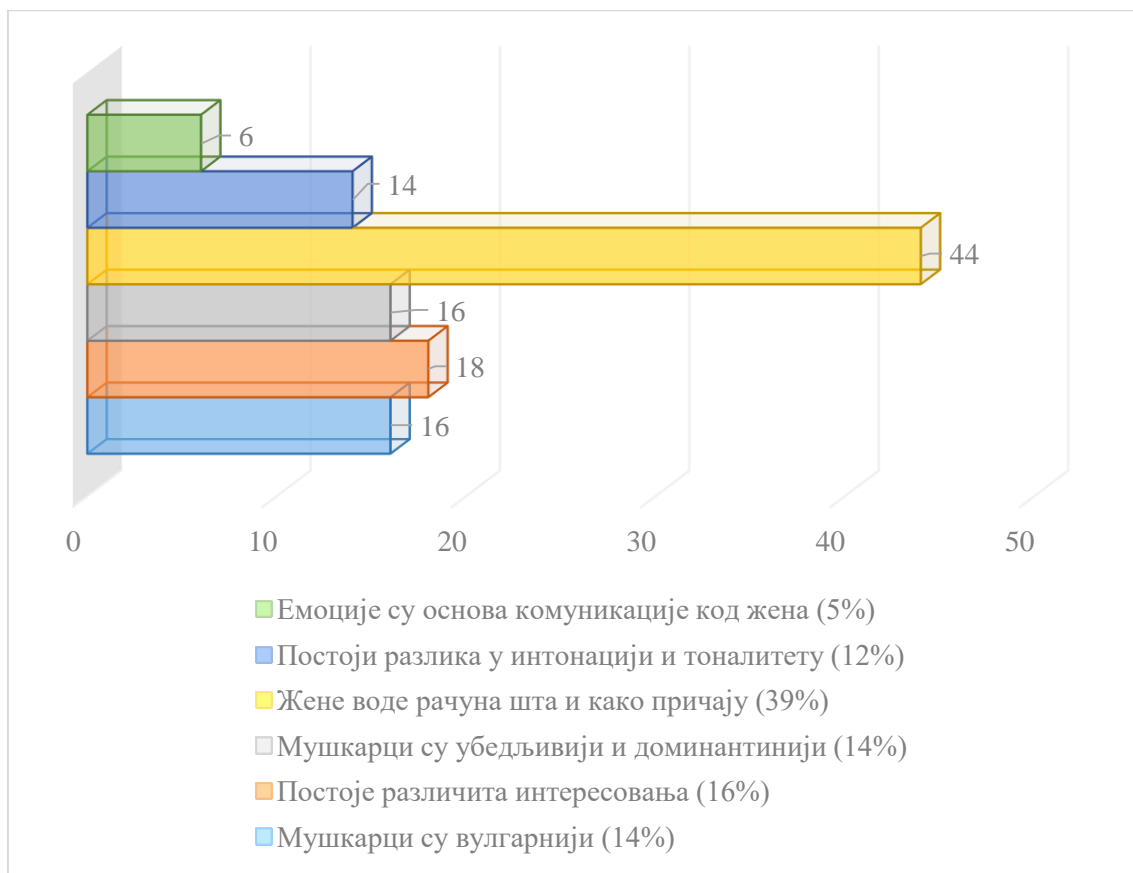
Коментари у оквиру фокус групе показују да студентска популација верује да разлике у говору постоје, али не услед припадности одређеном полу, већ услед различитог васпитања, одрастања, образовања и слично, што се може видети у следећим коментарима:

- Студенткиња 4: *А опет то зависи од особе до особе. Па мислим, не може се то генерализовати, не разумем.*
- Студенткиња 4: *Од особе до особе. Од васпитања буквално. Е, то је разлика.*
- Студенткиња 2: *Говор се гради од малена, према томе, биће како је научено. Како причамо зависи шта смо научили, које речи користимо, ал' то нема везе да ли смо женско или мушко. То је индивидуална ствар.*

Једина наведена разлика од стране једног учесника у фокус групи је *брзина говора и висина тона*, док су се сви учесници/ице сложили/е да не постоје разлике ни у вокабулару који користе жене и мушкарци, односно да оба пола имају подједнако добар вокабулар и када је реч о бојама, материјалима, компјутерским игрицама, и свим осталим темама и областима које су у претходним истраживањима на енглеском говорном подручју дефинисане као различите за вокабулар жена и мушкараца.

Подаци из упитника показују да укупно 167 испитаника/ица (67%) сматра да постоји разлика у говору, док њих 82 (33%) не види разлике. Као најчешћа разлика, у упитнику се јавља исказ „жене воде рачуна како и шта причају“, а остале наведене разлике су представљене у Графикону 8. Поред наведених разлика, у упитнику су се јављали и следећи примери: „жене више и детаљније причају“, „жене говоре углас“, „мушкарци више гестикулирају“, „жене су елоквентније и сналажљивије“, „мушкарци причају сажетије и једноставније“, „жене су причљивије“, „жене треба

да буду културније, на дистанци, недодирљиве и не превише приступачне", „мушкарци су гласнији“, „мушкарци су директнији“, „жене су суптилније“. Дакле, на основу датих одговора, можемо закључити да је међу студентском популацијом заступљеније веровање да су разлике у говору између жена и мушкараца занемарљиве и да не утичу у великој мери на свакодневну комуникацију, што се коси са резултатима из претходних истраживања на енглеском говорном подручју.

Графикон 8. Разлике у говору између мушкараца и жена

Оно на шта указују овакви подаци јесте чињеница да студентска популација верује да постоје одређене разлике у улогама које имају говорници, односно говорнице у свакодневној комуникацији, али и да сматра да те разлике немају утицаја на ефективност комуникације, тј. на њен учинак. Сви претходно наведени резултати само делимично потврђују шесту посебну хипотезу (Х6) истраживања која гласи: *Претпоставља се да су резултати по питању међусобне повезаности родне идеологије и дискурзивне праксе слични на свим говорним подручјима, односно да ће резултати истраживања на ову тему бити слични резултатима са*

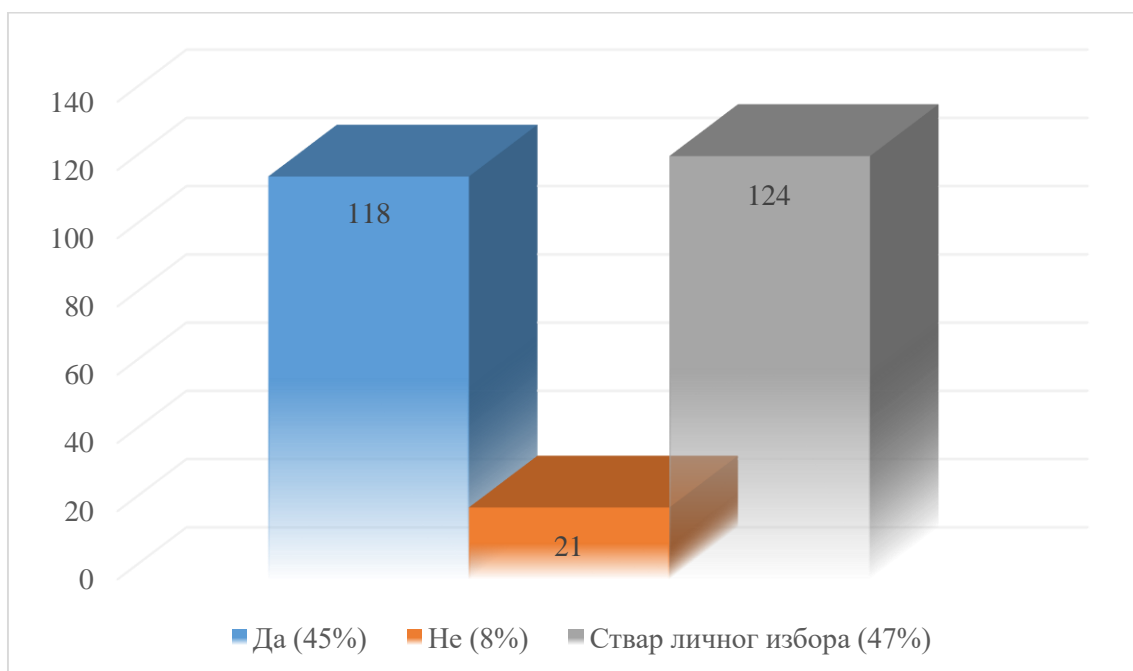
европског и америчког говорног подручја. С обзиром на то да су сва претходна истраживања која су нам била доступна рађена у западним друштвима, којима припада и српско друштво, оваква хипотеза је постављена у складу са теоријом Шмалеа, који наводи да се „свеобухватан модел друштва никада није ограничавао на градско подручје“, односно да се данас прихвата „хегемони дискурс по половима“ независно од поделе друштва (Шмале, према: Кузмановић Јовановић, 2013: 16).

Шеста посебна хипотеза је делимично потврђена јер су резултати показали да студентска популација у Србији сматра да: жене више поштују граматичка правила од мушкараца, да су жене љубазније, да жене треба да пазе шта и како говоре уколико желе да буду даме и да су носиоци српског језика његови говорници, а не говорнице. Међутим, хипотеза не може бити потврђена у потпуности јер студентска популација у Србији сматра да је и женама и мушкарцима подједнако дозвољено да псују, сматра да пол предавача не утиче на његов или њен ауторитет и сматра да оба пола имају приближно исти вокабулар за све теме, што се коси са резултатима истраживања на енглеском говорном подручју.

7.1.1.2 Родна идеологија везана за породичне односе

Када је реч о родним идеологијама које се односе на остале аспекте друштвене заједнице, а првенствено на породичне односе, на основу резултата из првог и четвртог дела упитника можемо закључити да већи број испитаника/ица има традиционалну родну идеологију, што ће бити приказано у наставку овог одељка путем анализе резултата добијених у упитнику и путем интерпретације одговора у оквиру фокус групе.

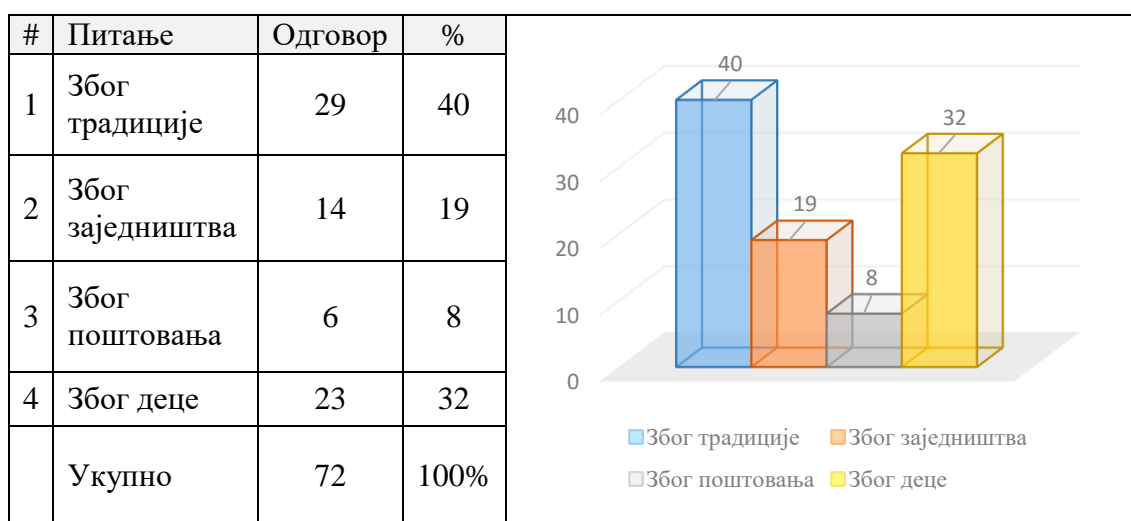
На питање: *Да ли жена треба да узме мужевљево презиме или да задржи своје? Зашто?*, испитаници/ице су показали припадност и традиционалној и егалитарној идеологији, јер је 45% испитаника оба пола (118) заокружило потврдан одговор, 8% (21) одричан одговор, а 47% (124) испитаника/ица се изјаснило да је то питање ствар личног избора (в: Графикон 9).

Графикон 9. Питање: *Да ли жена треба да узме мужевљево презиме или да задржи своје?*

Као објашњење потврдног одговора, односно разлога због ког жена треба да узме мужевљево презиме, студентска популација је наводила примере приказане у Табели 5.

Табела 5. Одговор: Сматрам да жена треба да узме мужевљево презиме из следећих разлога

Имајући у виду да је 40 % испитаника/ица који/е су дали/е потврдан одговор ставило традицију као кључни разлог за узимање презиме супруга, можемо закључити да они/е верују у традиционалну родну идеологију. Међутим, пошто је реч о укупно 48% испитаника/ица, не можемо тврдити да традиционална идеологија влада код већине студентске популације, бар не када је реч о овом питању. У неколико упитника (прецизније: 4), као аргумент за одричан одговор наведено је да жена треба да узме и своје и мужевљево презиме.

Фокус група је на ово питање групно одговарала да је узимање презимена ствар личног избора, али су појединачни одговори били нешто другачији. Идеалан приказ традиционалне родне идеологије можемо видети у следећем коментару једног од учесника фокус групе који је пореклом из Црне Горе и који је изазвао смех осталих чланова/ица групе:

- *Ја би се љутио. Могу да кажем зашто? Ја мислим да је то чин у којем та ђевојка долази код мене у кућу и самим тим, самим тим треба да промијени презиме. Јер како ја после да објасним ђеду и нашем ђетету да је, уствари, да се различито презивамо или тако нешто? Мислим да је то нормално, сад...*

На питање модераторке: „А да ли бисте ви, момци, узели девојчино презиме? Пошто и то може.“, одговори студената су били следећи:

- Студент 2: *Узео би.*
- Студент 4: *Ако је питање живота и смрти. (смех)*
- Студент 5: *Не ако се не презивам Гузина. Или Вучић. (смех)*

Дакле, можемо закључити да је у фокус групи по овом питању више владала егалитарна него традиционална идеологија, осим у случају студента из Црне Горе, што нас доводи до општег закључка да на основу овог исказа не можемо извести прецизне податке о присуству традиционалне или егалитарне родне идеологије, већ само закључити да су присутне обе.

Следећа зависна варијабла за анализу родне идеологије у породичним односима је исказ: *У свакој породици муж је тај који треба више да прича на јавним окупљањима.*

Према подацима из упитника, примећена је значајна статистичка разлика ($P < 0.05$) у одговорима студената и студенткиња на ово питање. Наиме, док се 81.1% од свих женских испитаника у потпуности не слаже са овим исказом, чак 66.7% мушких испитаника се у потпуности слаже са овим ставом. Дакле, и овде можемо закључити да студенти негују традиционалну родну идеологију, за разлику од студенткиња, које негују егалитарну родну идеологију (в: Табела 6).

У фокус групи, на овај исказ су се сви учесници и учеснице сложили/е да оба пола имају подједнако право да причају, осим једног студента, који сматра да то питање преваходно зависи од тога ко присуствује јавном окупљању.

Анализом корелације одговора, примећено је да се испитаници/е који/е се слажу са овим исказом слажу и са осталим исказима који представљају традиционалну родну идеологију, као што су искази:

- *Мушкарицу више приличи да псује него жени.*
- *Мушки предавачи имају већи ауторитет од жена предавача.*
- *Ако жена хоће да буде на вишој позицији, треба да прича као мушкарац.*
- *Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице.*

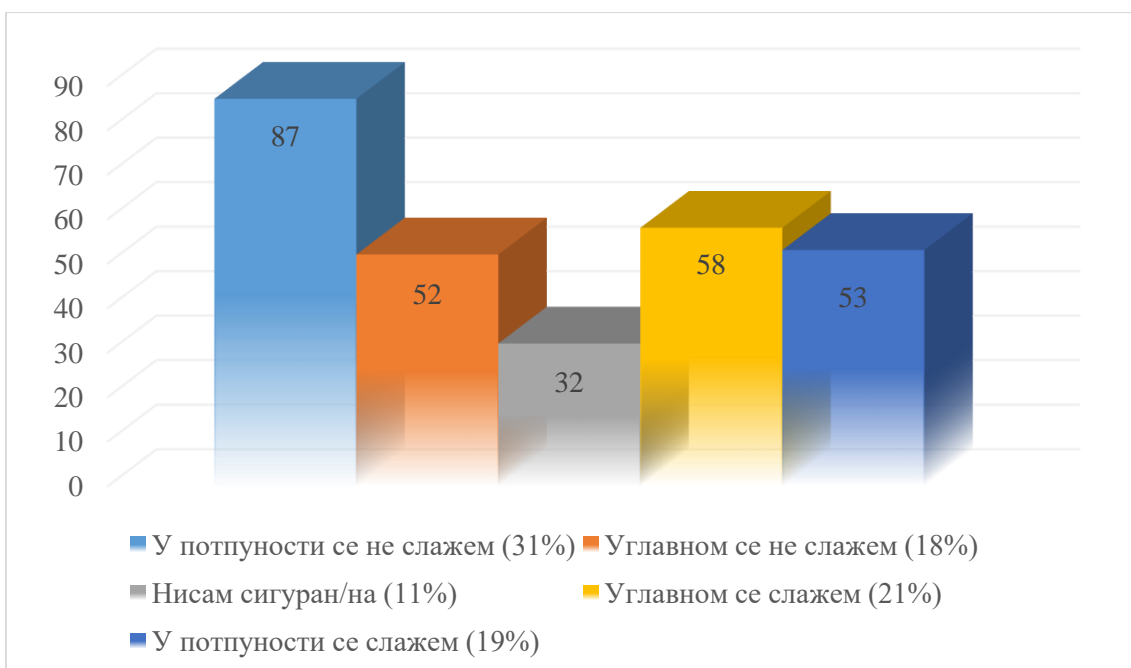
- *Кад се окупи друштво пријатеља, нормално је да доминирају мушкарци, а не жене.*

Такође, исти испитаници/е се не слажу са исказима који су засновани на употреби родно осетљивог језика и на избегавању родно дискриминаторног говора. Самим тим, овакви резултати нас доводе до закључка да је традиционална идеологија повезана са употребом родно дискриминаторног говора, односно са избегавањем употребе родно осетљивог језика (в: прилог: Анализа корелације одговора). Другим речима, на основу ових резултата, можемо делимично потврдити и трећу посебну хипотезу (ХЗ) која гласи: *Претпоставља се да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.*

Табела 6. Статистички подаци за исказ: *У свакој породици муж је тај који треба више да прича на јавним окупљањима.*

У свакој породици муж је тај који треба више да прича на јавним окупљањима.			Пол		Укупно
			мушки	женски	
одговори	У потпуности се не слажем	број	18	77	95
		%	18.9%	81.1%	100.0%
		у односу на укупно	17.8%	43.3%	34.1%
	Углавном се не слажем	број	20	44	64
		%	31.3%	68.8%	100.0%
		у односу на укупно	19.8%	24.7%	22.9%
	Нисам сигуран/на	број	30	32	62
		%	48.4%	51.6%	100.0%
		у односу на укупно	29.7%	18.0%	22.2%
	Углавном се слажем	број	23	20	43
		%	53.5%	46.5%	100.0%
		у односу на укупно	22.8%	11.2%	15.4%
	У потпуности се слажем	број	10	5	15
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	9.9%	2.8%	5.4%
Укупно	број	101	178	279	
	%	36.2%	63.8%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Следећи исказ за анализу родних идеологија у породици је исказ: *Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена*. Према коментарима из фокус групе, већина студената тврди да је „савремена тенденција да се подједнако у кућне послове укључе и жене и мушкарци“, али само њих двојица потврђују да би заиста радили кућне послове, док студенткиње тврде да таква подела постоји само у теорији, док у пракси све кућне послове обавља жена. Према подацима из упитника, 31% испитаника/ица се у потпуности не слаже са овим исказом, док се само 19% у потпуности слаже. На основу ових параметара, не можемо са сигурношћу тврдити да ли је заступљенија традиционална или егалитарна идеологија (в: Графикон 10).

Графикон 10. Исказ: *Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена*.

Међутим, подаци из упитника такође указују на постојање значајне статистичке разлике ($P < 0.05$) за ову варијаблу. Наиме, док се само 20.7% студената у потпуности не слаже са овим исказом, чак 79.3% студенткиња има негативан став по овом питању. Такође, 30.4% студената се у потпуности слаже са овим исказом, док је тај проценат код студенткиња само 12.3% (в: Табела 7). Дакле, можемо закључити да и по питању кућних послова постоји значајна разлика у ставовима студената и студенткиња, што указује на постојање различитих идеологија код припадника оба пола и доводи у питање утицај пола на формирање родних идеологија.

Табела 7. Статистички подаци за исказ: Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена.

Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	18	69	87
		%	20.7%	79.3%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	38.5%	31.0%
	Углавном се не слажем	број	12	40	52
		%	23.1%	76.9%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	22.3%	18.5%
	Нисам сигуран/на	број	10	21	31
		%	32.3%	67.7%	100.0%
		у односу на укупно	9.8%	11.7%	11.0%
	Углавном се слажем	број	31	27	58
		%	53.4%	46.6%	100.0%
		у односу на укупно	30.4%	15.1%	20.6%
	У потпуности се слажем	број	31	22	53
		%	58.5%	41.5%	100.0%
		у односу на укупно	30.4%	12.3%	18.9%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

На основу свих наведених резултата, можемо закључити да у породичним односима међу студентском популацијом у Србији владају и традиционална и егалитарна родна идеологија, на шта утиче и пол испитаника и њихови ставови о родним улогама у осталим друштвеним сферама. Другим речима, студенти више негују традиционалну родну идеологију, док студенткиње више негују егалитарну родну идеологију. Међутим, закључак који нам може помоћи да потврдимо трећу посебну хипотезу истраживања јесте тај да они испитаници оба пола који негују традиционалну идеологију у породичним односима више користе родно дискриминаторни говор, а ређе употребљавају родно осетљив језик. Иако смо већ делимично потврдили трећу посебну хипотезу, да бисмо је коначно потврдили, неопходна је анализа присуства родних идеологија у осталим друштвеним сферама које су поменуте у истраживању, а које следе у наставку рада.

7.1.1.3 Родна идеологија везана за посао и каријеру

С обзиром на то да постоје бројна истраживања заснована на пословној комуникацији, битно је истражити каква је родна идеологија студената и студенткиња у вези са послом и каријером. Интерпретација резултата у вези са овим питањима такође ће нам помоћи да установимо да ли се међу студентском популацијом више негује традиционална или егалитарна идеологија, а самим тим и да додатно потврдимо или оповргнемо трећу посебну хипотезу истраживања.

Питање отвореног типа: *Да ли је данас потребна подела на мушке и женске послове? Зашто?* показало је да 54% испитаника/ица (укупно: 143) има одричан одговор, док се 46% (укупно: 120) слаже са поделом посла. Упитани/е да дефинишу који су послови мушки, а који женски, њих 58 (53 %) сматра да је подела неопходна само када је реч о тешким физичким пословима, док њих 55 (65 %) сматра да су оба пола способна за све послове. Испитаници/ице који/е су дали/е потврдан одговор на ово питање сматрају да „не постоје искључиво женски послови“ и да је „подела посла потребна због лакше поделе рада“ (в: Табела 8 и Табела 9).

Табела 8.: *Зашто је потребна подела послова на мушке и женске*

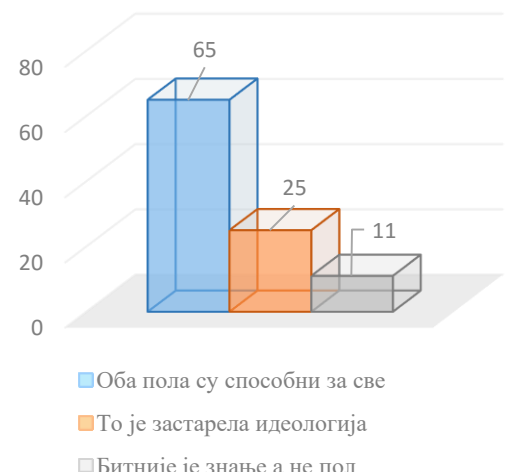
#	Питање	Одговор	%
1	Због постојања тешких физичких послова	58	53
2	Зато што мушкарци и жене нису способни за исте ствари	25	23
3	Због физиолошких карактеристика	26	24
	Укупно	109	100%

Legend:

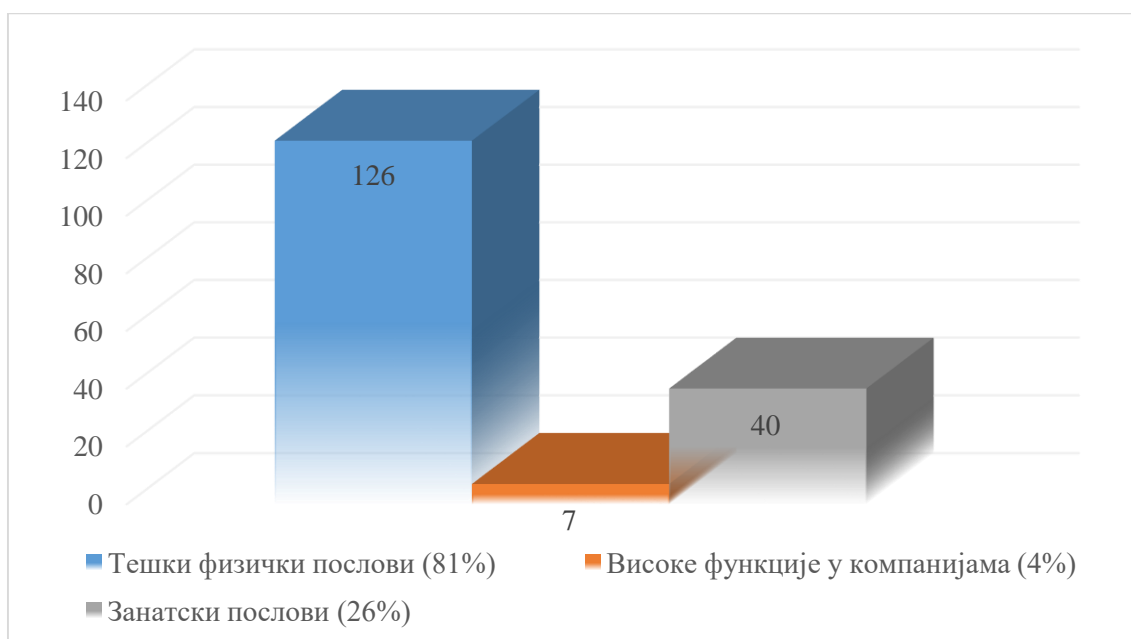
- Због постојања тешких физичких послова
- Да зато што мушкарци и жене нису способни за исте ствари
- Због физиолошких карактеристика

Табела 9. Зашто није потребна подела послова на мушке и женске

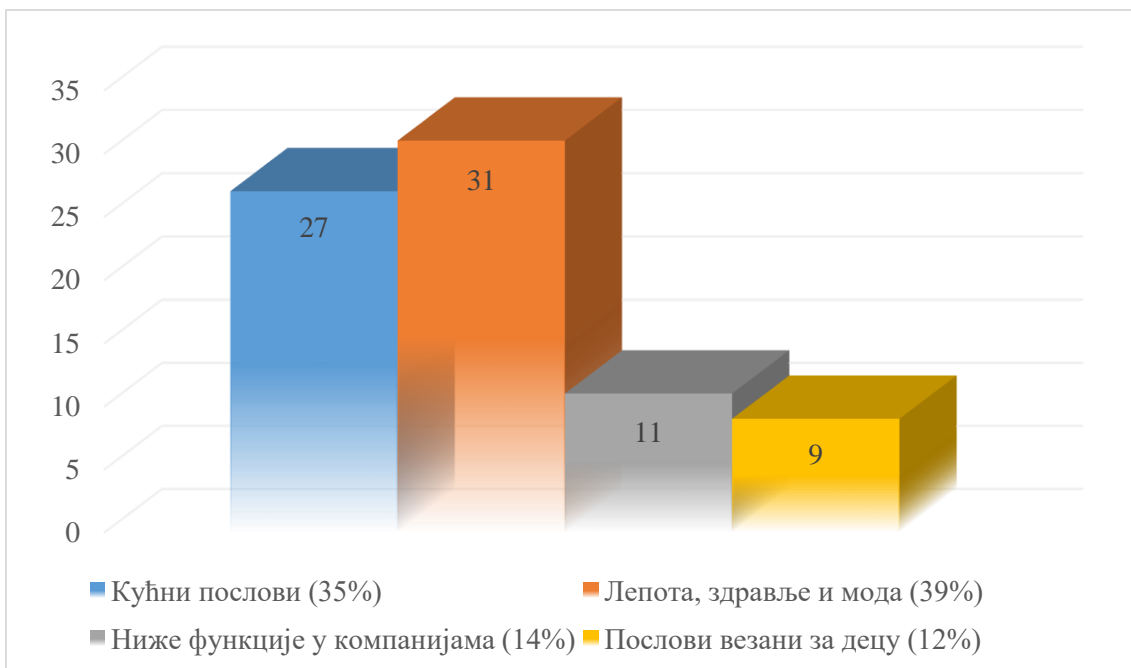
#	Питање	Одговор	%
1	Оба пола су способна за све	55	65
2	То је застарела идеологија	21	25
3	Битније је знање а не пол	9	11
	Укупно	85	100%

Следеће питање отвореног типа на које нису сви испитаници/ ице дали/е одговор (јер нису сви одговорили потврдно на претходно) гласи: „Ако мислите да постоје мушки и женски послови, који би послови били искључиво мушки, а који искључиво женски?“. Највећи број одговора подразумева тешке физичке послове као искључиво мушке, док су као женски послови у највећем броју наведени послови везани за лепоту, здравље и моду и кућни послови (в: Графикон 11 и 12).

Графикон 11. Мушки послови

Графикон 12. Женски послови

Имајући у виду да је само 53 % испитаника/ица наводило поделу на мушке и женске послове, можемо закључити да су поделе статистички нерелевантне и углавном засноване на биолошким и физиолошким карактеристикама мушкараца, односно жена. Подаци пронађени у упитнику не потврђују постојање традиционалне родне идеологије јер статистички узорак није довољан за такво тумачење одговора.

Исказ који је изазвао дискусију у фокус групи и довео до следећих коментара јесте исказ: *Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру.*

- Студент 5: *Способне су, само је друштво и даље, овај, на неки начин то дели или усмерава и некако... реално, кад погледате неко глобално, нешто сам читао баи, на свим директорским позицијама, на свим тим челним неким функцијама су претежно мушкарци, је л' (поглед ка осталима у фокус групи).*
- Студенткиња 4: *Али ако хоћемо тако, онда жене могу да дођу до тих истих позиција, то је сигурно, али онда ту ипак игра природа, јер ће жена у неком моменту да роди дете, и онда ће њена каријера да стане на пар година, значи није исти положај жене дефинитивно.*

- Студент 4: *А и не само то. Рецимо, кад погледате малу дјецу, дјечаџи чешиће бирају да се играју војника или тако нечега, и касније стварно већину војника чине дјечаџи, иако и дјевојке то могу бити, али врло мало њих бира то, јер, не занима их. Исто тако, врло мало мушкараца желе да постану.... Шминкери, на пример.*
- Студенткиња 2: *Ја мислим да није да их не занима, се оне мало и плаше од тога јер мало жена улази у ту професију, јер је захтевна физичка спремност.*
- Студент 3: *Има, рецимо, очекује се од неких док су још мали да... рецимо, математика. Познато је да јако мало има познатих жена математичара, углавном су мушкарџи. Још се у основној школи очекује од дечака да буду бољи у томе.*

На основу спроведене дискусије и анализе добијених података, може се извести као општи закључак да студентска популација у Србији сматра да су биолошке и физиолошке карактеристике жена и мушкараца главни разлози поделе посла, док су вештине, знања и способности подједнако развијене код оба пола.

Резултати упитника за исти исказ (*Жене су једнако способне као и мушкарџи за студирање и пословну каријеру*) показују да већина испитаника/ица (239) верује да је овај исказ тачан, док се само четворо у потпуности не слаже са овим исказом (в: Табела 10).

Подаци из упитника такође указују на постојање значајне статистичке разлике за ову варијаблу, при чему се чак 92.7% студенткиња у потпуности слаже са овим исказом, док је тај проценат и код студената висок: 70.6%. Међутим, чак 75.0% мушких испитаника се уопште не слаже са овим исказом, док је тај проценат код студенткиња 25.0% (в: Табела 11). Другим речима, студенткиње сматрају да су мушкарџи и жене једнаки по питању студирања и пословне каријере, док се студенти не слажу са овим ставом, што указује на традиционалну идеологију мушкараца и егалитарну идеологију жена.

Табела 10. Исказ: Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру.

#	Питање	Одговор	%
1	У потпуности се не слажем	4	1
2	Углавном се не слажем	4	1
3	Нисам сигуран/на	6	2
4	Углавном се слажем	29	10
5	У потпуности се слажем	239	86
	Укупно	282	100

Табела 11. Статистички подаци за исказ: Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру.

Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	3	1	4
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.9%	0.6%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	4	0	4
		%	100.0%	0.0%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	0.0%	1.4%
	Нисам сигуран/на	број	3	2	5
		%	60.0%	40.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.9%	1.1%	1.8%
	Углавном се слажем	број	20	10	30
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	19.6%	5.6%	10.7%
	У потпуности се слажем	број	72	166	238
		%	30.3%	69.7%	100.0%
		у односу на укупно	70.6%	92.7%	84.7%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Анализа корелације одговора показала је да испитаници оба пола који се слажу са горенаведеним исказом који представља егалитарну родну идеологију такође изражавају слагање и са осталим доленаведеним исказима који осликавају присуство егалитарне идеологије, али и са исказима који се односе на употребу родно осетљивог језика и на избегавање употребе родно дискриминаторног говора:

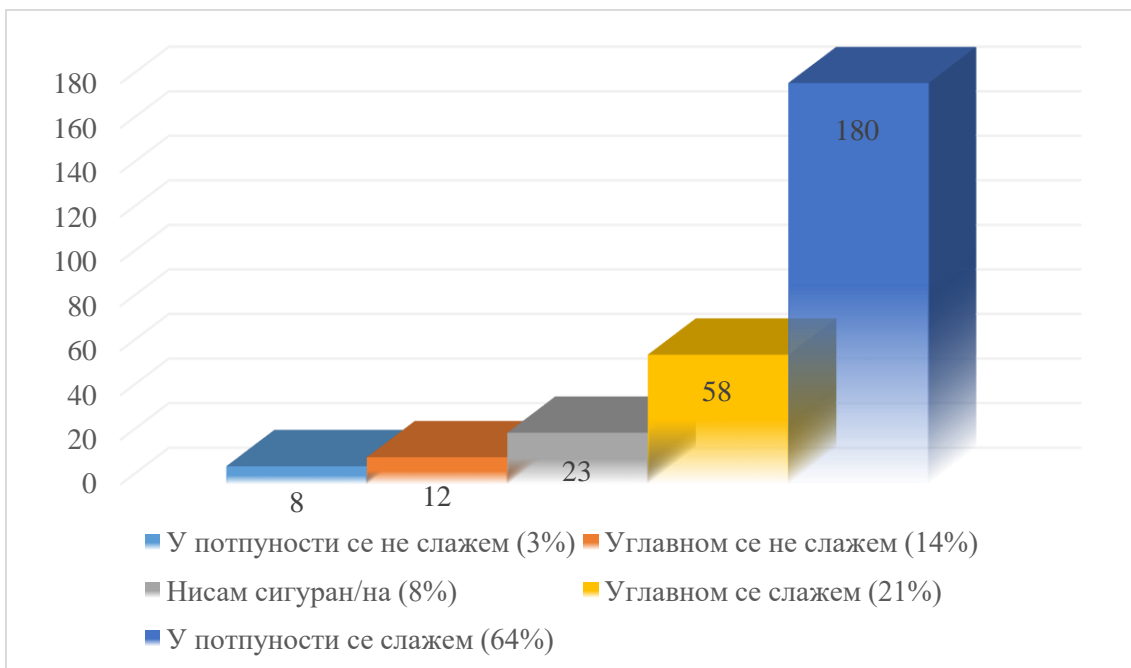
- Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.
- Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.
- Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница, алапача“ и слично.
- Реченица „Бацаш лопту као девојчица“ је увредљива.
- Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.

Следећи исказ који је анализиран је реченица: *Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о збивањима у политици и свету.* Кључни коментар у фокус групи са којим су се сложили и остали чланови/ице гласи и који јасно осликава став свих чланова и чланица фокус групе је следећи:

- *Па ако их занима једнако као и мушкарце, онда јесу.*

Према подацима из упитника, 180 испитаника/ица (укупно: 64%) сматра да је овај исказ у потпуности тачан, док се само осморо (укупно: 3%) у потпуности не слаже са тим (в: Графикон 13).

Као и у случају претходне варијабле, и у овој варијабли примећујемо значајну статистичку разлику међу половима ($P < 0.05$). Наиме, док се 75.4% студенткиња у потпуности слаже са овим исказом, такав одговор код студената даје 43.6%.

Графикон 13. Исказ: *Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о збивањима у политици и свету.*

Следећи исказ: *Каријера жене једнако је важна као и каријера њеног партнера* такође указује на егалитарну родну идеологију, јер је 214 испитаника/ица (76%) потврдило да се у потпуности слаже, док је само 1% оних који се не слажу по овом питању. Ако погледамо детаљнију статистичку анализу, закључићемо да постоји значајна статистичка разлика ($P < 0.05$), што нам поново указује на разлику у одговорима између студената и студенткиња, јер се 87.7% студенткиња у потпуности слаже са овим исказом, док се нешто више од половине мушких испитаника изјашњава на исти начин (54.9%).

На основу оваквих резултата, можемо закључити да студентска популација негује и традиционалну и егалитарну родну идеологију, али анализом података по половима, односно појединачно гледано, студенти негују традиционалну идеологију, док студенткиње више бирају егалитарну родну идеологију.

Међутим, следећи исказ: *На руководећим местима у свим установама мора бити подједнак број жена и мушкараца* изазвао је различите коментаре у фокус групи:

- Студент 4: *Не мора. Зато што мислим да то зависи од способности сваке особе, а не према томе да ли ћемо да имамо 50 % мушкараца, 50 % жена или 100% мушкараца или 100% жена. То је глупост.*
- Студент 2: (...) *Да, слажем се. Мислим да је то ипак... они су представници народа и да онда мора да буде нека пропорционалност.*

Студенткиње су такође потврдиле да је пожељно да буде исти број запослених оба пола у званичним институцијама.

Резултати из упитника такође показују опречна мишљења, јер се 30% испитаника/ица слаже за исказом, док 26% њих није сигурно. Имајући у виду да је и у овој варијабли примећена значајна статистичка разлика ($P < 0.05$), битно је напоменути да се чак 82.4% студенткиња изјаснило потврдно, док се само 17.6% студената у потпуности слаже са овим исказом (в: Табела 12). Заправо, ово је једини исказ у вези са послом и каријером у ком је примећена драстична разлика у одговорима студената и студенткиња. Самим тим, можемо закључити да у студентској популацији у већој мери влада егалитарна родна идеологија када је реч о каријери и пословном свету, али да, ако упоредимо одговоре студената и студенткиња, ипак постоји разлика међу половима, јер се мушкарци више опредељују за традиционалну, док студенткиње бирају егалитарну родну идеологију.

На основу анализе корелације одговора, можемо закључити да испитаници/е који/е негују егалитарну родну идеологију у пословном окружењу у већој мери користе родно осетљив језик, а у мањој мери користе родно дискриминаторни говор. Наиме, испитаници који се слажу са исказима из упитника који су засновани на егалитарној родној идеологији и који су претходно наведени у овом одељку, такође се слажу са исказима који пропагирају употребу родно осетљивог језика, односно избегавање употребе родно дискриминаторног говора. Прецизније, испитаници/е који/е су се анализом резултата показали/е као припадници/е егалитарне родне идеологије, слажу се са следећим исказима (в: прилог: Анализа корелације одговора):

- *Реченица „Бацаш лопту као девојчица“ је увредљива.*

- *Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.*
- *Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.*
- *Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.*

Табела 12. Статистички подаци за исказ: На руководећим местима у свим установама мора бити подједнак број жена и мушкараца.

На руководећим местима у свим установама мора бити подједнак број жена и мушкараца.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
одговори	У потпуности се не слажем	број	20	9	29
		%	69.0%	31.0%	100.0%
		у односу на укупно	19.6%	5.1%	10.4%
	Углавном се не слажем	број	18	16	34
		%	52.9%	47.1%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	9.0%	12.1%
	Нисам сигуран/на	број	35	37	72
		%	48.6%	51.4%	100.0%
		у односу на укупно	34.3%	20.8%	25.7%
	Углавном се слажем	број	14	46	60
		%	23.3%	76.7%	100.0%
		у односу на укупно	13.7%	25.8%	21.4%
	У потпуности се слажем	број	15	70	85
		%	17.6%	82.4%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	39.3%	30.4%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Сви претходно наведени резултати из одељака 7.1.12 и 7.1.1.3 доводе нас до закључка да постоји значајна повезаност између традиционалне родне идеологије и неупотребе родно осетљивог језика и употребе родно дискриминаторног говора, односно између егалитарне родне идеологије и употребе родно осетљивог језика и избегавања родно дискриминаторног говора. Анализа резултата из упитника је показала да они испитаници и испитанице који користе родно осетљив језик, а

избегавају употребу родно дискриминаторног говора негују егалитарну идеологију, док они испитаници и испитанице који избегавају употребу родно осетљивог језика, а не сматрају да је родно дискриминаторни говор потребно избацити из употребе негују традиционалну родну идеологију у породичним и пословним односима.

Такође, анализа резултата је указала на то да студенти више негују традиционалну идеологију, док студенткиње више негују егалитарну родну идеологију. На основу свега наведеног, можемо закључити да је потврђена трећа посебна хипотеза истраживања (X3) која гласи: *Претпоставља се да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.*

7.2 Дефинисање термина битних за родну равноправност

Поред термина родне идеологије, студентска популација је током истраживања требало да дефинише и појам родно осетљивог језика, Закона о родној равноправности, родно дискриминаторног говора и политички коректног говора. Анализом њихових одговора на ова питања, моћи ћемо да потврдимо или оповргнемо пету посебну хипотезу истраживања (X5) која гласи: *Студенти и студенткиње нису упознати/е са терминима кључним за успостављање родне равноправности у савременом друштву као што су: родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор, политички коректан говор, родна идеологија.*

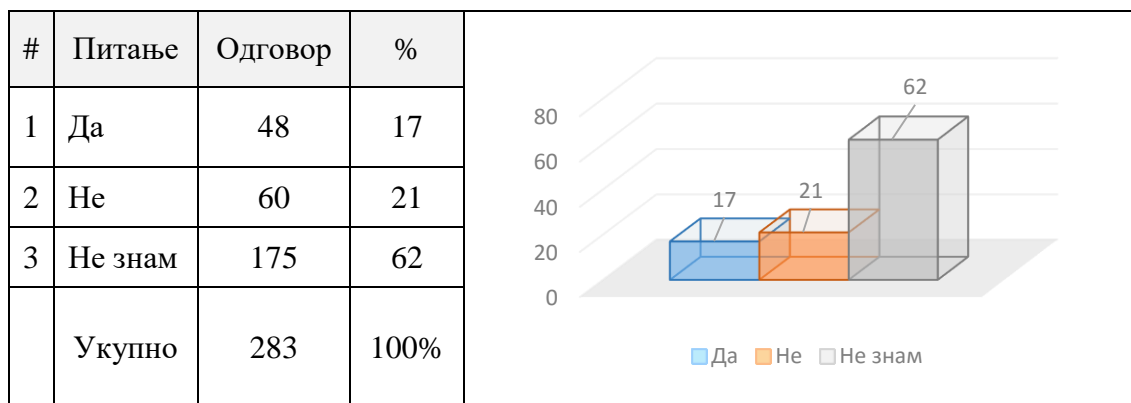
На питање: *Да ли знате шта је родно осетљив језик?* чак 97% студентске популације је одговорило одрично, док само преосталих 3% тврди да зна за овај термин, али су њихови одговори нетачни јер 2.9% од 3% сматра да је родно осетљив језик *везан за акценте и нагласке из родног места*, док само 0.1% даје тачан одговор. Битно је напоменути да тачан одговор даје припадница женског пола, па можемо делимично закључити да су студенткиње свесније родно осетљивог језика него мушкарци, мада су процентуални показатељи поражавајуће ниски и за женски и за мушки пол.

Када је реч о подацима из фокус групе, на исто питање одговор је дало само двоје учесника, тачније један студент и једна студенткиња, и обоје су дали приближно тачан одговор, али у форми питања, чиме су исказали своју несигурност о познавању овог термина. Једна учесница је изјавила да се „родно осетљив језик везује за вређање супротног пола“, што можемо сматрати делимично тачним одговором. Остали учесници и учеснице се нису изјашњавали/е по овом питању. Дакле, можемо закључити да студентска популација у Србији не влада термином родно осетљив језик.

На питање: *Да ли у Србији постоји Закон о родној равноправности?* чак 62% студентске популације је одговорило са „не знам“, што нас доводи до закључка да немају довољно знања и да нису информисани/е по питању родне равноправности у Републици Србији (в: Табела 13). Један студент прве године је на ово питање у упитнику одговорио реченицом: „Треба га укинути“, што је једини забележен

радикалан пример противљења родној равноправности, док је забележен и одговор студента: „Треба да се да референдум за тај закон, па нека жене одаберу да ли га хоће“.

Табела 13. Питање: Да ли у Србији постоји Закон о родној равноправности?

Међутим, у фокус групи се четворо студената и студенткиња изјаснило позитивно поводом овог питања, док су остали додали следеће коментаре:

- У Србији не постоје многи закони. Вероватно ни тај.
- Имамо ми 3 000 закона, можда је и тај ту.
- Да, само се ништа не примењује.

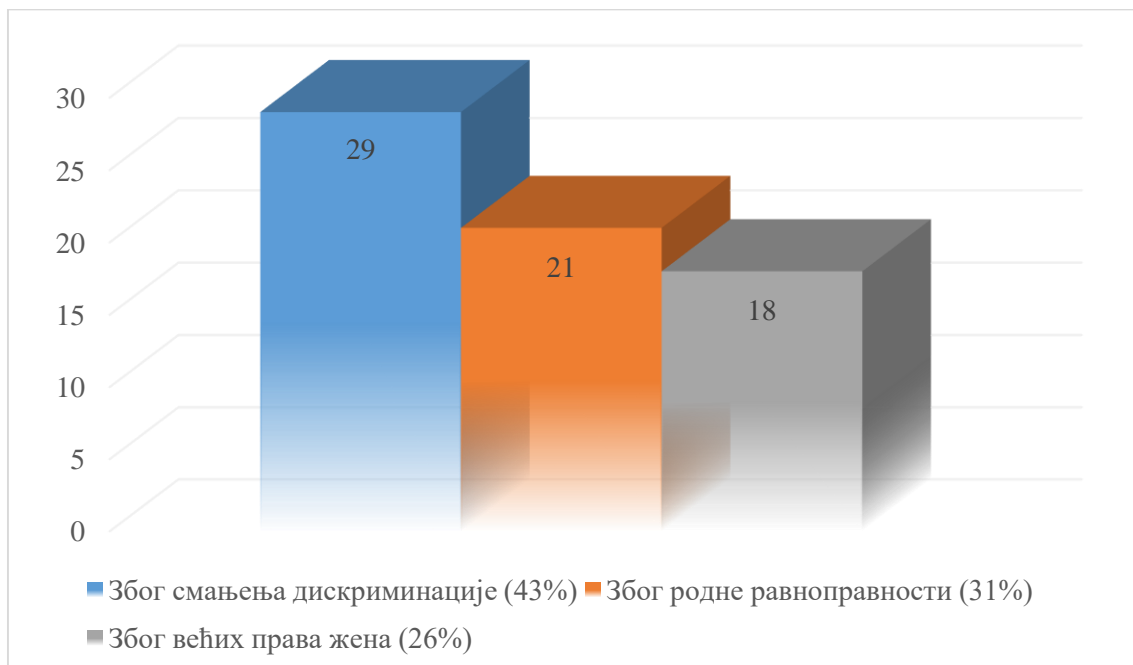
На основу претходно наведених одговора, можемо закључити да студентска популација није довољно информисана о постојању Закона о родној равноправности, као и о његовој употреби у савременом друштву.

На следеће питање: *Да ли родна равноправност у Србији треба да буде законски дефинисана? Зашто?* чак 129 испитаника/ица (84 %) је дало потврдан одговор, уз образложења да је Закон неопходан због већих права жена, због смањења дискриминације и због родне равноправности. У упитнику су се као разлози навели и захтеви Европске уније и модернизација државе, али у знатно мањем броју (в: Графикон 14). Међутим, пронађена су и два одговора који указују на негативан став према родној равноправности и увођењу закона о њој:

- *Равноправност је у реду, али само док се не злоупотребава за жене и педере. У том случају не подржавам.*

- *Да, али никако правити „кључеве“ са процентима. То води ка негативној селекцији.*

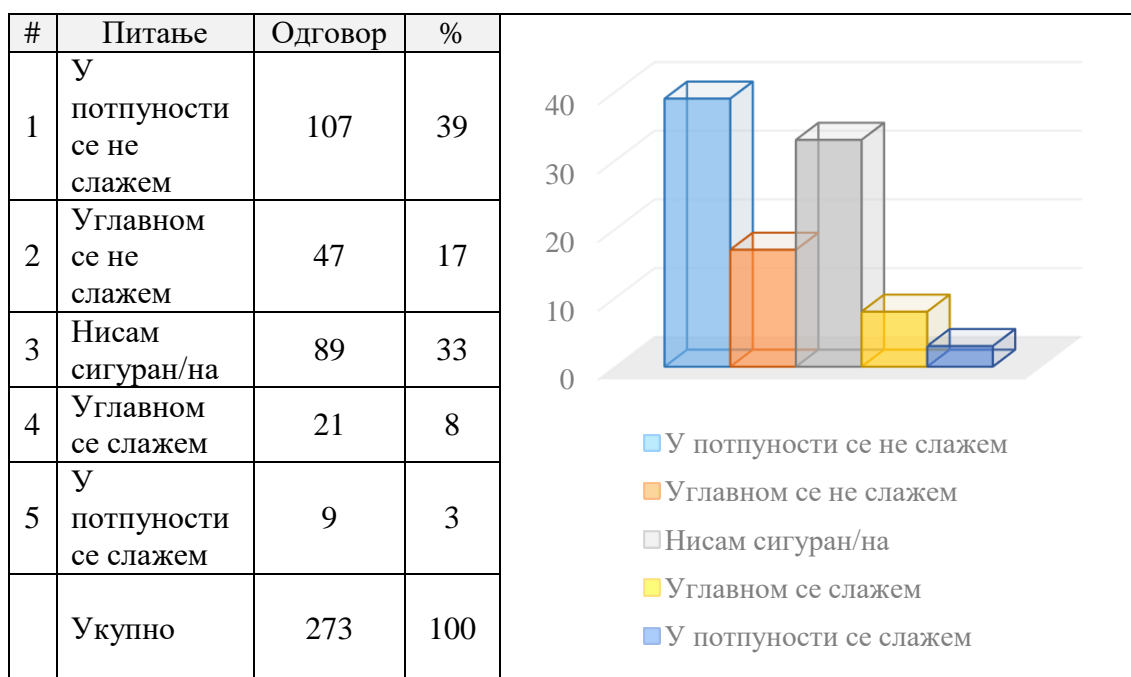
Чланови и чланице фокус групе су се такође потврдно изјаснили по овом питању. Овакви одговори нам указују на чињеницу да студентска популација, иако није довољно обавештена о тренутном законодавном стању у Републици Србији у вези са родном равноправношћу, ипак има свест о неопходности увођења закона о родној равноправности, што указује на присуство егалитарне идеологије код оног дела студентске популације која је на ово питање дала потврдан одговор (84 %).

Графикон 14. Питање: Да ли родна равноправност у Србији треба да буде законски дефинисана? Зашто?

На исказ: *Политички коректан говор је непотребан у Србији*, који је постављен у првом делу упитника у оквиру Ликертове скале, студентска популација је дала помешане одговоре на основу којих не можемо са сигурношћу тврдити да имају, односно немају знање о овом термину, јер се чак 33% изјаснило уз одговор „не знам“ , а само 39% се у потпуности не слаже са овим исказом (в: Табела 14). Аритметичка средина за ову варијаблу је 2.19, а потребна је вредност од 2.5 да бисмо имали веродостојан закључак.

Табела 14. Политички коректан говор је непотребан у Србији.

Занимљив је податак да анализа корелације одговора за овај исказ не нуди ни позитивне ни негативне параметре на основу којих бисмо могли закључити да ли и колико припадност одређеној родној идеологији утиче на употребу политички коректног говора. Другим речима, можемо закључити да се политички коректан говор подједнако (не)употребљава и код присталица традиционалне и код присталица егалитарне родне идеологије, као и да је студентска популација индиферентна по овом питању.

У фокус групи је постављено и питање „Да ли знате шта је политички коректан говор?" на које су сви учесници/ице одговорили/е потврдно. Одговори гласе:

- *Говор који не дискриминише никога и који поштује различитости.*
- *Избегавање коришћења назива за одређене групе људи које имају у сленгу негативну конотацију.*

Упитани/е да наведу примере политички коректног говора у Србији, студенти/киње су дали/е пример „Циганин-Ром" и „ЛГБТ популација". Међутим, на молбу модераторке да се наведу облици политички коректног говора за жене и мушкарце,

учесници/ице фокус групе нису имали/е одговор. Када је модераторка поменула облике *Miss*, *Mrs* и *Ms* из енглеског језика за обраћање женама, две студенткиње и четири студента су изјавили да неутрални облик какав постоји у енглеском језику није потребан у српском, док је један студент инсистирао да такав облик треба да постоји и да треба да се уведе из енглеског језика, што није наишло на одобравање остатка фокус групе. Дакле, можемо закључити да студентска популација зна за појам политички коректног говора, али не уме да наведе његове конкретне примере када је реч о исказивању родне равноправности у српском језику. Међутим, потребно је детаљније испитати разлоге због којих студентска популација избегава политички коректан говор за изражавање родне равноправности, или због којих нема јасно дефинисан став о њему. Тачније, потребно је проверити да ли је реч о аверзији коју студентска популација има према политички коректном говору услед „вештачког“ мењања језичких форми и наметнутих језичких правила, или је разлог другачије природе.

Питање о родно дискриминаторном говору није било директно постављено у упитнику, али се о њему говорило у фокус групи током навођења примера дискриминаторних назива за жене и приликом налажења адекватних облика за исте те именице у мушком роду. Општи закључак јесте тај да студентска популација не схвата утицај родно дискриминаторног говора на друштвену заједницу, јер је већина примера оваквог говора пропраћена смехом и подругивањем, док није постојао ниједан коментар који би потврдио чињеницу да је овакав говор неприкладан. Занимљиво је запажање да је од 17 примера родно дискриминаторног говора, колико је наведено у упитнику и у фокус групи, мало примера било познато студентској популацији и да је модераторка током фокус групе често морала да објашњава појмове о којима је реч, што указује на чињеницу да студентска популација ипак не употребљава родно дискриминаторни говор у великој мери. Самим тим, можемо закључити да њихово знање о родно дискриминаторном говору као појму није на високом нивоу. Током разговора у овом делу фокус групе, такође је закључено и да облици мушког рода као што су *нежења* немају негативну конотацију као што је то случај код примера родно дискриминаторног говора (*распуштеница*, *уседелица*, *половњача*).

Након анализе одговора у вези са терминима кључним за успостављање родне равноправности, можемо закључити да је потврђена пета посебна хипотеза (X5) истраживања, односно да студентска популација није у довољној мери упозната са терминима као што су: родно осетљив језик, политички коректан говор и родно дискриминаторни говор. С обзиром на то да смо већ закључили да чак 80% испитаника/ица не зна да дефинише појам родне идеологије, јасно је да је пета хипотеза у потпуности потврђена.

7.3 Употреба родно осетљивог језика

Питање употребе родно осетљивог језика анализирано је путем упитника и фокус групе. Наиме, у другом делу упитника, студенти/киње су имали/е задатак да напишу облик женског рода за понуђена занимања у облику мушког рода. Понуђена занимања су: *возач, пилот, писац, борац, грађевинац, психолог, таксиста, посланик, педагог, диригент, декан, војник, полицајац, секретар, доцент, официр, ватрогасац, преводилац, фотограф, аналитичар*. Анализом овог дела упитника и фокус групе, моћи ћемо да додатно потврдимо или оповргнемо трећу посебну хипотезу (X3) постављену у истраживању која гласи: *Претпоставља се да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.*

Такође, моћи ћемо да закључимо који пол у већој мери користи родно осетљив језик, чиме ћемо проверити десету посебну хипотезу (X10) која гласи: *Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно осетљив језик у различитој мери, односно да студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте.*

Пре навођења примера родно осетљивог језика, у фокус групи је на питање модераторке: „Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје називи за сва занимања и у мушком и у женском роду. Да ли се слажете?“ добијен следећи одговор, са којим су се сложили/е и остали/е чланови/ице фокус групе, осим једног студента:

- *Па не мора. Ако је већ тако дефинисано одавно, онда ми смо већ и навикли тако и нека остане тако. Ако је женски доктор, то нема везе. Немојте сад то мењати.*
- *А добро, али, ако не постоји ментална предрасуда, онда може да остане, ја мислим. Мени кад неко каже доктор, не размишљам одмах да је мушка фигура у питању.*

Студент који се није сложио са претходним коментарима изјавио је следеће:

- *Зашто нећете докторка? Па ако ћемо тако, онда постоји доста ствари у, овај, да не причамо од раније, шта се све вукло, каква су права била, кад би све то вукли, ми би оно, и даље не бисмо сад седели у истим клупама.*

Потом је постављено питање модераторке: „А професор? Да ли бисте користили професорка? Рецимо, мени некад стигне мејл „поштовани професоре“.

Одговори на ово питање су прилично изненађујући:

- *Неутрално. Мени је то чак већи ауторитет.*
- *Не гледа се толико по роду колико, као, по конкретној професији, да може бити и једно и друго, и онда... мени то није одредница сад да ли је мушко или женско.*

Ипак, била су и два одговора која потврђују постојање облика „професорка“ у женском роду, мада сматрамо да је то мали број одговора за именицу која се већ годинама уназад користи за обележавање занимања у женском роду. Врло је битно напоменути и то да, од свих десет учесника/ица фокус групе, само једна студенткиња сматра да је потребно користити облике женског рода за сва занимања у српском језику. Према коментарима учесника, они су више заинтересовани за називе занимања у облику женског рода од учесница у фокус групи, које су на крају разговора закључиле да им је потпуно небитно да ли ће њихове будуће титуле бити у облику мушког или женског рода.

Приликом навођења задатих именица у облику женског рода, примећено је да се већина чланова/ица фокус групе забављала док су смишљали облике у женском роду, а за ретко које примере су имали одговоре који су били озбиљни. Другим речима, чак и када су давали/е примере у облику женског рода, студенти и студенткиње те облике нису схватили/е као меродавне и не би их заиста употребљавали/е у свакодневной комуникацији. За примере: *возачица, пилоткиња, психолошкиња* студенти су навели да „глупо и рогобатно звуче“ и да су кроатизми које не треба користити. У свом основном облику мушког рода, остављене су речи: *пилот, фотограф, грађевинац, ватрогасац*. Уместо облика *психолошкиња*, наведен је облик „женски психолог“, што је добар пример употребе родно осетљивог језика

који је у складу са предлозима С. Савић. За реч *борац* дат је пример *јунакиња*, што је такође добар пример употребе родно осетљивог језика у оним случајевима када нисмо сигурни који моциони суфикс треба да додамо на основу речи. У вези са моционим суфиксима уопште, занимљив је коментар једног студента, који јасно указује на то да студент нема довољно знање о самом појму моционог суфикса и његовој употреби:

- *Проблем је што у српском, кад се додаје –ица на много речи, то онда као деминутив, као кућа- кућица, и онда кад се дода на титулу, онда као умањује титулу. Тако звучи на први, на први... на прву руку.*

Управо из тог разлога, дотични студент до сада није употребљавао облике назива занимања у женском роду.

За различите чинове у војсци (*официр, мајор, пуковник*), фокус група је одговорила да треба да остану у облику мушког рода, као и за именице латинског порекла као што је *доцент*. Општи закључак који можемо донети на основу коментара учесника/ица фокус групе јесте тај да студентска популација нерадо користи родно осетљив језик за називе занимања услед става да такви облици женског рода нису у духу српског језика јер звуче рогобатно и личе на кроатизме, као и да на све облике женског рода гледа са подсмехом, те можемо закључити да студентска популација у Србији још није спремна за адекватну и озбиљну употребу родно осетљивог језика како у академском, тако и у свакодневном дискурсу. Такође, закључујемо да студенткињама употреба родно осетљивог језика није важан параметар за успостављање родне равноправности у друштву и за њихово веће поштовање.

Резултати из упитника за исказ: *Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду* показују да се само 28% испитаника/ица (укупно: 78) у потпуности слаже са исказом, док 33 % (укупно: 92) није сигурно, што потврђује и њихове одговоре на питање „Да ли знате шта је родно осетљив језик“ на које су у великој мери (274 испитаника/ице) одговарали одрично, и које у великој мери утиче на њихову несигурност приликом одабира родно осетљивог језика уопште.

Међутим, ако погледамо анализу података по половима, приметимо значајну статистичку разлику ($P < 0.05$), при чему се 62.2% студената у потпуности не слаже са овим исказом, док се чак 70.1% студенткиња у потпуности слаже са исказом (в: Табела 15). На основу ових података, можемо доћи до закључка да су студенткиње склоније употреби облика женског рода у односу на студенте. Такође, на основу анализе корелације одговора, можемо закључити оно што смо већ потврдили у одељку 7.1.1.3, а то је чињеница да студенти и студенткиње који/е негују егалитарну родну идеологију користе родно осетљив језик, за разлику од студената/киња који/е негују традиционалну родну идеологију. Другим речима, испитаници оба пола који се слажу са горенаведеним исказом одабрали су одговоре у упитнику који потврђују егалитарну родну идеологију, док су испитаници који се не слажу са горенаведеним исказом својим одговорима на питања у упитнику потврдили да негују традиционалну родну идеологију (в: прилог: Анализа корелације одговора). Самим тим, још једном можемо закључити да је потврђена трећа посебна хипотеза истраживања, односно да је тачна претпоставка да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.

Табела 15. Статистички подаци за исказ: Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.

Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
одговори	У потпуности се не слажем	број	23	14	37
		%	62.2%	37.8%	100.0%
		у односу на укупно	22.5%	7.9%	13.2%
	Углавном се не слажем	број	13	9	22
		%	59.1%	40.9%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	5.1%	7.9%
	Нисам сигуран/на	број	27	65	92
		%	29.3%	70.7%	100.0%
		у односу на укупно	26.5%	36.5%	32.9%
	Углавном се слажем	број	16	36	52
		%	30.8%	69.2%	100.0%
		у односу на укупно	15.7%	20.2%	18.6%
	У потпуности се слажем	број	23	54	77
		%	29.9%	70.1%	100.0%
		у односу на укупно	22.5%	30.3%	27.5%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Када је реч о резултатима из упитника, можемо рећи да су они у складу са коментарима представљеним у фокус групи. Наиме, према статистичким подацима који ће бити представљени у наставку овог одељка, студентска популација у већој мери користи родно неосетљив језик, односно облике мушког рода. Резултати из упитника су статистички обрађени на три начина:

- 1) статистички је обрађен број датих облика у женском роду, а сви остали примери су бележени као неупотреба родно осетљивог говора, чак и ако је остављен празан одговор и ако је дат неодговарајући/ нетачан пример;
- 2) статистички је обрађен број примера који нису попуњени ниједним одговором, чиме указујемо на немогућност студената и студенткиња да дају адекватан облик у женском роду услед њиховог незнања/страха/незаинтересованости;

- 3) статистички је обрађена употреба родно осетљивог језика у зависности од пола испитаника.

О разлозима због којих студенти/киње нису дали/е ниједан пример потребно је детаљније разговарати са испитаницима/ама, али то је потенцијална тема неког наредног истраживања којом се овде нисмо бавили. Табела 16 у наставку рада представља процентуалне и бројчане примере употребе облика мушког и женског рода за наведене именице, односно представља први начин статистичке обраде података.

Према подацима из Табеле 16, само именице: *посланик*, *полицајац*, *секретар*, *официр*, *аналитичар* се користе и у облику женског рода код више од 50% испитаника/ица, док се остале наведене именице користе само у облику мушког рода, односно избегава се употреба родно осетљивог језика. Облик посланица је наведен 220 пута, иако се првобитно значење те речи односи на божићну честитку, а не на жену која обавља посао посланика. Битно је напоменути да су постојала и два упитника са попуњеним одговорима *жена посланик*, *жена официр* итд, као и један упитник са примерима: *возач- жена која вози ауто*, *пилот- жена која вози авион* итд. Примећен је и облик *стјуардеса* као облик женског рода за именицу *пилот*, али тај пример је идеалан приказ традиционалне родне идеологије, јер испитаник даје онај пример у облику женског рода који сматра прикладним за жену. За именицу *борац* дат је и пример *амазонка* и *жена ратник* (у 3 упитника), за именицу *возач- шоферка*, за именицу *војник- службеница Војске Србије*, за именицу *полицајац- службеница МУП- а* и *пандурка* (у 3 упитника), док су формиран облици женског рода за именицу *преводилац* подразумевали и по један облик *преводилаткиња*, односно *преводилкиња*, а за именицу *писац- писачица*.

Изненађујући је податак да је чак 166 испитаника/ица навело облик *официрка*, што је вероватно последица све већег броја девојака које студирају на Војној академији. Са друге стране, само 17% је навело облик *војникиња* или *жена војник*, док су облици *полицајка* и *пандурка* наведени укупно 205 пута, претпоставља се, услед све већег броја жена полицајца које можемо видети сваког дана.

Табела 16. Употреба родно осетљивог језика- резултати из упитника

Дата именица	Мушки род	% (број)	Женски род	% (број)
возач	возач	58 % (165)	возачица, возачка	42 % (118)
пилот	пилот	60 % (171)	пилоткиња	40 % (112)
писац	писац	52 % (148)	списатељица	48 % (135)
борац	борац	81% (228)	боркиња, борка	19 % (55)
грађевинац	грађевинац	59 % (168)	грађевинарка, грађевинка	41 % (115)
психолог	психолог	66 % (187)	психолошкиња, психологичарка, психологица	34 % (96)
таксиста	таксиста	52 % (148)	таксисткиња	48 % (135)
посланик	посланик	22 % (62)	посланица	78 % (220)
педагог	педагог	58 % (163)	педагошкиња, педагогица	42 % (120)
диригент	диригент	51 % (144)	диригенткица, диригенткиња	49 % (139)
декан	декан	63 % (179)	деканка	37 % (104)
војник	војник	83 % (234)	војникиња	17 % (47)
полицајац	полицајац	28 % (78)	полицајка, пандурка	72 % (205)
секретар	секретар	15 % (43)	секретарица, секретарка	85 % (240)
доцент	доцент	60 % (169)	доценткиња	40 % (114)
официр	официр	41 % (117)	официрка	59 % (166)
ватрогасац	ватрогасац	81 % (229)	ватрогасица, ватрогаска	19 % (54)
преводица	преводица	84 % (237)	преводилица, преводителка	16 % (45)
фотограф	фотограф	55 % (156)	фотографкиња	45 % (127)
аналитичар	аналитичар	30 % (85)	аналитичарка	70 % (198)

Облик *декан* се и даље користи у већој мери него облик *деканка*, а слични су подаци и за именицу *доцент*, која се и даље чешће употребљава него облик у женском роду *доценткиња*, што рефлектује податке и приказе о положају жена у високом образовању у Србији (в: одељак 2.9).

За именицу *секретар*, дати су облици *секретарка* и *секретарица*, на основу чега можемо закључити да студентска популација у већем броју нема јасно знање о разлици између ова два појма.

Детаљнија статистичка анализа по половима, односно друга и трећа статистичка обрада података, указују на велики број примера који су остали непопуњени, што тумачимо као страх испитаника и испитаница да не напишу „погрешан“ пример услед непознавања наведених термина у облику женског рода. Најбројнији примери у којима није написан ниједан облик су речи: *пилот*, *борац*, *грађевинац*, *психолог*, *декан*, *доцент*, *ватрогасац*, *преводилац*. Табеле 17- 25 нуде статистички приказ одговора за наведене речи.

Табела 17. Статистички подаци за именицу *пилот*

Статистички подаци за именицу <i>пилот</i>			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	36	67	103
		%	35.0%	65.0%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	37.4%	36.5%
	Нетачно	број	31	46	77
		%	40.3%	59.7%	100.0%
		у односу на укупно	30.1%	25.7%	27.3%
	Ништа	број	36	66	102
		%	35.3%	64.7%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	36.9%	36.2%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 18. Статистички подаци за именицу борац

Статистички подаци за именицу борац			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	13	30	43
		%	30.2%	69.8%	100.0%
		у односу на укупно	12.6%	16.8%	15.2%
	Нетачно	број	43	56	99
		%	43.4%	56.6%	100.0%
		у односу на укупно	41.7%	31.3%	35.1%
	Ништа	број	47	93	140
		%	33.6%	66.4%	100.0%
		у односу на укупно	45.6%	52.0%	49.6%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 19. Статистички подаци за именицу грађевинац

Статистички подаци за именицу грађевинац			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	39	72	111
		%	35.1%	64.9%	100.0%
		у односу на укупно	37.9%	40.2%	39.4%
	Нетачно	број	24	35	59
		%	40.7%	59.3%	100.0%
		у односу на укупно	23.3%	19.6%	20.9%
	Ништа	број	40	72	112
		%	35.7%	64.3%	100.0%
		у односу на укупно	38.8%	40.2%	39.7%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 20. Статистички подаци за именицу психолог

Статистички подаци за именицу психолог			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	32	56	88
		%	36.4%	63.6%	100.0%
		у односу на укупно	31.1%	31.3%	31.2%
	Нетачно	број	36	46	82
		%	43.9%	56.1%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	25.7%	29.1%
	Ништа	број	35	77	112
		%	31.3%	68.8%	100.0%
		у односу на укупно	34.0%	43.0%	39.7%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 21. Статистички подаци за именицу декан

Статистички подаци за именицу декан			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	33	68	101
		%	32.7%	67.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.0%	38.0%	35.8%
	Нетачно	број	34	42	76
		%	44.7%	55.3%	100.0%
		у односу на укупно	33.0%	23.5%	27.0%
	Ништа	број	36	69	105
		%	34.3%	65.7%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	38.5%	37.2%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 22. Статистички подаци за именицу војник

Статистички подаци за именицу војник			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	19	23	42
		%	45.2%	54.8%	100.0%
		у односу на укупно	18.4%	12.8%	14.9%
	Нетачно	број	38	54	92
		%	41.3%	58.7%	100.0%
		у односу на укупно	36.9%	30.2%	32.6%
	Ништа	број	46	102	148
		%	31.1%	68.9%	100.0%
		у односу на укупно	44.7%	57.0%	52.5%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 23. Статистички подаци за именицу доцент

Статистички подаци за именицу доцент			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Тачно	број	37	75	112
		%	33.0%	67.0%	100.0%
		у односу на укупно	35.9%	41.9%	39.7%
	Нетачно	број	31	39	70
		%	44.3%	55.7%	100.0%
		у односу на укупно	30.1%	21.8%	24.8%
	Ништа	број	35	65	100
		%	35.0%	65.0%	100.0%
		у односу на укупно	34.0%	36.3%	35.5%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 24. Статистички подаци за именицу ватрогасац

Статистички подаци за именицу ватрогасац			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
одговори	Тачно	број	19	29	48
		%	39.6%	60.4%	100.0%
		у односу на укупно	18.4%	16.2%	17.0%
	Нетачно	број	38	48	86
		%	44.2%	55.8%	100.0%
		у односу на укупно	36.9%	26.8%	30.5%
	Ништа	број	46	102	148
		%	31.1%	68.9%	100.0%
		у односу на укупно	44.7%	57.0%	52.5%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 25. Статистички подаци за именицу преводилац

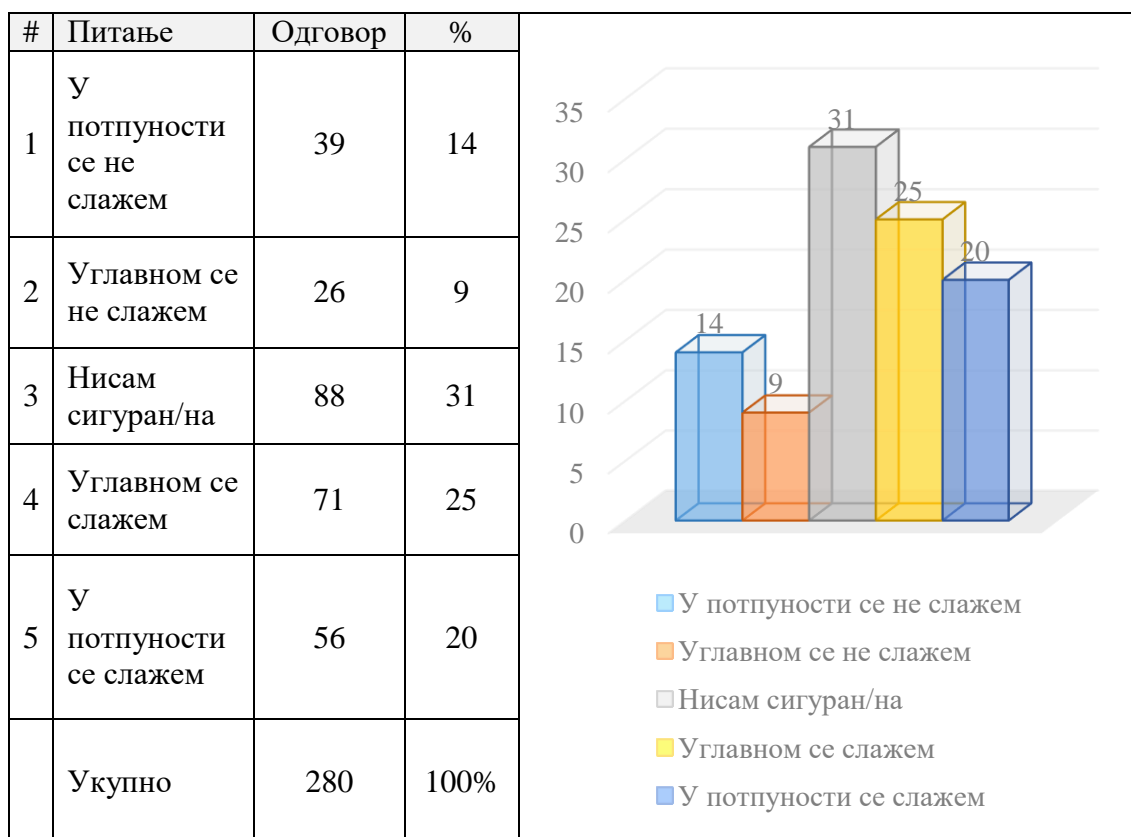
Статистички подаци за именицу преводилац			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
одговори	Тачно	број	15	23	38
		%	39.5%	60.5%	100.0%
		у односу на укупно	14.6%	12.8%	13.5%
	Нетачно	број	41	57	98
		%	41.8%	58.2%	100.0%
		у односу на укупно	39.8%	31.8%	34.8%
	Ништа	број	47	99	146
		%	32.2%	67.8%	100.0%
		у односу на укупно	45.6%	55.3%	51.8%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Исказ из првог дела упитника: „Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.“ постављен је такође са циљем да се анализира спремност учесника/ица да прихвате неутралан облик. У

оквиру фокус групе, примећено је неслагање учесника/ица, јер су мишљења по овом питању подељена. Наиме, док су се три студента сложила са тим да је и у српском језику потребно увести неутралан облик, три студенткиње су нагласиле да „нема потребе за оваквим променама у језику“, што потврђује теорије појединих лингвиста/киња из досадашње литературе о употреби родно осетљивог језика да су жене те које чешће избегавају родно осетљив језик од мушкараца (в: одељак 2.4.3).

Резултати из упитника у вези са претходно наведеним исказом такође показују да студентска популација још нема јасно дефинисан став о овом питању, јер је 31% испитаника/ица одабрало опцију „нисам сигуран/на“, док се само 20% испитаника/ица у потпуности слаже са увођењем новог, неутралног облика за обраћање женама који не наглашава њихов брачни статус (в: Табела 26).

Табела 26. Исказ: Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.

Након анализе употребе родно осетљивог језика и на основу података из упитника и фокус групе, можемо закључити да су називи занимања у облику женског рода још непознати студентској популацији која, самим тим, те облике и не употребљава. С обзиром на то да је велики број примера родно осетљивог језика остао непопуњен, можемо закључити да студентска популација не зна шта се сматра облицима родно осетљивог језика, или се плаши да их наведе. Ако узмемо у обзир да чак 97% (274) студената/киња не зна шта је родно осетљив језик, онда не треба да нас изненађује овакав резултат. Анализа резултата по половима указује на закључак да студенткиње у нешто већој мери употребљавају родно осетљив језик, али тај број још није на нивоу који би довео друштво до признавања родно осетљивог језика као неопходног алата за успостављање родне равноправности. Иако су студенткиње у оквиру фокус групе објасниле да родно осетљив језик није део њихове свакодневне комуникације, резултати упитника потврђују супротно, односно показују да је већи проценат студенткиња које наводе именице у облику женског рода у односу на студенте. Самим тим, можемо закључити да је потврђена десета посебна хипотеза истраживања (X10) која гласи: *Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно осетљив језик у различитој мери, односно да студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте.*

7.4 Употреба родно дискриминаторног говора

Анализом дела упитника који нуди примере родно дискриминаторног говора у облику женског рода и разговора у оквиру фокус групе може се доћи до закључка у вези са деветом посебном хипотезом (Х9): *Студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не и за обележавање мушкараца.* На основу примера из литературе и са интернета, одабрани су одговарајући примери родно дискриминаторног говора на српском језику. Примери који су уврштени у упитник и у разговор у фокус групи су: *спонзоруша, удавача, трачара, распуштеница, уседелица, торокуша, алапача, бабускера, половњача, шипарица, имизла, примадона, роспија, бештија, онајдара, баба-девојка, наџак- баба.*

Битно је, пре свега, напоменути да учесници/е фокус групе не знају да дефинишу родно дискриминаторни говор па, самим тим, не знају ни када га употребљавају, као ни које речи су примери родно дискриминаторног говора, а за неколико примера (*торокуша, шипарица, наџак- баба*) неки/е од учесника/ица фокус групе до сада нису ни чули/е. Тек након покушаја давања примера у облику мушког рода, студенти/киње су постали/е свесни/е чињенице да такви облици у мушком роду не постоје и да је реч о дискриминацији женског пола. Оно што је занимљиво јесте коментар једне студенткиње у фокус групи:

- *То сад није политички коректно, професорка. Другачије је било кад су била занимања.*

Након овог коментара, учесници/ице су постали/е свесни да је циљ овог дела разговора био управо указивање на непостојање политички коректног говора за обележавање жена. Закључак фокус групе је управо тај да се, у неким примерима као што су *спонзоруша, трачара, алапача,* користе женски облици и за означавање мушкараца, услед непостојања облика у мушком роду. Међутим, сви учесници/ице фокус групе су се трудили/е да створе нове облике где год је то могуће, па можемо рећи да су смишљене нове кованице попут речи: *удавач, дедускара, роспац, роспијан, адраповац, деда- момак, наџак- деда,* али те речи свакако неће ући у свакодневну употребу, нити су се до сада користиле од стране учесника и учесница

фокус групе. Неки примери су, пак, према мишљењу чланова и чланица фокус групе, добили своје парњаке у облику мушког рода, али ти примери нису адекватни јер немају исто (погрдно) значење као примери у женском роду, а у појединим случајевима чак и не означавају исте особине. Ти облици су: *шарлатан* (уместо *распуштеница*), *чаврљало*, *блебетало* и *брбљивац* (уместо *торокуша*), *слепац* (уместо *шипарица*), *убраженко* (уместо *примадона*) и *закерало* (уместо *наџак-баба*). Током стварања нових облика у мушком роду, фокус група је коментарисала сваки од примера уз смех и додатне шаљиве коментаре, па се стога верује да се ти примери неће заиста и користити. Оно што је општи утисак у фокус групи јесте чињеница да су се сви чланови/ице фокус групе трудили да формирају облике мушког рода за примере родно дискриминаторног говора, док су у примерима родно осетљивог језика чешће задржавали/е првобитне облике у мушком роду, на основу чега можемо да закључимо да је родно дискриминаторни говор подложнији променама у односу на родно осетљив језик. Као што је већ поменуто у одељку 7.1.1, студент из фокус групе је навео пример који јасно показује да се облици дискриминаторног, погрдног говора чешће формирају у женском роду:

- „Мени се чак чини да, овако кад се присећам, жене више добијају те погрдне називе по строгости, оно као, она је вештица, чешће људи имају сећање из детињства због неких строгих учитељица...”

На питање модераторке да ли ће и даље користити родно дискриминаторни говор, један студент је одговорио:

- *Па они обogaђују језик. Али тотално је небитно у ком роду. Рекао би и мушком да је алапача или нешто.*

На самом крају разговора у фокус групи, модераторка је учесницима/ицама прочитала одломак из књиге „Увод у родне студије” (в: Библиографија) у ком се дају примери за законско увођење употребе родно несексистичог језика, тј. за избегавање употребе родно дискриминаторног говора и за употребу родно осетљивог језика:

- „С обзиром на то да језик има значајну улогу у формирању друштвеног идентитета појединца/ појединке, држава мора користити несексистички језик у свим областима,

нарочито у јавном сектору, у образовању и медијима. Језик је у интеракцији са културом и друштвеним нормама, те стога мора третирати са подједнаким достојанством и истим вредностима и жене и мушкарце. У овом смислу, државе имају следеће обавезе:

- 1) Усвајање и примену норми које постављају обавезу јавном сектору да користи несексистички језик у званичним документима, укључујући законске текстове,
- 2) Постојање јасног овлашћења институција за родну равноправност и других релевантних институција да надзиру коришћење несексистичког језика,
- 3) Постојање и унапређење родног истраживања језика, нарочито у области информисања и образовања,
- 4) Постојање иницијатива за елиминисање дискриминаторних израза који описују жене и мушкарце на основу њихових физичких појава или квалитета и родних улога на основу припадности полу.“

Учесници/ице су имали/е задатак да прокоментаришу дати одломак, и њихови одговори указују на ставове да родно осетљив и несексистички језик не треба да буду законски дефинисани, што је став који заступају и неки познати лингвисти и лингвисткиње у Републици Србији (в: одељак 2.4.3). Неки од коментара учесника фокус групе су наведени у наставку:

- Студент 4: *Мало претјерано. Па то је као увођење још једне комуналне полиције. Не треба то законски, мислим да више треба те ствари да се постигну кроз образовање и кућно васпитање. Законски је мало претјерано.*
- Студент 2: *Сад законске мере да ме условљава шта ћу ја да причам, то је без везе.*

Резултати из упитника су показали да се сваки од наведених примера родно дискриминаторног говора користи само у облику женског рода код више од 50% испитаника/ица (в: Табела 27). Највећи проценат употребе родно дискриминаторног говора запажен је код речи: *роспија, опајдара, шипарица, примадона, бештија*, док је најнижи проценат (50%) забележен у примеру *распуштеница*, за који су навођени примери *распуштеник* и *распуштењак*. За пример *уседелица* у једном упитнику је дата реч *маторац*, што је још један пример стварања речи са другом основом сличан примерима из фокус групе. За облик

торокуша, један студент је навео облик *клепетуша*, али је тај облик само још један пример родно дискриминаторног говора. У једном упитнику је, поред свих наведених примера родно дискриминаторног говора, додата и реч *намигуша* као назнака испитаника да и она постоји. У неколико случајева (3 упитника), облици мушког рода су формирани додавањем речи, односно префикса „мушка“, па смо тако добили примере *мушка половњача*, *мушка бабускера* и слично, али такви облици до сада нису запажени у литератури на српском језику.

Табела 27. Употреба родно дискриминаторног говора

<i>Реч</i>	<i>%</i>	<i>Реч</i>	<i>%</i>
Спонзоруша	52	Удавача	57
Трачара	75	Распуштеница	50
Уседелица	70	Торокуша	84
Алапача	81	Бабускера	63
Половњача	71	Шипарица	82
Шмизла	77	Примадона	82
Роспија	84	Бештија	83
Опајдара	82	Баба- девојка	64
Наџак- баба	71		

У првом делу упитника у оквиру Ликертове скале, студентима/кињама је био понуђен следећи исказ као пример родно дискриминаторног говора: „Реченица *Баџаш лопту као девојчица* је увредљива“.

Према резултатима упитника, само 18% испитаника/ица се у потпуности слаже са овим исказом, док се 14% у потпуности не слаже (в: Табела 28). С обзиром на то да је и овај исказ један од примера родно дискриминаторног говора, можемо закључити да он код студената/киња није препознат као такав. Анализа одговора на ово питање у фокус групи показала је да се студенти (њих троје) не слажу са овим исказом, док се студенткиње слажу. Као одговор на питање модераторке „зашто јесте, односно није увредљива“, један студент је одговорио:

- *Ја хоћу да изнесем мишљење да зависи коме кажете. Ако кажете мушкарцу вјероватно је њему увредљива, јер су дјечаци обично јачи од дјевојчица. Не сви, али... А ако кажете дјевојчици, онда је то нормално.*

На коментар студенткиње да се такав исказ користи искључиво у обраћању мушком полу, један студент је одговорио:

- *Па није увредљиво, зашто увредљиво, подразумева се да су жене слабије.*

Табела 28. Исказ: Реченица „Бацаш лопту као девојчица“ је увредљива.

#	Питање	Одговор	%
1	У потпуности се не слажем	40	14
2	Углавном се не слажем	63	22
3	Нисам сигуран/на	44	16
4	Углавном се слажем	83	30
5	У потпуности се слажем	51	18
	Укупно	281	100

Међутим, на питање модераторке да ли је исказ „вози као жена“ такође увредљив, сви учесници и учеснице фокус групе су одговорили/е потврдно. Упитани/е да објасне у чему је разлика између ова два исказа, добијен је одговор од једне студенткиње:

- *Па зато што је то вештина која се учи, не може да се одреди према томе да ли је мушко, да ли је женско, то је искуство и знање, исто може да вози и мушко и женско, женско може да вози и боље од мушког.*

У упитнику, резултати у вези са исказом: „Реченица „Вози као жена“ је увредљива.” су приказани у Табели 29.

Табела 29. Исказ: Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.

#	Питање	Одговор	%
1	У потпуности се не слажем	49	17
2	Углавном се не слажем	38	13
3	Нисам сигуран/на	43	15
4	Углавном се слажем	62	22
5	У потпуности се слажем	90	32
	укупно	282	100%

Ако погледамо детаљнију статистичку анализу, видећемо да и за овај исказ постоји значајна статистичка разлика ($P < 0.05$), јер се чак 53.1% студената у потпуности не слаже са овим исказом, док се само 16.7% њих у потпуности слаже. Када је реч о студенткињама, чак 83.3% студенткиња се у потпуности слаже да је наведени израз увредљив (в: Табела 30). Дакле, можемо закључити да постоје различита тумачења наведеног исказа у зависности од пола који га тумачи- за припаднице женског пола, израз је увредљив, док за припаднике мушког пола није.

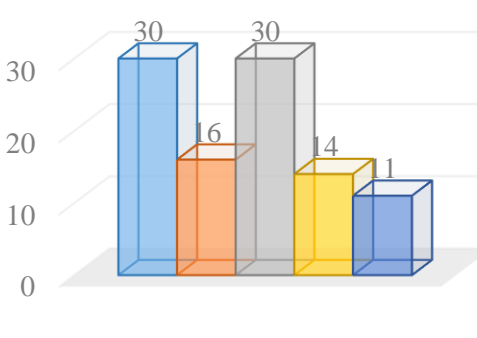
На питање модераторке: „Речи „нежења“ и „удавача“ имају потпуно исто значење. Да ли је то тачно?“, учесници/ице су заједно и сложено дали одричан одговор, уз коментаре да је „данас пожељно бити само нежења, али не и удавача“. Одговори из упитника на исто питање су мешовити и статистички неодређени, јер је 30% испитаника/ица дало одговор „нисам сигуран/на“, што се може видети у Табели 31.

Табела 30. Статистички подаци за исказ: Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.

Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	26	23	49
		%	53.1%	46.9%	100.0%
		у односу на укупно	25.5%	12.8%	17.4%
	Углавном се не слажем	број	19	19	38
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	10.6%	13.5%
	Нисам сигуран/на	број	13	29	42
		%	31.0%	69.0%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	16.2%	14.9%
	Углавном се слажем	број	29	33	62
		%	46.8%	53.2%	100.0%
		у односу на укупно	28.4%	18.4%	22.1%
	У потпуности се слажем	број	15	75	90
		%	16.7%	83.3%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	41.9%	32.0%
Укупно		број	102	179	281
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 31. Исказ: Речи „нежења“ и „удавача“ имају потпуно исто значење.

#	Питање	Одговор	%
1	У потпуности се не слажем	83	30
2	Углавном се не слажем	46	16
3	Нисам сигуран/на	83	30
4	Углавном се слажем	39	14
5	У потпуности се слажем	30	10
	Укупно	281	100

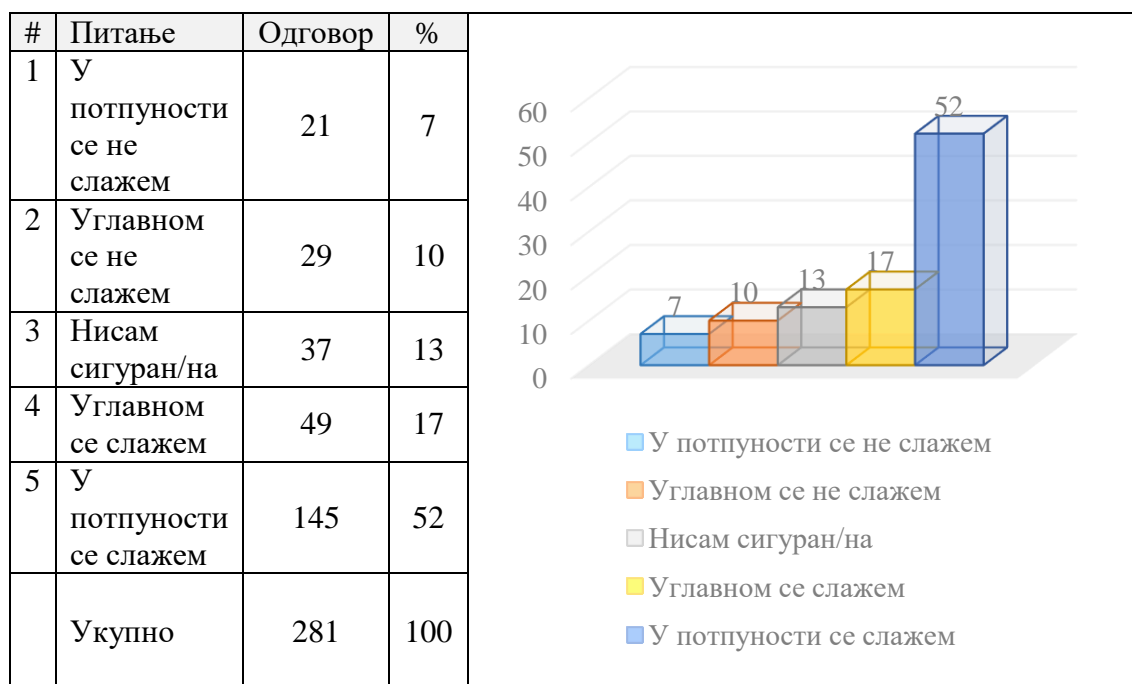
- У потпуности се не слажем
- Углавном се не слажем
- Нисам сигуран/на
- Углавном се слажем
- У потпуности се слажем

Коначно, на питање модераторке: „Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница“, „алапача“ и слично. Тачно или не?“, добијен је само један негативан одговор у односу на остале потврдне одговоре који гласи:

- *Осим ако не заслужују (смех).*

Резултати из упитника за исти исказ показују да се преко 50 % испитаника/ица у потпуности слаже са овим исказом и да неће користити погрдне називе за жене, а детаљнији резултати су представљени у Табели 32.

Табела 32. Исказ: Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница“, „алапача“ и слично.

Резултати из упитника указују и на постојање значајне статистичке разлике ($P < 0.05$), што нам показује различите ставове испитаника у зависности од њиховог пола. Наиме, док се само 21.7% студената у потпуности слаже са овим исказом, код студенткиња је тај проценат значајно већи: 78.3%. Такође, уколико погледамо разлику у процентима оних који се не слажу са овим исказом, видећемо да је опет драстична: чак 71.4% студената се у потпуности не слаже са овим исказом, што важи и код 28.6% студенткиња (в: Табела 33). На основу свега наведеног, можемо

закључити да су студенти склонији употреби родно дискриминаторног говора у односу на студенткиње.

Табела 33. Статистички подаци за исказ: Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница“, „алапача“ и слично.

Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница“, „алапача“ и слично.		Пол		Укупно	
		Мушки	Женски		
Одговори	У потпуности се не слажем	број	15	6	21
		%	71.4%	28.6%	100.0%
		у односу на укупно	14.9%	3.4%	7.5%
	Углавном се не слажем	број	19	11	30
		%	63.3%	36.7%	100.0%
		у односу на укупно	18.8%	6.1%	10.7%
	Нисам сигуран/на	број	21	16	37
		%	56.8%	43.2%	100.0%
		у односу на укупно	20.8%	8.9%	13.2%
	Углавном се слажем	број	15	34	49
		%	30.6%	69.4%	100.0%
		у односу на укупно	14.9%	19.0%	17.5%
	У потпуности се слажем	број	31	112	143
		%	21.7%	78.3%	100.0%
		у односу на укупно	30.7%	62.6%	51.1%
укупно	број	101	179	280	
	%	36.1%	63.9%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Поред овога, на основу претходно изнесених коментара из фокус групе, можемо закључити да искази који се односе на биолошке, физиолошке карактеристике полова нису увредљиви јер се сматрају неоспорним чињеницама, док се искази који се односе на вештине и способности жена сматрају увредљивим јер могу бити променљиве категорије, управо у зависности од способности особе, а независно од њеног пола.

Интерпретацијом резултата из упитника и фокус групе можемо закључити да је потврђена и девета посебна хипотеза истраживања (X9), односно да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не у истој мери и за обележавање мушкараца, поготово у примерима као што су *ростија*,

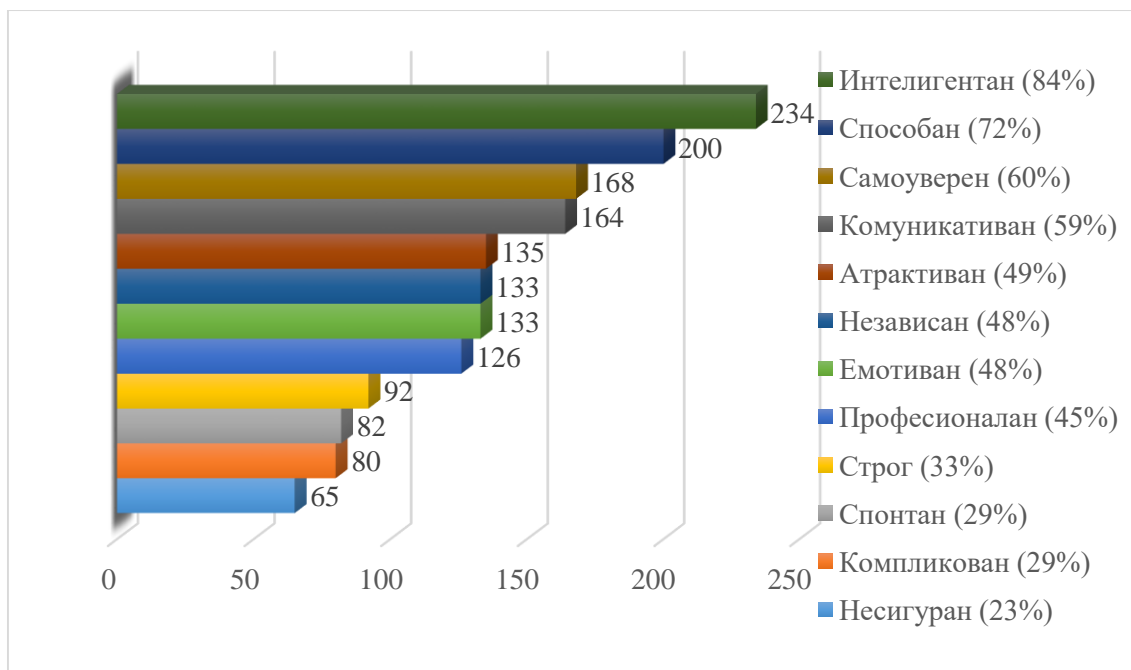
опајдара, шипарица, примадона и бештија. Једино у примерима *нежења* и *удовица*, студентска популација је свесна разлике у значењу. Такође, 52% испитаника/ица сматра да не треба користити погрдне називе за жене, али тај проценат није статистички довољан и валидан да бисмо могли да оповргнемо хипотезу. Поред тога, можемо закључити да се родно дискриминаторним говором сматрају они искази који се односе на способности и вештине жена, док студенти/киње исказе који се односе на биолошке и физиолошке категорије сматрају прикладним, а не погрдним и дискриминаторним. Додатни закључак јесте тај да студентска популација у великом мери у свим осталим примерима није свесна значења, а самим тим ни употребе родно дискриминаторног говора, те да је потребна додатна едукација студената и студенткиња како би се овакви примери избацили из свакодневне употребе.

Анализом употребе родно осетљивог говора и родно дискриминаторног говора, можемо да закључимо и да ли је потврђена и четврта посебна хипотеза истраживања (Х4) која гласи: *С обзиром на то да су досадашња истраживања потврдила да су универзитетски програми родно неосетљиви и садржински и у погледу језика, претпоставља се да је и дискурс у академској заједници родно неосетљив*. Имајући у виду све претходно наведене одговоре студената и студенткиња у оквиру упитника и фокус групе који су показали да је употреба родно осетљивог језика још на ниском нивоу у академској заједници и да је питање родно дискриминаторног говора и даље питање именовања жена, можемо закључити да је потврђена четврта посебна хипотеза, односно да студенти и студенткиње не разликују родно осетљив и родно дискриминаторни говор у свакодневној комуникацији.

7.5 Родни стереотипи студентске популације: особине жена и мушкараца

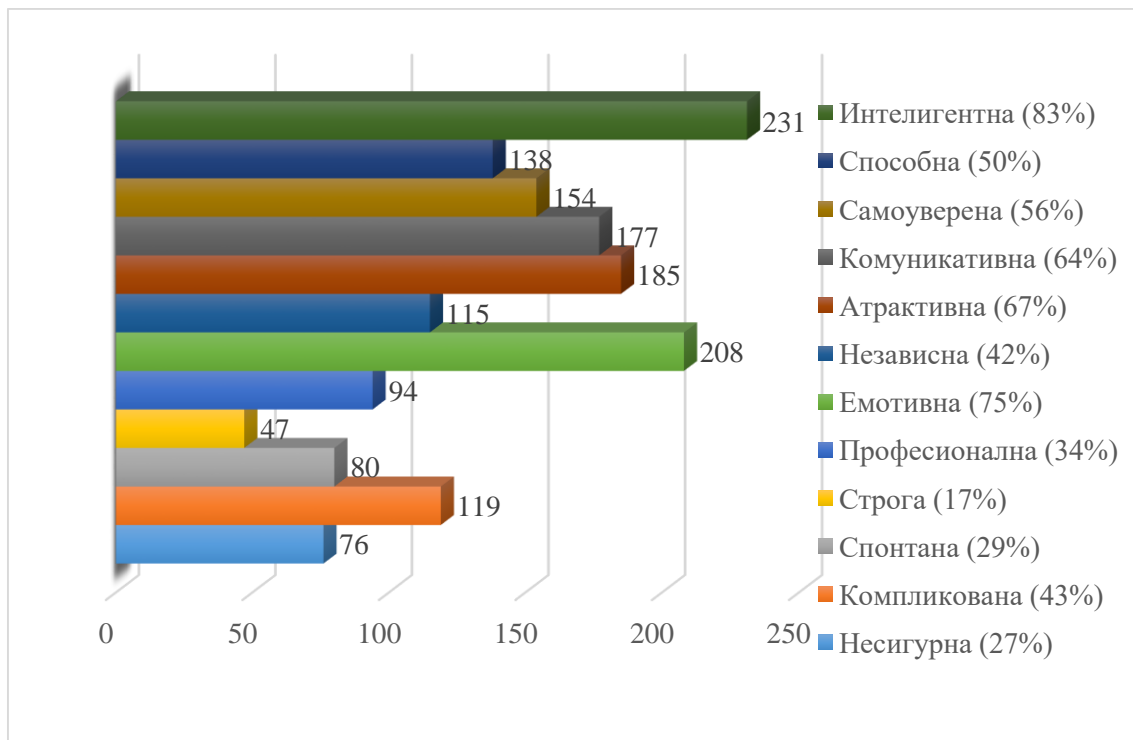
Родни стереотипи студентске популације истражени су у упитнику тако што је испитаницима/ицама понуђено по 12 особина, а њихов задатак је да одаберу по пет особина које могу карактерисати мушки, односно женски пол. На овај начин, можемо закључити да ли студентска популација сматра да мушкарци и жене могу имати исте особине и у истој мери. У четвртом делу упитника, који се састоји од питања отвореног типа, испитаници/ице су могли/е да напишу стереотипе о женама и мушкарцима које имају или које познају. На основу резултата ова два дела упитника, биће могуће потврдити, односно оповргнути другу посебну хипотезу (H2) која гласи: *Студенти и студенткиње подржавају различите родне стереотипе*. Понуђене особине у облику мушког и женског рода су: *интелигентан, атрактиван, спонтан, компликован, професионалан, строг, емотиван, способан, самоуверен, независан, несигуран, комуникативан*.

Резултати овог дела упитника показују да је највећи број испитаника/ица изабрало особине: *интелигентан (84 %), способан (72 %), самоуверен (60 %), комуникативан (59 %) и атрактиван (49%)* (в: Графикон 15).

Графикон 15. Особине које могу имати мушкарци

Када је реч о одговорима у вези са особинама које могу имати жене, резултати показују да је највећи проценат испитаника/ица заокружио особине: *интелигентна* (83%), *емотивна* (75%), *атрактивна* (65%), *комуникативна* (64%), *самоуверена* (56%). Остале одабране особине су приказане у Графикону 16.

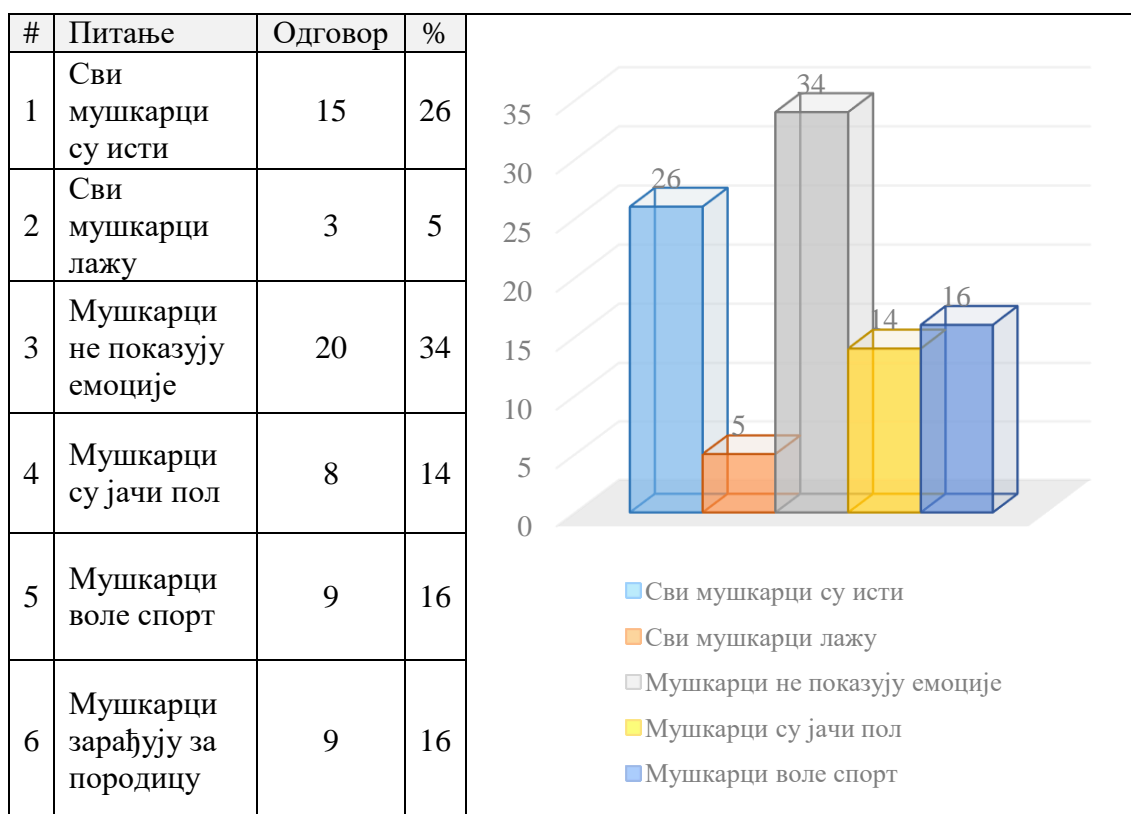
Графикон 16. Особине које могу имати жене

На основу приказаних резултата, јасно је да се чак четири особине подударaju и код мушкараца и код жена, а то су: *интелигентан/на*, *атрактиван/на*, *самоуверен/на*, *комуникативан/на*, док се код мушкараца издваја још придев *способан*, а код жена придев *емотивна*. Дакле, испитаници/ице сматрају да жене и мушкарци могу имати потпуно исте особине, чиме показују да немају изражене родне стереотипе.

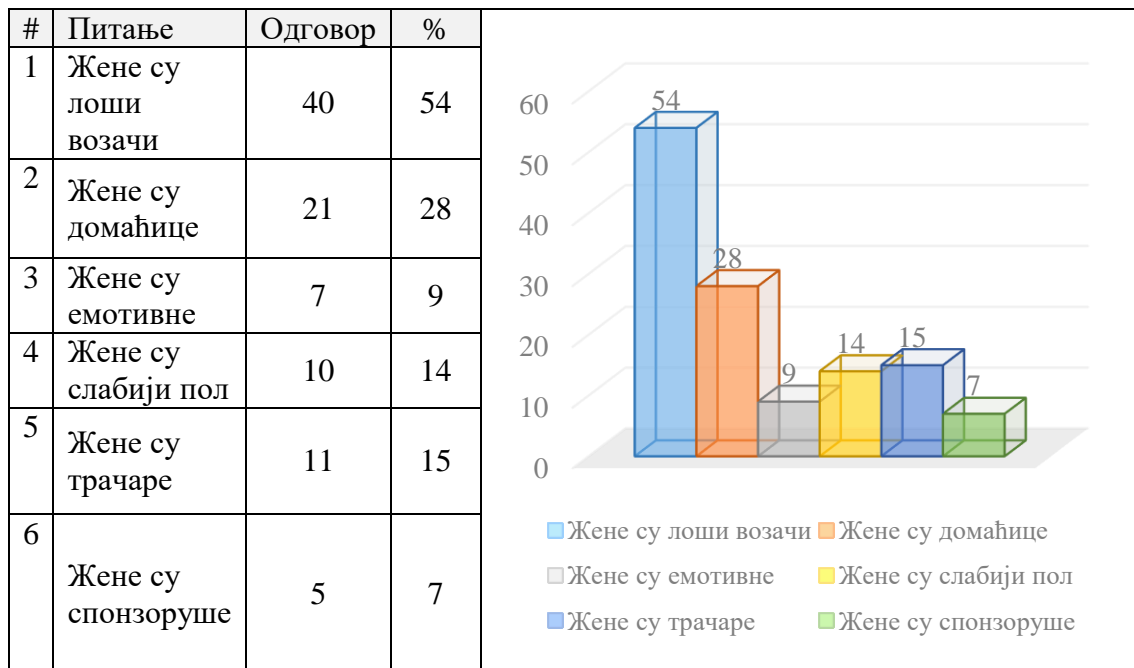
Резултати на питање из упитника „наведите мушке и женске стереотипе“, које се односи на стереотипе о женама и мушкарцима, показују да се међу мушким стереотипима највише јавља веровање да „мушкарци не показују емоције“ (34%) и у нешто мањој мери да су „сви мушкарци исти“ (26%), док је за жене најувреженије веровање да су „лоши возачи“ (54%) и да су „све жене домаћице“ (28%). Поред стереотипа приказаних у табелама 34 и 35, студенти/киње су наводили/е и следеће

стереотипе: жене воле шминку и одећу (1), ако мушкарац спава са пуно жена, онда је фрајер, а ако жена спава са пуно мушкараца, онда је лака (2), жене више причају и досадне су (3), плавуше су лакше за освајање (1), жене су компликоване (1), жене се лоше сналазе у простору (1), мушкарци су паметнији (1), лепе жене су глупе (1), мушкарци не знају да кувају (1), мушкарци су бољи у возњи (1), мушкарци су вође (1), жене су уредније (1), жене су мање способне (1).

Табела 34. Стереотипи о мушкарцима

Табела 35. Стереотипи о женама

На основу добијених резултата у вези са родним стереотипима, можемо закључити да студентска популација сматра да мушкарци и жене могу имати исте особине, што значи да немају јасно дефинисане родне стереотипе. Једине две различите особине које су приказане као релевантне у упитницима јесу *способан* за мушкарце, односно *емотивна* за жене. Четврти део упитника нам је показао да постоји разлика у навођењу мушких и женских стереотипа, али та разлика није статистички довољна да бисмо је сматрали веродостојном. Самим тим, друга посебна хипотеза (X2) је оповргнута, односно студенти и студенткиње не подржавају различите родне стереотипе, бар када је реч о њиховом ставу о томе које особине могу имати жене, а које мушкарци, и који стереотипи се приписују мушкарцима, а који женама. За испитивање и тумачење осталих родних стереотипа, неопходна је детаљнија анализа којом се у овој дисертацији нећемо бавити.

7.6 Одабир тема за разговор

У теоријском делу дисертације, указали смо на различитост одабраних тема за разговор код жена и мушкараца, у складу са претходним истраживањима на енглеском говорном подручју (в: поглавље 5). Да бисмо увидели да ли је исти случај и на српском језику, у упитнику смо поставили питање следеће садржине:

Моје омиљене теме за разговор са пријатељима/ пријатељицама су:

- Спорт
- Познате личности и трачеви о њима
- Политика
- Шта се дешава мојим пријатељима и пријатељицама
- Компјутерске игрице
- Мода
- Филм
- Музика
- Вести из света
- _____ (додајте тему по личном избору).

Испитаници/ице су имали могућност да заокруже више одговора, као и да додају тему по личном избору. На основу одговора из упитника, закључићемо да ли можемо да потврдимо или оповргнемо седму посебну хипотезу истраживања (X7) која гласи: *Претпоставља се да студенти и студенткиње имају различите теме за разговор*, али ће нам анализа овог дела упитника дати и делимичан одговор на питање из шесте посебне хипотезе (X6) која тврди да су резултати истраживања слични као и резултати истраживања са енглеског говорног подручја.

Према резултатима из упитника, чак 81% испитаника/ица (укупно: 221) као тему бира „шта се дешава мојим пријатељима и пријатељицама“, док је најмање распрострањена тема „компјутерске игрице“. Када је реч о додатним темама које нису биле понуђене у питању, студенти/киње су наводили/е теме: *посао (1), серије (1), искуство на послу (3), астрологија (1), морал (1), планови за будућност (1), породица (1), информатика (1), љубав (4), емоције (1), аутомобили (1), лична*

достигнућа (1), технологије (5), храна (1), филозофија (1), мушкарци (5), економске теме (1), ситуације из сопственог живота (2), струка (1), уметност (1), шале (1), факс (3), пропаст Србије (1), храна (1), заједнички догађаји (2), проблеми с пријатељима (1), девојке (3), изласци (1), књиге (1).

Процентуални приказ одабира тема разговора за све студенте и студенткиње приказан је у следећој табели (Табела 36).

Табела 36. Одабир тема за разговор- студенти и студенткиње (укупно)

#	Питање	Одговор	%
1	Спорт	109	40
2	Познате личности и трачеви о њима	56	21
3	Политика	52	19
4	Шта се дешава мојим пријатељима и пријатељицама	221	81
5	Компјутерске игре	22	8
6	Мода	117	43
7	Филм	193	71
8	Музика	184	68
9	Вести из света	128	47

Детаљнијом анализом података по половима, можемо закључити да су најчешће теме за разговор међу студентима филм и спорт, док студенткиње најчешће разговарају о томе шта се дешава њиховим пријатељима и пријатељицама, и о музици. Такође, на основу анализираних резултата долазимо до закључка да су

теме у којима постоји значајна статистичка разлика међу половима: трачеви, шта се дешава пријатељима и пријатељицама, музика, мода и филм. Наиме, све наведене теме више су заступљене међу студенткињама, а у врло малој мери су забележене код студената. Са друге стране, теме о којима студенти причају више од жена, али не у толикој мери да постоји значајна статистичка разлика, јесу спорт и компјутерске игрице. Теме које можемо дефинисати као подједнако заступљене и код студената и код студенткиња на основу резултата јесу политика и вести из света.

С обзиром на то да су испитаници/е у овом делу упитника имали/е могућност да изаберу више од једног одговора, ради лакшег прегледа резултата и како би се стекао детаљан увид у разлике у одговорима студената и студенткиња, статистички подаци приказани у следећој табели нису дати процентуално, већ бројчано (в: Табела 37).

Табела 37. Одабир тема за разговор- студенти и студенткиње (појединачно)

Тема	Студенти	Студенткиње
Спорт	69	40
Трачеви	8	46
Политика	36	52
Пријатељи	65	153
Компјутерске игрице	17	4
Мода	14	102
Филм	70	122
Музика	54	129
Вести из света	54	72

На основу свега претходно наведеног, можемо закључити да постоје различите теме за разговор код студената и студенткиња, односно да студенткиње више разговарају о трачевима, о томе шта се дешава пријатељима и пријатељицама, о музици, моди и филму, док студенти више разговарају о спорту и компјутерским игрицама. Самим тим, можемо закључити да је потврђена седма посебна хипотеза

истраживања (X7), тј. студенти и студенткиње имају различите теме за разговор. Међутим, с обзиром на то да је претходни део истраживања показао да студенти и студенткиње сматрају да оба пола могу имати исте особине, чиме указују на непостојање одређених родних стереотипа, не можемо са сигурношћу тврдити да су узрок различитих тема за разговор различити стереотипи, већ узроке треба тражити у родним идеологијама и различитим интересовањима припадника оба пола.

7.7 Остала дискурзивна средства за изражавање родних идеологија студентске популације

У упитнику и у фокус групи је дато неколико питања чији одговори служе за анализу дискурзивних средстава за изражавање родних идеологија која нису посебно издвајана. На основу ових резултата, моћи ћемо да потврдимо или оповргнемо осму посебну хипотезу (X8) која гласи: *Дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и они се у овом погледу не разликују у великој мери.*

Први од исказа који је понуђен са сврхом провере осме посебне хипотезе јесте исказ: *Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.*

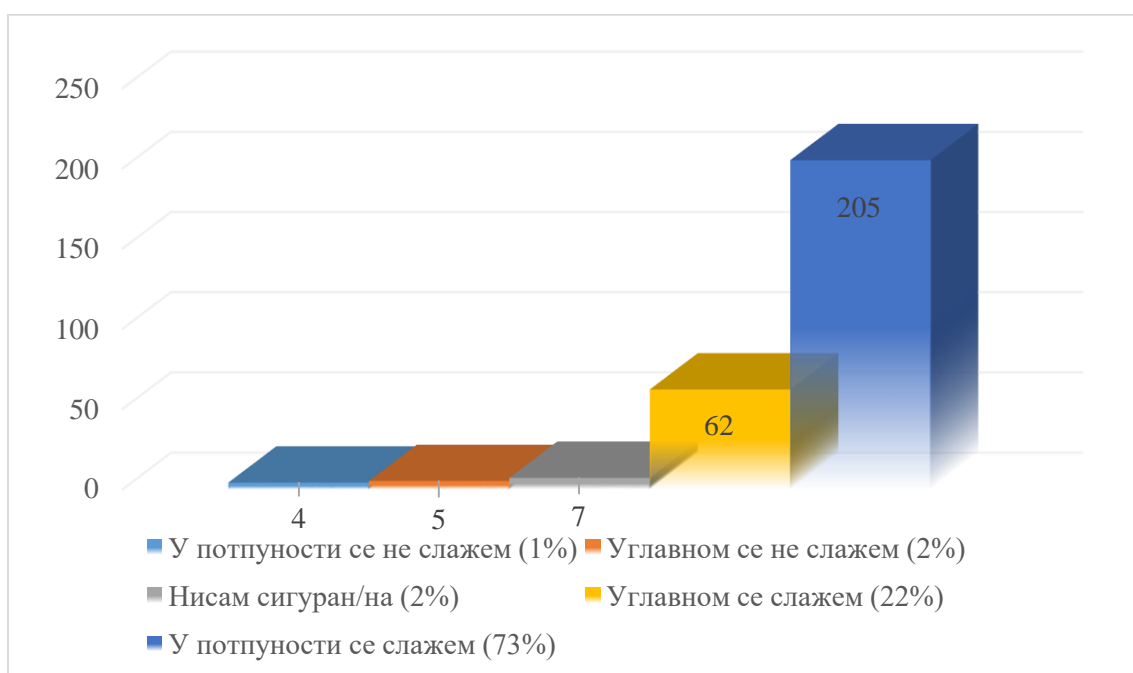
У оквиру фокус групе, двојица студената су одговорила одрично, уз коментар једног од њих:

- *Не. Мислим да је циљ комуникација, што брже преношење информација.(...) Мислим да је то чиста конвенција, да не треба робовати конвенцијама, него да је циљ комуникација и онда, треба се снаћи у свему томе граматички.*

Међутим, као што је представљено и у досадашњим истраживањима на енглеском говорном подручју, став женског пола по овом питању је знатно другачији, па је од једне студенткиње добијен следећи одговор:

- *Па ако се то односи на српски језик, ја мислим да га требамо неговати, јер је све присутнија глобализација и све је више заступљен енглески језик, поготово ако узмемо у обзир шта раде Хрвати и колико страних речи уносе у свој језик, ја мислим да би ми требали да негујемо наши. И ћирилицу, наравно, и да пазимо на граматику.*

Према подацима из упитника, чак 205 испитаника/ица (72%) се у потпуности слаже са овим исказом, а њих 62 (22%) се углавном слаже (в: Графикон 19). У овој варијабли је такође примећена значајна статистичка разлика ($P < 0.05$), јер је чак 80.4% студенткиња сагласно са овим исказом, док је тај проценат код студената 58.3% (в: Табела 38). Самим тим, можемо закључити да студенткиње заиста више воде рачуна о томе шта и како говоре, што је и био један од бројнијих одговора на питање о разликама у говору између мушкараца и жена, и што потврђује резултате из претходних истраживања на енглеском говорном подручју.

Графикон 19. Исказ: *Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.*

Табела 38. Статистички подаци за исказ: *Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.*

Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	1	3	4
		%	25.0%	75.0%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	1.7%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	4	1	5
		%	80.0%	20.0%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	0.6%	1.8%
	Нисам сигуран/на	број	6	1	7
		%	85.7%	14.3%	100.0%
		у односу на укупно	5.8%	0.6%	2.5%
	Углавном се слажем	број	32	30	62
		%	51.6%	48.4%	100.0%
		у односу на укупно	31.1%	16.8%	22.0%
	У потпуности се слажем	број	60	144	204
		%	29.4%	70.6%	100.0%
		у односу на укупно	58.3%	80.4%	72.3%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Следећи исказ се односи на циљеве комуникације и гласи: *У комуникацији ми је битно да добијем подршку саговорника/це и потврду да сам у праву.*

Према подацима из упитника, не постоји значајна статистичка разлика у одговорима на ово питање, што указује на чињеницу да подршка као један од циљева комуникације може да буде карактеристика и мушког и женског говора (в: Табела 39).

Табела 39. Статистички подаци за исказ: У комуникацији ми је битно да добијем подршку саговорника/ це и потврду да сам у праву.

У комуникацији ми је битно да добијем подршку саговорника/ це и потврду да сам у праву.		Пол		Укупно	
		Мушки	Женски		
Одговори	У потпуности се не слажем	број	11	12	23
		%	47.8%	52.2%	100.0%
		у односу на укупно	10.8%	6.7%	8.2%
	Углавном се не слажем	број	13	34	47
		%	27.7%	72.3%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	19.1%	16.8%
	Нисам сигуран/на	број	25	43	68
		%	36.8%	63.2%	100.0%
		у односу на укупно	24.5%	24.2%	24.3%
	Углавном се слажем	број	34	66	100
		%	34.0%	66.0%	100.0%
		у односу на укупно	33.3%	37.1%	35.7%
	У потпуности се слажем	број	19	23	42
		%	45.2%	54.8%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	12.9%	15.0%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Када је реч о дељењу комплимената, зависна варијабли за анализу је исказ: *Пређу комплимент дати жени него мушкарцу*. Анализа одговора је показала да постоји значајна статистичка разлика у одговору на ово питање, јер се чак 88.6 % студенткиња не слаже са овим исказом, у поређењу са 11.4 % студената, док се чак 72.2 % студената у потпуности слаже са овим исказом, у поређењу са само 27.8 % студенткиња (в: Табела 40). На основу ових података, можемо закључити да постоји разлика међу половима када је реч о дељењу комплимената, односно о њиховим ставовима о томе да ли се мушкарцима и женама деле исти или различити комплименти.

Табела 40. Статистички подаци за исказ: Пре ћу комплимент дати жени него мушкарцу.

Пре ћу комплимент дати жени него мушкарцу.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	4	31	35
		%	11.4%	88.6%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	17.3%	12.5%
	Углавном се не слажем	број	9	38	47
		%	19.1%	80.9%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	21.2%	16.7%
	Нисам сигуран/на	број	9	33	42
		%	21.4%	78.6%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	18.4%	14.9%
	Углавном се слажем	број	28	57	85
		%	32.9%	67.1%	100.0%
		у односу на укупно	27.5%	31.8%	30.2%
	У потпуности се слажем	број	52	20	72
		%	72.2%	27.8%	100.0%
		у односу на укупно	51.0%	11.2%	25.6%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

На питање модераторке у фокус групи да ли постоји разлика у комплиментима који се дају женама и мушкарцима, добијени су одговори од две студенткиње:

- *Жена је та која може да прими комплимент и од мушкарца и од жене.*
- *Углавном мушкарци и жене имају различита схватања шта је комплимент. Некад се, углавном се комплимент схвати погрешно, као удварање. Ако не знате ту особу. Ако знате, то је скроз небитно што кажете.*
- *Жена је та која може да прими комплимент и од мушкарца и од жене. Тешко да ће један мушкарац другом рећи „јао, како си zgodан“, то превазилази нормално... Жена је та која у старту може жени дати комплимент.*

Даљи разговор на ову тему у фокус групи је довео до закључка да се женама дају комплименти најчешће када им се мушкарци удварају, као и да жене међусобно више деле комплименте у односу на мушкарце.

Следећи исказ који је анализиран како би се потврдила или оповргнула осма посебна хипотеза истраживања је исказ: *Нећу исте тајне поделити са пријатељем и са пријатељицом*. Подаци из анализе указују на закључак да постоји занемарљива разлика у одговорима на ово питање међу студентима и студенткињама, односно да не постоји значајна статистичка разлика, па можемо потврдити да се ни у овој ставки студенти и студенткиње не разликују у великој мери (в: Табела 41).

Табела 41. Статистички подаци за исказ: *Нећу исте тајне поделити са пријатељем и са пријатељицом*.

Нећу исте тајне поделити са пријатељем и са пријатељицом.			Пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	24	26	50
		%	48.0%	52.0%	100.0%
		у односу на укупно	23.3%	14.5%	17.7%
	Углавном се не слажем	број	11	20	31
		%	35.5%	64.5%	100.0%
		у односу на укупно	10.7%	11.2%	11.0%
	Нисам сигуран/на	број	14	30	44
		%	31.8%	68.2%	100.0%
		у односу на укупно	13.6%	16.8%	15.6%
	Углавном се слажем	број	28	64	92
		%	30.4%	69.6%	100.0%
		у односу на укупно	27.2%	35.8%	32.6%
	У потпуности се слажем	број	26	39	65
		%	40.0%	60.0%	100.0%
		у односу на укупно	25.2%	21.8%	23.0%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Имајући у виду да анализа три од пет понуђених исказа у Ликертовој скали указује на непостојање значајних статистичких разлика међу половима, можемо закључити да је осма посебна хипотеза делимично потврђена. Да бисмо је потпуно потврдили, неопходно је анализирати и пети део упитника који је заснован на вишеструком избору.

У последњем делу упитника смо испитивали да ли постоје разлике у обраћању мушком и женском полу, како се студенти и студенткиње понашају приликом

прекида комуникације од стране других говорника/ица и како припадници оба пола решавају конфликте. У петом делу упитника, постављено је питање:

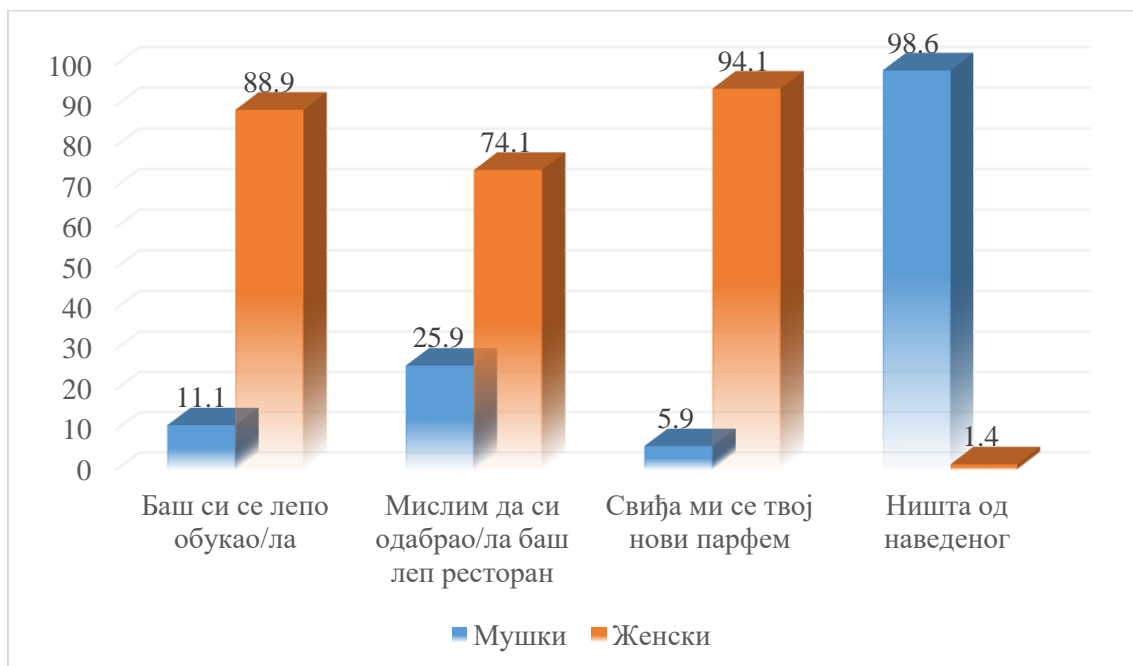
Седите на приватном састанку са Вашим момком/ Вашом девојком. Желите да му/ јој упутите комплимент. Рећи ћете:

А) Баш си се лепо обукао/ ла данас.

Б) Мислим да си одабрао/ ла баш добар ресторан.

Ц) Свиђа ми се твој нови парфем.

Резултати показују да студенти не бирају ниједан од понуђених одговора, док студенткиње највише бирају понуђене одговоре под А) и под Ц). На основу ових резултата, можемо закључити да мушкарци не деле комплименте у оноликој мери колико је то представљено у претходним истраживањима, као и да жене заснивају своје комплименте више на физичким особинама него на интелектуалним особинама мушкараца, што је још једна разлика у односу на резултате претходних истраживања, и што доприноси оповргавању шесте посебне хипотезе истраживања, односно негирање претпоставки да су резултати на српском говорном подручју слични резултатима на енглеском говорном подручју (в: Графикон 20).

Графикон 20. Дељење комплимената

Потом смо испитали да ли постоји разлика у обраћању женама и мушкарцима, као и да ли жене и мушкарци користе љубазност:

Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колеги који седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете му рећи?/ Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колегиници која седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете јој рећи?

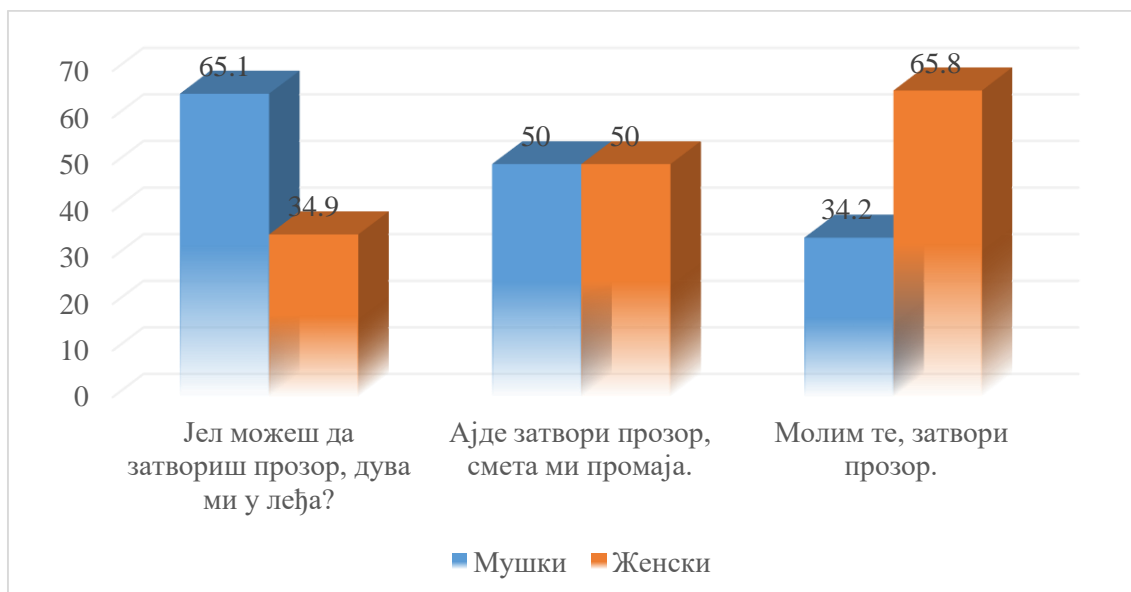
А) Је л' можеш да затвориш прозор, дува ми у леђа?

Б) 'Ајде затвори прозор, смета ми промаја.

Ц) Молим те, затвори прозор.

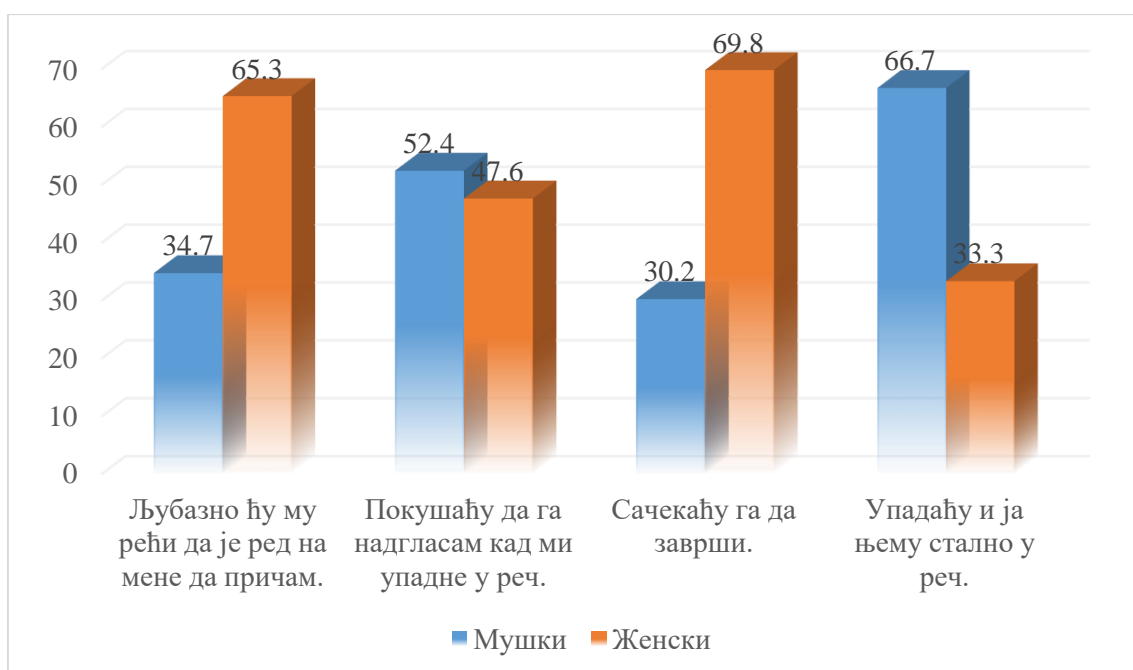
Д) _____

Резултати показују да не постоји разлика у обраћању женама и мушкарцима у зависности од њиховог пола јер не постоји значајна статистичка разлика у одговору на ово питање код оба пола. Међутим, статистичка разлика постоји у употреби исказа љубазности као што су „молим те“, „ако можеш“, „ако ти није проблем“ и слично. Заправо, примећујемо да студенткиње у већој мери користе изразе за исказивање љубазности у односу на студенте, јер 65.8% студенткиња бира понуђени исказ са изразом „молим те“, док 65.1% студената бира исказ у коме се не изражава љубазност (в: Графикон 21).

Графикон 21. Исказивање љубазности

Следеће питање у петом делу упитника испитује како се студенти и студенткиње суочавају са прекидом њиховог говора од стране других говорника/ица. Према подацима из претходних истраживања, на пословним састанцима мушкарци чешће прекидају разговоре, али и више причају, док жене више комуницирају ван пословних састанака (в: поглавље 5). Према подацима из истраживања у овом раду, не постоји значајна статистичка разлика у одговорима које су дали студенти, односно студенткиње (в: Графикон 22). Самим тим, можемо закључити да студенти и студенткиње на исти начин третирају прекидање у говору, као и да се резултати разликују од резултата на европском и америчком говорном подручју.

Графикон 22. Прекид у разговору

Последње питање у петом делу упитника испитује како студенти и студенткиње решавају конфликте, уз понуђене одговоре да ће испитаници/е, у случају конфликта:

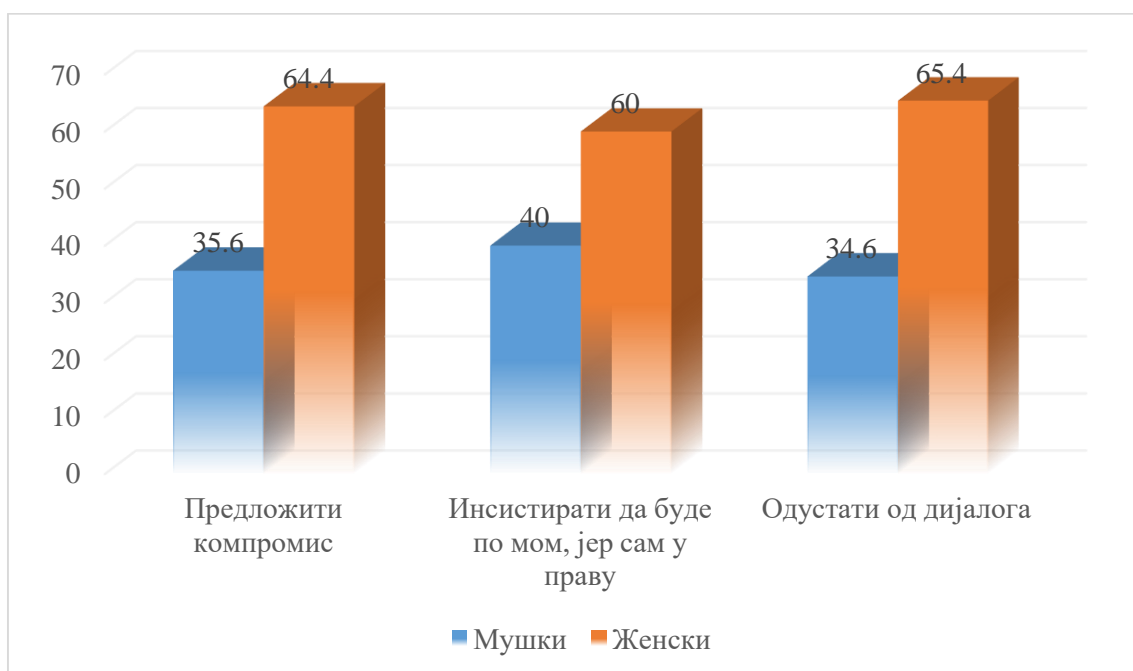
А) предложити компромис

Б) инсистирати да буде по моме до краја, јер знам да сам у праву

Ц) одустати од дијалога

Према претходним истраживања, мушкарци чешће бирају одговор под Б), док жене бирају одговор под А). Резултати овог истраживања показују да не постоји значајна

статистичка разлика у одговорима иако је нешто већи број студенткиња одабрао одговор под А). Дакле, можемо закључити да и студенти и студенткиње статистички подједнако бирају све понуђене одговоре, чиме закључујемо да се и ови резултати не поклапају са резултатима истраживања на европском и америчком говорном подручју (в: Графикон 23). Такође, можемо закључити да дискурзивна пракса студената и студенткиња ни по питању решавања конфликта није различита у зависности од њиховог пола.

Графикон 23. Решавање конфликта

На основу свих резултата које смо навели, можемо закључити да:

- 1) Не постоји разлика у обраћању женама и мушкарцима међу студентском популацијом,
- 2) Студенти сматрају да се комплименти више дају женама него мушкарцима,
- 3) Нема разлика у дељењу приватних информација (тајни) између студената и студенткиња,
- 4) Нема разлике међу половима у тражењу подршке у комуникацији и у тражењу потврде да је говорник/ица у праву,
- 5) Жене више исказују љубазност у односу на мушкарце,
- 6) Нема разлике у понашању приликом прекида говора код мушкараца и жена,

- 7) Нема разлике међу половима приликом решавања конфликта,
- 8) Студенткиње више од студената сматрају да је граматички исправан језик битан и труде се да га користе.

Самим тим, можемо закључити да је делимично потврђена осма посебна хипотеза истраживања (X8), односно да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/ оне у овом погледу не разликују у великој мери. С обзиром на то да разлика између студената и студенткиња ипак постоји у исказивању љубазности и употреби граматички исправног језика, не можемо у потпуности потврдити осму посебну хипотезу.

Анализом свих претходно наведених дискурзивних средстава у седмом поглављу, можемо коначно закључити да ли је потврђена или оповргнута шеста посебна хипотеза истраживања (X6) која гласи: *Претпоставља се да су резултати по питању међусобне повезаности родне идеологије и дискурзивне праксе слични на свим говорним подручјима, односно да ће резултати истраживања на ову тему бити слични резултатима са европског и америчког говорног подручја.* С обзиром на то да смо у претходним одељцима на основу статистичке анализе резултата закључили да: студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте, присталице традиционалне родне идеологије избегавају употребу родно осетљивог језика и користе родно дискриминаторни говор, присталице егалитарне родне идеологије користе родно осетљив језик и избегавају употребу родно дискриминаторног говора, да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не и за обележавање мушкараца, можемо закључити да се резултати поклапају са резултатима из претходних истраживања на европском и америчком говорном подручју. Међутим, ако узмемо у обзир чињеницу да је делимично потврђена осма посебна хипотеза да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/ оне у овом погледу не разликују у великој мери, која се противи резултатима претходних истраживања, можемо закључити да постоје и различити резултати у овом истраживању. Такође, резултати показују да не постоје различити родни

стереотипи међу студентима и студенткињама, као и да студентска популација у Србији нема довољно знање о кључним терминима за успостављање родне равноправности, што није у складу са резултатима претходних истраживања у другим говорним подручјима.

Имајући у виду да српски језик има и другачију морфолошку и синтаксичку структуру, али и другачију друштвену структуру, можемо закључити да постоји више разлика него сличности у резултатима истраживања на српском говорном подручју и на америчком и европском тлу. Самим тим, можемо закључити да је оповргнута шеста посебна хипотеза истраживања (Х6), односно да резултати истраживања нису исти као и резултати истраживања на исту или сличну тему у другим европским и америчким државама.

8 Дискурзивна средства и родне идеологије: закључци истраживања

Предмет истраживања у овој дисертацији су дискурзивна средства која се користе за изражавање родних идеологија, и то на узорку студентске популације у Србији, која се у овом раду посматра као хомогена структура која је у процесу креирања личних ставова по свим друштвеним питањима, а која ће у будућности, као део академске заједнице, бити одговорна за креирање, дефинисање и дељење истих тих ставова у широј јавности. При томе, дискурзивна средства која су највидљивији одраз језичке и родне идеологије су, пре свега, употреба родно осетљивог језика, родно дискриминаторног говора и дискурзивне праксе студената и студенткиња. Како бисмо на прави начин разумели и поставили резултате истраживања, у теоријском делу рада смо дефинисали и објаснили све појмове неопходне за тумачење резултата, уз концизан преглед свих теоријских постулата и идеја које су биле од великог значаја за савремену социолингвистичку теорију, као и уз детаљно објашњење кључних појмова за тему овог рада. Рад пружа преглед релевантних претходних истраживања из области односа језика и рода на српском и енглеском језику.

Општи циљ истраживања ове дисертације је да се укаже на постојање родне идеологије, а потом анализира утицај традиционалне и/или егалитарне родне идеологије на дискурзивну праксу студената и студенткиња у Србији, као и њихова међусобна повезаност.

У складу са постављеним општи циљем, у истраживању се полази од основне хипотезе да у савременој студентској популацији у Србији постоје одређене родне идеологије студената и студенткиња којих они/оне можда и нису свесни, и да оне у знатној мери утичу на (не)употребу сличних или различитих дискурзивних средстава попут (не)употребе родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора. Односно, услед свесно и несвесно усвојених традиционалних и егалитарних родних идеологија, студенти и студенткиње у Србији усвајају различите језичке образце понашања. На основу приказаних резултата, можемо са сигурношћу потврдити да је потврђена основна хипотеза истраживања, јер интерпретацијом

результата из упитника и фокус групе закључујемо да су и традиционална и егалитарна родна идеологија заступљене међу студентском популацијом у Србији, као и да оне имају значајну улогу у одабиру дискурзивних пракси студентске популације. Прецизније, закључујемо да студенти негују традиционалну родну идеологију у већој мери од студенткиња, које негују егалитарну родну идеологију. У наставку резимеа, закључићемо да ли су потврђене и посебне хипотезе истраживања.

X1: Претпоставља се да студенти и студенткиње имају одређену перцепцију о родној идеологији, али не и њено тачно тумачење и/или јасно дефинисан став о њој.

Ако узмемо у обзир да је на питање „Да ли знате шта је родна идеологија?“ чак 80 % од укупних испитаника/ица је одговорило одрично, док је преосталих 20% дало потврдан одговор, а да је од укупно 10 студената/киња у оквиру фокус групе само један студент дао тачан одговор и објаснио родну идеологију као „наше вјеровање о ономе што треба да раде мушкарци и жене“, можемо закључити да студентска популација нема адекватно знање о самом термину родне идеологије, или да поседује знање које није у складу са тачном дефиницијом овог термина. Такође, можемо закључити да пол није битан за тумачење овог појма, јер смо у оквиру фокус групе увидели да ни студенти ни студенткиње не умеју да објасне значење родне идеологије. Самим тим, можемо закључити да је прва посебна хипотеза истраживања у потпуности потврђена.

X2: Претпоставља се да студенти и студенткиње подржавају различите родне стереотипе.

На основу добијених резултата у вези са родним стереотипима, можемо закључити да студентска популација сматра да мушкарци и жене могу имати исте особине, што значи да немају јасно дефинисане родне стереотипе. Једине две различите особине које су приказане као релевантне у упитницима јесу *способан* за мушкарце, односно *емотивна* за жене. Самим тим, друга посебна хипотеза је оповргнута.

ХЗ: Претпоставља се да, уколико студенти/киње поседују традиционалну родну идеологију, не користе родно осетљив језик, а уколико студенти и студенткиње негују егалитарну родну идеологију, онда користе родно осетљив језик и у потпуности владају родно осетљивим терминима.

Претходно наведени резултати из одељака 7.1.12 и 7.1.1.3 доводе нас до закључка да постоји значајна повезаност између традиционалне родне идеологије и неупотребе родно осетљивог језика и употребе родно дискриминаторног говора, односно између егалитарне родне идеологије и употребе родно осетљивог језика и избегавања родно дискриминаторног говора. Анализа резултата из упитника и анализа корелације одговора су показале да они испитаници и испитанице који користе родно осетљив језик, а избегавају употребу родно дискриминаторног говора негују егалитарну идеологију, док они испитаници и испитанице који избегавају употребу родно осетљивог језика, а не сматрају да је родно дискриминаторни говор потребно избацити из употребе негују традиционалну родну идеологију у породичним и пословним односима. Такође, анализа резултата је указала на то да студенти више негују традиционалну идеологију, док студенткиње више негују егалитарну родну идеологију. Самим тим, можемо закључити да је потврђена трећа посебна хипотеза истраживања.

Х4: С обзиром на то да су досадашња истраживања потврдила да су универзитетски програми родно неосетљиви и садржински и у погледу језика, претпоставља се да је и дискурс у академској заједници родно неосетљив.

Имајући у виду све претходно наведене одговоре студената и студенткиња у оквиру упитника и фокус групе који су показали да је употреба родно осетљивог језика још на ниском нивоу у академској заједници и да је питање родно дискриминаторног говора и даље питање именовања жена, можемо закључити да је потврђена четврта посебна хипотеза, односно да студенти и студенткиње не разликују родно осетљив и родно дискриминаторни говор у свакодневној комуникацији. Другим речима, студентска популација, као представник академског дела становништва, још није свесна важности употребе родно осетљивог језика и избегавања употребе родно дискриминаторног говора.

X5: Претпоставља се да студенти и студенткиње нису упознати/е са терминима кључним за успостављање родне равноправности у савременом друштву као што су: родно осетљив језик, родно дискриминаторни говор, политички коректан говор, родна идеологија.

Након анализе одговора у вези са терминима кључним за успостављање родне равноправности, можемо закључити да је потврђена пета посебна хипотеза истраживања, односно да студентска популација није у довољној мери упозната са терминима као што су: родно осетљив језик, политички коректан говор и родно дискриминаторни говор. С обзиром на то да смо већ закључили да чак 80% испитаника/ица не зна да дефинише појам родне идеологије, јасно је да је пета хипотеза у потпуности потврђена.

Xб: Претпоставља се да су резултати по питању међусобне повезаности родне идеологије и дискурзивне праксе слични на свим говорним подручјима, односно да ће резултати истраживања на ову тему бити слични резултатима са европског и америчког говорног подручја.

Шеста посебна хипотеза је делимично потврђена јер су резултати показали да студентска популација у Србији сматра да: жене више поштују граматичка правила од мушкараца, да су жене љубазније, да жене треба да пазе шта и како говоре уколико желе да буду даме и да су носиоци српског језика његови говорници, а не говорнице, што се у потпуности поклапа са резултатима претходних истраживања на енглеском говорном подручју. С обзиром на то да смо у претходним одељцима на основу статистичке анализе резултата закључили да: студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте, присталице традиционалне родне идеологије избегавају употребу родну осетљивог језика и користе родно дискриминаторни говор, присталице егалитарне родне идеологије користе родно осетљив језик и избегавају употребу родно дискриминаторног говора, да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не и за обележавање мушкараца, можемо закључити да се резултати поклапају са резултатима из претходних истраживања на европском и америчком говорном подручју. Међутим, хипотеза не може бити потврђена у потпуности јер студентска популација у Србији сматра да је и женама и мушкарцима подједнако дозвољено

да псују, сматра да пол предавача не утиче на његов или њен ауторитет и сматра да оба пола имају приближно исти вокабулар за све теме, што се коси са резултатима истраживања на енглеском говорном подручју. Такође, резултати показују да не постоје различити родни стереотипи међу студентима и студенткињама, као и да студентска популација у Србији нема довољно знање о кључним терминима за успостављање родне равноправности, што није у складу са резултатима претходних истраживања у другим говорним подручјима. Дакле, шеста посебна хипотеза је делимично потврђена.

X7: Претпоставља се да студенти и студенткиње имају различите теме за разговор.

На основу прегледа одабира тема за разговор студената и студенткиња, можемо закључити да постоје различите теме за разговор код студената и студенткиња, односно да студенткиње више разговарају о трачевима, о томе шта се дешава пријатељима и пријатељицама, о музици, моди и филму, док студенти више разговарају о спорту и компјутерским игрицама. Самим тим, можемо закључити да је потврђена седма посебна хипотеза истраживања, тј. да студенти и студенткиње имају различите теме за разговор.

X8: Претпоставља се да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/ оне у овом погледу не разликују у великој мери.

На основу свих резултата које смо навели, можемо закључити да:

- 1) Не постоји разлика у обраћању женама и мушкарцима међу студентском популацијом,
- 2) Студенти сматрају да се комплименти више дају женама него мушкарцима,
- 3) Нема разлика у дељењу приватних информација (тајни) између студената и студенткиња,
- 4) Нема разлике у тражењу подршке у комуникацији и у тражењу потврде да је говорник/ ица у праву,
- 5) Жене више исказују љубазност у односу на мушкарце,
- 6) Нема разлике у понашању приликом прекида говора код мушкараца и жена,

- 7) Нема разлике приликом решавања конфликта између студената и студенткиња,
- 8) Студенткиње више од студената сматрају да је граматички исправан језик битан и труде се да га користе.

Самим тим, можемо закључити да је делимично потврђена осма посебна хипотеза истраживања, односно да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/оне у овом погледу не разликују у великој мери. С обзиром на то да разлика између студената и студенткиња ипак постоји у исказивању љубазности и употреби граматички исправног језика, не можемо у потпуности потврдити осму посебну хипотезу.

X9: Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не и за обележавање мушкараца.

Интерпретацијом резултата из упитника и фокус групе можемо закључити да је потврђена и девета посебна хипотеза истраживања, односно да студенти и студенткиње користе родно дискриминаторни говор за обележавање жена, али не у истој мери и за обележавање мушкараца, поготово у примерима као што су *роспија*, *опајдара*, *шипарица*, *примадона* и *бештија*. Једино у примерима *нежења* и *удовица*, студентска популација је свесна разлике у значењу. Поред тога, можемо закључити да се родно дискриминаторним говором сматрају они искази који се односе на способности и вештине жена, док студенти/киње исказе који се односе на биолошке и физиолошке категорије сматрају прикладним, а не погрдним и дискриминаторним.

X10: Претпоставља се да студенти и студенткиње користе родно осетљив језик у различитој мери, односно да студенткиње више користе родно осетљив језик у односу на студенте.

Анализа резултата по питању употребе родно осетљивог језика по половима указује на закључак да студенткиње у нешто већој мери употребљавају родно осетљив језик, али тај број још није на нивоу који би довео друштво до признавања родно осетљивог језика као неопходног алата за успостављање родне

равноправности. Иако су студенткиње у оквиру фокус групе објасниле да родно осетљив језик није део њихове свакодневне комуникације, резултати упитника потврђују супротно, односно показују да је већи проценат студенткиња које наводе именице у облику женског рода у односу на студенте. Самим тим, можемо закључити да је потврђена десета посебна хипотеза истраживања.

8.1 Препреке у истраживању

Најчешће препреке са којима се сусрећу истраживачи/ице приликом употребе упитника су већ наведене у одељку 6.6.1, и управо те препреке су примећене и приликом овог истраживања, а то је, пре свега, чињеница да нису сви испитаници/ице попунили/е упитник у потпуности и на адекватан начин. Наиме, питања отвореног типа су се показала као недовољно адекватна за испитивање студентске популације, јер су у одређеној мери остала без одговора, док је одговор на питање отвореног типа у неколико случајева био нечитак, нејасан или потпуно невезан за питање које је постављено.

Када је реч о препрекама у оквиру фокус групе, једина потенцијална препрека може бити недостатак техничке опреме или лош снимак разговора. Да не би дошло до тога, обезбедили смо два апарата за снимање, али смо и даље имали један снимак који је лошијег квалитета услед лоше локације у учионици у којој се одвијао састанак фокус групе.

Узорак истраживања је такав да обухвата студенте и студенткиње Универзитета Сингидунум, али они/оне нису истих година, па се тако мањом препреком може сматрати и чињеница да је већина испитаника приближних година (генерације 1990- 1993), али да је било и оних испитаника/ица који/е су по својим годинама одскакали од остатка узорка (забележени су упитници са следећим уписаним годиштем испитаника/ице: 1986, 1977, 1983, 1984). Имајући у виду да је реч о занемарљивом броју испитаника/ица, сматрамо да овај податак заправо и не представља већу препреку у истраживању. Међутим, коментари једног дела испитаника у вези са самим садржајем упитника, односно са постављеним питањима, указују на невољност студената и студенткиња да размишљају на тему родних идеологија и родне равноправности у језику, а самим тим и незаинтересованост да детаљније поуне упитник који је у вези са овим темама.

Једна од препрека истраживања у Србији је свакако и мањак доступне литературе на страним језицима, али и приступ литератури на српском језику. Процес тражења литературе може бити мукотрпан и одузети значајно време за припрему самог истраживања.

Без обзира на наведене препреке у истраживању, оне нису у значајној мери утицале на сам квалитет и обраду резултата истраживања, а тиме ни на проверу постављених хипотеза истраживања.

8.2 Препоруке за даља истраживања

У складу са поменутиим препрекама, препоруке за даља истраживања се првенствено односе на организацију упитника као истраживачког инструмента. Препоручујемо да испитаници/ице буду бирани/е на добровољној бази како би свако од њих у потпуности одговорио на задата питања. Такође, уколико је могуће, пожељно је контролисати попуњавање упитника током самог процеса и указати испитаницима/ама на пропуштена питања. Ради лакшег прикупљања података за статистичку обраду, препоручујемо електронско попуњавање упитника, али искључиво уз надзор, како би цео упитник био адекватно попуњен. Такође, препоручујемо да узорак чини што већи број испитаника оба пола.

С обзиром на то да на српском говорном подручју не постоји велики број истраживања на тему односа језика и рода, родне идеологије и слично, не можемо очекивати да свест грађана/грађанки о родној равноправност у језику буде на високом нивоу. Стога је неопходно едуковати јавност о појмовима кључним за успостављање родне равноправности, а један од начина те едукације је свакако повећан број истраживања на ову тему на свим друштвеним нивоима и њихова доступност свима. Стога се препоручује да будућа истраживања прати и едукација испитаника/ица о појмовима везаним за родну равноправност на свим друштвеним нивоима, а поготово у језику, што је у овом истраживању делимично остварено у оквиру фокус групе. Такође, препоручује се спровођење истраживања на исту тему, али на државним факултетима, а потом и компаративна анализа резултата, како бисмо утврдили да ли постоји разлика у родним идеологијама студената/киња са државних и приватних универзитета у Републици Србији. Ради дефинисања степена родне равноправности у академској заједници, пожељно је спровести истраживање међу наставним кадром и осталим запосленима у високошколским институцијама, а самим тим бисмо добили и корисне податке о томе да ли и колико употреба дискурзивних средстава за изражавање родних идеологија од стране професора/ки утиче на дискурзивна средства студената и студенткиња. Имајући у виду да основна и средња школа имају велику улогу у образовању деце, формирању њихових личних и друштвених идентитета и идеологија, потребно је слична истраживања спровести и међу ученицима/ама и наставницима/ама основних и

средњих школа. С обзиром на то да смо у делу истраживања о употреби родно осетљивог језика наишли на велики број непопуњених одговора када је било потребно дати облик именице у женском роду, можемо закључити да је препоручљиво обавити истраживање које би се бавило психолошким аспектом испитаника и испитаница, односно које би истражило из којих разлога студенти и студенткиње избегавају да дају примере именица у облику женског рода. Поред тога, услед примећене значајне статистичке разлике за велики део одговора у упитнику, сматрамо да је потребно анализирати сваки од наведених аспеката истраживања у зависности од пола испитаника/ица. Другим речима, потребно је анализирати утицај полне и/ или родне припадности на формирање родних идеологија.

Анализа употребе родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора је погодна за упитник као истраживачки инструмент и статистичку обраду података. Међутим, анализа употребе осталих дискурзивних средстава као што су дељење комплимената, вокабулар, решавање конфликта и слично тражи детаљнију и методолошки захтевнију технику, па се препоручује да будућа истраживања користе експеримент, фокус групу и /или друге истраживачке методе, поступке и одговарајуће инструменте у циљу валиднијих налаза и долажења до што потпунијих одговора на питање о међусобној повезаности дискурзивне праксе и родних идеологија.

8.3 Допринос рада даљим научним истраживањима

Резултати овог истраживања упућују на то да студентска популација у Републици Србији није довољно образована по питању родне равноправности и њој сличних појмова, поготово када је реч о њеном поимању кроз језичку употребу. Самим тим, указали смо на неопходност будућих истраживања чија полазна тачка треба да буде едукација младих и повећање свести о примени родне равноправности кроз језичку употребу у свакодневној комуникацији. Теоријски део овог рада даје концизан преглед претходних истраживања на ову тему која могу бити корисна приликом организације будућих истраживања на српском говорном подручју.

С обзиром на то да теоријски део рада садржи дефиниције кључних термина који су битни за разумевање дискурзивне праксе и родних идеологија, а потом нуди и темељан приказ свих теоријских постулата који су имали утицаја на претходна истраживања односа језика и рода, сматрамо да је рад допринео теоријском тумачењу родне равноправности у језику и да може бити адекватно штиво будућим истраживачима и истраживачицама који/е планирају да се баве истраживањима на ову или сличну тему. Такође, поједина поглавља из теоријског дела рада (поглавље 2 и 3) могу да се употребе као материјал за едукацију шире јавности у Републици Србији, како бисмо у будућности имали образованије грађане и грађанке којима употреба родно осетљивог језика и осталих дискурзивних средстава за изражавање родне равноправности неће бити непозната.

9 Закључак

Како наводи Камерон, модерна социолингвистика је заснована на разумевању језичких промена као производа (не)свесних избора друштвених актера на основу језичких варијабли и друштвених параметара, а род је сасвим сигурно један од тих параметара (Cameron, 2003: 196). Стога је неопходно посветити се питању корелације рода и језика у знатно већој мери него што је то на српском говорном подручју до сада био случај.

Према др Перовић, „борба полова кроз језик пренијела се на борбу полова за језик“ (Перовић, 2006: 15). Оваквом веровању иде у прилог и закључак Коутс да „сваки пут кад проговоримо, морамо да покажемо да ли смо мушко или женско“ (Coates, 2004: 210). Питање међусобне повезаности рода и језика је кроз историју откривало да пол говорника утиче на дискурзивну праксу, односно да припадници мушког и женског пола немају исту језичку културу. Оно што је и данас сигурно јесте чињеница да говорници и говорнице једног истог језика могу имати потешкоће у комуникацији уколико не користе исте језичке норме и не следе иста правила комуникације која су наметнута од стране друштвене заједнице, али и која осликавају наш друштвени и родни идентитет. Ако се родне и језичке разлике анализирају путем стереотипних претпоставки о мушкарцима и женама, онда је сасвим сигурно да такве анализе неће бити научно потковане. Стога је неопходно обратити пажњу на све аспекте родне идеологије у одређеном друштву како би се разумеле, анализирале и објасниле све родне сличности и/ или разлике у дискурзивној пракси.

Део нашег родног идентитета је свакако и наша дискурзивна пракса, те не треба да нас изненади чињеница да она није иста за сваког појединца/појединку. Међутим, како тврде савремене ауторке из области језика и рода, данас се ова строга бинарна подела на мушки и женски језички стил и дискурзивну праксу све више доводи у питање, јер се сматра да пол и/ или род нису само ствар две одвојене, хомогене друштвене категорије, већ да су то категорије које у много чему могу да се преклапају, па тако и у језику (Coates, 2004: 217). Податак који потврђује овакво веровање јесте резултат истраживања у овом раду који указује на постојање истих

родних стереотипа за припаднике оба пола. С обзиром на мушко- женске разлике на свим друштвеним нивоима које су евидентне, а и на оне које су скривене и несвесне, али и на сличности којима се не посвећује довољна пажња, чини се да мушкарци и жене и даље живе у различитим језичким световима када је реч о родној равноправности у језику, али и да наш пол и наша родна идеологија имају неопорецив утицај на начин на који се понашамо у друштву.

Иако је фундаментална функција језика од саме његове појаве била међуљудска комуникација, чини се да је она данас мултиплицирана друштвеним токовима и утицајима. Језик, дакле, више није само медијум за пренос порука, већ и за креирање и мењање ставова, веровања, понашања и слично. Често више није толико важно шта ми кажемо, већ како се тај наш говор интерпретира и вреднује у друштву. Стога језик данас има знатно већи утицај на младе нараштаје, поготово јер је нераскидиво повезан са идентитетом и питањем рода. Савремено је веровање да је језичка употреба друштвена пракса кроз коју људи представљају свој идентитет: ко су или ко би волели да буду (Cameron, 2001: 161). Родна идеологија, као фактор који утиче на појединачни идентитет, не мора увек да буде главни покретач проблема и несугласица у комуникацији, већ може да буде једно од основних средстава за њено унапређење. Оног тренутка када разлике у дискурзивним средствима којима се служе оба пола престанемо да посматрамо као сметњу и када почнемо да је тумачимо у корист комуникације, увидећемо да ће комуникација у било којој друштвеној заједници бити успешнија и једноставнија. Оно што је сасвим сигурно јесте чињеница да наше васпитање, окружење, друштво у целини, а касније и сами наши ставови и веровања значајно утичу не само на то како ћемо гледати на свет око себе, већ и како ћемо се према њему опходити и на који начин ћемо му се обраћати, без обзира на то ког смо пола. Ако се сложимо са Кафком који каже да је „језик наша звучна домовина“ (Кафка, према: Марјановић, 2006: 106), онда је јасно да ту „домовину“ треба да чувамо од свих спољашњих негативних утицаја, а родна идеологија свакако спада у спољашње утицаје који могу бити позитивни или негативни, у зависности од тога да ли је реч о егалитарној или традиционалној родној идеологији. Са становишта ауторке, традиционална родна идеологија негативно утиче на друштво, језик и културу једне нације, јер таква идеологија пропагира став да је улога жене у породици и пословном

окружењу нижа и небитнија од улоге мушкарца, што утиче на родне односе у друштву и достизање родне равноправности као једне од основних одлика праведног друштва коме треба да тежимо. Са друге стране, егалитарна родна идеологија иде у прилог родној равноправности и, као таква, има позитиван утицај на положај жена у језику, а самим тим и у друштву.

Да бисмо схватили родну идеологију коју негујемо, неопходно је, пре свега, да је у потпуности разумемо и дефинишемо, што међу студентском популацијом у Србији није чест случај. Напротив, ако је чак 80% испитаника оба пола одговорило одрично на питање о томе да ли знају шта је родна идеологија, док је преосталих 20% дало потврдан одговор, а само њих дванаесторо укупно дало тачну дефиницију овог појма, јасно је да појам родне идеологије међу студентском популацијом није довољно распрострањен и дефинисан на прави начин.

Сличне резултате видели смо и приликом тумачења других појмова кључних за разумевање родне равноправности у језику: на питање „да ли знате шта је родно осетљив језик? “ чак 97% студентске популације је одговорило одрично, док само преосталих 3% тврди да зна за овај термин, али су и њихови одговори нетачни. Самим тим, јасно је да овај део популације неће умети да употреби родно осетљив језик у свакодневном говору.

Ако се сложимо са Ј. Филиповић, да „језик представља један од кључних елемената за успостављање и одржање међуљудских односа, пренос ставова, идеологија, вредности и слично“ (Филиповић, 2011: 415), онда нам је јасно да је одраз преноса тих ставова, идеологија, вредности итд. свакако и употреба родно осетљивог језика, употреба родно дискриминаторног говора, бирање циљева конверзације, бирање комплимената за саговорника/ицу, и остала дискурзивна средства о којима је у овом раду било речи у петом поглављу. Као што смо видели у примерима који су наведени у истраживачком делу овог рада, постоје многобројни примери речи у српском језику које су данас добиле ново и другачије значење и које су данас у употреби у облику женског рода, што је до пре двадесет година било незамисливо (нпр. *секретарка*, *посланица*). Такође, постоје и они облици који се сматрају кованицама и који указују на напредак у друштву по питању језичке културе и равноправности у језику (нпр. *пандурка*). Овакви

примери су доказ да језик јесте променљива категорија у складу са друштвеним тековинама и да га је не само могуће, већ и пожељно мењати уз промене у друштву.

Међутим, како показују резултати истраживања представљеног у овом раду, родно осетљив језик је и даље занемарен од стране студената и чешће се користи код студенткиња. С обзиром на то да је велики број примера за родно осетљив језик у упитнику остављен без одговора од стране испитаника оба пола, можемо закључити да је употреба родно осетљивог језика у Србији још недовољно откривена тема којој је потребно посветити више промоције како би сви говорници српског језика оба пола пре свега имали могућност избора између облика именица у мушком и женском роду, а потом и како би употребљавали облике женског рода за именовање занимања и титула жена, чиме би се допринело родној равноправности у савременом српском друштву. Имајући у виду да су претходна истраживања показала да је академски дискурс у Републици Србији родно неосетљив, овакви резултати потврђују непостојање адекватног родно-равноправног дискурса, али и неопходност његовог увођења. Остаје отворено питање да ли је решење за слабу употребу родно осетљивог језика језичка образовна политика, језичко планирање, агресивнији приступ овом проблему, или ствар језичке хармонизације која ће временом довести до жељене употребе родно осетљивог језика. Као покушај доприноса употреби родно осетљивог језика, ауторка дисертације се трудила да у целом тексту дисертације користи родно сензитивне облике, чак и у оним облицима који још нису прихваћени и нормирани. Међутим, да ли употреба родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора обезбеђује родну равноправност у друштву или само даје њен привид, питање је на које не можемо са сигурношћу дати одговор.

Поред примера родно осетљивог језика, наилазили смо на примере који постоје искључиво у облику женског рода, али који имају искључиво пежоративно или дискриминаторно значење, што нас доводи до закључка да постојање облика именица у женском роду не мора увек да подразумева родно осетљив језик или родну равноправност у језику, већ може бити одраз родно дискриминаторног говора. Чињеница да је таквих примера више у облику женског рода и да они немају свој еквивалент у облику мушког рода говори нам о томе да је родно дискриминаторни говор још заступљен у српском језику и да је потребно подићи

свест говорника и говорница о пежоративном значењу које такве речи имају за женски род.

Анализом употребе родно осетљивог језика и родно дискриминаторног говора међу студентском популацијом у Србији, које сматрамо најјаснијим и најчешћим примерима примене родне равноправности, односно неравноправности у једном језику, можемо са сигурношћу закључити да студентска популација у Србији не употребљава родно осетљив језик у оној мери у којој би то осликало поштовање родне равноправности у српском језику, или утицало на побољшање родне равноправности у српском друштву. Иако не можемо са сигурношћу тврдити да су употреба родно осетљивог језика и родна равноправност узрочно-последично повезане, нека врста корелације између ова два појма постоји, што се огледа у чињеници да је питање родно осетљивог језика постало важно оног момента када је питање родне равноправности постало актуелно у свим друштвеним сферама (в: други талас феминизма, поглавље 3). Без обзира на то да ли студенти и студенткиње негују егалитарну или традиционалну родну идеологију, њихова употреба родно осетљивог језика је занемарљива. Анализом повезаности ових појмова са родном идеологијом, закључујемо да студенти и студенткиње који/е негују традиционалну родну идеологију не користе родно осетљив језик, политички коректан говор и да не сматрају да су погрдни изрази и називи за жене примери родно дискриминаторног говора, док студенти и студенткиње који/е негују егалитарну родну идеологију у већој мери користе родно осетљив језик, избегавају примере родно дискриминаторног говора и сматрају да је родна равноправност неопходна у српском језику. Другим речима, родна идеологија заиста утиче на дискурзивну праксу студената и студенткиња иако они/ оне тога нису ни свесни/е.

Социолингвисти често наглашавају да знање граматике једног језика није довољно да би говорник/ица учествовао/ла у комуникацији, већ је за адекватну конверзацију неопходно знање о језичким конвенцијама којих се друштво придржава. Другим речима, за међуљудску комуникацију је битнија комуникативна компетенција од језичке компетенције (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 52). Оно што је такође од изузетне важности јесте и питање идентитета говорника/ице, што доводи и до њихових језичких и родних идеологија: како ти/ те говорници/ице виде себе и свет око себе, какве ставове имају, у какве вредности

верују. Ако су њихове идеологије традиционалне, њихова дискурзивна пракса је другачија у односу на оне говорнике/ице који/е имају егалитарну идеологију и другачији идентитет.

Према Ј. Филиповић: „Адекватност употребе језика у складу са друштвеном ситуацијом и околностима интеракције један је од основних аспеката социолингвистичке компетенције“ (Филиповић, 2009: 48). Дакле, иако данас можда и не постоји званична и јасна дихотомија мушког и женског говора, и даље постоји неписана, подразумевана норма у комуникацији која се односи искључиво на припадност одређеном полу, односно на припадност одређеној родној идеологији. Чињеница да дељење комплимената, љубазност у говору, решавање конфликта и прекидање говора спадају у дискурзивну праксу и студената и студенткиња и да се они/ оне у овом погледу не разликују у оноликој мери колико је то у претходним годинама био случај указује нам на позитивне промене у језичкој пракси оба пола, али и на помак у поимању улога које жене и мушкарци имају у свакодневној комуникацији. Наиме, свако дефинисање сличности између полова у њиховој дискурзивној пракси потврђује нам да друштво више не инсистира на строгој бинарној полној подели, већ на подели која је наметнута од стране више фактора, међу којима је и родна идеологија.

Самим тим, сматрамо да ће родна идеологија у будућим истраживањима бити све утицајнији фактор за дефинисање дискурзивне праксе оба пола у свим говорним заједницама, али и да ће сва будућа истраживања односа језика и рода откривати све више сличности, а све мање разлика у дискурзивним праксама жена и мушкараца.

10 Литература

1. Blommaert, J, Bulcaen, C (2000): 'Critical Discourse Analysis', *Annual Review of Anthropology*, Vol. 29, p. 447-466.
2. Blumberg, R. (2007): 'Gender Bias in Textbooks: a Hidden Obstacle on the Road to Gender Equality in Education', background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2008
3. Cambridge International Dictionary of International English (1995), Cambridge: Cambridge University Press
4. Cameron, D. (1995): *Verbal Hygiene*, Routledge
5. Cameron, D. (1999): 'Linguistic Relativity: Benjamin Lee Whorf and the Return of the Repressed', *Critical Quarterly*, Vol. 41, No.2, p. 153- 156.
6. Cameron, D. (2003): 'Gender and Language Ideologies', in *The Handbook of Language and Gender*, ed. by J. Holmes and M. Meyenhoff, Oxford University Press, p. 447- 481.
7. Cameron, D. (2003): 'Gender Issues in Language Change', in *Annual Review of Applied Linguistics* 23, Cambridge University Press, 187- 201
8. Coates, J. (2014): 'Gender and Humor in Everyday Conversation', in: '*Gender and Humor*', ed. by D. Chiaro and R. Baccolini, Routledge, New York and London
9. Eggins, S, Iedema, R. (1997): 'Difference without Diversity: Semantic Orientation and Ideology in Competing Womens Magazines', In: Wodak, Ruth (Ed.), *Gender and Discourse*. 165-196. London, England UK: Sage Publications.
10. Fairclough, N. (2003): 'Political Correctness': The Politics of Culture and Language, *Discourse & Society* 14(1), p. 17–28.
11. Gal, S. (1978): Peasant men can't get wives. Language change and sex roles in a bilingual community. In: *Language in Society*, 7, p. 1–16.
12. Holmes, J, Meyerhoff, M (1999): 'The Community of Practice: Theories and Methodologies in Language and Gender Research', *Language in Society* 28, p. 173- 183.

13. Holmes, J. (2014): 'Funny, Feminine and Flirtatious: Humor and Gendered Discourse Norms at Work' in: '*Gender and Humor*', ed. by D. Chiaro and R. Baccolini, Routledge, New York and London
14. Hussein, J (2004): 'A Cultural Representation of Women in the Oromo Society', *African Study Monographs*, 25 (3), p. 103- 147.
15. Ilić, M. (2014): *Discourse and Ethnic Identity. The Case of the Serbs from Hungary*, Berlin, München: Verlag Otto Sagner.
16. Illet, C. (2003): 'Outstanding Issue: Gender, Feminism and Librarianship', PhD Thesis, Glasgow Theses Service
17. Jugović, I. (2004): „Zadovoljstvo rodnim ulogama“, Sveučilište u Zagrebu, Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, diplomski rad
18. Kendall S. and Tannen, D. (1997): 'Gender and Language in the Workplace', in '*Gender and Discourse*', ed. by R. Wodak, SAGE Publications, London, p. 81-106.
19. Labov, W. (1972): The Study of Language in its Social Context. In: John B. Pride, John Holmes (eds.): *Sociolinguistics. Selected Readings*. Penguin Education, p. 180–202. (Source: The Study of Language in its Social Context. In: *Studium Generale*, 23)
20. Lakoff, R. (1973): 'Language and Woman's Place', *Language in Society*, Vol. 2, No. 1, Cambridge University Press, p. 45-80.
21. Lakoff, R. (2004): *Language and Woman's Place. Text and commentaries*. Edited by Mary Bucholtz. Oxford: Oxford University Press
22. Lucy, J. (1996): 'The scope of linguistic relativity. An analysis and review of empirical research', In: John J. Gumperz, Stephen C. Levinson (eds.): *Rethinking Linguistic Relativity (Studies in the Social and Cultural Foundations of Language)*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 37–69.
23. Mannheim, K. (1928) 1952: The Problem of Generations, in Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford Univ, p. 276–320.
24. Merchant, K. (2012): 'How Men and Women Differ: Gender Differences in Communication Styles, Influence Tactics and Leadership Styles', CMC Senior Thesis, Claremont McKenna College

25. Mohindra, V, Azhar, S (2012): ‘Gender Communication: A Comparative Analysis of Communicational Approaches of Men and Women at Workplaces’, *IOSR Journal of Humanities and Social Science (JHSS)*, Volume 2, Issue 1, p. 18-27.
26. Moran, B. (1992): ‘Gender Differences in Leadership’, in *Library Trends*, Vol. 40, No. 3, 475- 491.
27. Negra, D. (2009): *What a Girl Wants? Fantasizing the Reclamation of Self in Postfeminism*. London and New York: Routledge
28. Peić Čaldarović, D. (1996): „Teorijski aspekt historije žena“, *Zavod hrvatske povijesti*, vol. 29, str. 273- 287.
29. Sadker, D, Zittleman, K (2007): *Teachers, Schools, and Society: A Brief Introduction to Education 1/e*, New York: McGrawHill
30. Saussure, F. (1995): *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot
31. Shitemi, Naomi L (2009): ‘Language and Gender’; A Lecture given to IUPUI Fulbright-hays group projects abroad program Moi University, 1- 12.
32. Siitonen, L. (2003): ‘Women’s Issues at IFLA: Equality, Gender and Information on Agenda’, *IFLA Publication Series 106*, Munich
33. Silverstein, M (1979).: Language structure and linguistic ideology. In: Paul Cline, William Hanks, Carol Hofbauer, C. (eds.): *The Elements. A Parasession on Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, p. 193–247.
34. Silverstein, M. (1985): ‘Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage and Ideology’, in *Language, Culture and Society, A Book of Readings, Second Edition*, ed. by Ben G. Blount, p. 513- 551.
35. Sotos, H (2001): ‘Sex Differences in Rhetorical Visions of Communication: a Comparative Analysis of Competing Models’, A thesis submitted to the Faculty of the University of Delaware in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Communication
36. Tannen, D, Lakoff, Robin (1979): ‘Communication Strategies in Conversation: The Case of Scenes from a Marriage’; *Proceedings of the 5th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, p. 581- 592.

37. Tannen, D. (1982): 'Ethnic Style in Male- Female Conversation' in *Language and Social Identity*, ed. by John J. Gumperz, Cambridge University Press, p. 217- 231.
38. Tannen, D. (1987): 'Conversational Style', in *Psycholinguistic Models of Production*, ed. by Hans W. Dechert and M. Raupach, Norwood, Ablex, p. 251- 267.
39. Tannen, D. (1990): 'Don't Ask; You Just Don't Understand', *Women and Men in Conversation*, Ballantine Books, p. 361- 369.
40. Tannen, D. (1990): 'Gender Differences in Conversational Coherence: Physical Alignment and Topical Cohesion', in *Conversational Organization and its Developments*, ed. by B. Dorval, Norwood, Ablex Publishing Corporation, 167- 206.
41. Tannen, D. (1990): 'Gender Differences in Topical Coherence: Creating Involvement in Best Friends' Talk'; *Discourse Processes 13: 1*, p. 73- 90.
42. Tannen, D. (1990): 'Sex, Lies and Conversation', *The Washington Post*, June 24
43. Tannen, D. (1993): *Gender and Conversational Interaction*, New York, Oxford University Press
44. Tannen, D. (1993): 'The Relativity of Linguistic Strategies: Rethinking Power and Solidarity in Gender and Dominance'; *Gender and Discourse*, Oxford University Press, p. 19- 52.
45. Tannen, D. (1994): 'Indirectness at Work', in *Talking From 9 to 5: Women and Men in the Workplace: Language, Sex and Power*, New York: Avon, 189- 202.
46. Tannen, D. (1994): 'The Sex- Class Linked Framing of Talk at Work', in *Cultural Performances: Proceedings of the Third Berkeley Women and Language Conference*, ed. by Mary Bucholtz, Anita Liang, Laurel A. Sutton and Caitlin Hines. Berkeley, CA: Berkeley Women and Language Group, p. 712-728.
47. Tannen, D. (1994): 'The Talk of the Sandbox; How Johnny and Suzy's Playground Chatter Prepares Them for Life at the Office'; *The Washington Post*, 11th December
48. Tannen, D. (1995): 'The Power of Talk', in *Harvard Business Review*, September- October, p. 138- 148.
49. Tannen, D. (1998): 'Talk in the Intimate Relationship: His and Hers', *Language and Gender, A Reader*, Oxford University Press, p. 435- 445.

50. Tannen, D. (1999): 'The Display of Gendered Identities in Talk at Work', in *Reinventing Identities, The Gendered Self in Discourse*, ed. by M. Bucholtz, Oxford University Press, p. 221- 240.
51. Tannen, D. (2000): 'Don't Just Sit There- Interrupt! Pacing and Pausing in Conversational Style', in *American Speech* 75. 4, p. 393- 397.
52. Tannen, D. (2003): 'Gender and Family Interaction', in *The Handbook of Language and Gender*, ed. by Janet Holmes and Miriam Meyenhoff, Oxford University Press, p. 179- 201.
53. Tukara, J. (2013): „Rodni identitet i vrijednosti: povezanost rodnog identiteta s tradicionalnim i modernim vrijednostima studentica dvaju zagrebačkih fakulteta“, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za sociologiju
54. Widowson, H. G. (1998): 'The Theory and Practice of Critical Discourse Analysis', in *Applied Linguistics* 19/1, p. 136- 151.
55. Wodak, R (2006): 'Mediation between discourse and society: assessing cognitive approaches in CDA', *Discourse Studies*, SAGE Publications, London, Vol. 8, p. 179- 190.
56. Wodak, R. (2013): 'Critical Discourse Analysis: Challenges and Perspectives', SAGE Publications, London, p. 1- 45.
57. Woolard, K, Schieffelin, B (1994): 'Language Ideology', in *Annual Review of Anthropology*, Vol. 23, p. 55- 82.
58. Zimmerman, D. H, West, C. (1975): 'Sex roles, interruptions and silences in conversation', *Language and sex: Difference and dominance*, Stanford, CA: Stanford University Press, p: 105- 129.
59. Ајџановић, Милан (2008): „Моциона образовања, Функционално оптерећење суфикса за обележавање особа“, Филозофски факултет, Нови Сад, стр. 94- 100.
60. Антонић, С. (2011): *Искушења радикалног феминизма*, Службени гласник, Београд
61. Бабић Антић, Ј. (2013): „Језик, род и образовање: став студената Филозофског факултета у Косовској Митровици о питању родних теорија и

- њиховом значају у језику и образовању“, *Зборник радова Филозофског факултета XLIII (2)/2013*, стр. 593- 609.
62. Батлер, Ц. (2010): *Невоља с родом*, Карпос, Лозница
63. Баћевић, Ј, Духачек, Д, Цамоња- Игњатовић, Т, Вукасовић, М, Поповић, Д, Захаријевић, А (2010): *Анализа родне димензије у високошколском образовном материјалу*, Програм Уједињених нација за развој (УНДП), Сектор за инклузивни развој, Стандард 2, Београд
64. Башарагин, М, Бекер, К, Девић, Љ, Лендак- Кабок К, Марић, С, Пејовић, Д, Велов, Б. (2014): „Употреба родно осетљивог језика на интернет сајтовима факултета Универзитета у Новом Саду“, за објаву у *Зборнику радова са међународне конференције у Пули „Језик: упутства за употребу“*
65. Благојевић, Ј. (2006): „С оне стране бинарних опозиција: теоријска разјашњења појма род“, *Часопис за феминистичку теорију Генеро, број 8-9*, Центар за женске студије, стр. 47- 63.
66. Бовоар, С. (1983): *Други пол*, БИГЗ, Београд, библиотека Мисао и дилеме
67. Богдановић, М. (2006): „Жене у образовању и науци“, *Социологија, Вол. XLVIII, N° 4*, стр. 327- 340.
68. Гвоздановић, Ј. (2010): Дискурси о родној равноправности у језику, *Зборник у част Свенки Савић Дискурс и дискурси*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду п. 225- 231.
69. Духачек, Д, Поповић, Д. (2009): „Од Циришког круга до студија рода: Родна равноправност и високо образовање у Србији“, *Годишњак ФПН, Issue 3/2009*, стр. 681-693.
70. Захаријевић, А. (2006): „Дерегулација темеља“, *Часопис за феминистичку теорију Генеро, број 8- 9*, Центар за женске студије, стр. 65- 76.
71. Захаријевић, А. (2007): *Неко је рекао феминизам?*, Реконструкција Женски фонд, Артпринт, Београд
72. Ивековић, Р. (2010): „Друштвени расцеп и политика пола/ рода“, *Зборник у част Свенки Савић Дискурс и дискурси*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, стр. 151- 169.

73. Ивић, М. (1995): „Нека запажања о броју и роду“, *О зеленом коњу, Нови лингвистички огледи*, Словограф, Београд, стр. 128- 157.
74. Илеш, М. (2014): *Терминологија родне равноправности у енглеском, српском и мађарском језику: упоредна критичка анализа*, Завод за равноправност полова и АЦИМСИ Центар за родне студије Универзитета у Новом Саду
75. Канцеларија за равноправност полова Владе Републике Црне Горе (2006): *Он је рекла: употреба родно- сензитивног језика*, Подгорица
76. Кешеровић, С. (2012): „Родни стереотипи у језику рекламних порука у женским часописима енглеског и бошњачког/ хрватског/ српског говорног подручја“, докторска дисертација, Филолошки факултет, Универзитет у Београду
77. Киш, Н, Ајдановић, М. (2007): „О употреби именица са значењем особа“, *Прилози проучавању језика, бр. 38*, стр. 223- 230.
78. Кривокапић, Н. (2009): „Родни баланс- једнака права за једнако учешће (примјер нордијских земаља)“, *Социолошка луча III/ 2*, стр. 29- 39.
79. Кузмановић- Јовановић, А. (2013): *Језик и род. Дискурзивна конструкција родне идеологије*, Чигоја штампа, Београд
80. Милојевић, И, Марков, С. (2011): *Увод у родне студије*, Mediterran Publishing, Нови Сад
81. Поповић, Д, Џамоња Игњатовић Т, Духачек, Г. (2010): „Родна осетљивост у академском простору: истраживање ставова према родној равноправности на Универзитету у Београду“, *ФПН Годишњак 2010, V део: Истраживања*, стр. 455- 477.
82. Радовановић, М. (1986): *Социолингвистика*, Књижевна заједница Новог Сада
83. Савић, С. (1993): *Дискурс анализа*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Футура публикације
84. Савић, С. (1995): „Језик и пол- Истраживања код нас“, *Женске студије 2-3*, Београд, стр. 228- 244.
85. Савић, С. (2004): *Жена сакривена језиком медија: кодекс несексистичке употребе језика*, Футура публикације

86. Савић, С. (2011): „Предлог за употребу родно осетљивог језика у војсци: чиновни жена, Родни идентитети у безбедносним професијама“, *Безбедност западног Балкана*, бр. 19/ 2011, стр. 46- 56.
87. Савић, С; Чанак, М; Митро, В; Штасни, Г. (2009): *Род и језик*, Женске студије и истраживања, Футура публикације
88. Шеховић, А (2009): „Моциони суфикси у босанском, хрватском и српском језику (у *nomina agentis et professionis*)“, *Бошњачки погледи на односе између босанског, хрватског и српског језика*, Грац- Сарајево, стр. 273–292.
89. Тошић, М, Тодоровић, Д. (2011): „Подела рада, квалитет брака и родна идеологија“, *Социолошки преглед*, vol. XLV (2011), no. 3, стр. 393–419.
90. Ћорић, Б. (1982): *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Филолошки факултет, Универзитет у Београду
91. Ћорић, Б. (2006): „Граматички род и питање полне дискриминације у језику“, *Српски језик- студије српске и словенске*, вол. 11, бр. 1- 2, стр. 51- 63.
92. Ђурић, С. (2005): „Методологија фокусгрупног истраживања“, *Социологија Vol. XLVII, N° 1*, стр. 1- 26.
93. Фекете, Е. (2008): „Како именовати занимања и титуле женских особа“, *Језичке доумице, књига друга*, Београд, стр. 43- 54.
94. Фекете, Е, Ћупић, Д, Терзић, Б. (1996): „Како казивати занимања и титуле женских особа“, *Слово о језику, Језички поучник*, Партенон, Београд, стр. 57- 64.
95. Филиповић, Ј. (2009): „Родно осетљиве језичке политике: теоријске поставке и методолошки поступци“, *Анали Филолошког факултета*, Универзитет у Београду, стр. 109- 128.
96. Филиповић, Ј. (2009): *Моћ речи. Огледи из критичке социолингвистике*, Београд, Задужбина Андрејевић
97. Чаушевић, Ј, Злотрг, С. (2011): *Начини за превладавање дискриминације у језику у образовању, медијима и правним документима*, Удружење за језик и културу Лингвисти и Центар за интердисциплинарне постдипломске студије Универзитета у Сарајеву

- Интернет извори:

1. Avoid Sexist (and Other Insensitive) Language, прегледано 27. марта 2014: http://wps.pearsoncus-tom.com/pls_1256647969_pwo/217/55693/14257494.cw/index.html
2. Bunting, J. (2015): Girls' education will only make the grade when intuition gives way to information, прегледано 26. августа 2015. <http://www.theguardian.com/global-development/2015/jul/02/girls-education-will-only-make-the-grade-when-intuition-gives-way-to-information>
3. CEDAW party members, прегледано 5. августа 2015: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en
4. CEDAW, прегледано 5. августа 2015: <http://www.un.org/women-watch/daw/cedaw/>
5. Fairclough, N. (2002): Critical Discourse Analysis in Researching Language in the New Capitalism: Overdetermination, Transdisciplinarity an Textual Analysis, прегледано 31. маја 2015: <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/download.htm>
6. Gender sensitive language in education, the media and legal documents, прегледано 29. марта 2014: <http://www.lingvisti.ba/our-work/our-projects/gender-sensitive-language>
7. Gender- Sensitive Language, прегледано 1. априла 2014: <http://writingcenter.unc.edu/handouts/gender-sensitive-language/>
8. INEE Цепни водич за родну проблематику, прегледано 21. септембра 2015: [http://toolkit.ineesite.org/toolkit/INEEcms/uploads/1009/INEE_Pocket_Guide_to_Gender_SRB_LoRes\[1\].pdf](http://toolkit.ineesite.org/toolkit/INEEcms/uploads/1009/INEE_Pocket_Guide_to_Gender_SRB_LoRes[1].pdf)
9. McDaniel, A (2010): Cross-National Gender Gaps in Educational Expectations: The Influence of National-Level Gender Ideology and Educational Systems, прегледано 29. августа 2015: <http://www.jstor.org/stable/full/10.1086/648060>

10. Power, N. (2015): What does the university gender gap mean for the future of our society?, прегледано 26. августа 2015: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/18/gender-gap-women-men-university-tuition-fees>
11. Qualtrics, прегледано 21. септембра 2015: www.qualtrics.com
12. Sara Mills (2003): Third Wave Feminist Linguistics and the Analysis of Sexism, прегледано 18. августа 2015: <http://extra.shu.ac.uk/daol/articles/open/2003/001/mills2003001.html>
13. The Dominance Theory, прегледано 18. августа 2015: <http://www.alinfo.org.uk/levelup/enb2gender.htm>
14. UNESCO Guidelines on Gender Neutral Language, прегледано 15. августа 2015: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950mo.pdf>
15. ANOVA, прегледано 21. октобра 2015: <http://wwwold.med.bg.ac.rs/dloads/postdiplomskan/akademske%20specijalisticke%20studije/0809/anova%20za%20istrazivace.pdf>
16. Афирмативна акција, прегледано 13. септембра 2015: sr.wikipedia.org/sr
17. Баховец, Е (2007): Феминизам и амбивалентност: Симон де Бовоар, часопис Генеро, електронско издање, бр. 1, прегледано 27. августа 2015: <http://www.zenskestudie.edu.rs/pdf/eva.pdf>
18. Војник/ војникиња, судија/ суткиња, а шта ја радим?, прегледано 28. августа 2015: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/447124/Vojnikvojnkinja-sudijasutkinja-A-sta-ja-radim/komentari>
19. Закон о високом образовању Републике Србије, прегледано 17. августа 2015: <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/505-zakon-o-visokom-obrazovanju>
20. Закон о равноправности полова, прегледано 30. маја 2015: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html
21. Интервју са С. Савић, Универзитет ригидан према родно осетљивом језику, прегледано 23. априла 2014: <http://www.autonomija.info/svenka-savic-univerzitet-rigidan-prema-rodno-osetljivom-jeziku.html>
22. Интервју са Џудит Батлер, прегледано 29. августа 2015: http://gay-echo.com/interview.aspx?id=21371&grid=4481&page=1#.VJXEkf_oU

23. Јарић, В. (2009): Родно осетљив језик, прегледано 15. маја 2014: <http://forum.mojepravo.net/new/b2/blogs/blog5.php/rodno-osetljiv-jezik>
24. Ликертова скала, прегледано 19. септембра 2015: <https://sr.wikipedia.org/sr7ликертоваскала>
25. Одбијање родно осетљивог језика- отпор променама, прегледано 1. маја 2014: http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/todorov-odbijanje-rodno-osetljivog-jezika-otpor-promenama_380336.html
26. ОЕБС Механизми за постизање родне равноправности, прегледано 21. септембра 2015: <http://www.osce.org/sr/serbia/81309?download=true>
27. Осмић, Л. (2014): Симон де Бовоар и други талас феминизма, прегледано 27. августа 2015: http://www.malosu-tra.org/magazin/index.php?option=com_k2&view=item&id=1624:simone-de-beauvoir-1908-1986-i-drugi-talas-feminizma&Itemid=26
28. Пејатовић, Д. (2012): Видљива (не)равноправност, прегледано 1. маја 2014: <http://stazenezele.rs/vidljiva-neravnopravnost/>
29. Повереник за заштиту равноправности, прегледано 30. маја 2015: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/>
30. Препорука Министарству просвете и науке РС, НПС и Заводу за унапређење квалитета васпитања и образовања за уклањање дискриминаторних садржаја из наставних материјала и праксе и промовисање толеранције и поштовања људских права, прегледано 28. августа 2015: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/preporuke-mera-organima-javne-vlasti/preporuka-ministarstvu-prosvete-i-nauke-republike-srbije-skup%C5%A1tini-nacionalnom-prosvetnom->
31. Савет за родну равноправност града Београда, прегледано 4. новембра 2015: <http://www.izkruga.org/124-savet-za-rodnu-ravnopravnost-grada-beograda>
32. Стевановић, М. (2012): Може ли српски језик постати родно осетљив, прегледано 23. априла 2014: http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/moze-li-srpski-jezik-postati-rodno-osetljiv-jezik.26.html?news_id=233793
33. Стевановић, М. (2013): Да ли је мушки род полно немаркиран, прегледано 23. априла 2014: http://www.danas.rs/danasrs/kultura/da-li-je-muski-rod-polno-nemarkiran.11.html?news_id=264374

34. Стевановић, М. (2014): Клајн: Политичаре не занима језичка култура, прегледано 29. августа 2015: http://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2014&nav_id=911201
 35. Стевановић, М. (2015): Жене у науци, прегледано 31. августа 2015: http://www.danas.rs/danasrs/kultura/zene_u_nauci.11.html?news_id=297091
 36. Тукара, Ј. (2014): Има ли језик род, прегледано 18. августа 2015: <http://blog.vecernji.hr/zenska-soba/ima-li-jezik-rod-5441>
 37. Универзитет Сингидунум, прегледано 15. априла 2014: <https://singidunum.ac.rs/page/o-nama>
 38. Упутство за стандардизован недискриминативни говор и понашање, прегледано 15. априла 2014: <http://www.ombudsman.rs/>
 39. Француска предњачи у свијету по правима жена, прегледано 29. августа 2015: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/francuska-prednjaci-u-svijetu-po-pravima-zena>
- Званична документа:
 1. Закон о забрани дискриминације, Службени гласник РС, бр. 22/2009
 2. Закон о равноправности полова, Службени гласник РС, бр. 104/ 2009
 3. Закон о високом образовању, Службени гласник РС, бр. 76/ 2005
 4. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/ 2006

11 Прилози

Прилог 1. Упитник

Упитник

Молим Вас да попуните Упитник који ће се користити за истраживање за потребе докторске дисертације на Филолошком факултету Универзитета у Београду на тему „Дискурзивна средства за изражавање родних идеологија на примеру студентске популације у Србији“. Молим Вас да сва питања пажљиво прочитате и дате одговоре искључиво у складу са Вашим личним ставовима и уверењима. Упитник је анониман.

Пол: М Ж

Годиште: _____

Година студија: _____

Факултет: _____

I ДЕО

Упутства за попуњавање Упитника:

Молим Вас да одговорите у ком степену се слажете са сваком од наведених ставки тако што ћете заокружити одговарајући број:

1- у потпуности се не слажем

2- углавном се не слажем

3- нисам сигуран/на

4- углавном се слажем

5- у потпуности се слажем

1. Жене више поштују језичка правила од мушкараца.

1 2 3 4 5

2. Реченица ‘Бацаш лопту као девојчица’ је увредљива.

1 2 3 4 5

3. Мушкарцу више приличи да псује него жени.

1 2 3 4 5

4. Жене су у говору љубазније од мушкараца.

1 2 3 4 5

5. Мушки предавачи имају већи ауторитет од жена предавача.

1 2 3 4 5

6. Пре ћу комплимент дати жени него мушкарцу.

1 2 3 4 5

7. Политички коректан говор је непотребан у Србији.

1 2 3 4 5

8. Ако жена хоће да буде на вишој позицији, треба да прича као мушкарац.

1 2 3 4 5

9. Ако жена хоће да буде дама, треба да пази како и шта говори.

1 2 3 4 5

10. Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.

1 2 3 4 5

11. У свакој породици муж је тај који треба више да прича на јавним окупљањима.

1 2 3 4 5

12. Лако ћу на основу прочитаног текста закључити да ли га је написао мушкарац или га је написала жена.

1 2 3 4 5

13. Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице.

1 2 3 4 5

14. Срамота ме је да питам неког непознатог за пут ако се изгубим.

1 2 3 4 5

15. Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.

1 2 3 4 5

16. Нећу исте тајне поделити са пријатељем и са пријатељицом.

1 2 3 4 5

17. Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена.

1 2 3 4 5

18. Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру.

1 2 3 4 5

19. Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о збивањима у политици и свету.

1 2 3 4 5

20. Каријера жене једнако је важна као и каријера њеног партнера.

1 2 3 4 5

21. На руководећим местима у свим установама мора бити подједнак број жена и мушкараца.

1 2 3 4 5

22. Кад се окупи друштво пријатеља, нормално је да доминирају мушкарци, а не жене.

1 2 3 4 5

23. У комуникацији ми је битно да добијем подршку саговорника/-це и потврду да сам у праву.

1 2 3 4 5

24. Речи „нежења“ и „удавача“ имају потпуно исто значење.

1 2 3 4 5

25. Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница, алапача“ и слично.

1 2 3 4 5

26. Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.

1 2 3 4 5

27. Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.

1 2 3 4 5

II ДЕО

Упутства за попуњавање Упитника:

Молим Вас да допишете Ваш одговор на празну линију поред питања:

1. Наведите облик у женском роду за следеће именице:

- Возач- _____
- Пилот- _____
- Писац- _____
- Борац- _____
- Грађевинац- _____
- Психолог- _____
- Таксиста- _____
- Посланик- _____
- Педагог- _____
- Диригент- _____
- Декан- _____
- Војник- _____
- Полицајац- _____
- Секретар- _____
- Доцент- _____
- Офицер- _____
- Ватрогасац- _____
- Преводацац- _____
- Фотограф- _____
- Аналитичар- _____

2. Наведите облик у мушком роду за следеће именице:

- Спонзоруша- _____
- Удавача- _____
- Трачара- _____

- Распуштеница- _____
- Уседелица- _____
- Торокуша- _____
- Алапача- _____
- Бабускера- _____
- Половњача- _____
- Шипарица- _____
- Шмизла- _____
- Примадона- _____
- Роспија- _____
- Бештија- _____
- Опајдара- _____
- Баба- девојка- _____
- Наџак- баба- _____

Ш ДЕО

Упутства за попуњавање Упитника:

Молим Вас да заокружите/ подвучете до 5 одговора које сматрате тачним:

1. Означите примере особина које могу да имају мушкарци:

- Интелигентан
- Атрактиван
- Спонтан
- Компликован
- Професионалан
- Строг
- Емотиван
- Способан
- Самоуверен
- Независтан
- Несигуран

- Комуникативан

2. Означите примере особина које могу да имају жене:

- Интелигентна

- Атрактивна

- Спонтана

- Компликована

- Професионална

- Строга

- Емотивна

- Способна

- Самоуверена

- Независна

- Несигурна

- Комуникативна

3. Моје омиљене теме за разговор са пријатељима/ пријатељицама су:

- Спорт

- Познате личности и трачеви о њима

- Политика

- Шта се дешава мојим пријатељима и пријатељицама

- Компјутерске игрице

- Мода

- Филм

- Музика

- Вести из света

- _____ (додајте тему по личном избору)

IV ДЕО

Упутство за попуњавање Упитника:

Молим Вас да дате одговоре на следећа питања:

1. Да ли мислите да постоји разлика у говору између мушкараца и жена? Зашто?

2. Да ли знате шта је родна идеологија? Објасните ако је одговор потврдан.

3. **Ако је одговор на претходно питање потврдан:** Да ли мислите да родна идеологија утиче на Ваш свакодневни живот? Ако је одговор потврдан, објасните како.

4. Да ли је данас потребна подела на мушке и женске послове? Зашто?

5. Да ли ћете у присуству жена/ са женама причати о фудбалу? Зашто?

6. Да ли ћете у присуству мушкараца/ са мушкарцима причати о шминки и гардероби? Зашто?

7. Ако мислите да постоје мушки и женски послови, који би послови били искључиво мушки, а који искључиво женски?

8. Да ли жена треба да узме мужевљево презиме или да задржи своје? Зашто?

9. Наведите пример (е) мушких и женских стереотипа.

10. Да ли у Србији постоји закон о родној равноправности?

11. Да ли родна равноправност у Србији треба да буде законски дефинисана?
Зашто?

12. Да ли знате шта је родно осетљив језик? Ако је одговор потврдан, објасните.

13. Да ли знате која је боја **беж**? Опишите.

14. Да ли знате која је боја **тиркизна**? Опишите.

15. Да ли знате која је боја **окер**? Опишите.

V ДЕО

Упутство за попуњавање Упитника:

У наставку је дато неколико различитих ситуација и примери реченица који одговарају тим ситуацијама. Молим Вас да заокружите пример који Вам највише одговара:

1. Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колеги који седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете му рећи?

А) Је л' можеш да затвориш прозор, дува ми у леђа?

Б) 'Ајде затвори прозор, смета ми промаја.

Ц) Молим те, затвори прозор.

Д) _____

2. Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колегиници која седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете јој рећи?

А) Је л' можеш да затвориш прозор, дува ми у леђа?

Б) ‘Ајде затвори прозор, смета ми промаја.

Ц) Молим те, затвори прозор.

Д) _____

3. Налазите се на интервјуу за посао. У питању је паралелни интервју са послодавцем и више кандидата и кандидаткиња. Један од кандидата Вам стално упада у реч. Шта ћете урадити?

А) Љубазно ћу му рећи да је на мене ред да причам.

Б) Покушаћу да га надгласам кад год ми упадне у реч.

Ц) Сачекаћу га да заврши.

Д) Упадаћу и ја њему стално реч.

4. Седите на приватном састанку са Вашим момком. Желите да му упутите комплимент. Рећи ћете:

А) Баш си се лепо обукао данас.

Б) Мислим да си одабрао баш добар ресторан.

Ц) Свиђа ми се твој нови парфем.

5. Седите на приватном састанку са Вашом девојком. Желите да јој упутите комплимент. Рећи ћете:

А) Баш си се лепо обукла данас.

Б) Мислим да си одабрала баш добар ресторан.

Ц) Свиђа ми се твој нови парфем.

6. Ако упаднем у неки конфликт са саговорником/ -цом, решићу га тако што ћу:

А) предложити компромис

Б) инсистирати да буде по моме до краја, јер знам да сам у праву

Ц) одустати од дијалога

ХВАЛА!!!

Прилог 2. Транскрипција фокус групе

Датум одржавања фокус групе: 26. мај 2015.

Учесници/е: 6 студената и 4 студенткиње Универзитета Сингидунум

Трајање: 16:00- 16:55 часова

Место одржавања: Учионица Пословног факултета Универзитета Сингидунум

Снимано мобилним телефонима преко апликације „audio recorder“.

Модераторка: Добро, можемо ли да кренемо? Значи све сам вам објаснила, ја вам постављам питања, ви одговарате, нема тачних и нетачних одговора, само исказујете своје мишљење и молим вас да не причате сви углас него једно по једно. ОК, крећемо. Да ли се слажете са следећом констатацијом: „Реченица бацаш лопту као девојчица је увредљива“?

Студенткиња 1: Јесте.

Студент 1: Не.

Студент 2: Не.

Студент 3: Не.

Модераторка: Зашто јесте, а зашто није?

Студент 4: Ја хоћу да изнесем мишљење да зависи коме кажете. Ако кажете мушкарцу вјероватно је њему увредљива, јер су дјечаци обично јачи од девојчица. Не сви, али... А ако кажете девојчици, онда је то нормално.

Студенткиња 1: Али увек се тај израз употребљава према мушком роду, нећете рећи то девојци.

Студенткиња 2: И кад се то каже, углавном се мисли негативно.

Студенткиња 1: Па да.

Модераторка: Значи јесте увредљиво? А момци не сматрају да је увредљиво?

Студенткиња 3: Па није увредљиво, зашто увредљиво, подразумева се да су жене слабије.

Студент 4: И ја исто мислим. Причамо само о физичкој слабости.

Студент 5: Исто тако и кад кажемо девојци да баца лопту као дечак, онда сматра се да је мало јача.

Студент 1: Ако употребљавамо тај израз, онда ћемо га увек рећи девојци.

Модераторка: Добро, а шта ћемо онда са изразом „вози као жена“?

Студенткиња 4: Е то јесте увредљиво.

Студент 4: Е то је већ другачије. Да.

Студент 5: Јесте.

Модераторка: Да ли се ту сви слажете да је израз увредљив?

Студенти 1, 4, 5 и 6, студенткиње 1, 2, 3 и 4 (углас): Да, увредљиво је.

Модераторка: А зашто је то увредљиво?

Студенткиња 4: Зато што нас не возе мушкарци. (смех)

Студенткиња 3: Па зато што је то вештина која се учи, не може да се одреди према томе да ли је мушко, да ли је женско, то је искуство и знање, исто може да вози и мушко и женско, женско може да вози и боље од мушког.

Студент 6: Наравно да може.

Студент 5: Само мало, жена може да вози боље од мушкараца. Јер просто тако иде једно с другим. Ја сам видео милион и једну девојку како овако возе: значи прислоне се уз волан тотално, гледа право, набила кичму тотално, не види ни где иде, круте су жене у вожњи. То је чињеница, није то моје мишљење. Не кажем, од мог другара маторка је возила трке, значи она вози боље од не знам колико процената мушкараца, али опет, овај, није то чест случај.

Студенткиња 1: Па жене су сигурнији возачи по мени, зато што су обазривије.

Студент 6: И спорије.

Студенткиња 1: Није, обазривије су, удеси се више дешавају кад мушкарци возе.

Студенткиња 3: Ја се с тим не слажем. Ја нисам обазрива. Ја возим као мушко.

Студент 5: Тако је!

Студенткиња 2: Истраживања су показала да мушкарци генерално имају бољу оријентацију у простору и да је то као један од фактора зашто они боље возе. То је генерално само.

Студент 4: Научно је доказано да је чињеница да се мушкарци боље сналазе у простору.

Студенткиња 2: То се слажем са колегом.

Студент 4: То је научно доказано.

Студент 5: Исто је истраживање спроведено да женама треба у просеку минут- два више да се паркирају од мушкараца.

Студенткиња 3: То је проблем. Велики. Цитирам ћалета: „паркираш ауто као да паркираш шлепер“. (смех)

Модераторка: Имате ли још нешто да кажете на ту тему?

Студенти и студенткиње (углас): Не.

Модераторка: Идемо на следећу констатацију: „Мушкарцу више приличи да псује него жени.“

Студент 1: Тачно.

Студенткиња 2: Е сад...

Студенткиња 2, студент 2, 3 и 5: То никоме не приличи. То не приличи никоме.

Студент 5: А зашто се онда каже псујеш као кочијаш, а не као кочијашица?

Студент 4: Нетачно је. То не приличи никоме, једноставно је ружно и не би требало.

Студент 2: Да, али се мање осуђује дефинитивно кад мушкарци псују него кад жене псују.

Модераторка: А зашто?

Студент 6: Па мушкарци су јачи пол, њима је ваљда дозвољено.

Студент 2: Па од жена се очекује као да су нежније, а псовке су саме по себи нешто екстремно, изражавање неког беса.

Студент 1: (надовезује се на претходни коментар): Аха, али у 15. веку.

Модераторка. Добро. Е сад једно питање за вас као студенте и студенткиње: Мушки предавачи имају већи ауторитет од женских предавача. Да или не?

Студенткиња 2: Не.

Студент 4: Не. Не мора да значи.

Студент 2: Не.

Студент 4: Апсолутно нема везе.

Студент 2: Мени се чак чини да, овако кад се присећам, жене више добијају те погрдне називе по строгости, оно као, она је вештица, чешће људи имају сећање из детињства због неких строгих учитељица и...

Студент 4: Зле професорке, а не зли професори...

Модераторка: Ако нема коментара, идемо на следећу ставку: „Пре ћу комплимент дати жени него мушкарцу.“

Студент 4: Да.

Модераторка: А зашто?

Студенткиња 1: Пре ће жене међусобно једна другој дати комплименте „јао како си лепа“, а кад га дају мушкарцу, они не знају како да се снађу.

Студент 1: Ако мислите да ћу да мувам мушкарца, онда би и њему дао.

Студенткиња 2: Па се гледају попреко као...

Студенткиња 1: Жена је та која може да прими комплимент и од мушкарца и од жене. Тешко да ће један мушкарац другом рећи „јао, како си zgodан“, то превазилази нормално... Жена је та која у старту може жени дати комплимент.

Модераторка: Добро, ако сад жена даје комплимент мушкарцу, је ли то у реду?

Студент 4: Јесте, али... Мени су хвалили осмијех својевремено.

Студент 1: Јесте, ако је заљубљена, јесте.

Модераторка: А какав ће се комплимент дати мушкарцу, а какав жени? Да ли постоји разлика? Ви када дајете комплимент девојци или дечку, да ли постоји разлика у тим комплиментима или не?

Студенткиња 2: Углавном мушкарци и жене имају различита схватања шта је комплимент. Некад се, углавном се комплимент схвати погрешно, као удварање. Ако не знате ту особу. Ако знате, то је скроз небитно што кажете.

Студент 1: Па наравно да постоји.

Студент 4: То је зато што жене схвате погрешно и зато што су заједљиве.

Студенткиња 2: И ви схватате погрешно.

Модератор: Да ли знате шта је политички коректан говор? Ја сам вам о томе причала и на предавањима, коме одавде предајем.

Студент 1, 2, 3, 4, 5 и студенткиња 1, 3, 4 (углас) : Да.

Студент 1: Уместо Цигана, Рома.

Модераторка: Ко ће да ми објасни шта је?

Студент 4: Говор који не дискриминише никога и који поштује различитости.

Студент 1 (на претходни одговор): Може и тако.

Студент 2: Избегавање коришћења назива за одређене групе људи које имају у сленгу негативну конотацију.

Модераторка: Да ли знате неки пример политички коректног говора на српском језику?

Студент 4: За Роме. Ромска националност.

Студент 2: За ову... ЛГБТ популацију.

Студенткиња 1: Деца ометена у развоју.

Модераторка: А за жене и мушкарце? Сећате ли се како Енглези имају три облика за женски род: госпођица, госпођа и онај трећи, неутрални облик. Имамо ли ми такав облик?

Студенти и студенткиње (углас): Не.

Студенткиња 3: Ја мислим да не. Жене се обично не вређају.

Модераторка: А да ли би требало да га имамо?

Студент 4: Нема потребе.

Студент 2: Корисно би било.

Студент 4: Културно је увијек питати.

Студент 2: Па не, корисно је, што да не, још једна опција у говору, било би нам лакше.

Студент 4: Ајде измисли је сад. (обраћа се претходном говорнику)

Модераторка: Девојке?

Студенткиња 1: Па могло би.

Студенткиња 3: Па не, мислим да је довољно ово.

Модераторка: И који би то био неутрални облик у српском?

Студент 2: Па добро, то мора да се јави у народу, како би се рекло, не могу сад ја нешто да смислим што треба да се пише.

Студенткиња 4: Може г-ђица.

Модераторка: Али то је скраћено од госпођица.

Студенткиња 3: Жена.

Студент 1: Госпођице- госпођо. (смех)

Студент 2: Да се преузме из енглеског рецимо. Да се преузме из неког другог језика нешто што се већ користи.

Студент 4: Али Енглези и за једно и за друго кажу „мис“. Има у писању разлике, али нема у говору.

Модераторка: Ако жена хоће да буде на вишој позицији, треба да прича као мушкарац. Да ли је ово тачно?

Студент 1: Не значи.

Студент 3: Па не знам ни шта то значи уопште.

Модераторка: Узмимо пример Ангеле Меркел и Хилари Клинтон. Оне се најчешће користе у истраживању као пример мушке комуникације.

Студент 4: Оне изгледају, без увриједе, као да имају више мушких хормона него женских.

Студент 6: Мушки стил у смислу да су јаче, оштрије, продорније, вероватно то, нема ту колебања.

Студент 2: Не, не, има што се тиче говора... жене... бар су такве предрасуде... жене имају пискавије гласове који су више, овај, примеренији за упућивање наредби деци него за одраслим особама и онда...

Студенткиња 4: Добро, сад, кад је у питању говор, овај, треба да се не уносе емоције на пословним састанцима или нешто, а ту су мушкарци бољи јер су жене емотивније.

Модераторка (као одговор на претходни коментар): А знате ли ко више прекида на пословним састанцима?

Студент 1: Секретарица?

Модераторка: Не, него мушкарци. (прелази на следеће питање)Ако жена хоће да буде дама, треба да пази шта и како говори. Да ли је ово тачно?

Студент 2: Па то се важи и за мушкарце и за жене.

Студент 4: Посебно ако хоће да буде господин. Ако мушкарци хоће да буду господа, а не даме.

Студенткиња 2: То су ваљда стандарди понашања који треба да се прате. Небитно шта сте.

Модераторка: Лако ћу на основу прочитаног текста закључити да ли га је написао мушкарац или га је написала жена. Тачно?

Студент 4: У српском вјероватно да зато што је различит род. У енглеском тешко.

Модераторка: Али ако нема рода? Ако се не пише у првом лицу?

Студент 4: Онда не знам.

Студент 6: Ако прича о емоцијама, онда вероватно женско.

Модераторка: Зашто? Зато што мушкарци не причају о емоцијама?

Студент 6: Па тешко.

Студент 2: Ма не. Мислим да по новинским чланцима ја кад читам уопште немам представу ко је писао. Да ли је мушко или женско.

Студент 1: Да, да.

Студенткиња 1: Ја никад не бих могла да претпоставим.

Модераторка: А ако је у питању аутобиографија?

Студент 2: Е онда да, жене би вероватно користиле више придева.

Модераторка. Добро. Идемо даље. Исказ је: сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек га користим.

Студент 1: Не.

Студент 2: Не. Мислим да је циљ комуникација, што брже преношење информација.

Модераторка: И да говорите неправилно?

Студент 2: Па да, мислим да је то чиста конвенција, да не треба робовати конвенцијама, него да је циљ комуникација и онда, треба се снаћи у свему томе граматички.

Студенткиња 3: Па ако се то односи на српски језик, ја мислим да га требамо неговати, јер је све присутнија глобализација и све је више заступљен енглески језик, поготово ако узмемо у обзир шта раде Хрвати и колико страних речи уносе у свој језик, ја мислим да би ми требали да негујемо наш. И ћирилицу, наравно, и да пазимо на граматику.

Модераторка: Добро, само да проверимо снимање... (проверава апликације) Добро, идемо даље. „У свакој породици муж је тај који више треба да прича на јавним окупљањима.“

Студент 1, 2 и студенткиња 1 (углас): Не. Нетачно.

Студенткиња 3: А зашто то?

Модераторка (одговара на питање): Не знам, ја вас питам шта ви мислите.

Студент 6: Не, не, подједнако имају право.

Студент 3: Све зависи од карактера.

Студент 1: Зависи какви су гости и чији су.

Студенткиња 1: (смех) Ако нису моји, ја ћу да ћутим, а? (смех)

Модераторка: Добро... Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена?

Студенткиња 1: Не зна се. Све ради жена.

Модераторка: Има ли разлике у тим пословима?

Студент 4: Па добро, то је савремена тенденција. Тенденције су да се подједнако и мушкарци и жене укључе.

Студент 2: Па требало би да има.

Модераторка: Добро, а ви кад бисте сутра живели са девојкама, супругама, момцима, шта год, је л' бисте делили послове?

Студент 4: Па да.

Студент 2: Да.

Студенткиње 1, 2, 3 и 4 (углас): Да.

Модераторка: Чекајте, све девојке су рекле да, а само двојица момака.

Студент 4: Па ја сам навикао да радим све. Али постоји разлика у томе како неко обавља послове. Једноставно, ја, овај, колико год добро рибао под, мајка, сестра, родица, дјевојка ће то боље да ураде. Али зато кошење траве, ту сам много бољи од њих (смех).

Студенткиња 1: Па неће женско да мења сијалицу.

Модераторка: Добро, а кување?

Студент 5: Осим ако ниси професионални кувар, ја не знам...

Модераторка: Идемо даље. Жене су једнако способне као и мушкарци за било коју каријеру.

Студент 6: Па сад...

Студент 1: Једнако способни?

Модераторка: Да.

Студент 5: Способне су, само је друштво и даље, овај, на неки начин то дели или усмерава и некако... реално, кад погледате неко глобално, нешто сам читао баш, на свим директорским позицијама, на свим тим челним неким функцијама су претежно мушкарци, је л'.

Студент 4: То мало и природа одређује.

Студенткиња 4: Али ако хоћемо тако, онда жене могу да дођу до тих истих позиција, то је сигурно, али онда ту ипак игра природа, јер ће жена у неком моменту да роди дете, и онда ће њена каријера да стане на пар година, значи није исти положај жене дефинитивно.

Студент 4: А и не само то. Рецимо, кад погледате малу дјецу, дјечаци чешће бирају да се играју војника или тако нечега, и касније стварно већину војника чину дјечаци, иако и дјевојке то могу бити, али врло мало њих бира то, јер, не занима их. Исто тако, врло мало мушкараца желе да постану.... Шминкери, на пример.

Студенткиња 2: Ја мислим да није да их не занима, се оне мало и плаше од тога јер мало жена улази у ту професију, јер је захтевна физичка спремност.

Студент 3: Има, рецимо, очекује се од неких док су још мали да... рецимо, математика. Познато је да јако мало има познатих жена математичара, углавном су мушкарци. Још се у основној школи очекује од дечака да буду бољи у томе.

Студент 4: Рецимо, у мојој генерацији, колико се сјећам, најбољи математичари су били мушкарци, али кад гледамо одељења, више је било одличних дјевојчица. Тако да можда кад погледамо у просијеку су жене мало боље, али мушкарци имају квалитетније представнике, да тако кажем.

Студент 5 (као одговор на питање модераторке): Могу, могу.

Модераторка: Добро, да ли бисте ви као мушкарци радили као...

Студент 5: Бејбиситери.

Модераторка: На пример.

Студент 5: Радио бих.

Студент 6: Како не (иронично).

Студент 2: Не.

Студент 4: Ако морам.

Студент 2: Не бих. Ово ће сад да звучи инфериорно, али мислим да су жене предодређеније да то раде квалитетније.

Модераторка: Добро, а да ли бисте ви, девојке, радиле као аутомеханичарке?

Студенткиња 1: Не.

Студенткиња 3: Не. Зато што ме не занима.

Студент 6: Што?

Студент 5 (обраћа се студенткињи 3): Што вас не занима, брате?

Студент 6: А је л'бисте возиле трамвај?

Студент 5: Има тога. Има, има.

Студент 4: „Бисте ли“ је питање, а не да ли има.

Студенткиња 3: Ја не бих.

Модераторка: Добро, идемо даље. Жене су једнако способне као и мушкарци да коментаришу о збивањима у политици и свету. Тачно или нетачно?

Студенткиња 4: Па ако их занима једнако као и мушкарце, онда јесу.

Студенткиња 2: Ако су упућене.

Студент 2: Да.

Студент 4: Да, да. Само што нема много њих које то занима.

Студент 6: Жене су оштрије на речима.

Модераторка: Дајте ми неки конкретан пример.

Студент 6: У свађи увек.

Студенткиња 3: Ево рецимо наша гувернерка.

Студент 6: Како се зове она?

Модераторка: Јоргованка Табаковић.

Студенткиња 4 (обраћа се студенту 6): Еее, идеш у централну банку, а не знаш како се зове гувернерка.

Студент 4: Ено вам Александра Јерков каква је на телевизији.

Студент 2: Познат пример је, рецимо, нацистичка Немачка, захваљујући... јер мајке су заправо биле уздигле нацистичку Немачку. Оне су те које су рађале ту целу генерацију и усмеравале их ка патриотизму и ка тим неким вредностима.

Студент 4: Условно речено вриједностима.

Модераторка: Још нешто?

Модераторка: На руководећим позицијама у свим институцијама треба да буде подједнак број жена и мушкараца. Да или не?

Студент 4: Не мора.

Модераторка: Зашто не?

Студент 4: Зато што мислим да то зависи од способности сваке особе, а не према томе да ли ћемо да имамо 50 % мушкараца, 50 % жена или 100% мушкараца или 100% жена. То је глупост.

Студент 2: Квалитет би опао сигурно.

Модераторка: А да ли знате код нас у Скупштини да ли постоји неко правило?

Студент 4: Мислим да мора да буде 30 %.

Студенткиња 3: Постоји. Мора, да.

Модераторка: Ви се слажете са тим или не?

Студент 4: Не.

Студент 2: Да, слажем се. Мислим да је то ипак... они су представници народа и да онда мора да буде нека пропорционалност.

Студент 4: Не слажем се. Мислим да треба свако ко жели да се кандидује, и ко буде изабран да он иде. Небитно ког је пола.

Студент 6: Ма треба да смање број.

Студенткиња 4 (студенту 6): Ти немаш више право гласа.

Модераторка: Девојке?

Модераторка: Речи „нежења“ и „удавача“ имају потпуно исто значење. Тачно или не?

Студенткиња 4: Немају.

Студенткиња 2: Не.

Студент 6: Па није исто. Код девојке имате и „уседелица“.

Модераторка: Доћи ћемо и до тога.

Студент 5: Баба- девојка (смех).

Студент 6: Зато што су жене осетљивије и онда им је...

Студенткиња 2: „Нежења“ и „уседелица“, то је више компатибилно.

Модераторка: Је ли „нежења“ погрдно?

Студенткиња 2: Не.

Студент 6: Код нас није.

Студент 1: Мислим да је пожељно да си нежења.

Студент 6: Погледајте овога, Џорџ Клунија. Скоро сви дечаци би хтели да буду као он. Као Чорба „остаћу слободан, нећу се везати“, пропагира ту младост и зезање.

Студент 4: И ја исто мислим.

Студент 6: На тај начин су они пропагирани то, ту младост и зезање.

Студент 5: Да, после Џорџа Клунија то је постало кул.

Модераторка: Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница“, „алапача“ и слично. Тачно или не?

Студент 4: Осим ако не заслужују (смех).

Модератор: А да ли бисте то рекли и за мушкарце?

Студент 4: Не.

Студент 2: Караконцула.

Модераторка: А да ли знате шта значи кад кажете женској особи да је погача?

Студент 5: Не, шта?

Студент 1: Никад чуо.

Студент 4: Значи да је никаква.

Студент 2: А! Можда оно као... једном сам читао... неки писац је као... као сеоски ‘лебац, у суштини као споља груба а из унутра квалитетна. Али ментално и емотивно...

Модераторка: То је погрдан назив за женску особу старију од 30 година која је неудата.

Студенткиња 4: Значи бајата (смех).

Студент 6: Никад не бих погодио.

Модераторка: Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје називи за сва занимања и у мушком и у женском роду. Да ли се слажете?

Студенткиња 3: Па не мора. Ако је већ тако дефинисано одавно, онда ми смо већ и навикли тако и нека остане тако. Ако је женски доктор, то нема везе.

Студенткиња 4: Нема потребе.

Студент 4: Да. (надовезује се на претходне коментаре)

Модераторка: Али постоји и реч докторка.

Студенткиња 1: Па постоји докторка.

Студенткиња 3: Немојте сад то мењати.

Студент 5: Зашто нећете докторка? Па ако ћемо тако, онда постоји доста ствари у, овај, да не причамо од раније, шта се све вукло, каква су права била, кад би све то вукли, ми би оно, и даље не бисмо сад седели у истим клупама.

Студенткиња 3: Али добро, она што је устаљено, нека остане.

Студент 2: А добро, али, ако не постоји ментална предрасуда, онда може да остане, ја мислим. Мени кад неко каже доктор, не размишљам одмах да је мушка фигура у питању.

Модераторка: А професор? Да ли бисте користили професорка? Рецимо, мени некад стигне мејл „поштовани професоре“.

Студент 2: Неутрално. Мени је то чак већи ауторитет.

Студенткиња 2: То је неутрално.

Студенткиња 4: Пошаљу вам такав мејл зато што вас нису видели.

Студент 5: Треба рећи професорка.

Студенткиња 2: Не гледа се толико по роду колико, као, по конкретној професији, да може бити и једно и друго, и онда... мени то није одредница сад да ли је мушко или женско.

Модераторка: Значи нико од вас не сматра да треба да постоји и мушки и женски род за занимања?

Студент 4: Не морају баш сва.

Студенткиња 1: Ја сматрам да треба.

Студент 5: Да вам се обраћају као са „професорка“. Шта сад као треба да напишем „професор“ за вас?

Студент 4: Али, на примјер, именица „судија“. Да ли је то мушки или женски?

Модераторка: Е, то је граматичког женског рода, а природног мушког, ако се сећате из српског.

Студент 4: Па да. И онда, судија Милош Петровић. Значи, да ли треба да користимо, на примјер, као Хрвати, судија? Мени је то глупо и нема потребе.

Студенткиња 4: Ако је баш као Хрвати, онда нећемо. То да уђе у записник (смех).

Студент 4: То нема везе са Хрватима, они само користе ту ријеч.

Студент 5: А шта ћемо за оцачара? Оцачарка?

Модераторка: Оцачарка. Јесте ли видели некад оцарачку?

Студент 4: Има једна, негдје на телевизији сам је видео. У Брчком или тако нешто. Наставља породичну фирму.

Студенткиња 5 (студенту 4): Где си ти то видео?

Студент 4 (студенткињи 5): Па гледам Дневник, брате.

Модераторка: Наведите облик у женском роду за следеће именице. Значи, ја вам кажем мушки род, ви треба да ставите женски. „Возач“.

Студент 4: Возачица.

Студент 1: Возачка (смех).

Студенткиња 3: Ја би оставила возач.

Модераторка: „Пилот“.

Студенткиња 3: Па пилот.

Модераторка: Не бисте користили „пилоткиња“?

Студент 4: Па може да се каже, али глупо звучи.

Модераторка: „Писац“?

Студент 4: Списатељица. А много глупо звучи.

Студенткиња 4 (студенту 4): Али то ти је хрватски.

Модераторка: „Књижевница“?

Студент 4: Даље.

Модераторка: „Борац“?

Студент 4: Ратница.

Студент 1: Борка (смех).

Студент 6: Јунакиња.

Модераторка: „Грађевинац“?

Студент 4: Грађевинарка (смех).

Студент 2: Је л' можете да поновите?

Модераторка: „Грађевинац“.

Студенткиња 4: Ма тако је.

Модераторка: „Психолог“?

Студент 4: Психолошкиња. Тако сам чуо, али много рогобатно звучи.

Студенткиња 2: Психологичарка.

Студент 4: То је неправилно потпуно.

Студенткиња 3: Женски психолог и мушки психолог. И онда на вратима пише женски психолог или мушки психолог.

Студент 1: То онда зависи од језика до језика. Јер у српском звучи рогобатно често.

Студенткиња 4: Не, оставићемо психолог.

Модераторка: „Таксиста“?

Студент 1: Таксистикиња можда може? Али таксиста већ има –а, завршава се на –а, тако да нема везе.

Студент 4: Не би ја то користио.

Модераторка: „Посланик“?

Студент 1, 2, студенткиња 2, 3 (углас): Посланица.

Модераторка: А шта значи посланица?

Студент 4: А оно кад патријарх да...

Студенткиња 4: Е па професорка, и у енглеском једна реч, па триста значења (смех).

Студент 2: Посланкиња (смех).

Модераторка: „Педагог“?

Студент 2, студенткиња 3 (углас): Педагогица.

Модераторка: Је ли знате како се зову ти суфикси у српском језику? У српском су најчешћи –ка, -ица и –киња? То су моциони суфикси.

Студенткиња 3: Ја сам негде већ чула израз „педагогица“.

Студент 4: Да, код нас у основној школи су тако говорили.

Модераторка: „Диригент“?

Студент 4: Диригенткиња. Иако мислим да се не користи овако. Ма нека остане диригент.

Модераторка: „Декан“? Или „продекан“?

Студент 4: Деканка. Али нема потребе, ово су већином ријечи из латинског и старогрчког, па нека остану такве какве су.

Модераторка: „Војник“?

Студент 4: Војникиња (смех)

Модераторка: А шта бисте рекли за чинове у војсци? Офицер, мајор, пуковник...

Студенткиња 4: Не, то нек све остане.

Модераторка: Сад је актуелна она мајор Хелена. И да остане мајор Хелена?

Студенткиња 4: Да, да.

Модераторка: ОК. „Полицајац“?

Студент 4: Па има полицајка.

Студент 6 (студенту 4): Па да, тако се и каже.

Студент 5: Пандурка.

Студент 3: Проблем је што у српском, кад се додаје –ица на много речи, то онда као деминутив, као кућа- кућица, и онда кад се дода на титулу, онда као умањује титулу. Тако звучи на први, на први... на прву руку.

Модераторка: „Секретар“.

Студент 4: Секретарица. Али, то није исто значење.

Студенткиња 4 (студенту 4): Не, не, то није исто. Секретар је нека...

Студент 4: Секретар је правник, а секретарица је неко ко се јавља на телефон.

Модераторка: Добро, а ако кажете за некога да ради као секретарица, може ли то да буде мушко?

Студент 2: Може.

Студенткиња 4: Може.

Студент 4: Може, али врло ријетко. Директори бирају секретарице (смех).

Модераторка: Добро, али имамо пример медицинске сестре и медицинског брата.

Студенткиња 4: Али то се зна ко је шта.

Студент 4: Али медицински брат се не каже званично, нема занимање медицински брат, то кажу да не би вређали људе који се тиме баве, званично је медицински техничар.

Студенткиња 4: Извињавам се. (иронично, као коментар на претходног говорника)

Модераторка: „Доцент“.

Студент 4: Опет латински. Остаје исто.

Модераторка: „Ватрогасац“.

Студенткиња 4: Ауууу...

Студент 2: Ватрогасица. (смех)

Студенткиња 4: Па не знам...

Студент 4: Остаје.

Студенткиња 4: Изгоре кућа док изговорим (смех)

Модераторка: „Преводилац“.

Студент 4: Преводитељка.

Студенткиња 3: Ја би оставила исто.

Студент 1: Исто.

Модераторка: „Фотограф“.

Студенткиња 3: Исто.

Студент 4: Кажу „фотографкиња“ негдје, али баш је глупо.

Студенткиња 1: Не, није лепо. Фотограф.

Студенткиња 3: Не звучи како треба.

Модераторка: „Аналитичар“.

Студенткиња 1 и 3, студент 2 и 4 (углас): Аналитичарка.

Студент 5: Без проблема.

Модераторка: Е сад, наведите облик у мушком роду за следеће именице: „спонзоруша“.

Студент 5 и 6: Спонзор.

Модераторка: А да ли је то исто значење?

Студент 5: Жиголо! (смех)

Студент 4: Спонзорушан (смех).

Студенткиња 4: Он је спонзоруша, и то има.

Модераторка: „Удавача“?

Студент 6: Нежења.

Студенткиња 4: Удавач.

Студенткиња 3: Удавача је неко ко тежи браку, а нежења се склања од брака.

Студент 4: Мушкарци обично не теже да се жене. (смех)

Студенткиња 4: Они само теже у килажи. (смех)

Студент 4: Добро, ‘ајде.

Модераторка: „Трачара“?

Студенткиња 1: Свеједно.

Студенткиња 4: Они су веће трачаре од нас.

Студент 5: Па и ми кажемо за мушкарце да су трачаре.

Студенткиња 1: Има и мушких трачара, верујте.

Модераторка: „Распуштеница“?

Студенткиња 1: Распуштеник.

Студент 6: Шарлатан.

Модераторка: „Уседелица“?

Студент 6: Па нежења.

Модераторка: „Торокуша“?

Студент 1: Шта је то?

Модераторка: То је жена која много прича.

Студенткиња 4: То је она што много оговара. Трачара.

Студент 6: Чаврљало.

Модераторка: „Алапача“?

Студент 5: Па иста ствар.

Студенткиња 2: Брбљивац.

Студент 4: Каже се тако „е јеси мушка алапача“.

Студент 5: Блебетало.

Модераторка: „Бабускера“?

Студент 4: Дедускара, брате. (смех)

Студент 2: Дедовина.

Студент 6: Декица.

Студент 1: Ђубре маторо (смех).

Модераторка: „Половњача“?

Студенткиња 4: Ауууу...

Студент 4: Уууу...

Студент 5: Аполон. (смех)

Студенткиња 4: Нађена на Бубањ потоку. (смех)

Студент 2: Делимичан.

Студент 6: Парцијалан. (смех)

Модераторка: „Шипарица“?

Студент 2: Шта то беше?

Студент 4: Клинка.

Студент 6: Слепац. То је то, брате.

Модераторка: „Примадона“?

Студенткиња 2: Уф.

Студент 5: Оваај....

Студенткиња 2: Уображенко.

Студент 5: Феџет. (смех свих) Имају Енглези то. Пешко. Је л' може да се каже то?

Студент 4: А добро, није баш то...

Студенткиња 4: Политички коректно. (надовезује се на претходни коментар)

Модераторка: „Роспија“?

Студент 5: А за мушко?

Студент 1: Ђубре.

Студент 2: Роспац.

Студент 4: Роспијан.

Модераторка: „Бештија“?

Студенткиња 2: Уф.

Студенткиња 4: Колико их има за жене...

Студенткиња 3: То сад није политички коректно, професорка. Другачије је било кад су била занимања.

Студент 6: Џукела.

Студент 2: Каже се и „бекрија“.

Студент 4: Да, а да ли је то из турског језика и то може да се користи и на мушкарце генерално?

Модераторка: „Опајдара“?

Студенткиња 4: Јоооој.

Студент 5: Адраповац.

Модераторка: Како?

Студент 5: То моја мајка користи. Адраповац.

Студенткиња 4: А шта то значи?

Студент 5: Па ово што је рекла професорка, „опајдара“.

Модераторка: „Баба- девојка“?

Студенткиња 1: Деда- момак. (смех)

Студент 5: Је л’могу да кажем мушка проститутка?

Студент 4 (студенту 5): Ма није то баба- девојка.

Модераторка: „А нацак- баба“?

Студент 2: Нацак- деда, је л’ може тако?

Студенткиња 2: Да, нацак- деда.

Студенткиња 1: А шта је то?

Модераторка: То је неко ко вам стално звоца и стално се буну за све.

Студент 5: То у Новом Пазару сигурно. (смех)

Студент 4: Закерало може да буде средњег рода.

Студент 1: Смарач.

Модераторка: Добро. Да ли мислите да постоји разлика у говору између мушкараца и жена?

Студенткиња 4: А опет то зависи од особе до особе. Па мислим, не може се то генерализовати, не разумем.

Студенткиња 2: Да.

Студент 2: Висина. Висина гласа.

Студенткиња 4: Од особе до особе. Од васпитања буквално. Е, то је разлика.

Студенткиња 2: Говор се гради од малена, према томе и, биће како је научено. Како причамо зависи шта смо научили, које речи користимо, ал' то нема везе да ли смо женско или мушко. То је индивидуална ствар.

Студент 2: Висина тона и брзина говора, мислим. Мислим да жене говоре брже.

Модераторка: Добро. А у вокабулару нема разлике?

Студент 5: Нема.

Модераторка: Сви имамо исти вокабулар?

Студенткиња 1: Па да.

Студент 5: Требало би да имамо.

Студент 4: Добро, мислим да је то слично.

Модераторка: Добро, момци, хајде да видимо која је боја окер? Питам само момке сад.

Студент 2: Окер, тамно зелена.

Студент 4: Мало тамнија од оне на зиду.

Студент 5: Тамно жута.

Студент 1: Тамно зелена. Сећам се темпера из основне школе (смех).

Модераторка: Добро. Да ли знате шта је родна идеологија?

Студент 2: Како? Родна идеологија?

Студент 1: То можда значи оно одакле сте, па на пример, не знам...

Студенткиња 1: Одакле си, селе (смех)

Студент 4: Ма не, мислим да се то у контексту односи на феминизам, на мушки шовинизам, и тако то, је л'?

Модераторка: Још нека идеја?

Студент 3: То што је рекао Стефан, претпостављам.

Модераторка: Родна идеологија је ваше веровање о томе како треба да се понашају мушкарци, а како треба да се понашају жене, шта је прихватљиво за оба пола. Дакле, ваш лични став о томе које су родне улоге, да ли треба да постоје мушка и женска занимања, разлике и слично. Идемо даље, кад смо већ код тога, да ли треба да постоји подела послова на мушке и женске?

Студент 4: Не.

Студент 3: Не, то је дискриминација.

Студенткиња 4: Па та подела већ постоји.

Студент 4 (студенткињи 4): Али званична подјела није потребна.

Студент 2: Званична можда не постоји, али овако свакако постоји.

Студенткиња 4: Званично није потребна.

Модераторка: Да ли ћете у присуству жена, питање за момке, причати о фудбалу?

Студент 1 и 2: Да.

Модераторка: А зашто?

Студент 1: Зато што могу (смех).

Студент 4: Зато што и оне причају о лаку за нокте, на примјер, у нашем присуству. Мислим, то је небитно, причамо о ономе што нас занима у том тренутку.

Модераторка: Добро... Питање само за девојке: да ли бисте са мушкарцима причале о шминки и гардероби?

Студенткиња 1: Да.

Студенткиња 2: Да, они причају о фудбалу пред нама, баш нас брига.

Студент 4: Причају дефинитивно, потврђујем (смех).

Студент 1: Причају ако хоће да им купимо нешто.

Студент 6: Оне причају, а ми климамо главом.

Модераторка: Надам се да није тако и кад вам ја причам на енглеском (смех).

Студент 4: Зависи од теме (смех).

Модераторка: Да ли жена треба да узме мужевљево презиме или да задржи своје?

Студент 1: Оба.

Студенткиња 4: Опет лични став.

Модераторка: Чекајте, један по један.

Модераторка: Да ли би се неко мушко овде љутило ако би жена задржала своје презиме?

Студенткиња 1: Обично се љуте.

Студент 1: Ја би се љутио. (смех осталих у групи) Могу да кажем зашто?

Студенткиња 4: Марш из куће! (смех)

Студент 1: Ја мислим да је то чин у којем та девојка долази код мене у кућу и самим тим, самим тим треба да промијени презиме. Јер како ја после да објасним ђеду и нашем ђетету да је, уствари, да се различито презивамо или тако нешто? Мислим да је то нормално, сад...

Студент 5: Јесте, то је чињеница.

Студент 2: Ствар избора.

Модераторка: А да ли бисте ви, момци, узели девојчино презиме? Пошто и то може.

Студент 2: Узео би.

Студент 4: Ако је питање живота и смрти. (смех)

Студент 5: Не ако се не презивам Гузина. (смех)

Студент 2: Или Вучић. (смех)

Студент 5: Шта се смејете, морам да мислим на покољење. Да спасем покољење.
(смех)

Модераторка: Значи девојке, ви бисте све узеле мужевљево презиме?

Студенткиња 4: Изузев ова два поменуто. (смех)

Студент 5: Помените то у раду. (смех)

Студент 4: Замисли презиваш се Гузина. (смех)

Модераторка: Да ли у Србији постоји Закон о родној равноправности?

Студент 2: О родној равноправности? (наглашено „родној“)

Студенткиња 4: У Србији не постоје многи закони. Вероватно ни тај.

Студент 4: Имамо ми 3 000 закона, можда је и тај ту.

Студенткиња 4: Тај је на усвајању тренутно.

Студенткиња 2: Да, само се ништа не примењује.

Студент 2: Је л' постоји?

Модераторка: Постоји, од 2009.

Студент 2: Ала смо напредни... (смех)

Студент 5: Мајке ми. Добро су се сетили. (смех)

Модераторка: Да ли родна равноправност у Србији треба да буде законски дефинисана?

Студенткиња 4: Треба.

Студент 5: Треба, треба.

Студенткиња 2: Треба.

Модераторка: Зашто?

Студенткиња 4: Па има и глупљих закона, може и тај (смех).

Модераторка: Да ли знате шта је родно осетљив језик?

Студент 3: Је л'то оно као мушки и женски род?

Студенткиња 4: Па то је оно полицајац- полицајка ваљда?

Модераторка: Тако је, то је формирање облика и мушког и женског рода за сва занимања. Остаје још да вам прочитам један одломак, а ви пажљиво слушајте, па ми реците шта мислите о томе. Слушајте: (одломак из књиге „Увод у родне студије, стр. 301):

„С обзиром на то да језик има значајну улогу у формирању друштвеног идентитета појединца/ појединке, држава мора користити несексистички језик у свим областима, нарочито у јавном сектору, у образовању и медијима. Језик је у интеракцији са културом и друштвеним нормама, те стога мора третирати са подједнаким достојанством и истим вредностима и жене и мушкарце. У овом смислу, државе имају следеће обавезе:

- 1) Усвајање и примену норми које постављају обавезу јавном сектору да користи несексистички језик у званичним документима, укључујући законске текстове,*
- 2) Постојање јасног овлашћења институција за родну равноправност и других релевантних институција да надзиру коришћење несексистичког језика,*
- 3) Постојање и унапређење родног истраживања језика, нарочито у области информисања и образовања,*
- 4) Постојање иницијатива за елиминисање дискриминаторних израза који описују жене и мушкарце на основу њихових физичких појава или квалитета и родних улога на основу припадности полу.“* Шта мислите? Да ли треба све то да се уведе?

Студент 4: Мало претјерано. Па то је као увођење још једне комуналне полиције. Не треба то законски, мислим да више треба те ствари да се постигну кроз образовање и кућно васпитање. Законски је мало претјерано.

Студент 2: Сад законске мере да ме условљава шта ћу ја да причам, то је без везе.

Студенткиња 4: Само по цепу.

Модераторка: Добро. Значи, само да сумирамо. Девојке, вама је потпуно небитно да ли ће вас звати студент или студенткиња, сутра кад се запослите, биће вам небитно да ли је занимање у мушком или женском роду?

Студенткиња 4 (добацује): Шта, већ готово? Па нисте се довољно спремили (смех).

Студенткиње 1, 2, 3 и 4 (углас): Небитно, да.

Модераторка: Добро, а момци, да ли ћете наставити да користите дискриминаторне и сексистичке облике о којима смо причали? Алапача, распуштеница и остало?

Студент 5: Па они обогађују језик. Али тотално је небитно у ком роду. Рекао би и мушком да је алапача или нешто.

Модераторка: Добро, ок. То је то. Хвала вам још једном, били сте феноменални.

Студенткиња 4: Па шта сте ви мислили. (смех) Требали смо ми ово сваке среде. Немојте само ово да избришете, онда морамо поново (смех).

Студент 2: А које је ваше мишљење, то ме занима?

Модераторка: Моје мишљење? Моје мишљење је да треба да користимо облике женског рода када их има, а тамо где их нема, да се уводе полако ти облици, па да видимо хоће ли заживети у језику.

Студент 2: Да, то је ок. Ништа, идемо.

Модераторка: Хвала вам, видимо се следеће недеље!

Прилог 3. Анализа корелације одговора

Correlations		Ideo1	Ideo2	Ideo3	Ideo4	Ideo5	Ideo6	Ideo7	Ideo8	Ideo9	Ideo10	Ideo11	Ideo12	Ideo13	Ideo14	Ideo15	Ideo16	Ideo17	Ideo18	Ideo19	Ideo20	Ideo21	Ideo22	Ideo23	Ideo24	Ideo25	Ideo26	Ideo27	
Ideo1	Pearson Correlation	1	.133*	0.085	.224**	-0.011	0.024	-0.016	0.006	0.107	.121*	-0.096	.164**	0.056	0.046	.212**	.222**	-.127*	0.068	.121*	0.022	.205**	-.146*	-0.03	-0.013	0.107	.119*	0.082	
	Sig. (2-tailed)		0.027	0.155	0	0.849	0.691	0.788	0.915	0.074	0.043	0.113	0.006	0.357	0.447	0	0	0.033	0.258	0.043	0.715	0.001	0.015	0.614	0.826	0.075	0.048	0.17	
	N	280	278	279	279	279	279	270	276	278	277	277	278	276	279	280	280	279	279	278	279	278	277	278	278	278	278	279	
Ideo2	Pearson Correlation	.133*	1	.203**	0.107	0.071	-0.024	-0.017	0.022	0.013	0.104	-0.079	.178**	0.042	-0.001	.203**	-0.021	-0.047	0.021	.163**	0.047	0.094	-0.045	0.077	-0.016	0.066	0.004	.323**	
	Sig. (2-tailed)	0.027		0.001	0.073	0.233	0.685	0.786	0.718	0.824	0.083	0.189	0.003	0.486	0.991	0.001	0.728	0.429	0.726	0.006	0.435	0.118	0.454	0.2	0.789	0.271	0.953	0	
	N	278	280	279	280	280	280	271	277	278	277	278	279	277	280	280	280	280	280	279	280	279	278	279	279	279	279	280	
Ideo3	Pearson Correlation	0.085	.203**	1	.194**	0.026	.140*	0.016	0.088	-0.006	-0.046	.162**	0.042	.118*	0.001	-0.061	.145*	.160**	-0.058	-0.039	-0.087	-0.053	0.115	0.083	0.089	-.126*	0.031	0.012	
	Sig. (2-tailed)	0.155	0.001		0.001	0.668	0.019	0.798	0.143	0.916	0.443	0.007	0.483	.118*	0.049	0.983	0.312	0.015	0.007	0.336	0.522	0.148	0.381	0.056	0.165	0.138	0.036	0.607	0.84
	N	279	279	281	280	280	280	271	277	278	277	278	279	277	280	281	281	280	280	280	279	280	279	278	279	279	279	279	280
Ideo4	Pearson Correlation	.224**	0.107	.194**	1	0.077	.119*	-0.004	0.096	0.033	0.009	-0.023	0.067	0.052	0.099	0.024	0.048	-0.034	0.076	.159**	0.084	.237**	-0.085	0.076	-0.034	.119*	0.064	-0.004	
	Sig. (2-tailed)	0	0.073	0.001		0.196	0.045	0.952	0.112	0.585	0.885	0.707	0.262	0.391	0.098	0.685	0.423	0.565	0.205	0.008	0.159	0	0.156	0.206	0.574	0.047	0.284	0.947	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	280	281	280	280	279	280	280	280	280	281
Ideo5	Pearson Correlation	-0.011	0.071	0.026	0.077	1	.231**	-0.021	.235**	-0.009	-0.042	.239**	0.087	.164**	.136*	-0.06	0.116	.209**	-.211**	-.221**	-0.087	-0.088	.145*	0.019	0.043	-0.018	0.003	0.019	
	Sig. (2-tailed)	0.849	0.233	0.668	0.196		0	0.734	0	0.88	0.491	0	0.149	0.006	0.022	0.315	0.053	0	0	0	0.144	0.143	0.016	0.746	0.477	0.758	0.964	0.752	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	280	281	280	280	279	280	280	280	280	281
Ideo6	Pearson Correlation	0.024	-0.024	.140*	.119*	.231**	1	-0.036	.124*	0.063	-0.011	.119*	0.044	.219**	0.083	-0.07	.137*	.151*	-.144*	-0.096	-.177**	-0.062	.198**	0.117	-.147*	-.155**	-0.038	-0.103	
	Sig. (2-tailed)	0.691	0.685	0.019	0.045	0		0.557	0.039	0.292	0.857	0.048	0.459	0	0.167	0.242	0.022	0.011	0.015	0.109	0.003	0.304	0.001	0.05	0.014	0.01	0.527	0.084	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	280	281	280	280	279	280	280	280	280	281
Ideo7	Pearson Correlation	-0.016	-0.017	0.016	-0.004	-0.021	-0.036	1	0.064	0.046	-0.001	0.023	0.055	0.034	-0.04	-0.117	0.057	0.022	-0.014	-.122*	-0.102	-.135*	0.098	0.06	-0.004	-0.064	-0.06	0.031	
	Sig. (2-tailed)	0.788	0.786	0.798	0.952	0.734	0.557		0.298	0.451	0.992	0.706	0.365	0.577	0.507	0.054	0.352	0.714	0.812	0.046	0.092	0.027	0.108	0.323	0.946	0.292	0.323	0.609	
	N	270	271	271	271	271	272	268	270	269	270	270	270	271	272	272	272	271	271	270	271	270	270	271	271	271	270	271	271
Ideo8	Pearson Correlation	0.006	0.022	0.088	0.096	.235**	.124*	0.064	1	0.082	0.062	.183**	0.103	.133**	0.097	-.150*	0.081	.151*	-.226**	-0.071	-.129*	-0.049	.194**	0.111	0.039	-0.05	-0.046	0.005	
	Sig. (2-tailed)	0.915	0.718	0.143	0.112	0	0.039	0.298		0.176	0.304	0.002	0.087	0.027	0.106	0.012	0.179	0.012	0	0.241	0.031	0.417	0.001	0.065	0.513	0.412	0.448	0.937	
	N	276	277	277	278	278	278	268	278	276	274	276	277	275	278	278	278	278	278	278	277	278	277	276	277	277	277	277	278
Ideo9	Pearson Correlation	0.107	0.013	-0.006	0.033	-0.009	0.063	0.046	0.082	1	0.032	0.042	0.059	0.033	-0.04	.121*	.179**	0.09	0.057	0.054	.136*	0.046	0.049	0.061	-0.07	-0.012	-0.05	-0.012	
	Sig. (2-tailed)	0.074	0.824	0.916	0.585	0.88	0.292	0.451	0.176		0.603	0.481	0.327	0.589	0.505	0.043	0.003	0.133	0.342	0.374	0.023	0.445	0.416	0.309	0.245	0.846	0.406	0.835	
	N	278	278	278	279	279	279	270	276	279	275	278	278	276	279	279	279	279	279	279	278	279	278	277	278	278	278	278	279
Ideo10	Pearson Correlation	.121*	0.104	-0.046	0.009	-0.042	-0.011	-0.001	0.062	0.032	1	-0.051	0.08	-0.012	-0.045	0.091	-0.053	-0.059	.163**	.175**	.157**	.188**	-0.102	.239**	0.024	.171**	.165**	-0.035	
	Sig. (2-tailed)	0.043	0.083	0.443	0.885	0.491	0.857	0.992	0.304	0.603		0.403	0.184	0.848	0.455	0.131	0.38	0.326	0.007	0.003	0.009	0.002	0.092	0	0.694	0.004	0.006	0.565	
	N	277	276	277	277	277	269	274	275	278	276	277	275	277	278	278	278	278	278	277	278	277	276	277	277	277	276	277	277
Ideo11	Pearson Correlation	-0.096	-0.079	.162**	-0.023	.239**	.119*	0.023	.183**	0.042	-0.051	1	.147*	.320**	-0.043	-0.094	0.069	.419**	-.201**	-.255**	-.216**	-.238**	.389**	0.075	0.098	-.149*	-0.062	-0.055	
	Sig. (2-tailed)	0.113	0.189	0.007	0.707	0	0.048	0.706	0.002	0.481	0.403		0.014	0	0.477	0.119	0.252	0	0.001	0	0	0	0	0.213	0.103	0.013	0.304	0.364	
	N	277	278	278	279	279	279	270	276	278	276	279	279	276	279	279	279	279	279	279	279	279	278	277	278	278	278	278	279
Ideo12	Pearson Correlation	.164**	.178**	0.042	0.067	0.087	0.044	0.055	0.103	0.059	0.08	.147*	1	.156**	0.021	0.031	.195**	0.091	-.166**	-0.076	-.127*	-0.026	.136*	0.064	0.009	-0.034	-0.021	.132*	
	Sig. (2-tailed)	0.006	0.003	0.483	0.262	0.149	0.459	0.365	0.087	0.327	0.184	0.014		0.01	0.727	0.61	0.001	0.127	0.005	0.204	0.034	0.665	0.023	0.29	0.881	0.575	0.725	0.027	
	N	278	279	279	280	280	280	270	277	278	277	279	280	277	280	280	280	280	280	280	280	279	278	279	279	279	279	279	280
Ideo13	Pearson Correlation	0.056	0.042	.118*	0.052	.164**	.219**	0.034	.133*	0.033	-0.012	.320**	.156**	1	0.089	-0.047	.131*	.234**	-.216**	-.226**	-.185**	-0.036	.288**	-0.002	-0.116	-0.099	-0.103	-0.019	
	Sig. (2-tailed)	0.357	0.486	0.049	0.391	0.006	0	0.577	0.027	0.589	0.848	0	0.01		0.14	0.437	0.028	0	0	0	0.002	0.556	0	0.98	0.054	0.099	0.087	0.749	
	N	276	277	277	278	278	278	270	275	276	275	276	277	278	278	278	278	278	278	278	277	278	277	277	278	278	277	278	278
Ideo14	Pearson Correlation	0.046	-0.001	0.001	0.099	.136*	0.083	-0.04	0.097	-0.04	-0.045	-0.043	0.021	0.089	1	-0.094	.118*	-0.009	-.172**	-0.012	-0.101	-0.036	-0.036	-0.022	0.056	-0.017	-0.036	0.026	
	Sig. (2-tailed)	0.447	0.991	0.983	0.098	0.022	0.167	0.507	0.106	0.505	0.455	0.477	0.727	0.14		0.118	0.049	0.881	0.004	0.836	0.092	0.55	0.551	0.714	0.351	0.782	0.551	0.662	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	281	280	281	280	280	280	280	280	280	281
Ideo15	Pearson Correlation	.212**	.203**	-0.061	0.024	-0.06	-0.07	-0.117	-.150*	.121*	0.091	-0.094	0.031	-0.047	-0.094	1	0.093	-0.054	.315**	.248**	.289**	.193**	-.163**	0.058	-.117*	.234**	0.066	.135*	
	Sig. (2-tailed)	0	0.001	0.312	0.685	0.315	0.242	0.054	0.012	0.043	0.131	0.119	0.61	0.437	0.118		0.119	0.369	0	0	0	0.001	0.006	0.336	0.05	0	0.273	0.024	
	N	280	280	281	281	281	281	272	278	279	278	279	280	278	281	282	282	281	281	280	281	280	279	280	280	280	280	280	281
Ideo16	Pearson Correlation	.222**	-0.021	.145*	0.048	0.116	.137*	0.057	0.081	.179**	-0.																		

наставак табеле Анализа корелације одговора са претходне стране

Correlations		Ideo1	Ideo2	Ideo3	Ideo4	Ideo5	Ideo6	Ideo7	Ideo8	Ideo9	Ideo10	Ideo11	Ideo12	Ideo13	Ideo14	Ideo15	Ideo16	Ideo17	Ideo18	Ideo19	Ideo20	Ideo21	Ideo22	Ideo23	Ideo24	Ideo25	Ideo26	Ideo27	
Ideo19	Pearson Correlation	.121*	.163**	-0.039	.159**	-.221**	-0.096	-.122*	-0.071	0.054	.175**	-.255**	-0.076	-.226**	-0.012	.248**	-0.007	-.296**	.549**	1	.462**	.412**	-.396**	0.023	-0.05	.222**	.161**	.143*	
	Sig. (2-tailed)	0.043	0.006	0.522	0.008	0	0.109	0.046	0.241	0.374	0.003	0	0.204	0	0.836	0	0.901	0	0	1	0	0	0	0.706	0.406	0	0.007	0.016	
	N	278	279	279	280	280	280	270	277	278	277	279	280	277	280	280	280	280	280	280	280	279	278	279	279	279	279	280	
Ideo20	Pearson Correlation	0.022	0.047	-0.087	0.084	-0.087	-.177**	-0.102	-.129*	.136*	.157**	-.216**	-.127*	-.185**	-0.101	.289**	0	-.222**	.658**	.462**	1	.387**	-.340**	0.057	-0.074	.282**	.167**	0.033	
	Sig. (2-tailed)	0.715	0.435	0.148	0.159	0.144	0.003	0.092	0.031	0.023	0.009	0	0.034	0.002	0.092	0	1	0	0	0	0	0	0	0.345	0.216	0	0.005	0.579	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	280	281	280	279	280	280	280	280	281	
Ideo21	Pearson Correlation	.205**	0.094	-0.053	.237**	-0.088	-0.062	-.135*	-0.049	0.046	.188**	-.238**	-0.026	-0.036	-0.036	.193**	0.032	-.213**	.313**	.412**	.387**	1	-.285**	-0.02	0.016	.224**	.322**	0.088	
	Sig. (2-tailed)	0.001	0.118	0.381	0	0.143	0.304	0.027	0.417	0.445	0.002	0	0.665	0.556	0.55	0.001	0.591	0	0	0	0	0	0	0.744	0.794	0	0	0.142	
	N	278	279	279	280	280	280	270	277	278	276	278	279	277	280	280	280	280	280	280	279	280	280	278	279	279	279	280	
Ideo22	Pearson Correlation	-.146*	-0.045	0.115	-0.085	.145*	.198**	0.098	.194**	0.049	-0.102	.389**	.136*	.288**	-0.036	-.163**	0.099	.361**	-.329**	-.396**	-.340**	1	.285**	.131*	-0.019	-.185**	-0.101	-0.104	
	Sig. (2-tailed)	0.015	0.454	0.056	0.156	0.016	0.001	0.108	0.001	0.416	0.092	0	0.023	0	0.551	0.006	0.099	0	0	0	0	0	0	0.029	0.756	0.002	0.092	0.084	
	N	277	278	278	279	279	279	270	276	277	276	277	278	277	279	279	279	279	279	279	278	279	278	279	279	279	278	279	
Ideo23	Pearson Correlation	-0.03	0.077	0.083	0.076	0.019	0.117	0.06	0.111	0.061	.239**	0.075	0.064	-0.002	-0.022	0.058	0.075	.128*	0.072	0.023	0.057	-0.02	.131*	1	.179**	0.095	0.08	0.034	
	Sig. (2-tailed)	0.614	0.2	0.165	0.206	0.746	0.05	0.323	0.065	0.309	0	0.213	0.29	0.98	0.714	0.336	0.208	0.032	0.232	0.706	0.345	0.744	0.029	0.003	0.112	0.182	0.575		
	N	278	279	279	280	280	280	271	277	278	277	278	279	278	280	280	280	280	280	279	280	279	279	280	280	279	280	280	
Ideo24	Pearson Correlation	-0.013	-0.016	0.089	-0.034	0.043	-.147*	-0.004	0.039	-0.07	0.024	0.098	0.009	-0.116	0.056	-.117*	0.021	0.057	-0.053	-0.05	-0.074	0.016	-0.019	1	.179**	.141*	.134*	0.067	
	Sig. (2-tailed)	0.826	0.789	0.138	0.574	0.477	0.014	0.946	0.513	0.245	0.694	0.103	0.881	0.054	0.351	0.05	0.731	0.341	0.881	0.406	0.216	0.794	0.756	0.003	0.019	0.025	0.26		
	N	278	279	279	280	280	280	271	277	278	277	278	279	278	280	280	280	280	280	280	279	280	279	279	280	280	279	280	280
Ideo25	Pearson Correlation	0.107	0.066	-.126*	.119*	-0.018	-.155**	-0.064	-0.05	-0.012	.171**	-.149*	-0.034	-0.099	-0.017	.234**	0.047	-.198**	.239**	.222**	.282**	.224**	1	-.185**	0.095	.141*	1	.202**	.225**
	Sig. (2-tailed)	0.075	0.271	0.036	0.047	0.758	0.01	0.292	0.412	0.846	0.004	0.013	0.575	0.099	0.782	0	0.434	0.001	0	0	0	0	0.002	0.112	0.019	0.001	0	0	
	N	278	279	279	280	280	280	270	277	278	276	278	279	277	280	280	280	280	280	280	279	280	279	278	279	279	280	279	280
Ideo26	Pearson Correlation	.119*	0.004	0.031	0.064	0.003	-0.038	-0.06	-0.046	-0.05	.165**	-0.062	-0.021	-0.103	-0.036	0.066	0.076	-0.106	.160**	.161**	.167**	.322**	-0.101	0.08	.134*	.202**	1	0.05	
	Sig. (2-tailed)	0.048	0.953	0.607	0.284	0.964	0.527	0.323	0.448	0.406	0.006	0.304	0.725	0.087	0.551	0.273	0.206	0.076	0.007	0.007	0.005	0	0.092	0.182	0.025	0.001	0.408		
	N	278	279	279	280	280	280	271	277	278	277	278	279	278	280	280	280	280	280	280	279	280	279	279	280	280	279	280	280
Ideo27	Pearson Correlation	0.082	.323**	0.012	-0.004	0.019	-0.103	0.031	0.005	-0.012	-0.035	-0.055	.132*	-0.019	0.026	.135*	0.014	-0.098	0.096	.143*	0.033	0.088	-0.104	0.034	0.067	.225**	0.05	1	
	Sig. (2-tailed)	0.17	0	0.84	0.947	0.752	0.084	0.609	0.937	0.835	0.565	0.364	0.027	0.749	0.662	0.024	0.818	0.099	0.107	0.016	0.579	0.142	0.084	0.575	0.26	0	0.408	0	
	N	279	280	280	281	281	281	271	278	279	277	279	280	278	281	281	281	281	281	281	280	281	280	279	280	280	280	281	281

Прилог 4. Одабир тема за разговор- табеларни преглед

Табела 4.1

СПОРТ				
			спорт	Укупно
			да	
ПОЛ	Мушки	Број	69	69
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	40	40
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	109	109
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.2

ТРАЧЕВИ				
			трачеви	Укупно
			да	
ПОЛ	Мушки	Број	8	8
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	46	46
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	54	54
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.3

ПОЛИТИКА				
			политика	Укупно
			да	
ПОЛ	Мушки	Број	36	36
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	16	16
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	52	52
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.4

ПРИЈАТЕЉИ				
			пријатељи	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	65	65
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	153	153
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	218	218
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.5

КОМПЈУТЕРСКЕ ИГРИЦЕ				
			Компјутерске игрице	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	17	17
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	4	4
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	21	21
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.6

МОДА				
			мода	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	14	14
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	102	102
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	116	116
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.7

ФИЛМ				
			филм	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	70	70
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	122	122
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	192	192
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.8

МУЗИКА				
			музика	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	54	54
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	129	129
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	183	183
		%	100.0%	100.0%

Табела 4.9

ВЕСТИ ИЗ СВЕТА				
			Вести из света	Укупно
			да	
пол	Мушки	Број	54	54
		%	100.0%	100.0%
	Женски	Број	72	72
		%	100.0%	100.0%
Укупно		Број	126	126
		%	100.0%	100.0%

Прилог 5. I део упитника- табеларни преглед

Табела 5.1

Жене више поштују језичка правила од мушкараца.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	9	3	12
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	1.7%	4.3%
	Углавном се не слажем	број	12	10	22
		%	54.5%	45.5%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	5.6%	7.9%
	Нисам сигуран/на	број	34	34	68
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	33.3%	19.1%	24.3%
	Углавном се слажем	број	35	98	133
		%	26.3%	73.7%	100.0%
		у односу на укупно	34.3%	55.1%	47.5%
	У потпуности се слажем	број	12	33	45
		%	26.7%	73.3%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	18.5%	16.1%
Укупно		број	102	178	280
		%	36.4%	63.6%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.2

Реченица 'Бацаш лопту као девојчица' је увредљива.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	19	21	40
		%	47.5%	52.5%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	11.8%	14.3%
	Углавном се не слажем	број	27	35	62
		%	43.5%	56.5%	100.0%
		у односу на укупно	26.5%	19.7%	22.1%
	Нисам сигуран/ на	број	16	28	44
		%	36.4%	63.6%	100.0%
		у односу на укупно	15.7%	15.7%	15.7%
	Углавном се слажем	број	25	58	83
		%	30.1%	69.9%	100.0%
		у односу на укупно	24.5%	32.6%	29.6%
	У потпуности се слажем	број	15	36	51
		%	29.4%	70.6%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	20.2%	18.2%
Укупно		број	102	178	280
		%	36.4%	63.6%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.3

Мушкарцу више приличи да псује него жени.			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	19	41	60
		%	31.7%	68.3%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	22.9%	21.4%
	Углавном се не слажем	број	15	29	44
		%	34.1%	65.9%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	16.2%	15.7%
	Нисам сигуран/ на	број	10	33	43
		%	23.3%	76.7%	100.0%
		у односу на укупно	9.8%	18.4%	15.3%
	Углавном се слажем	број	31	43	74
		%	41.9%	58.1%	100.0%
		у односу на укупно	30.4%	24.0%	26.3%
	У потпуности се слажем	број	27	33	60
		%	45.0%	55.0%	100.0%
		у односу на укупно	26.5%	18.4%	21.4%
Укупно		број	102	179	281
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.4

Жене су у говору љубазније од мушкараца.			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	9	11	20
		%	45.0%	55.0%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	6.1%	7.1%
	Углавном се не слажем	број	9	18	27
		%	33.3%	66.7%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	10.1%	9.6%
	Нисам сигуран/ на	број	26	37	63
		%	41.3%	58.7%	100.0%
		у односу на укупно	25.5%	20.7%	22.4%
	Углавном се слажем	број	41	70	111
		%	36.9%	63.1%	100.0%
		у односу на укупно	40.2%	39.1%	39.5%
	У потпуности се слажем	број	17	43	60
		%	28.3%	71.7%	100.0%
		у односу на укупно	16.7%	24.0%	21.4%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.5

Мушки предавачи имају већи ауторитет од жена предавача.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	13	36	49
		%	26.5%	73.5%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	20.1%	17.4%
	Углавном се не слажем	број	21	40	61
		%	34.4%	65.6%	100.0%
		у односу на укупно	20.6%	22.3%	21.7%
	Нисам сигуран/ на	број	21	43	64
		%	32.8%	67.2%	100.0%
		у односу на укупно	20.6%	24.0%	22.8%
	Углавном се слажем	број	26	43	69
		%	37.7%	62.3%	100.0%
		у односу на укупно	25.5%	24.0%	24.6%
	У потпуности се слажем	број	21	17	38
		%	55.3%	44.7%	100.0%
		у односу на укупно	20.6%	9.5%	13.5%
Укупно		број	102	179	281
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.6

Пре ћу комплимент дати жени него мушкарцу.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	4	31	35
		%	11.4%	88.6%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	17.3%	12.5%
	Углавном се не слажем	број	9	38	47
		%	19.1%	80.9%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	21.2%	16.7%
	Нисам сигуран/ на	број	9	33	42
		%	21.4%	78.6%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	18.4%	14.9%
	Углавном се слажем	број	28	57	85
		%	32.9%	67.1%	100.0%
		у односу на укупно	27.5%	31.8%	30.2%
	У потпуности се слажем	број	52	20	72
		%	72.2%	27.8%	100.0%
		у односу на укупно	51.0%	11.2%	25.6%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.7

Политички коректан говор је непотребан у Србији.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	38	67	105
		%	36.2%	63.8%	100.0%
		у односу на укупно	38.0%	39.0%	38.6%
	Углавном се не слажем	број	16	32	48
		%	33.3%	66.7%	100.0%
		у односу на укупно	16.0%	18.6%	17.6%
	Нисам сигуран/ на	број	29	59	88
		%	33.0%	67.0%	100.0%
		у односу на укупно	29.0%	34.3%	32.4%
	Углавном се слажем	број	12	10	22
		%	54.5%	45.5%	100.0%
		у односу на укупно	12.0%	5.8%	8.1%
	У потпуности се слажем	број	5	4	9
		%	55.6%	44.4%	100.0%
		у односу на укупно	5.0%	2.3%	3.3%
Укупно	број	100	172	272	
	%	36.8%	63.2%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.8

Ако жена хоће да буде на вишој позицији, треба да прича као мушкарац.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	45	111	156
		%	28.8%	71.2%	100.0%
		у односу на укупно	45.0%	62.4%	56.1%
	Углавном се не слажем	број	27	36	63
		%	42.9%	57.1%	100.0%
		у односу на укупно	27.0%	20.2%	22.7%
	Нисам сигуран/ на	број	14	18	32
		%	43.8%	56.3%	100.0%
		у односу на укупно	14.0%	10.1%	11.5%
	Углавном се слажем	број	8	11	19
		%	42.1%	57.9%	100.0%
		у односу на укупно	8.0%	6.2%	6.8%
	У потпуности се слажем	број	6	2	8
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	6.0%	1.1%	2.9%
Укупно	број	100	178	278	
	%	36.0%	64.0%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.9

Ако жена хоће да буде дама, треба да пази како и шта говори.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	1	3	4
		%	25.0%	75.0%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	1.7%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	4	2	6
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	1.1%	2.2%
	Нисам сигуран/ на	број	2	5	7
		%	28.6%	71.4%	100.0%
		у односу на укупно	2.0%	2.8%	2.5%
	Углавном се слажем	број	18	35	53
		%	34.0%	66.0%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	19.8%	19.0%
	У потпуности се слажем	број	77	131	208
		%	37.0%	63.0%	100.0%
		у односу на укупно	75.5%	74.0%	74.6%
15	број	0	1	1	
	%	0.0%	100.0%	100.0%	
	у односу на укупно	0.0%	0.6%	0.4%	
Укупно	број	102	177	279	
	%	36.6%	63.4%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.10

Када не знамо да ли је особа женског пола удата или не, тј. да ли је госпођица или госпођа, у енглеском језику користимо облик „Ms“. Српски језик би требало да има исти такав облик.		ПОЛ		Укупно	
		Мушки	Женски		
Одговори	У потпуности се не слажем	број	21	18	39
		%	53.8%	46.2%	100.0%
		у односу на укупно	20.8%	10.2%	14.0%
	Углавном се не слажем	број	7	19	26
		%	26.9%	73.1%	100.0%
		у односу на укупно	6.9%	10.7%	9.4%
	Нисам сигуран/ на	број	31	55	86
		%	36.0%	64.0%	100.0%
		у односу на укупно	30.7%	31.1%	30.9%
	Углавном се слажем	број	23	48	71
		%	32.4%	67.6%	100.0%
		у односу на укупно	22.8%	27.1%	25.5%
	У потпуности се слажем	број	19	37	56
		%	33.9%	66.1%	100.0%
		у односу на укупно	18.8%	20.9%	20.1%
Укупно		број	101	177	278
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.11

У свакој породици муж је тај који треба више да прича на јавним окупљањима.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	18	77	95
		%	18.9%	81.1%	100.0%
		у односу на укупно	17.8%	43.3%	34.1%
	Углавном се не слажем	број	20	44	64
		%	31.3%	68.8%	100.0%
		у односу на укупно	19.8%	24.7%	22.9%
	Нисам сигуран/ на	број	30	32	62
		%	48.4%	51.6%	100.0%
		у односу на укупно	29.7%	18.0%	22.2%
	Углавном се слажем	број	23	20	43
		%	53.5%	46.5%	100.0%
		у односу на укупно	22.8%	11.2%	15.4%
	У потпуности се слажем	број	10	5	15
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	9.9%	2.8%	5.4%
Укупно		број	101	178	279
		%	36.2%	63.8%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.12

Лако ћу на основу прочитаног текста закључити да ли га је написао мушкарац или га је написала жена.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	17	22	39
		%	43.6%	56.4%	100.0%
		у односу на укупно	16.8%	12.3%	13.9%
	Углавном се не слажем	број	15	33	48
		%	31.3%	68.8%	100.0%
		у односу на укупно	14.9%	18.4%	17.1%
	Нисам сигуран/ на	број	40	75	115
		%	34.8%	65.2%	100.0%
		у односу на укупно	39.6%	41.9%	41.1%
	Углавном се слажем	број	20	37	57
		%	35.1%	64.9%	100.0%
		у односу на укупно	19.8%	20.7%	20.4%
	У потпуности се слажем	број	9	12	21
		%	42.9%	57.1%	100.0%
		у односу на укупно	8.9%	6.7%	7.5%
Укупно	број	101	179	280	
	%	36.1%	63.9%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.13

Носиоци српског језика су његови говорници, а не говорнице.			ПОЛ		Укупно
			Мушк и	Женск и	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	26	69	95
		%	27.4%	72.6%	100.0%
		у односу на укупно	25.7%	39.0%	34.2%
	Углавном се не слажем	број	11	26	37
		%	29.7%	70.3%	100.0%
		у односу на укупно	10.9%	14.7%	13.3%
	Нисам сигуран/ на	број	26	43	69
		%	37.7%	62.3%	100.0%
		у односу на укупно	25.7%	24.3%	24.8%
	Углавном се слажем	број	14	22	36
		%	38.9%	61.1%	100.0%
		у односу на укупно	13.9%	12.4%	12.9%
	У потпуности се слажем	број	24	17	41
		%	58.5%	41.5%	100.0%
		у односу на укупно	23.8%	9.6%	14.7%
Укупно	број	101	177	278	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.14

Срамота ме је да питам неког непознатог за пут ако се изгубим.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	89	142	231
		%	38.5%	61.5%	100.0%
		у односу на укупно	87.3%	79.3%	82.2%
	Углавном се не слажем	број	9	22	31
		%	29.0%	71.0%	100.0%
		у односу на укупно	8.8%	12.3%	11.0%
	Нисам сигуран/ на	број	1	5	6
		%	16.7%	83.3%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	2.8%	2.1%
	Углавном се слажем	број	1	8	9
		%	11.1%	88.9%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	4.5%	3.2%
	У потпуности се слажем	број	2	2	4
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.0%	1.1%	1.4%
Укупно		број	102	179	281
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.15

Сматрам да је граматички исправан језик врло битан и увек се трудим да га користим.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	1	3	4
		%	25.0%	75.0%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	1.7%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	4	1	5
		%	80.0%	20.0%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	0.6%	1.8%
	Нисам сигуран/на	број	6	1	7
		%	85.7%	14.3%	100.0%
		у односу на укупно	5.8%	0.6%	2.5%
	Углавном се слажем	број	32	30	62
		%	51.6%	48.4%	100.0%
		у односу на укупно	31.1%	16.8%	22.0%
	У потпуности се слажем	број	60	144	204
		%	29.4%	70.6%	100.0%
		у односу на укупно	58.3%	80.4%	72.3%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.16

Нећу исте тајне поделити са пријатељем и са пријатељицом.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	24	26	50
		%	48.0%	52.0%	100.0%
		у односу на укупно	23.3%	14.5%	17.7%
	Углавном се не слажем	број	11	20	31
		%	35.5%	64.5%	100.0%
		у односу на укупно	10.7%	11.2%	11.0%
	Нисам сигуран/на	број	14	30	44
		%	31.8%	68.2%	100.0%
		у односу на укупно	13.6%	16.8%	15.6%
	Углавном се слажем	број	28	64	92
		%	30.4%	69.6%	100.0%
		у односу на укупно	27.2%	35.8%	32.6%
	У потпуности се слажем	број	26	39	65
		%	40.0%	60.0%	100.0%
		у односу на укупно	25.2%	21.8%	23.0%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.17

Зна се које кућне послове ради мушкарац, а које жена.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	18	69	87
		%	20.7%	79.3%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	38.5%	31.0%
	Углавном се не слажем	број	12	40	52
		%	23.1%	76.9%	100.0%
		у односу на укупно	11.8%	22.3%	18.5%
	Нисам сигуран/на	број	10	21	31
		%	32.3%	67.7%	100.0%
		у односу на укупно	9.8%	11.7%	11.0%
	Углавном се слажем	број	31	27	58
		%	53.4%	46.6%	100.0%
		у односу на укупно	30.4%	15.1%	20.6%
	У потпуности се слажем	број	31	22	53
		%	58.5%	41.5%	100.0%
		у односу на укупно	30.4%	12.3%	18.9%
Укупно		број	102	179	281
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.18

Жене су једнако способне као и мушкарци за студирање и пословну каријеру.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	3	1	4
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.9%	0.6%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	4	0	4
		%	100.0%	0.0%	100.0%
		у односу на укупно	3.9%	0.0%	1.4%
	Нисам сигуран/на	број	3	2	5
		%	60.0%	40.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.9%	1.1%	1.8%
	Углавном се слажем	број	20	10	30
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	19.6%	5.6%	10.7%
	У потпуности се слажем	број	72	166	238
		%	30.3%	69.7%	100.0%
		у односу на укупно	70.6%	92.7%	84.7%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.19

Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о збивањима у политици и свету.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	6	2	8
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	5.9%	1.1%	2.9%
	Углавном се не слажем	број	8	4	12
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	7.9%	2.2%	4.3%
	Нисам сигуран/на	број	11	12	23
		%	47.8%	52.2%	100.0%
		у односу на укупно	10.9%	6.7%	8.2%
	Углавном се слажем	број	32	26	58
		%	55.2%	44.8%	100.0%
		у односу на укупно	31.7%	14.5%	20.7%
	У потпуности се слажем	број	44	135	179
		%	24.6%	75.4%	100.0%
		у односу на укупно	43.6%	75.4%	63.9%
Укупно	број	101	179	280	
	%	36.1%	63.9%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.20

Каријера жене једнако је важна као и каријера њеног партнера.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	3	1	4
		%	75.0%	25.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.9%	0.6%	1.4%
	Углавном се не слажем	број	5	2	7
		%	71.4%	28.6%	100.0%
		у односу на укупно	4.9%	1.1%	2.5%
	Нисам сигуран/на	број	5	4	9
		%	55.6%	44.4%	100.0%
		у односу на укупно	4.9%	2.2%	3.2%
	Углавном се слажем	број	33	15	48
		%	68.8%	31.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.4%	8.4%	17.1%
	У потпуности се слажем	број	56	157	213
		%	26.3%	73.7%	100.0%
		у односу на укупно	54.9%	87.7%	75.8%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.21

На руководећим местима у свим установама мора бити подједнак број жена и мушкараца.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	20	9	29
		%	69.0%	31.0%	100.0%
		у односу на укупно	19.6%	5.1%	10.4%
	Углавном се не слажем	број	18	16	34
		%	52.9%	47.1%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	9.0%	12.1%
	Нисам сигуран/на	број	35	37	72
		%	48.6%	51.4%	100.0%
		у односу на укупно	34.3%	20.8%	25.7%
	Углавном се слажем	број	14	46	60
		%	23.3%	76.7%	100.0%
		у односу на укупно	13.7%	25.8%	21.4%
	У потпуности се слажем	број	15	70	85
		%	17.6%	82.4%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	39.3%	30.4%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.22

Кад се окупи друштво пријатеља, нормално је да доминирају мушкарци, а не жене.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	29	96	125
		%	23.2%	76.8%	100.0%
		у односу на укупно	28.4%	54.2%	44.8%
	Углавном се не слажем	број	29	51	80
		%	36.3%	63.8%	100.0%
		у односу на укупно	28.4%	28.8%	28.7%
	Нисам сигуран/на	број	20	23	43
		%	46.5%	53.5%	100.0%
		у односу на укупно	19.6%	13.0%	15.4%
	Углавном се слажем	број	18	4	22
		%	81.8%	18.2%	100.0%
		у односу на укупно	17.6%	2.3%	7.9%
	У потпуности се слажем	број	6	3	9
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	5.9%	1.7%	3.2%
Укупно		број	102	177	279
		%	36.6%	63.4%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 5.23

У комуникацији ми је битно да добијем подршку саговорника/це и потврду да сам у праву.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	11	12	23
		%	47.8%	52.2%	100.0%
		у односу на укупно	10.8%	6.7%	8.2%
	Углавном се не слажем	број	13	34	47
		%	27.7%	72.3%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	19.1%	16.8%
	Нисам сигуран/на	број	25	43	68
		%	36.8%	63.2%	100.0%
		у односу на укупно	24.5%	24.2%	24.3%
	Углавном се слажем	број	34	66	100
		%	34.0%	66.0%	100.0%
		у односу на укупно	33.3%	37.1%	35.7%
	У потпуности се слажем	број	19	23	42
		%	45.2%	54.8%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	12.9%	15.0%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.24

Речи „нежења“ и „удавача“ имају потпуно исто значење.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	33	50	83
		%	39.8%	60.2%	100.0%
		у односу на укупно	32.4%	28.1%	29.6%
	Углавном се не слажем	број	15	31	46
		%	32.6%	67.4%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	17.4%	16.4%
	Нисам сигуран/ на	број	33	48	81
		%	40.7%	59.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.4%	27.0%	28.9%
	Углавном се слажем	број	11	30	41
		%	26.8%	73.2%	100.0%
		у односу на укупно	10.8%	16.9%	14.6%
	У потпуности се слажем	број	10	19	29
		%	34.5%	65.5%	100.0%
		у односу на укупно	9.8%	10.7%	10.4%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.25

Сматрам да не треба користити погрдне називе за жене као што су „распуштеница, алапача“ и слично.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	15	6	21
		%	71.4%	28.6%	100.0%
		у односу на укупно	14.9%	3.4%	7.5%
	Углавном се не слажем	број	19	11	30
		%	63.3%	36.7%	100.0%
		у односу на укупно	18.8%	6.1%	10.7%
	Нисам сигуран/на	број	21	16	37
		%	56.8%	43.2%	100.0%
		у односу на укупно	20.8%	8.9%	13.2%
	Углавном се слажем	број	15	34	49
		%	30.6%	69.4%	100.0%
		у односу на укупно	14.9%	19.0%	17.5%
	У потпуности се слажем	број	31	112	143
		%	21.7%	78.3%	100.0%
		у односу на укупно	30.7%	62.6%	51.1%
Укупно	број	101	179	280	
	%	36.1%	63.9%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.26

Сматрам да је неопходно да у српском језику постоје речи за сва занимања и у мушком и у женском роду.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	23	14	37
		%	62.2%	37.8%	100.0%
		у односу на укупно	22.5%	7.9%	13.2%
	Углавном се не слажем	број	13	9	22
		%	59.1%	40.9%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	5.1%	7.9%
	Нисам сигуран/на	број	27	65	92
		%	29.3%	70.7%	100.0%
		у односу на укупно	26.5%	36.5%	32.9%
	Углавном се слажем	број	16	36	52
		%	30.8%	69.2%	100.0%
		у односу на укупно	15.7%	20.2%	18.6%
	У потпуности се слажем	број	23	54	77
		%	29.9%	70.1%	100.0%
		у односу на укупно	22.5%	30.3%	27.5%
Укупно	број	102	178	280	
	%	36.4%	63.6%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 5.27

Реченица „Вози као жена.“ је увредљива.			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	У потпуности се не слажем	број	26	23	49
		%	53.1%	46.9%	100.0%
		у односу на укупно	25.5%	12.8%	17.4%
	Углавном се не слажем	број	19	19	38
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	18.6%	10.6%	13.5%
	Нисам сигуран/ на	број	13	29	42
		%	31.0%	69.0%	100.0%
		у односу на укупно	12.7%	16.2%	14.9%
	Углавном се слажем	број	29	33	62
		%	46.8%	53.2%	100.0%
		у односу на укупно	28.4%	18.4%	22.1%
	У потпуности се слажем	број	15	75	90
		%	16.7%	83.3%	100.0%
		у односу на укупно	14.7%	41.9%	32.0%
Укупно	број	102	179	281	
	%	36.3%	63.7%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Прилог 6. Употреба родно осетљивог језика- табеларни преглед

Табела 6.1

ВОЗАЧ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	Број	39	70	109
		%	35.8%	64.2%	100.0%
		у односу на укупно	37.9%	39.1%	38.7%
	нетачно	Број	33	48	81
		%	40.7%	59.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.0%	26.8%	28.7%
	ништа	Број	31	61	92
		%	33.7%	66.3%	100.0%
		у односу на укупно	30.1%	34.1%	32.6%
Укупно		Број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.2

ПИЛОТ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	36	67	103
		%	35.0%	65.0%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	37.4%	36.5%
	нетачно	број	31	46	77
		%	40.3%	59.7%	100.0%
		у односу на укупно	30.1%	25.7%	27.3%
	ништа	број	36	66	102
		%	35.3%	64.7%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	36.9%	36.2%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.3

ПИСАЦ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	44	87	131
		%	33.6%	66.4%	100.0%
		у односу на укупно	42.7%	48.6%	46.5%
	нетачно	број	27	38	65
		%	41.5%	58.5%	100.0%
		у односу на укупно	26.2%	21.2%	23.0%
	ништа	број	32	54	86
		%	37.2%	62.8%	100.0%
		у односу на укупно	31.1%	30.2%	30.5%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.4

БОРАЦ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	13	30	43
		%	30.2%	69.8%	100.0%
		у односу на укупно	12.6%	16.8%	15.2%
	нетачно	број	43	56	99
		%	43.4%	56.6%	100.0%
		у односу на укупно	41.7%	31.3%	35.1%
	ништа	број	47	93	140
		%	33.6%	66.4%	100.0%
		у односу на укупно	45.6%	52.0%	49.6%
Укупно		Број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.5

ГРАЂЕВИНАЦ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	39	72	111
		%	35.1%	64.9%	100.0%
		у односу на укупно	37.9%	40.2%	39.4%
	нетачно	број	24	35	59
		%	40.7%	59.3%	100.0%
		у односу на укупно	23.3%	19.6%	20.9%
	ништа	број	40	72	112
		%	35.7%	64.3%	100.0%
		у односу на укупно	38.8%	40.2%	39.7%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.6

ПСИХОЛОГ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	32	56	88
		%	36.4%	63.6%	100.0%
		у односу на укупно	31.1%	31.3%	31.2%
	нетачно	број	36	46	82
		%	43.9%	56.1%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	25.7%	29.1%
	ништа	број	35	77	112
		%	31.3%	68.8%	100.0%
		у односу на укупно	34.0%	43.0%	39.7%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.7

ТАКСИСТА			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	43	86	129
		%	33.3%	66.7%	100.0%
		у односу на укупно	41.7%	48.0%	45.7%
	нетачно	број	27	35	62
		%	43.5%	56.5%	100.0%
		у односу на укупно	26.2%	19.6%	22.0%
	ништа	број	33	58	91
		%	36.3%	63.7%	100.0%
		у односу на укупно	32.0%	32.4%	32.3%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.8

ПОСЛАНИК			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	73	146	219
		%	33.3%	66.7%	100.0%
		у односу на укупно	70.9%	81.6%	77.7%
	нетачно	број	12	7	19
		%	63.2%	36.8%	100.0%
		у односу на укупно	11.7%	3.9%	6.7%
	ништа	број	18	26	44
		%	40.9%	59.1%	100.0%
		у односу на укупно	17.5%	14.5%	15.6%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.9

ПЕДАГОГ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	37	79	116
		%	31.9%	68.1%	100.0%
		у односу на укупно	35.9%	44.1%	41.1%
	нетачно	број	30	42	72
		%	41.7%	58.3%	100.0%
		у односу на укупно	29.1%	23.5%	25.5%
	ништа	број	36	58	94
		%	38.3%	61.7%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	32.4%	33.3%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.10

ДИРИГЕНТ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	47	89	136
		%	34.6%	65.4%	100.0%
		у односу на укупно	45.6%	49.7%	48.2%
	нетачно	број	23	28	51
		%	45.1%	54.9%	100.0%
		у односу на укупно	22.3%	15.6%	18.1%
	ништа	број	33	62	95
		%	34.7%	65.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.0%	34.6%	33.7%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.11

ДЕКАН			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	33	68	101
		%	32.7%	67.3%	100.0%
		у односу на укупно	32.0%	38.0%	35.8%
	нетачно	број	34	42	76
		%	44.7%	55.3%	100.0%
		у односу на укупно	33.0%	23.5%	27.0%
	ништа	број	36	69	105
		%	34.3%	65.7%	100.0%
		у односу на укупно	35.0%	38.5%	37.2%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.12

ВОЈНИК			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	19	23	42
		%	45.2%	54.8%	100.0%
		у односу на укупно	18.4%	12.8%	14.9%
	нетачно	број	38	54	92
		%	41.3%	58.7%	100.0%
		у односу на укупно	36.9%	30.2%	32.6%
	ништа	број	46	102	148
		%	31.1%	68.9%	100.0%
		у односу на укупно	44.7%	57.0%	52.5%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.13

ПОЛИЦАЈАЦ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	64	137	201
		%	31.8%	68.2%	100.0%
		у односу на укупно	62.1%	76.5%	71.3%
	нетачно	број	14	15	29
		%	48.3%	51.7%	100.0%
		у односу на укупно	13.6%	8.4%	10.3%
	ништа	број	25	27	52
		%	48.1%	51.9%	100.0%
		у односу на укупно	24.3%	15.1%	18.4%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.14

СЕКРЕТАР			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	77	160	237
		%	32.5%	67.5%	100.0%
		у односу на укупно	74.8%	89.4%	84.0%
	нетачно	број	11	5	16
		%	68.8%	31.3%	100.0%
		у односу на укупно	10.7%	2.8%	5.7%
	ништа	број	15	14	29
		%	51.7%	48.3%	100.0%
		у односу на укупно	14.6%	7.8%	10.3%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.15

ДОЦЕНТ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	37	75	112
		%	33.0%	67.0%	100.0%
		у односу на укупно	35.9%	41.9%	39.7%
	нетачно	број	31	39	70
		%	44.3%	55.7%	100.0%
		у односу на укупно	30.1%	21.8%	24.8%
	ништа	број	35	65	100
		%	35.0%	65.0%	100.0%
		у односу на укупно	34.0%	36.3%	35.5%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.16

ОФИЦИР			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	50	114	164
		%	30.5%	69.5%	100.0%
		у односу на укупно	48.5%	63.7%	58.2%
	нетачно	број	23	24	47
		%	48.9%	51.1%	100.0%
		у односу на укупно	22.3%	13.4%	16.7%
	ништа	број	30	41	71
		%	42.3%	57.7%	100.0%
		у односу на укупно	29.1%	22.9%	25.2%
Укупно		број	103	179	282
		%	36.5%	63.5%	100.0%
		у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%

Табела 6.17

ВАТРОГАСАЦ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	19	29	48
		%	39.6%	60.4%	100.0%
		у односу на укупно	18.4%	16.2%	17.0%
	нетачно	број	38	48	86
		%	44.2%	55.8%	100.0%
		у односу на укупно	36.9%	26.8%	30.5%
	ништа	број	46	102	148
		%	31.1%	68.9%	100.0%
		у односу на укупно	44.7%	57.0%	52.5%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.18

ПРЕВОДИЛАЦ			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	15	23	38
		%	39.5%	60.5%	100.0%
		у односу на укупно	14.6%	12.8%	13.5%
	нетачно	број	41	57	98
		%	41.8%	58.2%	100.0%
		у односу на укупно	39.8%	31.8%	34.8%
	ништа	број	47	99	146
		%	32.2%	67.8%	100.0%
		у односу на укупно	45.6%	55.3%	51.8%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.19

ФОТОГРАФ			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	43	80	123
		%	35.0%	65.0%	100.0%
		у односу на укупно	41.7%	44.7%	43.6%
	нетачно	број	26	44	70
		%	37.1%	62.9%	100.0%
		у односу на укупно	25.2%	24.6%	24.8%
	ништа	број	34	55	89
		%	38.2%	61.8%	100.0%
		у односу на укупно	33.0%	30.7%	31.6%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 6.20

АНАЛИТИЧАР			ПОЛ		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	тачно	број	59	137	196
		%	30.1%	69.9%	100.0%
		у односу на укупно	57.3%	76.5%	69.5%
	нетачно	број	16	15	31
		%	51.6%	48.4%	100.0%
		у односу на укупно	15.5%	8.4%	11.0%
	ништа	број	28	27	55
		%	50.9%	49.1%	100.0%
		у односу на укупно	27.2%	15.1%	19.5%
Укупно	број	103	179	282	
	%	36.5%	63.5%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Прилог 7. ANOVA анализа- I део упитника

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Исказ 1	Between Groups	19.412	1	19.412	21.440	.000
	Within Groups	251.699	278	.905		
	Укупно	271.111	279			
Исказ 2	Between Groups	10.158	1	10.158	5.737	.017
	Within Groups	492.239	278	1.771		
	Укупно	502.396	279			
Исказ 3	Between Groups	6.859	1	6.859	3.255	.072
	Within Groups	587.938	279	2.107		
	Укупно	594.797	280			
Исказ 4	Between Groups	2.046	1	2.046	1.585	.209
	Within Groups	360.239	279	1.291		
	Укупно	362.285	280			
Исказ 5	Between Groups	10.470	1	10.470	6.257	.013
	Within Groups	466.833	279	1.673		
	Укупно	477.302	280			
Исказ 6	Between Groups	85.067	1	85.067	55.157	.000
	Within Groups	430.293	279	1.542		
	Укупно	515.359	280			
Исказ 7	Between Groups	1.628	1	1.628	1.257	.263
	Within Groups	349.651	270	1.295		
	Укупно	351.279	271			
Исказ 8	Between Groups	9.999	1	9.999	8.840	.003
	Within Groups	312.174	276	1.131		
	Укупно	322.173	277			
Исказ 9	Between Groups	.346	1	.346	.356	.551
	Within Groups	268.973	277	.971		
	Укупно	269.319	278			
Исказ 10	Between Groups	4.338	1	4.338	2.659	.104
	Within Groups	450.213	276	1.631		
	Укупно	454.550	277			
Исказ 11	Between Groups	42.812	1	42.812	30.662	.000
	Within Groups	386.765	277	1.396		
	Укупно	429.577	278			
	Укупно	486.786	279			

наставка табеле на следећој страни

наставак табеле ANOVA анализа- I део упитника са претходне стране

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Исказ 12	Between Groups	.025	1	.025	.020	.888
	Within Groups	342.372	278	1.232		
	Укупно	342.396	279			
Исказ 13	Between Groups	23.171	1	23.171	11.604	.001
	Within Groups	551.092	276	1.997		
	Укупно	574.263	277			
Исказ 14	Between Groups	1.307	1	1.307	2.116	.147
	Within Groups	172.372	279	.618		
	Укупно	173.680	280			
Исказ 15	Between Groups	6.693	1	6.693	12.353	.001
	Within Groups	151.708	280	.542		
	Укупно	158.401	281			
Исказ 16	Between Groups	2.291	1	2.291	1.163	.282
	Within Groups	551.344	280	1.969		
	Укупно	553.635	281			
Исказ 17	Between Groups	70.134	1	70.134	33.381	.000
	Within Groups	586.186	279	2.101		
	Укупно	656.320	280			
Исказ 18	Between Groups	9.864	1	9.864	22.252	.000
	Within Groups	123.680	279	.443		
	Укупно	133.544	280			
Исказ 19	Between Groups	24.727	1	24.727	26.892	.000
	Within Groups	255.616	278	.919		
	Укупно	280.343	279			
Исказ 20	Between Groups	16.369	1	16.369	29.111	.000
	Within Groups	156.877	279	.562		
	Укупно	173.246	280			
Исказ 21	Between Groups	63.705	1	63.705	42.340	.000
	Within Groups	418.281	278	1.505		
	Укупно	481.986	279			
Исказ 22	Between Groups	37.137	1	37.137	34.355	.000
	Within Groups	299.430	277	1.081		
	Укупно	336.566	278			

наставак табеле на следећој страни

наставак табеле ANOVA анализа- I део упитника са претходне стране

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Исказ 23	Between Groups	.229	1	.229	.168	.682
	Within Groups	377.196	278	1.357		
	Укупно	377.425	279			
Исказ 24	Between Groups	1.204	1	1.204	.686	.408
	Within Groups	488.192	278	1.756		
	Укупно	489.396	279			
Исказ 25	Between Groups	69.250	1	69.250	45.977	.000
	Within Groups	418.718	278	1.506		
	Укупно	487.968	279			
Исказ 26	Between Groups	21.194	1	21.194	12.655	.000
	Within Groups	465.592	278	1.675		
	Укупно	486.786	279			
Исказ 27	Between Groups	39.214	1	39.214	18.968	.000
	Within Groups	576.801	279	2.067		
	Укупно	616.014	280			

Прилог 8. ANOVA анализа- употреба родно осетљивог језика

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
возач	Between Groups	.049	1	.049	.069	.793
	Within Groups	199.926	280	.714		
	Укупно	199.975	281			
пилот	Between Groups	.002	1	.002	.003	.958
	Within Groups	204.994	280	.732		
	Укупно	204.996	281			
писац	Between Groups	.301	1	.301	.402	.526
	Within Groups	209.518	280	.748		
	Укупно	209.819	281			
борац	Between Groups	.031	1	.031	.058	.809
	Within Groups	149.604	280	.534		
	Укупно	149.635	281			
грађевинац	Between Groups	.006	1	.006	.008	.930
	Within Groups	222.990	280	.796		
	Укупно	222.996	281			
психолог	Between Groups	.509	1	.509	.721	.397
	Within Groups	197.449	280	.705		
	Укупно	197.957	281			
таксиста	Between Groups	.230	1	.230	.300	.584
	Within Groups	214.649	280	.767		
	Укупно	214.879	281			
посланик	Between Groups	1.217	1	1.217	2.224	.137
	Within Groups	153.184	280	.547		
	Укупно	154.401	281			
педагог	Between Groups	.757	1	.757	1.021	.313
	Within Groups	207.527	280	.741		
	Укупно	208.284	281			
диригент	Between Groups	.015	1	.015	.018	.893
	Within Groups	225.024	280	.804		
	Укупно	225.039	281			
декан	Between Groups	.036	1	.036	.049	.825
	Within Groups	205.907	280	.735		
	Укупно	205.943	281			

наставка табеле на следећој страни

наставак табеле ANOVA анализа- употреба родно осетљивог језика са претходне стране

војник	Between Groups	2.100	1	2.100	3.971	.047
	Within Groups	148.056	280	.529		
	Укупно	150.156	281			
полицајац	Between Groups	3.638	1	3.638	5.969	.015
	Within Groups	170.635	280	.609		
	Укупно	174.273	281			
секретар	Between Groups	2.986	1	2.986	7.628	.006
	Within Groups	109.596	280	.391		
	Укупно	112.582	281			
доцент	Between Groups	.087	1	.087	.115	.735
	Within Groups	211.403	280	.755		
	Укупно	211.489	281			
официр	Between Groups	2.984	1	2.984	4.150	.043
	Within Groups	201.346	280	.719		
	Укупно	204.330	281			
ватрогасац	Between Groups	1.388	1	1.388	2.441	.119
	Within Groups	159.151	280	.568		
	Укупно	160.539	281			
преводицац	Between Groups	.848	1	.848	1.675	.197
	Within Groups	141.790	280	.506		
	Укупно	142.638	281			
фотограф	Between Groups	.179	1	.179	.241	.624
	Within Groups	207.722	280	.742		
	Укупно	207.901	281			
аналитичар	Between Groups	6.428	1	6.428	10.339	.001
	Within Groups	174.072	280	.622		
	Укупно	180.500	281			

Прилог 9. Остала дискурзивна средства- табеларни преглед

Табела 9.1

Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колеги који седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете му рећи?			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	Је ли можеш да затвориш прозор, дува ми у леђа?	број	46	67	113
		%	40.7%	59.3%	100.0%
		у односу на укупно	45.1%	38.3%	40.8%
	Ајде затвори прозор, смета ми промаја.	број	10	4	14
		%	71.4%	28.6%	100.0%
		у односу на укупно	9.8%	2.3%	5.1%
	Молим те, затвори прозор.	број	21	56	77
		%	27.3%	72.7%	100.0%
		у односу на укупно	20.6%	32.0%	27.8%
	Нешто друго	број	25	48	73
		%	34.2%	65.8%	100.0%
		у односу на укупно	24.5%	27.4%	26.4%
Укупно	број	102	175	277	
	%	36.8%	63.2%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 9.2

Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колегиници која седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете јој рећи?		пол		Укупно	
		Мушки	Женски		
Одговори	Је ли можеш да затвориш прозор, дува ми у леђа?	број	38	71	109
		%	34.9%	65.1%	100.0%
		у односу на укупно	38.4%	42.3%	40.8%
	Ајде затвори прозор, смета ми промаја.	број	4	4	8
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	4.0%	2.4%	3.0%
	Молим те, затвори прозор.	број	26	50	76
		%	34.2%	65.8%	100.0%
		у односу на укупно	26.3%	29.8%	28.5%
	Нешто друго	број	31	43	74
		%	41.9%	58.1%	100.0%
		у односу на укупно	31.3%	25.6%	27.7%
Укупно	број	99	168	267	
	%	37.1%	62.9%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 9.3

Налазите се на интервјуу за посао. У питању је паралелни интервју са пословцем и више кандидата и кандидаткиња. Један од кандидата Вам стално упада у реч. Шта ћете урадити?			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	љубазно ћу му рећи да је на мене ред да причам	број	66	124	190
		%	34.7%	65.3%	100.0%
		у односу на укупно	68.0%	71.3%	70.1%
	покушаћу да га надгласам кад ми упадне у реч	број	11	10	21
		%	52.4%	47.6%	100.0%
		у односу на укупно	11.3%	5.7%	7.7%
	сачекаћу га да заврши	број	16	37	53
		%	30.2%	69.8%	100.0%
		у односу на укупно	16.5%	21.3%	19.6%
	упадаћу и ја њему стално у реч	број	4	2	6
		%	66.7%	33.3%	100.0%
		у односу на укупно	4.1%	1.1%	2.2%
	Нешто друго	број	0	1	1
		%	0.0%	100.0%	100.0%
		у односу на укупно	0.0%	0.6%	0.4%
Укупно	број	97	174	271	
	%	35.8%	64.2%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 9.4

Седите на приватном састанку са Вашим момком. Желите да му упутите комплимент. Рећи ћете:		пол		Укупно	
		Мушки	Женски		
Одговори	баш си се лепо обукао данас	број	8	64	72
		%	11.1%	88.9%	100.0%
		у односу на укупно	8.6%	37.0%	27.1%
	мислим да си одабрао баш леп ресторан	број	7	20	27
		%	25.9%	74.1%	100.0%
		у односу на укупно	7.5%	11.6%	10.2%
	свиђа ми се твој нови парфем	број	5	80	85
		%	5.9%	94.1%	100.0%
		у односу на укупно	5.4%	46.2%	32.0%
	све	број	1	8	9
		%	11.1%	88.9%	100.0%
		у односу на укупно	1.1%	4.6%	3.4%
	Ништа од наведеног	број	72	1	73
		%	98.6%	1.4%	100.0%
		у односу на укупно	77.4%	0.6%	27.4%
Укупно	број	93	173	266	
	%	35.0%	65.0%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 9.5

Ако упаднем у неки конфликт са саговорником/ цом, решићу да тако што ћу:			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	предложити компромис	број	69	125	194
		%	35.6%	64.4%	100.0%
		у односу на укупно	69.7%	73.1%	71.9%
	инсистирати да буде по моме, јер сам у праву	број	18	27	45
		%	40.0%	60.0%	100.0%
		у односу на укупно	18.2%	15.8%	16.7%
	одустати од дијалога	број	9	17	26
		%	34.6%	65.4%	100.0%
		у односу на укупно	9.1%	9.9%	9.6%
	Ништа од наведеног	број	2	2	4
		%	50.0%	50.0%	100.0%
		у односу на укупно	2.0%	1.2%	1.5%
	Одговор отвореног типа	број	1	0	1
		%	100.0%	0.0%	100.0%
		у односу на укупно	1.0%	0.0%	0.4%
Укупно	број	99	171	270	
	%	36.7%	63.3%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Табела 9.6

Седите на приватном састанку са Вашом девојком. Желите да јој упутите комплимент. Рећи ћете:			пол		Укупно
			Мушки	Женски	
Одговори	баш си се лепо обукла данас	број	57	36	93
		%	61.3%	38.7%	100.0%
		у односу на укупно	60.0%	21.1%	35.0%
	добар ресторан си одабрала	број	2	4	6
		%	33.3%	66.7%	100.0%
		у односу на укупно	2.1%	2.3%	2.3%
	свиђа ми се твој нови парфем	број	30	18	48
		%	62.5%	37.5%	100.0%
		у односу на укупно	31.6%	10.5%	18.0%
	све	број	3	0	3
		%	100.0%	0.0%	100.0%
		у односу на укупно	3.2%	0.0%	1.1%
	Ништа од наведеног	број	3	113	116
		%	2.6%	97.4%	100.0%
		у односу на укупно	3.2%	66.1%	43.6%
Укупно	број	95	171	266	
	%	35.7%	64.3%	100.0%	
	у односу на укупно	100.0%	100.0%	100.0%	

Прилог 10. ANOVA анализа- V део упитника

		Sum of Squares	df	Mean Square	F
Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колеги који седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете му рећи?	Between Groups	3.731	1	3.731	2.361
	Within Groups	434.587	275	1.580	
	Укупно	438.318	276		
Налазите се у учионици. Отворена су два прозора, од којих је један иза Ваших леђа. Желите да кажете колегиници која седи иза Вас да затвори прозор јер Вам смета промаја. Шта ћете јој рећи?	Between Groups	.869	1	.869	.535
	Within Groups	430.599	265	1.625	
	Укупно	431.468	266		
Налазите се на интервјуу за посао. У питању је паралелни интервју са пословцем и више кандидата и кандидаткиња. Један од кандидата Вам стално упада у реч. Шта ћете урадити?	Between Groups	.045	1	.045	.054
	Within Groups	221.033	269	.822	
	Укупно	221.077	270		
Седите на приватном састанку са Вашим момком. Желите да му упутите комплимент. Рећи ћете:	Between Groups	269.162	1	269.162	205.445
	Within Groups	345.876	264	1.310	
	Укупно	615.038	265		
Ако упаднем у неки конфликт са саговорником/цом, решићу да тако што ћу:	Between Groups	.333	1	.333	.581
	Within Groups	153.375	268	.572	
	Укупно	153.707	269		
Седите на приватном састанку са Вашом девојком. Желите да јој упутите комплимент. Рећи ћете:	Between Groups	245.144	1	245.144	109.154
	Within Groups	592.905	264	2.246	
	Укупно	838.049	265		

12 Биографија ауторке

Валентина Бошковић, МА, дипломирала је на Катедри за англистику Филолошког факултета Универзитета у Београду 2010. године. Мастер студије из области америчке књижевности завршила је на истом факултету 2011. године са просечном оценом 9.33 и завршним мастер радом 'The Life and Work of F. S. Fitzgerald'. Од 2012. године, ауторка је докторанткиња на Филолошком факултету Универзитета у Београду (модул: Језик).

Од 2010. године, ауторка започиње своју професионалну каријеру на Универзитету Сингидунум као наставница страног (енглеског) језика на основним академским студијама на Пословном факултету и Факултету за туризам и хотелијерски менаџмент. Поред редовне наставе енглеског језика, ауторка је редовна професорка енглеског језика у оквиру Центра за стране језике Универзитета Сингидунум, где држи припремне курсеве за IELTS, TOEFL и Proficiency испите из енглеског језика, као и пословне вештине „Комуникација са клијентима“, „Развој каријере“ и „Вештина решавања конфликта“.

Валентина Бошковић је до сада учествовала на неколико домаћих и међународних конференција из области социолингвистике, пословне комуникације, анализе дискурса, когнитивне лингвистике и родне равноправности. Поред објављених радова на конференцијама, међу којима су: „Језик и род у пословној комуникацији“, „Родни стереотипи и родне разлике у језичкој употреби“, „Употреба појмовне метафоре у мушким и женским часописима на српском језику“, ауторка је написала рад „Употреба родно осетљивог језика међу студентима и студенткињама у Србији“ који је објављен у Аналима Филолошког факултета (књига XXVI, свеска I).

Ауторка говори енглески, француски, италијански и грчки језик.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Валентина Бошковић
број уписа 12023 А

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Дискурзивна средина за изражавање родних идеологија на примеру студентске популације у Србији“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 9.12.2015.

Валентина Бошковић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Валентина Бошковић
Број уписа 12023 Δ
Студијски програм Мозаик Језик
Наслов рада Дискурзивна стратегија за изражавање језичких идеологија
на примеру савремене популарне у српском
Ментор др Ана Кузмановић Јовановић
Потписани Валентина Бошковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 9.12.2015.

Потпис докторанда

Валентина Бошковић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Дискусијивна средина за изражавање родних идеологија на примеру студентске популације у Србији“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 9. 12. 2019.

Потпис докторанда

